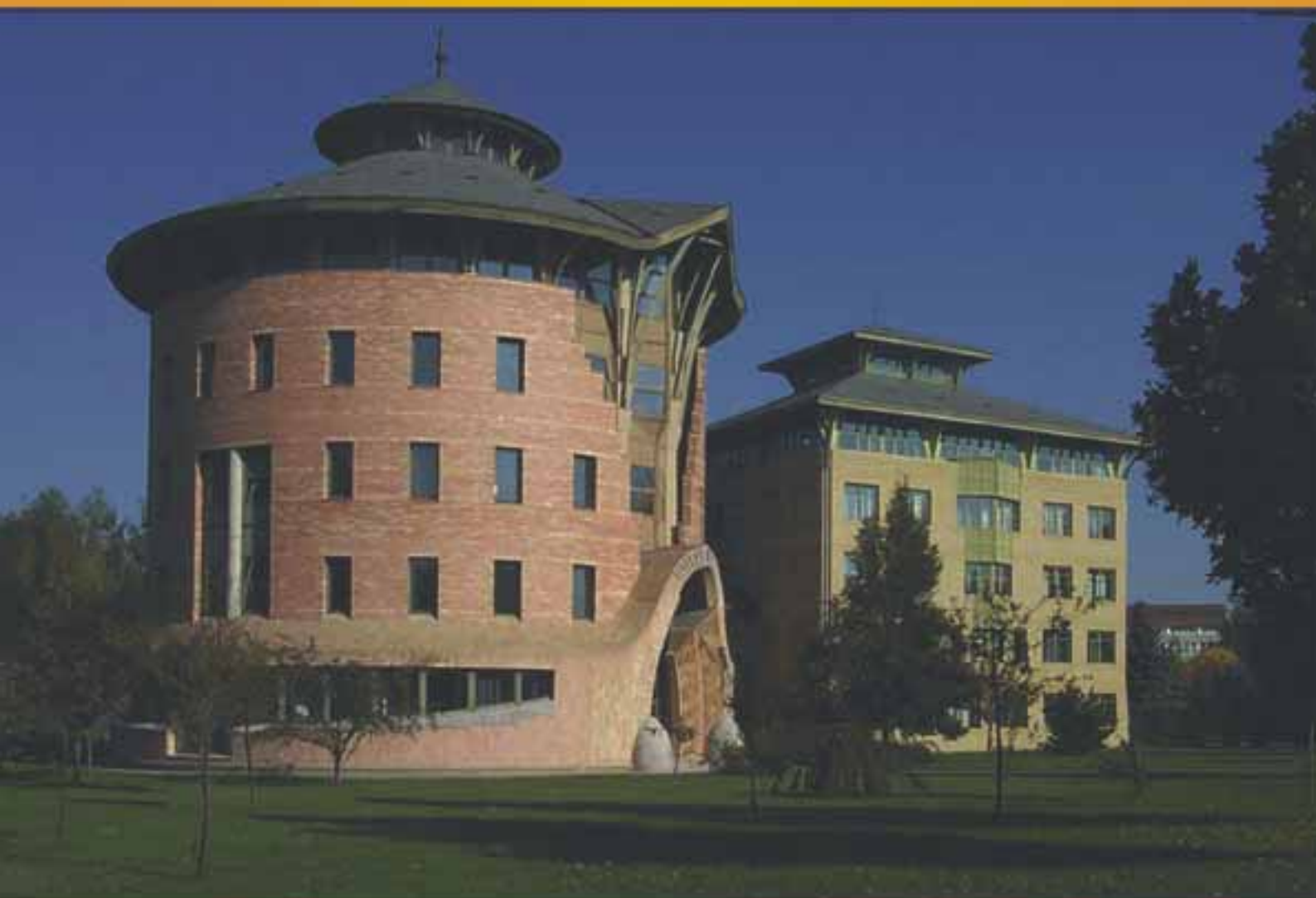

Dél-dunántúli régió

I. Terület- és vidékfejlesztési konferencia Kaposvár

2007. március 2-3.

I. Terület- és vidékfejlesztési konferencia

KAPOSVÁRI EGYETEM

2007. március 2–3.

A kiadványt lektorálták:

Dr. Bertalan Péter
egyetemi docens, tanszékvezető

Dr. Molnár Tamás
egyetemi docens, tanszékvezető

Szerkesztő:

Sitányi László
Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség
gazdasági igazgató

Nyomdai előkészítés:

Aranel Invest Kft.
Kaposvár

Nyomda:

Proof Stúdió Kft.
Pécs

Támogatók:

Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Kht.
Kaposvári Egyetem – Gazdaságtudományi Kar
Kaposvári Egyetem, Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola
Paksi Atomerőmű Zrt.

*A kiadvány a szerzők által Word formátumban leadott anyagokból készült,
ezáltal az ábrák minősége nem minden esetben felel meg a nyomdai
követelményeknek.*

ISBN 978-963-06-2261-5

Tartalom

Agrár- és vidékfejlesztési szekció

Előadások

Dr. Domján Erika	10
A közösségi marketing szerepe a vidéki turizmus fejlesztésében	
Egri Zoltán – Törőcsik Viktória	17
Geotermikus energiahasznosítás a kertészeti ágazatban	
Kerekesné dr. Kobjakov Zsuzsa	23
A fenntartható mezőgazdálkodás, és a fenntartható energiagazdálkodás közös pontjai	
Dr. Kovács Teréz	29
Összefogáson alapuló vállalkozások a rurális térségekben	
Ortmanné Ajkai Adrienn	35
A MÉTA adatbázis és felhasználási lehetőségei a vidékfejlesztésben	
Pálosi Dániel – Varga Zoltán	39
„Zöldenergia” Magyarországon – A mikroökonómiai elmélettől a konkrét projektekig	
Ponáczy György Márk	43
A nem-formális tanulás validációjának és certifikációjának lehetőségei vidéki térségekben	

Poszterek

Mikházi Zsuzsanna	50
A környezeti nevelés szerepe a vidékfejlesztésben	
Molnár Eszter	56
Borturizmus és fejlesztési lehetőségei Tolna megyében	
Nagy Mónika Zita	62
Vadgazdálkodás és vidékfejlesztés	

Terület- és településfejlesztési szekció

Előadások

Baka József	68
A közösségi tanulás és részvétel a területfejlesztés lokális – helyi és kistérségi – szintjén	

Dobó Eszter	74
A kultúra szerepe a térségi folyamatokban	
Egri Zoltán – Tánczos Tamás	80
A humán fejlettség, mint térségi differenciáló tényező Közép-Európában	
Garai Péter	87
A szakképzés korszerűsítésének lehetőségei a területfejlesztésben Kaposváron	
Garai Péter	94
Szakember utánpótlás és progresszivitás a Dél-Dunántúli Régióban	
Laki Ildikó	102
Területfejlesztési sajátosságok Magyarország dinamikus régióiban	
Matesz Krisztina	110
Kulturális turizmus alapú területfejlesztés lehetőségei a Dél-Dunántúlon	
Petrás Ede	115
A kisvárosi főiskolák településfejlesztő szerepe: a gyulai eset	
Pintér Ákos	121
A Nyugat-Dunántúli Régió repülőtereinek jelentősége, hatása a térség fejlődésére	
Tütő Eszter – Magay Miklós	127
A projektfejlesztés szerepe a területfejlesztésben Dél-Dunántúl mintáján keresztül	
Ujvári Krisztina	133
Területfejlesztési eszközök a kistérségek életminőségének javítása szolgálatában – A veresegyházi modellkísérlet	
<i>Poszterek</i>	
Barna Katalin	139
A regionális versenyképességet befolyásoló objektív és szubjektív tényezők	
Boros Lajos – Budai Barbara	146
Városi különbségek Szegeden belül az egyetemisták szemével	
Területi fejlődés gazdasági környezete szekció	
<i>Előadások</i>	
Ács Pongrác	154
A magyar sport területi versenyképességének megítélése a sportolók véleményei alapján	

Bitáné Bíró Boglárka Foglalkoztatási stratégiák és a „feketemunka”	160
Boros Lajos – Hegedűs Gábor – Dr. Pál Viktór A globalizáció városképi hatásai a Dél-Alföldön	167
Dr. (habil) Pál Ágnes – Gyóri Ferenc Régióközpont az országhatáron: Szeged	175
Egri Zoltán – Tánczos Tamás – Törőcsik Viktória A társadalmi és gazdasági fejlettség két vizsgálati módszerének összehasonlítása Magyarország példáján	181
Egry Dóra Európa Kulturális Fővárosa – Pécs, 2010 projekt várható idegenforgalmi hatásai	187
Hegedűs Gábor A lakóparkok és a területi tervezés kapcsolatának néhány jellemzője	192
Dr. Kiszelyné Gábor Enikő A földrajzi szakmai kötöttségek szerepe a cigány/roma kriminalitás kialakulásában	201
Malatyinszki Szilárd Települések humánfejlettségének mérésében rejlő lehetőségek és módszerei	211
Papp János A foglalkoztatásban bekövetkezett változások az uniós csatlakozás óta napjainkig Békés megyében	218
Sitányi László Az állam lehetőségei az innovációs környezet javításában	227
Dr. Szónoky Ancsin Gabriella Európai és a magyar régiók demográfiai vizsgálata	234
Vincze Ibolya Az „átmeneti” állam szerepe a gazdasági növekedésben	240
<i>Posztterek</i>	
Dolgos Anett – Barna Katalin A GDP és a gazdasági versenyképesség	247
László Iлона Fenntartható fejlődés Kiskunhalason	253
Németh Kornél A biomassza energetikai hasznosításának gazdasági és környezeti összefüggései	257

Tisztelt Konferencia Résztevők!

Egy fiatal egyetemi kar hagyományteremtőnek szánt rendezvénye alkalmából köszönhetem a konferencia résztvevőit és e, remélhetőleg sokat forgatott kötet kedves olvasóit. Áttekintve az előadások csokorba gyűjtött összefoglalóit, nagy biztonsággal állapíthatom meg, hogy a rendezvény szakmai sokszínűsége és magas tudományos színvonala garantált.

Köszönet illeti ezért mindazokat ifjú és kevésbé ifjú szakembereket, akik megtiszteltek bennünket avval, hogy értesülve felhívásunkról összeszedték a témába vágó tudományos gondolataikat, ezt komoly munkával előadássá szerkesztették, melynek összegzését kellő időben eljutatták hozzánk. Lehetővé téve ezáltal, ennek a hasznos, a konferencia munkáját nagyban segítő, és annak tapasztalatait maradandó formában is megőrző kötetnek a létrejöttét.

Nem kisebb köszönettel tartozom a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Kht. munkatársainak, és persze saját kollégáimnak a minden apró részletre kiterjedő alapos és eredményes szervező- és előkészítő munkáért.

Az I. Terület- és Vidékfejlesztési Konferencia nem csak a két szorosan együttműködő szakmai műhely kutatási eredményeit jeleníti meg, hanem tág teret enged a széles tudományos közvélemény szakmailag is sokrétű megjelenésének. Három tematikus szekcióba soroltan, ezeken belül is különböző tudományágak szemléletmódját és eredményeit képviselő előadások és poszter-prezentációk járnak körbe életünk térbeli kiterjedését és annak különböző szintű területi szerveződéseit az energiatermeléstől a makrogazdasági helyzet befolyásolásán keresztül az oktatási rendszer térségi megjelenéséig.

Kívánom, hogy a rendezvény és a kötet nyílt, sokrétű és színvonalas szakmai légköre teremtsen meg a kellő alapot a mostani kezdeményezés rendszeres folytatásához.

Dr. Balogh László

Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar
dékán

Tisztelt Konferencia Résztevők!

A terület- és vidékfejlesztés az ezeket segítő EU és nemzeti támogatási rendszerek, ezek céljai, módszerei folyamatosan változnak, alakulnak korunk társadalmában.

Ez különlegesen igaz a 2004-ben csatlakozott országokra, ahol a „csonka” (7 helyett 3 éves) induló EU-tervciklusban a terület- és vidékfejlesztési intézményrendszer a pénzügyi és fizikai mutatók teljesülésére koncentrált és kevés idő és energia maradt a társadalmi, gazdasági hatások elemzésére. Ezt sokan tudják és a második EU-időszakban (2007-13) láthatóan másként készülnek terveink, de a Dél- Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar és a Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség szakmai műhelyeiben úgy véljük, hogy az elmúlt évek kistérségi szintű elemzése is hasznukra lehet. Azt gondoljuk a hatások elemzése, a tanulságok nemcsak az elméleti és gyakorlati területfejlesztők számára, hanem a üzleti szektornak is fontosak. Ezt mutatja, hogy „*A pályázati aktivitás elemzése a Dél-dunántúli régióban*” című kutatáshoz szükséges anyagi támogatást régióink legnagyobb vállalkozása, a Paksi Atomerőmű (PA zRt.) biztosította. Ennek a kutatásnak egy fontos állomása ez a kötet és a konferencia, melynek címe is tükrözi, hogy a *Szervezők* egy sorozat első elemének tekintik. Ezekben megkíséreljük áttekinteni terület- és vidékfejlesztés alapjait és változásait, főbb modelljeit.

Reméljük, hogy e kötet kisebb hiányosságai ellenére is számos olvasójának, a modern terület- és vidékfejlesztés iránt érdeklődőknek nyújt majd segítséget gyakorlati munkájához, de egyúttal hozzájárul a téma kutatásának előmozdításához is!

Nem utolsó sorban szeretnénk köszönetet mondani a kutatásban résztvevő vállalkozóknak, civileknek, önkormányzati szereplőknek és a kutatásban résztvevő diákoknak, az azt irányító kutatóknak, a konferencia szervezőinek és segítőiknek, valamint mindazoknak, akik e kötet tartalmi és technikai szerkesztéséhez észrevételeikkel, tanácsaikkal hozzájárultak.

Külön köszönettel tartozunk Dr. Varga Sabján Lászlónak, a PA zRt. törzskari igazgatójának, aki hisz munkánk céljaiban és évek óta támogatja ezek elérését

Sitányi László

gazdasági igazgató, DDRFÜ Kht.

Agrár- és vidékfejlesztési szekció

A közösségi marketing szerepe a vidéki turizmus fejlesztésében

dr. Domján Erika

főiskolai docens, Gábor Dénes Főiskola

Bevezetés

Az elmúlt néhány évben sokan és sokat foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy mit lehetne tenni a leszakadó vidéki térségek hátrányos helyzetének megváltoztatásáért. A vidék fejlesztésére irányuló különféle stratégiák azt célozzák, hogy növeljék a vidék népességmegtartó képességét, ezáltal őrizve azokat az értékeket, amelyek a vidéki életformából adódnak.

A különféle kitörési pontok keresése során azokat a meglévő értékeket kell felhasználni, amelyek még megtalálhatók az egyes területeken. Az eltérő fejlettségből fakadó hátrányok egyre súlyosabb foglalkoztatottsági problémákat okoznak, ezért célszerű olyan gazdasági ágakat fejleszteni, amelyek megakadályozhatják a káros folyamatok további térnyerését. Ilyen lehet a vidék hagyományait, természeti és történelmi értékeit felhasználó turizmusformák (falusi turizmus, borturizmus, madarász-, horgász- és vadászturizmus, stb.) fejlesztése, amelyek kitörési pontot jelenthetnek számos település lakói számára.

A vidéki turizmusban rejlő lehetőségeket felismerve sokan fogtak ebbe a tevékenységbe annak reményében, hogy így kiegészíthetik jövedelmüket, vagy más jövedelemszerzési lehetőség híján teljesen erre alapozhatják megélhetésüket. Sajnos számos esetben beigazolódott, hogy az így létrejövő turisztikai kapacitások kihasználtsága nem megfelelő (*Kóródi M. – Dudás P., 2005*). Ennek elsősorban az az oka, hogy ezek a vállalkozások nem tudnak megfelelő marketing munkát végezni, mert se tőkékük, se pedig szakmai ismeretük nincs ezen a területen. Ezért rendkívül fontos fejlesztési feladat azoknak a közösségi marketing együttműködéseknek a létrehozása és fejlesztése, amelyek segítségével ezek a problémák orvosolhatók.

A turizmus szerepe a rurális térségek fejlesztésében

A rendszerváltást követően megjelenő munkanélküliség leginkább a kis településen élőket, közülük is leginkább a mezőgazdaságban foglalkoztatottakat sújtotta. A mezőgazdaság munkaerő kibocsátása az összes nemzetgazdasági ágazatét meghaladta. Az 1990 évhez viszonyítva (ekkor közel 700 ezer főt foglalkoztatott a mezőgazdaság, ez a foglalkoztatottak 14%-át jelentette) napjainkra ez a szám jelentősen lecsökkent (2004-ben 205 000 főt foglalkoztatott a mezőgazdaság, ez a foglalkoztatottak kb. 5%-a). Bár ez az arány egyre jobban közelít az EU tagországainak átlagához - és korántsem fedi le azok számát, akik megélhetését a mezőgazdaság biztosítja. Alternatív megélhetési lehetőségek híján a vidéken élők foglalkoztatási problémái felerősödtek, ezért a vidékfejlesztők keresni kezdték azokat a területeket, amelyek segíthetnek e problémák megoldásában. Így irányult a figyelem a vidéki turizmusra, mert számos európai példa is azt mutatta, hogy ennek fejlesztése kitörési pont lehet a vidéken élők számára. Európában és a világ fejlett országaiban a falusi turizmust a vidékfejlesztési programok részeként kezelik. Céljuk a hátrányos helyzetű térségek felzárkóztatása, kiegészítő jövedelem biztosítása a mezőgazdaságból élők számára, a foglalkoztatási gondok enyhítése, az elvándorlás megakadályozása, valamint a megtermelt javak helyben történő feldolgozása és értékesítése. Hangsúlyozni szeretném, hogy a falusi turizmus nem azonos a falusi és tanyasi fizetővendéglátással, több annál. Tudatosan épít a helyi adottságokra, miközben figyelembe veszi az adott térség lakosságának hagyományait, kultúráját, sőt szerepet játszik a kulturális értékek megőrzésében és a műemlékvédelemben is. A szolgáltatást nyújtó számára általában nem jelent teljesen önálló tevékenységet, hanem inkább kiegészítő jövedelemszerzési forrás, mert erre a tevékenységre igen jellemző a szezonális jelleg.

A hagyományörzés mellett a falusi turizmust hazánkban is sok helyen összekapcsolják a fenntartható fejlődés, a környezetkímélő termelési technológiák alkalmazásával és bemutatásával, ezzel egy újabb potenciális vendégkört célozva meg. E módszerek iránt olyan fogyasztói csoportok érdeklődnek, akik számára fontos az egészséges életmód és a szabadidő természetközeli eltöltése.

A marketing együttműködés elmélete

Napjainkra világszerte sok vállalat ismerte fel a piaci viszonyokhoz való aktív alkalmazkodás szükségességét, azonban a megfelelő lépéseket egyedül nem volt képes megtenni. Ezért egyre sürgetőbben lépett fel a vállalatok közötti együttműködés igénye, amely révén kialakultak a különféle társult, közösségi (integrált) formációk. Az együttműködés akkor áll fenn, ha legkevesebb két vállalkozás egyezséget köt azért, hogy vállalkozási tevékenységük egy vagy több területén összedolgozzon az együttesen elérhető versenyelőny érdekében. Az együttműködés általában az azonos részfeladatok - gazdaságilag és jogilag önállóan megmaradó vállalatokon keresztül történő - tagozódását és koordinált művelését jelenti. Természetesen ezek az együttműködések nem sérthetik mások jogait, a Tisztességtelen piaci magatartás és a versenykorlátozás tilalmáról szóló LVII./1996-os törvény ide vonatkozó paragrafusainak betartása az együttműködő partnerek számára kötelező.

A piaci szereplők közötti kapcsolatokat számos szempont alapján csoportosíthatjuk. *Artnér A.* szerint jellemezhetjük őket a kapcsolat formalizáltsága alapján (informális vagy formális kapcsolatok), az ellátási láncban elfoglalt helyzetük szerint (vertikális vagy horizontális kapcsolatok), az együttműködés időtartama szerint (rövid vagy hosszú távú kapcsolatok), valamint az együttműködésben résztvevő szereplők száma szerint (kétoldalú vagy multilaterális kapcsolatok).

Leih (*in Kovács B., 2003.*) szerint az együttműködési formákat két dimenzió mentén célszerű csoportosítani:

- *A kooperáció tartóssága szerint:*
 - hosszú távú (pl. közös forgalmazó iroda),
 - eseti kooperáció (pl. piackutatás),
 - egyfeladatos kooperáció (pl. nagy megrendelés teljesítése).
- *Az együttműködés intenzitása szerint:*
 - Tapasztalatcsere: a leglazább együttműködési forma.
 - Vállalat-összehasonlítás: mutatók kicserélése, amelyeket a kooperációs partner saját vállalkozása gyengeségeinek megállapítására és elemzésére használhat.
 - Működési technikák szintre hozása: intenzívebb együttműködés alapja: azonos információs és vezetési rendszer, termelési eljárások, forgalmazási tevékenységek, stb. megteremtését jelenti. A vállalkozás minden területét átfogja.
 - Közös információszerzés.
 - Az információs adatok közös hasznosítása.
 - Egy bizonyos vállalkozási részfunkció integrálása.

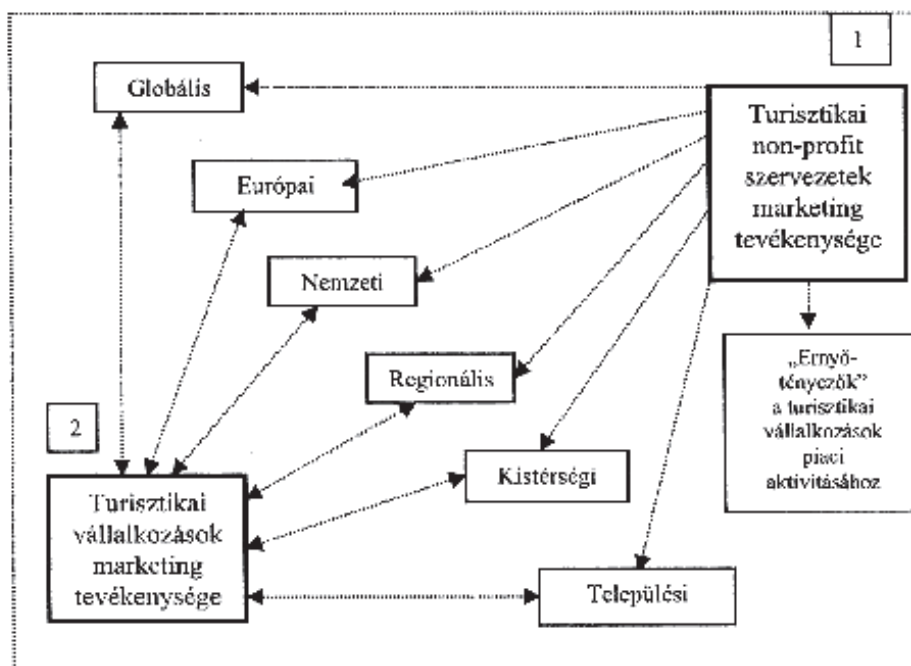
Ez utóbbi szempontcsoport jól mutatja, hogy számos olyan együttműködési forma létezik, amely intenzitásából fakadóan nem veszélyezteti a vállalati önállóságot, viszont olyan versenyelőnyöket nyújthat, amelyek kihasználása főleg a mikro- és kisvállalkozások életképességét növelheti. Az együttműködés tipikus területei az egymással szoros kapcsolatban álló vállalati funkciók (információgazdálkodás, az innováció és a marketing), mert ezek költségesek voltak sokszor

behatárolja a kicsik mozgásterét. Így a vidéki turizmusban dolgozók számára szinte létkérdés a közösségi marketingmunka, mert ennek alkalmazásával az egyes vállalkozások versenyképessége növelhető.

A közösségi (kollektív) marketing jelentősége a turizmusban

A közösségi (kollektív) marketing lényege a rendelkezésre álló erőforrások koncentrálása, a gazdasági szereplők közös (kollektív) piaci munkája, amely a vállalati (mikro) és az országos (makro) szintű marketing között helyezkedik el. E marketing terület jelentősége ott a legnagyobb, ahol az adott ágazatot a kisebb gazdasági egységek jelenléte jellemzi (pl. mezőgazdaság, turizmus, stb.). A turizmus marketing szintjeit mutatja be az 1. ábra

1. ábra: A turizmus marketing szintjei

Forrás: Tasnádi, 2006

A marketing-együttműködés olyan cselekvéssorozat, amely során csak egyes kiemelt fontosságú feladatokat végeznek együtt az egyes vállalkozások, cégek önálló vezetése nem korlátozott, az önálló vállalati tevékenység nem szenved csorbát. (Gaál B. 1995.)

Tomcsányi a fogalom bevezetésekor a közösségi (kollektív) marketing két típusát írta le:

- a társasági marketinget, amelyben a csoportosulás önkéntesen vállalt kötelezettségek alapján, szerződésileg jön létre (formális kapcsolat),
- a közösségi marketinget, amelyben az ágazat minden szereplője részt vehet (lehet formális vagy informális kapcsolat).

A közösségi (kollektív) marketing szükségességét az abból származó stratégiai jelentőségű előnyökkel magyarázhatjuk, amelyek hosszú távon versenyelőnyt jelenthetnek az abban résztvevők számára. Ezek az előnyök az alábbiak:

- a piachoz igazodás lehetősége,
- a piacbefolyásolás lehetősége,
- költségelőnyök

Mindhárom előny visszavezethető arra a tényre, hogy a közösen végzett marketing tevékenység javítja az abban résztvevők információhoz jutási lehetőségeit. Tehát aki kellő időben rendelkezik piaci információkkal, annak piaci pozíciója javul. Az információ áramlásához személyi és technikai felkészültség szükséges. Az ehhez szükséges infrastruktúra és szakmai felkészültség azonban még ma sem áll kielégítő mennyiségben és minőségben mindenki rendelkezésére, ezért ezen a területen kiemelt fejlesztésre lesz szükség a jövőben.

A marketing-együttműködés formái és területei

Az együttműködés formái rendkívül sokoldalúak. Egyrészt vonatkozhatnak különböző funkciókra, pl. piackutatásra, a termékpolitikai döntések összehangolására, disztribúciós politikára, kommunikációs politikára (reklámra, kiállítási megjelenésre, közös PR-tevékenységre), másrészt a közösen kialakított marketingprogram megvalósítására. Ezek közül a vidéki turizmus szempontjából két fontos területet szeretnék kiemelni, a piackutatást és a marketing-kommunikációt, mert úgy gondolom ezek azok a területek, amelyeken az együttműködésből fakadó előnyöket a résztvevők leginkább kihasználhatják.

Együttműködés a piackutatás területén

Minden vállalkozás alapvető célja, hogy a piacon megjelenő fogyasztói igényekre épüljön, mert csak így tud profitot elérni. Viszont minél kisebb egy vállalkozás, annál nehezebben tudja meghatározni, kiket is kell megcéloznia termékeivel, szolgáltatásaival, kik a versenytársai, kik a stratégiaileg fontos partnerei. A piackutatás a marketingtevékenység információs bázisa, olyan komplex vizsgálat, amelynek célja – a teljesség igénye nélkül - az alábbi fontos területek vizsgálata (*Tasnádi, 2006.*):

- az általános piaci helyzet elemzése, a várható változások vizsgálata
- a kereslet elemzése – a fogyasztói szükségletek, motivációk, a fogyasztói magatartás kutatása
- a kínálat elemzése – konkurenciaelemzés

A piackutatás szakértelmet kívánó költséges tevékenység, ez utóbbit a részt vevő összes vállalkozó együttműködése jelentősen csökkentheti. A közösen finanszírozott piackutatás eredményeihez mindenki hozzájuthat és a számára lényeges információkat felhasználhatja tevékenységéhez.

Együttműködés a marketing-kommunikáció területén

A piackutatáshoz hasonlóan a marketing-kommunikáció is olyan területet, amelynek közösségi szervezése számos előnyt jelenthet a résztvevők számára. A felhasználható marketing-kommunikációs eszközök rendszerét a 2. ábra mutatja be

2. ábra: A kommunikáció eszközeinek rendszere

Forrás: Tasnádi, 2006

A bemutatott marketing-kommunikációs eszközök közül elsősorban az új elektronikus (e-kommunikáció) eszközök és a hagyományos PR eszközök alkalmasak közösségi alkalmazásra. Mindkét eszközcsoport esetében fontos a tartalmi összehangolás, mert csak akkor lehet az elvárt pozitív szinergikus hatást elérni, ha az egyes elemek között megfelelő kapcsolat alakul ki.

A marketing-együttműködés lehetséges problémái

Minden együttműködés csak akkor lehet tartósan sikeres, ha minden tagja számára láthatóak előnyei és ezek az előnyök felülmúlják a hátrányokat. Természetesen az együttműködő partnerek közötti kapcsolatok nem konfliktusmentesek, mert minden résztvevő rendelkezhet olyan egyéni célokkal, amelyek nehezen hangolhatók össze mások vagy az egész közösség céljaival. Ezért tudatosan számolni kell ezekkel a veszélyekkel és a tartós együttműködés fenntartása céljából fel kell készülni a problémák kezelésére és megoldására is.

Alvensleben (in. Gaál, 1995) szerint a marketing-együttműködések számos problémát hordozhatnak. Ezek közül néhány:

- Egy piackutatás költségeit jelentősen csökkentheti a közös programban való részvétel, viszont nem biztos, hogy minden partnernek megfelel az azonos szintű információ mennyiség.
- Költségelőnyökkel jár egy közös márka, vagy termékválaszték kialakítása, ám az erősebb résztvevő nem mindig működik együtt a gyengébb partnerrel, és próbálkozások történnek a minőség ellenőrzés hanyagolására.
- Az együttműködés során számolni kell azzal, hogy fennáll a „free rider”(potyautas) típusú vállalkozó megjelenésének veszélye, aki az együttműködés előnyeit kihasználja, de annak költségeit nem viseli.
- A kommunikációs politikában a reklámköltségek csökkenése előny, viszont a differenciáltság előnyeinek kihasználása korlátozó tényező lehet.

Természetesen a felmerülő konfliktusok kiküszöbölhetők, a problémák megoldhatók, mindenesetre az együttműködő partnereknek fel kell készülniük arra, hogy ezek léteznek és veszélyeztethetik az elérendő közös célokat.

Összefoglalás

A nyolcvanas évekig a kék-turizmus volt a jellemző pihenési forma világszere; aki tehetett, a napfényes tengerparton töltötte szabadságát. A kilencvenes évek elejére aztán egyre többen igyekeztek más pihenési módot találni maguk és családjuk számára. Újra értékévé vált a természetközelség - akár az otthon megszokott kényelmének feladása árán is. A kerékpáros-, vízi- és a bakancsos turizmus mellett újra népszerűvé vált a falusi turizmus és vendéglátás is. Nyugat-Európában ennek az üdülési formának már több évtizedes hagyománya, kialakult szokásrendje és - ami igen fontos - intézményi támogatottsága van.

Hazánkban is egyre inkább elfogadott ez a pihenési forma. Természeti adottságaink, a helyenként még megtalálható „falusi idill” vonzerőt jelentenek a városban élő, túlhajszolt emberek számára. Ez az igény lehetőséget, kitörési pontot jelenthet a kedvezőtlen helyzetben lévő települések lakói számára. A vidéki turizmusformák a mezőgazdasági tevékenységgel jól társíthatók, ezáltal kiegészítő megélhetési lehetőséget nyújthatnak a munkanélküliséggel bajlóuló falvak lakóinak. Ezek a vállalkozások azonban számos olyan problémával küzdenek, amelyek megnehezítik talponmaradásukat. Ilyen a tőkeszegénység mellett a marketingismertek hiánya, amely gátolja a létrejött turisztikai kapacitások megfelelő mértékű kihasználását, ezáltal a jövedelemtermelő képesség kihasználását. Ezért kiemelt jelentőségű azoknak a marketing együttműködéseknek a kialakítása (főleg a piackutatás és a marketing-kommunikáció területén), amelyek segítségével a piaci munka javítható, a költségek csökkenthetőek, a vállalkozások versenyképessége pedig növekszik. Természetesen a vidéki turizmusformák fejlesztése nem old meg minden problémát, de egyfajta lehetőséget nyújthat arra, hogy az elmaradott, hátrányos helyzetű települések helyzetükön javíthassanak és önerejükben elinduljanak a fejlődés útján.

Irodalomjegyzék

- Artner A.: Vállalati együttműködés a mai világgazdaságban. Közgazdasági Szemle XLII. évf., 1995. 1. sz. (104-115. o.)
- Chikán A.: Vállalatgazdaságtan. Aula Kiadó. Budapest. 2004.
- Domján E.: A borturizmus információs környezete. Informatika az agrárgazdaságban'99 Konferencia. Debrecen. 1999.
- Domján E.: Az együttműködés, mint versenyelőny az agrármarketingben. X. Agrárökonómiai Tudományos Napok. Gyöngyös. 2006. március
- Domján E.: Vállalati hálók kialakulásának lehetőségei a mezőgazdaságban. Előadás. Georgikon Napok,. Keszthely. 2006. szeptember
- Gaál B.: Közösségi marketing az agrárgazdaságban. Mezőgazda Kiadó. Budapest. 1995.
- Kóródi M. – Dudás P.: A gazdaság és a turizmus kapcsolata a rurális kistérségekben. Területi statisztika. 8.(45.) évf. 5. szám. 2005. szeptember 462-471. p.
- Kovács B.: A speciális minőségű agrár és élelmiszeripari termékek közösségi marketingje. A kis- és közepes vállalatok lehetőségei. PhD értekezés. Budapest. 2003. BKÁE Agrárközgazdasági PhD program.

- Szakadát L.: Ronald Coase és a közgazdaságtan módszertana. *Közgazdasági Szemle* XLII. évf., 1995. 11. sz. (1044-1051. o.)
- Szalavecz A.: Hálózati szerveződés az „új gazdaságban” a világgazdaság centrumában és azon kívül. *Információs Társadalom*, III. évf. 2003/1
- Tasnádi J.: Turizmus az Európai Unióban és Magyarországon. Magyar Kereskedelmi és Iparkamara Vállalkozók Európában sorozat 27. szám. Budapest. 2006.
- Tomcsányi P.: Az élelmiszergazdaság marketingalapjai. Mezőgazdasági Kiadó. Budapest. 1998.

Geotermikus energiahasznosítás a kertészeti ágazatban

Egri Zoltán - Törőcsik Viktória

Egri Zoltán – PhD. hallgató, SZIE - GSZDI

Törőcsik Viktória - PhD. hallgató SZIE-GSZDI

Bevezetés

Az előrejelzések szerint elkövetkező évtizedekben – a népességnövekedés és a kevésbé fejlett országok felzárkóztatásának szükségessége miatt – a globális energiaszükségletek megkétszereződése várható, ezért fontos és szükséges a megújuló energiaforrások arányának növelése.

A megújuló energiaforrások közé tartozik a napenergia, a szélenergia, a különböző formában megjelenő biomassza, a vízenergia és a geotermikus energia. Az energiahordozók hasznosításához a szükséges technológiák rendelkezésre állnak, de a technikai fejlesztésük ma is folyamatos.

Geotermikus energia-hasznosításnak nevezzük azokat a technológiákat, amelyek magukban foglalják a hőenergia megcsapolását a föld belsejéből, azaz annak kihozatalát a felszínre.

Magyarország hévízföldtani adottságai nemzetközi viszonylatban jelentősek, az ország területének 70 százalékán található termálvíz ($T_{víz} > 30^{\circ}\text{C}$), amely meghatározóan két, regionális kiterjedésű vízzáró rendszerből ered.

A geotermikus energia hasznosíthatóságát nagyban meghatározza a földi hőáram sűrűsége, amely a Földön átlagosan 62 mW/m^2 , Magyarországon $90\text{-}100 \text{ mW/m}^2$, ami földkéregben mindenütt jelenlévő, nem szoláris eredetű belső hő.

A geotermikus energia korlátozottan megújuló, primér energiaforrás, a hasznosítás legelterjedtebb módja a hévíz kitermelés. A termálvíz helyhez kötött adottság, folyamatosan érkező, a levegőt nem szennyező, de magas sótartalma miatt elfolyásával a talaj és a befogadó vizek minőségét rontja, mert energiájának részbeni hasznosítása után általában a felszíni befogadókba kerül.

A termálvíz minősége, kémiai jellemzői és ásványi anyag tartalma jelentősen determinálja a felhasználás lehetőségeit.

Anyag és módszer

A vizsgálataink alapját a hazai és külföldi szakirodalom, a termálkutakat működtető szakemberekkel folytatott beszélgetés és a régi és új hasznosítási lehetőségek empirikus tapasztalatai, valamint Geotermikus Egyesület szakértőinek véleménye adják.

Eredmények

A geotermikus energia hasznosítási területei

A termálvízzel képviselt termálenergia Magyarország – tüzifa utáni – legjelentősebb megújuló energiahordozója.

A környezetvédelmi előírások függvényében a jövőbeni termálvíz-hasznosításnál a mechanikai és biológiai tisztításon átesett termálvizet – a megújíthatóságot szem előtt tartva - vissza kell sajtolni, mert:

- ✦ a termálvíz helyi jellegű vízgazdálkodási lehetőség és környezetbarát energiaforrás (zárt hasznosítás esetén)
- ✦ a termálvíz-készletek visszasajtolással részben megújíthatók, a készletek nagysága szabályozható
- ✦ a megfelelő adottságokkal bíró helyeken a termálenergia hasznosítása megoldja a kertészetek, állattartó telepek, épületek energiaellátási gondjait, csökkenti a függőséget az országos gázenergia-ellátási rendszertől, illetve a földgáz világpiacon történő árának változásától

1. táblázat: A termálvíz mezőgazdasági hasznosítási területei

Téli hasznosítás	Nyári hasznosítás
Mezőgazdasági hőszolgáltatás	
Használati melegvíz-ellátás kb. 45C hőmérsékletű termálvízzel	
Növényházak fűtése	Öntözés (megfelelő minőségű termálvíz esetén)
Fóliasátrak fűtése	Terményszárítás
Istállók fűtése	Hűtőtároló üzemeltetése
Szociális épületek fűtése	Halastavak vízellátása (megfelelő minőségű termálvíz esetén)

Forrás: Berkes Zs, 2004

A kutatások és felmérések alapján közölt adatok szerint Magyarország dinamikus hévízkészlete (ÄT= 40 °C mellett) 63,5 PJ, amelyből a hasznosított termálenergia – 1998.jan.1-jei állapot szerint – 2,80 PJ, ebből látható, hogy a lehetőségek még alig vannak kihasználva, igaz a termálenergia közvetlen hasznosításának hazai mennyiségi mutatói világviszonylatban jók, de a hatékonyságot tekintve igen jelentős az elmaradásunk van, amelynek okai:

- a termálvíz-kitermelés és –hasznosítás külterjes (extenzív)
- a hasznosítási rendszerek elavultak
- a döntően csak szezonális hőhasznosítás hatásfoka kicsi
- a termelt és hasznosított termálvíz mennyiségének mérése nem általános, a hőhasznosítás több területen vízpazarlással jár együtt
- a vízvisszanyomást gyakorlatilag sehol sem alkalmaznak

A termálvizek minősége meghatározza a felhasználás technológiai folyamatát, a hasznosítás módjai jelentős függnek a kitermelt víz hőmérsékletétől.

A hévíz kutak 27%-a mezőgazdasági, 35%-ban balneológiai célokat szolgál.

Az energetikai célú hasznosításon belül legnagyobb felhasználó a mezőgazdaság (kertészet) 64%, amelyben Magyarország világelső.

Hazánkban napjainkban 948.000 m² növényház és 1.264.000 m² fóliasátor felületet fűtenek termálvízzel, ahol a zöldségnövények palántanevelése és hajtatása folyik, valamint cserepes és vágott virágot állítanak elő.

A geotermikus energia kitermelése

A legáltalánosabban alkalmazott rendszerekben a termálkútból feltörő vizet gáztalanítják, ülepitik és sótartalmát részben eltávolítják, majd a felhasználás helyére szivattyúzzák. A hazai termálvizek sótartalma 1000-5000 mg/liter, a gázok közül a metán részaránya jelentős.

Ezek a rendszerek egyszerűek, megbízhatóan működnek, kis beruházási költséggel létesíthetők és olcsón üzemeltethetők, problémájuk – ha nincs vízutánpótlásuk – a rétegenergia csökkenése következtében idővel kevesebb vizet adnak. A vízhozam csökkenése különösen jelentős lehet azokon a helyeken, ahol nagy a termálkutatak sűrűsége.

A csökkenő víznyomás kompresszorral növelhető, de jobb megoldás a bújárszivattyúk alkalmazása, amelyek jó hatásfokkal (70-75%), biztonságosan dolgoznak és a nyomás csökkenését egyre mélyebbre helyezéssel kompenzálják. A bújárszivattyúk előnye, hogy megfelelő nyomásszinten (a kút felső 40-100 m-es szintjén) elhelyezve a vízkő-kiválást megakadályozzák. A kezdetben olcsónak tűnő energiahordozó költségei fokozatosan növekedtek, amit 1992 óta jelentősen megemelt az adó és adó jellegű befizetések összege, a vízkészlet használati járulék, a bányajáradék, a szennyvíz-bírság.

A vízkészletek csökkenése, a járadékok évről-évre való növekedése, a környezetvédelmi előírások szigorodása, az üzemeltetési költségek emelkedése minden felhasználót a takarékosági átgondolásra készítet.

A takarékoság lényege, hogy csak annyi vizet emeljenek ki, amelyet a pillanatnyi fűtési igény megkíván, vagyis a hőmérsékletfüggő fűtésszabályozás, ami a kutak távvezérléses fojtásán és kikapcsolásán alapszik, valamint a kitermelt termálvíz maximális hőkinyerése, így a csurgalékvíz nem melegebb 30 °C –nál.

Termesztőberendezések fűtése

A természetlétesítmények olyan zárt terek, amelyekben a környezeti tényezők optimalizálhatók. A kedvező feltételek eredményeként csökkenhet vagy meg is szűnhet az előállított termények idényjellege, a szabadföldi termesztéshez viszonyítva a tenyészidőszak meghosszabbodásával öt-tízszerezésre nőhet a termésátlag, s a minőség is ugrásszerűen javul.

A kertészetben a különböző termesztőberendezésekben légtér-és talaj és vegetációs fűtésére használják a termálvizet.

A növényházak fajlagos hőigénye nagy, eléri a 200-250W/m² értéket is, szellőztetéskor még ennél többet, az éjszakai hőveszteséget belső fóliatakarással lehet csökkenteni.

A fűtési teljesítmény iránti igény a növényházak méreteitől, a hógazdálkodási viszonyaitól és a termesztett növénykultúrától, valamint fejlettségi stádiumától függ.

Az üvegházak többsége számítógép vezérlésű automatikával rendelkezik - központilag vezérelt a termálvíz elosztása - így a hőmérséklet-szabályozás fűtés szabályozással történik. A termesztőberendezések belső hőmérsékletét jelentősen determinálják a külső környezeti tényezők (napsugárzás időtartama és erőssége, a külső hőmérséklet, a légmozgás erőssége és iránya). A hőközpontból a primer termálvíz (85 -50 °C) légtérfűtésre kerül ki, majd a vegetációs fűtést követően a szekunder víz (55-35 °C) a talajba, ahol 60 cm mélységben elhelyezett csöveken az üvegházak fűtése után a 38-42°C-os terciér termálvizet a fóliaházak melegítésére használnak vegetációs vagy légtérfűtés formájában.

A fóliaházak fűthetők az úgynevezett vízfüggönyös módszerrel is, amikor a kettős fóliarétegek között áramoltatnak a hőtartalmától már jórészt megszabadult, előzetesen hasznosított, 20-30°C hőmérsékletű termálvizet.

A vegyes építésű teleprendszerrel elérhető (üvegház és fóliásátor egymáshoz viszonyított aránya), hogy az elfolyó víz hőmérséklete minél kisebb legyen.

A csurgalékvíz többségét a tározótavak fogadják be, ahonnan az öntözési idény után belvízcsatornába, majd az élővizekbe kerül.

A geotermikus energia adta előnyök a természetöberendezések fűtésével a téli időszakban hasznosul a felhozott készletek közel 100% - a, a nyári üzemi felhasználás csekély, a kutak zártak vagy erősen lefojtott állapotban üzemelnek.

A zöldségtermesztésre szakosodott gazdaságok üvegházaiban - a fűtési lehetőségek függvényében - a fóliatelepeknek szükséges palántaneveléssel és a melegigényes zöldségnövények hajtatásával foglalkoznak.

2. táblázat: Üvegházak hasznosítása:

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Palántanevelés (fűtött fólia hajtathoz)			hosszú tartamú termesztés (étkezési paprika, paradicsom)							palántanev. (üvegházi hajtathoz)	
korai hajtath (paprika, paradicsom, uborka)							ősz hajtath (paradicsom, uborka)				
egész éves termesztés (étkezési paprika, paradicsom)											
palántanevelés (fűtött fólia hajtathoz)		középkorai hajtath (paprika, paradicsom, uborka)					ősz hajtath (paradicsom, uborka)				p.n.

Forrás: Saját felmérés, 2006

A fóliasátrakban a fűtetlen fóliatelepeknek és szabadföldi termesztéshez szükséges palántaneveléssel és melegigényes zöldségnövények hajtathát végzik.

2. táblázat: Fűtött fóliasátrak hasznosítása:

I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
Palántanevelés (fűtetlen fóliás hajtathoz)			hosszú tartamú termesztés (étkezési paprika, paradicsom)								
korai hajtath (paprika, paradicsom)							ősz hajtath (uborka, paradicsom)				
hosszú tartamú termesztés (étkezési paprika, paradicsom)											
palántanevelés (fűtetlen fólia alá)		középkorai hajtath (paprika, paradicsom)					ősz hajtath (paradicsom, uborka)				p.n.
Palántanevelés (fűtetlen fólia alá és szabadföldi termesztéshez)				hosszú tartamú termesztés (paprika, paradicsom, tojásgyümölcs)							

Forrás: Saját felmérés, 2006

A termálvíz elhelyezése

Magyarországon a termálvíz mind vízügyi, mind energetikai célú hasznosítása jelenleg nyitott, szabad elfolyású, vízvisszanyomás nélküli rendszerben valósul meg. Az elhasznált vizeket felszíni tározókba gyűjtik, ott tárolják, illetve élővizekbe vezetik.

A felhasznált termálvíz csurgalékvizei kedvezőtlen hatást fejtenek ki a felszíni befogadókra (hő és sószennyezés), ezért célszerű megakadályozni a bejutásukat a csatornába és élővizekbe.

A geotermikus energia hasznosítás alapvető feltétele és követelménye, hogy az a vízkészletek fogyása, és a környezet szennyezése nélkül történjen.

A hazai földtani és hidrogeológiai viszonyok között a víz-visszanyomás kétféle módon jelenik meg:

A hasadékos, karbonátos hévíztározókba való visszajuttatás műszakilag kivitelezhető és nem költséges megoldás, a porózusos, törmelékes (homokkő) rétegekbe való visszanyomás eddigi tapasztalatai azt mutatják, hogy az eredmények ellentmondásosak és nem tekinthetők az üzemszerű alkalmazást megalapozó referenciáknak. A kutak kezdeti nyelőképessége az idők függvényében gyengülhet, eltömődések keletkezhetnek szűrőzésznel a kút környezetében, vagy a kút feltöltődhet.

Az eredmények értékelése, javaslatok

A geotermikus energia hazai mennyiségi mutatói világviszonylatban kiemelkedők, a mezőgazdasági – kertészeti - hasznosítása országosan és európai szinten is jó, de a termálhő hasznosítása elmarad a lehetőségektől.

A termálvíz kitermelés és hasznosítás külterjes, a hőhasznosítás több területen vízpazarlással jár együtt, ami hő és sószennyezésével veszélyezteti a környezetet és a további vízutánpótlást.

A geotermikus energia mezőgazdasági hasznosítása több területen megvalósítható, úgymint terményszárítás, állattartó telepek és természetöberendezések fűtése.

A kertészetben a vegyes építésű teleprendszerrel (üvegház és fóliasátor egymáshoz viszonyított aránya), és a többlépcsős hőhasznosítással elérhető, hogy az elfolyó víz hőmérséklete minél kisebb legyen.

A környezet és a termálvízkészlet védelmében – törvényekkel is alátámasztott – kívánalom a kinyert termálvíz visszapréselése a vízáadó tételekbe.

Cél, hogy a porózus termálvíztározókba műszakilag megvalósítható és gazdaságos visszasajtolás kifejlesztése és elterjesztése állami feladatvállalással.

A meglévő termálvíz hasznosító kertészeti telepek korszerűsítése, víz- és energiatakarékos technológiák alkalmazása a környezeti terhelés minimalizálása céljából.

A termálvíz előnye nem csupán fosszilis energia megtakarításban jelentkezik, jelentősen csökkentve a légszennyeződés mértékét, hanem a kertészeti telepek bővítésével munkahelyek létesülnének, hozzájárulva a vidék népességmegtartó erejének növeléséhez.

Irodalomjegyzék

Árpási M. (2005): A geotermális (termál) energia hasznosítás helyzete a világon és Magyarországon, 2005 – A jövő képe, Magyar Geotermális Egyesület, Budapest 1-6. p.

Árpási M. - Bobok E. (1999): Környezetkímélő termálvízhasznosítás az iparban és a mezőgazdaságban – OMIKK Környezetvédelmi füzetek, Budapest

- Árpási M. (1998): A geotermális energia hasznosítás koncepciója, Magyar Geotermális Egyesület, Budapest
- Balázs S.(szerk) (1994): Zöldségtermesztők kézikönyve, Mezőgazda Kiadó, Budapest 217-222.p. 249-253.p.
- Gööz L. (2003): The natural resources of Hungary (Towards the sustainable future), Bessenyei Kiadó, Nyíregyháza 54-66.p.
- Kacz K.- Neményi M. (1998): Megújuló energiaforrások, Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó 54-70.p.
- Marton S.- Martonosi V. (2002): Termálvíz hasznosítás a Szentesi Árpád-Agrár Rt.-nél – TDK dolgozat, Hódmezővásárhely 20-22.p. 27-31.p.
- Monoki Á.- Barna T. (2001): Környezetbarát energiák NIMFEA természetvédelmi Egyesület, Szarvas
- Sági F. (1999): Mezőgazdaságunk útja az Európai Unióba (1. füzet) – Energiahasznosítás a mezőgazdaságban, Budapest
- Sembery P.- Tóth L. (szerkesztette) (2004): Hagyományos és megújuló energiák, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest 399-429.p.
- Völgyesi I. (1984): A termálvíz-hasznosítás lehetőségei Magyarországon, Városépítés XX. évfolyam 3. szám 3-5.p.
- Energia Központ Kht. (A Magyar Geotermális Egyesület szakértőinek közreműködésével) (2000): A hazai geotermikus energia hasznosítási lehetőségei Magyarországon, Budapest

A fenntartható mezőgazdálkodás, és a fenntartható energiagazdálkodás közös pontjai

Kerekesné Dr. Kobjakov Zsuzsa

Tanszékvezető főiskolai tanár

Gábor Dénes Főiskola

A fosszilis energiahordozók súlyos szennyezése, és mennyiségi korlátozottsága rákényszeríti a gazdaságokat a jelenlegi energiatermelési és energia fogyasztási szokásaink revíziójára, új lehetőségek feltárására és alkalmazására. Az energiahatékonysági mutatók lényeges javításán túl elkerülhetetlennek látszik az energiaszerkezet átalakítása is. A következő fél évszázadban ugyanis az energia iránti igény rohamos növekedésével számolhatunk a jelentős hatékonyság javító eredmények ellenére is. Reális előrejelzések szerint a viszonylag olcsó olajkészletek 2030-2040-re kimerülnek, és a földgázkészletek is legfeljebb további 20-30 évre elegendőek. Szénből rendelkezünk ugyan a legnagyobb kitermelhető készlettel, ami mai feltételezések szerint legalább 100 évre elegendő lehet, a szénelégetésen alapuló technológiák azonban a legnagyobb körülmények mellett is óriási széndioxid kibocsátással járnak. Ezért el kellene kerülni a szénre, mint globális energiaforrásra való visszatérést. Sokak szerint a legjobb lehetséges energiaforrás a jövőben a hidrogén lehet. Hidrogén már ma is előállítható elfogadható határfokkal megújuló energiaforrásokból, pl. szoláris hidrogén, vagy biomasszából fermentációval. Egy új energiahordozóra való globális áttérésre jelenleg nincs reális lehetőség, a megújuló energiaforrások helyi adottságoknak megfelelő, sokszínű formáinak a lassú, fokozatos térnyerésére számíthatunk inkább. Ez Magyarországon elsősorban a geotermikus energia, illetve a biomassza hasznosítás lehetőségeinek a kihasználásában mutatkozhat leginkább hatékonynak. Mégis a világon jellemző tendencia szerint az utóbbi években Magyarországon is a szélenergia hasznosítás kezdett fejlődésnek indulni. A szélenergia hasznosítás 24%-os évi növekedésével, a fotovoltaikus napelemek 17%-os évi növekedési ütemével szemben a biomassza energetikai hasznosítása 1-4%-al növekedett 2000-ben a világban. (*A világ helyzete 2001.*) A megújuló energiahordozók használatának növelését, az energiainport csökkentését, ezzel az energiabiztonság fokozását, és a környezeti ártalmak csökkentését az Európai Unió és Magyarország egyaránt célul tűzte ki. Ez olyan programokban fogalmazódik meg többek között, hogy 2010-re az Európai Unióban 12 %-ra kell növelni a megújuló energiaforrások arányát a jelenlegi 6%-ról, Magyarországon pedig 6%-ra a jelenlegi kevesebb mint 3%-ról, ezen belül is nagyobb részarány növekedést tűztek ki a villamos energia termelésben (3,6%). A cél megvalósításához szükséges új kapacitások létrehozását nem lehet direkt állami forrásokra építeni, a magántőke számára kell vonzóvá tenni azt, az államnak ugyanakkor nagy szerepe van a megfelelő befektetői környezet kialakításában. Azt is feltételezhetjük, ha nagyrészt a magántőke finanszírozásában jönnek létre a megújuló energiatermelő kapacitások, az állam csak a megtérülést biztosító környezet megteremtésére figyel, akkor jó eséllyel a fejlesztések a hatékonyabb technológiák felé áramlanak. A jelenlegi magyar szabályozási rendszer jó irányban halad, amennyiben a zöldenergia átvételi árának növekedése és technológiák szerinti szétválasztása (a szabályozás különbséget tesz az időjárás függő és az időjárástól független technológiák között) pozitívan befolyásolhatja az eddig szinte egyeduralgó biomassza alapú termelésen kívül a többi megújuló energiatermelő technológia terjedését. A szabályozás jól látható eredményeként 2005-től lendületet vett a szélenergia építése Magyarországon is.

A szélenergia hasznosítása környezeti szempontból kiemelkedően fontos, mivel szélturbinák nem állítanak elő üvegházgázokat, és káros anyagokat, és kiváltják a fosszilis fűtőanyagok alkalmazását.

Magyarországon szélenergia telepítésére a Kisalföld és a Bakony egyes térségei a

legalkalmasabbak, de itt is a szélerő, és a szeles órák száma a gazdaságos használat alsó szintjén mozog. 2005 végéig Magyarországon mindössze 17,25 megavatt teljesítménnyel egy tucatnyi szélerőmű működött. Hatalmas lökést adott a szélerőművek beruházásának a szabályozásban bekövetkezett kedvező fordulat. A zöldáram kötelező, emelt áron való átvétele már 2005 előtt is megvalósult, azonban az áramszolgáltatók – az energia igény függvényében különbséget tettek mélyvölgy-, völgy-, és csúcsidőszak között. Ennek megfelelően mélyvölgyidőszakban, azaz a hajnali órákban 9,4, völgyidőszakban 16,5, csúcsidőszakban pedig 28,7 forint/kWh-ért vehették át a megújuló forrásból származó áramot a termelőktől. Ezzel szemben a 2005 szeptemberében életbe lépett új törvény egységesen 23 forint/kWh-ban határozza meg a nap és szélenergiából nyert áram átvételi árát. A biomasszából nyert áramért csúcsidőszakban 28, völgyidőszakban 16 forintot kapnak termelők. Összehasonlításként a Paksi Atomerőmű Rt. 8,50 forintért szállítja az áramot. (*Világgazdaság 2005 09.*)

Ez az új szabályozó érzékelhetően felfűtötte a szélerőművek beruházási folyamatát, hamarosan egyenként több tucat szélerőműből álló szélpark kezdheti meg működését hazánkban is. Ugyanakkor látnunk kell, nem problémamentes ez a szabályozási rendszer sem, egyrészt a vállalkozók oldaláról bizonytalanságot rejt meddig garantált a 23 forintos ár? Mivel a projektciklus 7-10 éves, a garantált ár megtartásának időtartama viszont bizonytalan, azt bármikor felülvizsgálhatják, megváltoztathatják még a projektciklus lezárulása előtt, a befektetők ezért komoly beruházási kockázatot látnak. Másrészt sok bizonytalanságot rejt, hogy a szélerőművek által termelt áram mennyisége erősen ingadozik, ami elhanyagolható, ha az összteljesítményük igen kicsi, de ha a szélerőművek együttes kapacitása eléri a kétszáz megawattot, az ellátás biztonság szempontjából már korántsem mellékes, mikor és mennyi áramot termelnek a szélturbinák, s a hálózati terheltség állandóságának biztosítása érdekében a szélerőművek csúcsra járása esetén más áramtermelők (pl. Paks) leállítására lehet szükség.

E probléma kezelésére bírságot szándékoznak kivetni azokra a szélerőművekre, amelyek az előre jelzettnél több vagy kevesebb elektromos energiát adnak át az áramszolgáltatónak. Az eddiginél pontosabb prognózisokat kell tehát készíteni, ami technológiailag megoldható a meteorológiai szolgálat méréseire támaszkodva. A villamos energia törvény végrehajtási rendeletének e tervezetét azonban máris bírálják a Magyar Szélenergia Társaságban, mert úgy látják a kisebb szélerőműveknek vélhetően nem lesz anyagi ereje sem a prognózisok készítésére sem a bírságok fizetésére. Azért tértem röviden ki a szélerőművek szabályozási nehézségeinek a kérdésére, mert valószínű sok hasonló szabályozási problémával számolhatunk az energia növények termesztésével kapcsolatban is. Természeti adottságaink alapján a biomassa, mint megújuló energiaforrás jelentős szerepet kaphat a magyar gazdaságban. A biomassa energetikai hasznosítása energiafűvek, energiaerdő, olajos magvak, repcetermesztés formájában nemcsak környezeti és energia biztonsági szempontból fontos, de mentőövet jelenthet az értékesítési nehézségekkel küzdő magyar mezőgazdaság számára annál is inkább, mert Magyarországon 1 millió hektár olyan szántóföld van, ami nyereségesen nem vonható be az élelmiszertermelésbe (Figyelő 2005 07. 25.) Ángyán József szerint energetikai célú mezőgazdasági termeléssel nyereségesé lehetne tenni ezeket a területeket, sőt munkahelyeket is teremthetne a vidék számára. E folyamat beindulásának az egyik akadálya a föld tulajdonviszonyokban rejlik, (másfél millió hektár részaránytulajdonban lévő föld sorsa rendezetlen), a másik a kedvező gazdasági környezet megteremtésének a hiánya, amely gazdaságossá tehetné a vállalkozók számára a biodízelt előállító vállalkozások beruházásait. Az akadályok elhárítását szorgalmazzák a környezetvédők, hiszen a biodízellel üzemelő motor károsanyag kibocsátása jóval kedvezőbb, mint a hagyományos gázolajjal működőké: széndioxid esetében 80, szénmonoxidnál 10, szénhidrogéneké 35, koromnál 50 %-al kevesebb a környezetterhelése, és szinte nem tartalmaz ként. A klímaváltozás szempontjából is előnyös a biodízelt használata, hiszen a repce termesztés során megkötött

széndioxid szabadul csak fel és az energia biztonságunkat is jelentősen növelné a hazai üzemanyag előállításának lehetősége. Jó példák is állnak előttünk. Svédországban, ahol a megújuló energiaforrások aránya már most 25 % felett van, jóval megelőzve az európai országok többségét, kormányprogram szintjére emelt elképzelés a megújuló energiaforrások arányának további növelése. A program öt fő intézkedési irányt tartalmaz:

- adókedvezményt adnak ahhoz, hogy az olajfűtést használó háztartások átálljanak a megújuló energiaforrásokra,
- környezetbarát üzemanyaggal működő távfűtési rendszereket építenek,
- 2016-ig megháromszorozzák a zöldenergiával (elsősorban biomasszából) előállított áram mennyiségét,
- Átállnak a „megújuló üzemanyagok” –főként a bioetanol- használatára a közlekedésben,
- Évente csaknem egymilliárd koronát (26 milliárd forint) költenek a zöldenergiával, például a biodízzel, és a biogázzal kapcsolatos kutatásokra.

Mindez arra hívja fel a figyelmet, érdemes komolyan foglalkoznunk a biomassza energetikai hasznosításának kérdésével, mint a fenntartható energiagazdálkodás megteremtésének egyik fontos feltételével.

Álláspontom szerint teljesen egyértelmű követelmény a hulladék biomassza biogázzá alakításának lehetőségeit a lehető legmaximálisabban kihasználni, hiszen itt voltaképp három legyet ütünk egy csapásra, a hulladék eltűnik, energiát nyerünk, és ami szintén nem mellékes szerves trágyához jutunk, ami a termőföld termékenységének megőrzéséhez elengedhetetlen. A termőtalaj tápanyagpótlása szerves anyaggal ugyanis nem csupán biológiai, ökológiai, földminőségi kérdés, de a szerves anyaggal megfelelően telített termőföld széndioxid megkötése is jelentősen nagyobb. Energia gondjainkat nyilván ez a hasznosítási irány nem oldhatja meg, de arra törekedni, hogy a biomassza hulladékokat minél teljesebben biogázzá alakítsuk feltétlenül szükséges a fenntarthatósági követelmény miatt. Az energetikai célú növénytermesztés szintén jó iránynak tűnik, azért én ezt a területet kissé problematikusabbnak látom legalábbis a szabályozás oldaláról. Felvetődik ugyanis a kérdés, mennyire hangolható össze a fenntartható mezőgazdálkodás követelményeivel ez a program? Arra szeretném tehát felhívni a figyelmet, hogy abban az igyekezetben, hogy megoldjuk az energiagazdálkodás fenntarthatóság irányába való mozdulását, el ne sikkadjon a fenntartható mezőgazdálkodás követelményeinek a betartása sem. Nyilván ez nagyon bonyolult kérdés, ebben az előadásban én csak néhány gondolatot vetnék fel, ami talán érdemes tovább gondolásra. A mezőgazdasági fenntarthatóság egyik sarkalatos kérdése, hogy a közgazdaságtan nem értékeli a mezőgazdálkodás, a földhasználat környezettel kapcsolatos negatív, illetve pozitív teljesítményeit. Az iparszerű, energiaintenzív gazdálkodás súlyos negatív externális költségeit nem terheljük a termelőre (sőt támogatjuk közpénzből), a közösség érdekeit szolgáló „közjavakat” előállító környezet-, természet- és tájvédelmi, valamint fogyasztási és szolgáltatási funkciókat ellátó termelőt (mondjuk a biotermelőt) pedig nem jutalmazuk tevékenysége pozitív externális hatásaiért. Többek között ez a gazdasági környezet olyan mértékben tolt a gazdálkodást az iparszerű felé, hogy súlyos következményeit nem lehet nem észrevenni, és a sok helyen és formában megjelenő kártétel ráébreszti a társadalmakat, hogy a vidéki térség nem csupán a mezőgazdasági termelés színtere, hanem egyben biológiai és társadalmi élettér is, és ha beavatkozásainkat továbbra is csak a termelés hatékonyságának növelése vezérli, akkor az élettér funkciók komoly veszélybe kerülhetnek. Egyúttal nyilvánvalóvá válik, hogy a lokális, passzív és utólagos szankcionálásra épülő természet és környezetvédelem rendszere csődöt mond. Sokkal jobb eredményeket várhatunk, ha a termelési és fogyasztási célú környezethasználat rendszerét alakítjuk át úgy, hogy a vidéki térségek a termelési funkció mellett növekvő jelentőségű népességmegtartó, társadalmi, kulturális és környezetstabilizáló funkciókat is el tudják látni.

Ebből az következik, hogy a mezőgazdaság fogalmát tágabban kell értelmeznünk, egyre inkább megtöltve környezetgazdálkodási tartalommal. Hosszútávon csak az a gazdálkodás lehet fenntartható, (értékkörző) amely

- a természet és környezetvédelmi,
- a termelési,
- a fogyasztási-szolgáltatási, társadalmi, közösségi, kulturális funkciókat

egyenként képes betölteni. Az ezt célzó új stratégia a „multifunkcionális” mezőgazdálkodás stratégiája.

Az Európai Unió agrárpolitikájában egyértelműen állást foglaltak a mezőgazdaság multifunkcionális irányba való fejlesztésének szükségszerűségéről. Ennek megfelelően az Unió támogatási prioritásai gyökeresen eltérnek az intenzifikációs fejlődési szakasz támogatási elveitől. A közvetlen ár- és termelési támogatások fokozatos leépítése mellett a támogatási pénzeket a

- külterjesítés eszközei: (műtrágyák és növényvédőszer használatainak csökkentése, a biogazdálkodásra való áttérés, szántóterületek visszagyepesítése, stb.), és
- a vidék, a természet és táj fenntartásának módszerei: (az ökológiai adottságokhoz alkalmazkodó mezőgazdálkodás, tájfajta fenntartása és szaporítása, földterület biztosítása a közösségi funkciók ellátására, stb.) kapják.

A magyar gazdaságpolitikának figyelembe véve a multifunkcionalitás követelményeit és az uniós támogatási politika jelentős hangsúly eltolódásait, meg kell határozni Magyarország földhasználati zónabeosztását, és zónánként differenciált eszközrendszerrel kell a fejlődést e célok felé mozdítani. Ez azt jelenti, hogy olyan földhasználati zónarendszert alakítunk ki, amely

- „a lehető legteljesebb mértékben figyelembe veszi a különböző régiók agrártermelési és nem –termelési típusú potenciáljait,
- e koordináták mentén kategorizálja az ország különböző területeit, és
- az így kialakuló zónákban eltérő agrár- és vidékfejlesztési prioritásokat alkalmaz”

(Kiss K.2003)

Csak a differenciált szabályozás képes arra, hogy egyrészt a földet mindenütt arra, és olyan intenzitással használjuk, amire az a legalkalmasabb, illetve amit képes károsodása nélkül elviselni, másrészt hogy sikeresen felhasználjuk azokat az összegeket a vidéki térségek fejlesztésére, a mezőgazdálkodás nem termelési típusú (környezeti, ökológiai, szociális, foglalkoztatási, kulturális, stb.) funkcióinak támogatására, amelyeket korábban a gazdálkodók termelési támogatására fordítottak.

Fontos tehát a mezőgazdaság szabályozási, támogatási kérdéseivel is foglalkozni a zöldenergia kapcsán, mert úgy tűnik, a megújuló energiatermelés területén áttörés, gyors növekedés ott valósul meg, ahol ezt jelentős állami támogatás segíti, a támogatások azonban a fő célon kívül egyéb hatásokat is kifejtenek, egyre jelentősebb feladattá válik a támogatások hatásának elemzése.

Jelen esetben tehát az a kérdés, ha a bioüzemanyagok (biodízel, bioetanol) kellő ártámogatásban részesülnek, vagy legalábbis versenyképesen forgalmazhatók, akkor lendületet vehetnek az ezek gyártására alkalmas üzemek beruházásai, és akkor ezek az üzemek keresletet támasztanak a repcére (vagy egyéb erre alkalmas energianövényre), megindul a repce termesztés, és ez milyen hatással lesz a magyar mezőgazdaságra hogyan befolyásolja a mezőgazdasági fenntarthatóság céljainak megvalósulását?

Mint láttuk, a mezőgazdaság fenntarthatósága elég bonyolult kérdés, a megújuló energiaforrások

bővítését szolgáló szabályozások hogyan hatnak erre a folyamatra, bővebb elemzés témája lehet. A hatások között említhetünk olyanokat, amelyek előmozdítják a mezőgazdasági fenntarthatóság irányába való elmozdulást, de olyanokat is, amelyek nem kívánatos hatásokat generálnak. A teljesség igénye nélkül említhetünk néhány gondolatot a lehetséges hatásokkal kapcsolatban.

- Ha a vetésszerkezetben olyan átalakulás megy végbe, hogy néhány nehezen értékesíthető termés helyett szántóföldi energianövényt termesztünk, így biztos felvevőpiacra talál a gazdálkodó, stabil áron, ez jó hatás.
 - A biodízel gyártó üzemek allokációja feltehetően az alapanyag termesztés területén valósulnak meg, tehát vidéken, ez pedig munkahelyeket teremthet ott, ahol kevés a munkahely, ez is üdvözlendő.
 - Ha a mezőgazdasági termelő a gazdálkodásához szükséges üzemanyagként biodízelt használ, az szintén előnyös, hiszen csökkenti a piactól való függőséget, a saját termelésre való támaszkodást teszi lehetővé.
 - Ha a szabályozás képes lenne megoldani azt a kérdést, hogy a repcetermesztés valóban azokra a szántóföldekre allokálódjék, amelyek a minőségi élelmiszer növények termelésére nyereségesen nem használhatók, akkor ez nagy nyeresége lehet a mezőgazdaságnak. Erre azonban valószínűleg csak a zónarendszer kialakítása, és a differenciált mezőgazdasági szabályozás megvalósulása ad esélyt.
- Az intenzív mezőgazdálkodás szélsőséges formája a monokultúra, amely egyúttal legsúlyosabb környezeti terhelést is okozza. Így a mezőgazdasági fenntarthatóság biztosításának egyik legkomolyabb akadálya a monokultúrás gazdálkodás. Monokultúrában jelentősen csökken a biológiai stabilitás, nő a kártevő veszedelem, fokozódik a vegyszerhasználat, csökken a biodiverzitás, stb. Az energia növények termesztése pedig minden bizonnyal monokultúra formájában valósulhat meg nyereségesen.
- A megépült biodízel üzemek folyamatos alapanyag ellátás igényeinek kielégítésére az energia növények piacán kialakuló konjunktúra vajon
- az ökológiai és társadalmi értelemben fenntartható, a tájhoz, termőhelyhez alkalmazkodó gazdálkodást segíti, a helyi erőforrásokkal történő termelés, az állattartás-növénytermesztés egyensúlyának fenntartása érdekében,
 - vagy éppenséggel a mezőgazdasági erőforrások kimerítését, túlhasználását a környezet átalakítását ösztönzi az intenzív termelés elősegítésével?

Azt gondolom, mind a két lehetőség fennáll, és a megfelelő szabályozás, fordíthatja a gazdálkodókat abba az irányba, ami a fenntarthatóságot biztosítja.

A zónánkénti differenciált szabályozás látszik olyan alkalmas eszköznek, amellyel elérhető, egyidejűleg érvényre juttatható a megújuló energiaforrások bővítésének követelménye, és a mezőgazdálkodás multifunkcionális stratégiájának megvalósítása.

Irodalomjegyzék

Ángyán J: Az európai agrármodell, a magyar útkeresés és a környezetgazdálkodás Agroiinform Kiadóház Budapest, 2001.

Kiss K: Zöld gazdaságpolitika Egyetemi jegyzet Bpest, 2003

Kohlheb N.-Podmaniczky L.-Ángyán J.: Mezőgazdasági támogatások in: Tíltandó támogatások (szerk.) Kiss K. L'Harmattan Kiadó 2006.

A világ helyzete 2001. Föld Napja Alapítvány 2001.

Világgazdaság 2005 09 05.

FigyelőNet, MTI-Eco 2005 július 25.

Összefogáson alapuló vállalkozások a rurális térségekben*

Dr. Kovács Teréz

egyetemi docens, Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar

A rendszerváltás óta eltelt több mint másfél évtizedben a foglalkoztatási lehetőségek a rurális térségekben élők számára nagyon eltérően alakultak. Budapest, továbbá a hazai nagyvárosok, sőt a megyei jogú városok környékén jelentős szuburbanizációs folyamatok zajlottak le. Kutatások hívják fel a figyelmet arra, hogy „az 1995 óta eltelt időszakban a népességüket részben vagy egészében vándorlási nyereséggel növelő falvak Budapesten kívül már több város körül is összezáródott, gyűrűt vagy szélesedő sávot képeznek” (Timár–Váradi, 2000, 157. p.). Akik a városból kiköltöznek a falvakba, azok társadalmi összetétele vegyes képet mutat. Budapestről, Dél- és Kelet-Pest megyét leszámítva a középréteghez tartozók költöztek. Az a középréteg, amely elsősorban a városban dolgozik, de a zöldövezet és a kényelmes lakás iránti igény miatt lakhelyül, az elmúlt egy-két évtizedben, a falut választotta.

Minél távolabb van egy falu a jó munkahelyi ellátottságú városi központoktól, annál kisebb annak az esélye, hogy elérhető közelségben megfelelő munkahelyek legyenek a helyi lakosság számára. Különösen így van ez azokban a térségekben, amelyek a rendszerváltásig az átlagostól jobban függtek a mezőgazdaságtól. Éppen ezért nagyra kell értékelni azokat a vállalkozásokat, amelyek az ilyen térségekben „vidékfejlesztési sikertörténetként” könyvelhetők el. Az alábbiakban három ilyen sikertörténetről lesz szó, amelyek pozitív modellként szolgálhatnak mások számára.

A kisvejkei modell

Magyarországon 1994-ben kezdődött a *Gyors Reagálás Projekt* az Amerikai Egyesült Államok Munkaügyi Minisztériuma (USDOL) és a Magyar Köztársaság Szociális és Családügyi Minisztériuma közös kezdeményezése alapján, amelyet az USA Nemzeti Fejlesztési Intézete (USAID) támogatott. A projekt 1994–1999 között működött és kettős célja volt:

1. Kifejleszteni egy olyan rendszert, amely reagálni tud a privatizáció és a szerkezetátalakítás nyomán fellépő létszámleépítésekre;
2. kialakítani egy *alulról építkező kistérségi gazdaságfejlesztési modellt*.

A Munkaügyi Központ egyik Tolna megyei alkalmazottja külső szakértőként vett részt többek között a kisvejkei projektben. A külső szakértő a kezdeményezője és koordinátora volt az ún. Téli esték címen szervezett összejöveteleknek, műhelymunkáknak. Az elért eredményekről a VI. falukonferencia-kötetben számolt be, és a projekt összefoglalását az ő tanulmányára alapozom (Nagy 2003).

Kisvejke 40 km-re van Szekszárdhoz, ahol az 1990-es évek elején tönkrement a tsz és a munkahelyek megszűntek. Az emberek kilátástalan, nehéz helyzetbe kerültek, és úgy érezték, hogy helyben nem lehet semmit kezdeni. A projekt 1996-ban azzal kezdődött, hogy először kerestek 50-60 olyan embert, akik potenciálisan résztvevői lehetnek a helyi gazdaság fejlesztésének. Többszöri találkozások, beszélgetések, úgynevezett műhelymunkák eredményeként ők eldöntötték, hogy a mikrotérséget *gyümölcstermelő tájjá* fejlesztik. Ennek megvalósítása érdekében gyümölcsösöket telepítenek, a telepítőknek tanfolyamokat (pl. metszési tanfolyamot), szakmai kirándulásokat szerveznek, hűtőházat létesítenek,

Ezután a megfogalmazott elképzeléseket népszerűsíteni, terjeszteni kellett, amit úgy tettek meg, hogy akik a műhelyfoglalkozásokon részt vettek, azok elmentek a környékbeli falvakba, tájékoztatták a lakosság jelentős részét arról, hogy mi készül a térségben. Ennek során újabb olyan embereket szerveztek be, akik hajlandók voltak bekapcsolódni a telepítésekbe.

* A tanulmány a T 43290 sz. OTKA támogatásával készült.

Időközben a Földművelésügyi Minisztérium szőlő- és gyümölcssteleptetésre 40–50%-os telepítési támogatási pályázatot írt ki. A kisvejteiek pályáztak, és a telepítési költségekhez nyújtott támogatást kihasználva a térségében 250 ha körüli új ültetvény létesült. A táj képe már messziről nézve is látványosan megváltozott, mert azelőtt a dombos vidéken csak szántóföldek voltak, most pedig 2, 4, 5 vagy 20 ha-os gyümölcsösök virulnak. A legkisebb birtokosnak fél, a legnagyobbaknak összesen 20 hektáros területe volt. Az ültetvények termőre fordulásával nem kellett az embereknek a mezőgazdaság szerkezetváltásáról beszélni, mert azok akkor már a saját példájukon és zsebükön érzékelték azt, hogy mi is az valójában.

Még 1997-ben megalakult a Kisvejteki Gyümölcsstermesztők Egyesülete. Az Egyesület az 1997-es Phare vidékfejlesztési pályázaton elnyert egy hűtőház-beruházási támogatást. A hűtőház nagyon fontos volt a gyümölcs értékesítése szempontjából. Korábban ugyanis a gyümölcsöt a „földről adták el”. A hűtőház megépülésével a termést a hűtőházba vitték, osztályozták, felcímkezték, becsomagolták, majd betárolták. Az értékesítés infrastruktúrájának megszervezésével egyrészt új munkahelyek keletkeztek a térségben, másrészt a helyi gazdák terményeik értékesítése céljából ki tudták várni a legjobb piaci adottságokat, és nem kerülnek többé kiszolgáltatott helyzetbe. A projekt sikeres beindulása és működése azt sugallta, hogy a dolgok jó irányba haladnak, és nincs szükség további külső segítségre.

Néhány sikeres év után a szakértőnek azonban azt kellett tapasztalnia, hogy továbbra is követni kell a folyamatokat. Vigyázni kell arra, hogy a megindult fejlődés, a nyílt demokratikus folyamatok ne hogy megálljanak, az emberek közötti viszonyok természetesen és együttműködők maradjanak, hogy figyeljenek egymásra és érvényesüljön a helyi szolidaritás. Ha a projektben részt vevők nincsenek folyamatosan felkészítve az esetleges problémákra, és nem tudja az egyén, hogy mi a feladata a közösségben, akkor mástól várja, hogy döntsenek az ő sorsáról. Holott saját magának kell informálódnia, döntenie és cselekednie minden helyzetben. Ha például az emberek tisztában vannak az őket érintő gazdasági helyzettel, az árviszonyokkal, az értékekkel, akkor nem lehet őket becsapni, de ha nincsenek, akkor valaki könnyen monopolhelyzetbe kerülhet, és ezzel elromlanak a belső viszonyok. Ezt a helyzetet úgy lehet jó irányba terelni, hogy újra el kell indítani a vitaestétet, és folyamatosan fel kell készíteni az embereket arra, hogy helyben jól informáltak legyenek, és ki tudják kerülni a vészhelyzeteket.

A soltvadkertti modell

Soltvadkertre a török hódoltság után az elnéptelenedett faluba németeket és szlovákokat telepítettek, akik a gazdálkodás elindításához kedvezményeket kaptak, a XIX. században pedig a faluközösség vevőtársaságot alapított, és ez a társaság egyszerre megvet 16 ezer hold földet az uraságtól. Ez a lépés erősítette a lakosság összetartó erejét, és lehetővé tette, hogy mindenki a faluban erejéhez mérten földhöz jusson. Mindez igen korán az árutermelő közép- és kisbirtokos parasztpolgárság kialakulásához vezetett. Ráadásul Soltvadkerten gyenge minőségű homoktalaj volt, amely, különösen a filoxérajárvány után, a szőlő- és gyümölcsstermelés felé kényszerítette a lakosságot. A faluban a társadalmi szerkezetet befolyásoló elsődleges szempont nem a nemzeti vagy vallási hovatartozás, hanem mindig az volt, hogy ki milyen gazda, azaz hogyan műveli a szőlőjét.

Bár az 1948 utáni kommunista agrárpolitika megszüntette a polgárosodott paraszti rétegeket, a szakszövetkezet megalakulásával azonban egy kisebbség számára újraindult a polgárosodás (Szelényi, 1992). Soltvadkerten a kollektivizálás sajátossága, hogy a szántók bekerültek a közös művelésbe, de a gazdák számára a szőlő maradt tagi tulajdonban és művelésben. A veszteség érzékenyen érintette a települést, de (mint később kiderült) jó oldala is akadt: egy csapásra szakosította a gazdaságokat. Az 1970-es évekre telítődtek az értelmiségi pályák a falvakban. A közös gazdaságoknak nem volt szükségük több kertész- és agrárszakemberre, és az agrárértelmiség

jelentős része – az országban ritka jelenségként – *főfoglalkozású gazdálkodó*vá vált. Ezek az egyetemet végzett gazdák a szocializmusban modernizálták a termeléstechológiát, de nemcsak a szőlőtermesztésben, hanem a szőlőfelvásárlásban, borkészítésben és értékesítésben is előreléptek. Jó példájuk nyomán a kettős státusúak tehát a munkahelyen és a háztájiban is dolgozók is átvették a gazdálkodási módszereiket. Volt, aki a termelésben, volt aki az értékesítésben követte őket. A kisebb termelők például abban, hogy nem a szakszövetkezetnek, hanem a főfoglalkozású gazdáknak adták le a szőlőt, így megszabadultak attól a kötelezettségtől, hogy az árbevétel 10%-át a szakszövetkezetnek kell leadni. Ennek során már a szocializmus alatt egy tökeerős középréteg alakult ki, amelyik jól használta kapcsolati tőkéjét és pénztőkéjét is. E tökeerős *középréteg képes volt mind a termelési, mind a fogyasztási célok szolgálatában beruházni* (Fertő et al. 1990). Soltvadkerten a hetvenes évek végén, a nyolcvanas évek elején kialakult egy vállalkozói elit. A rendszerváltás után pedig ebből a körből azok, akik felvállalták a *piacépítés többletmunkáját*, továbbra is megtartották *vállalkozói elitpozíciójukat*. Ebben segítséget jelenthetett a szülők példája, akik már a hatvanas években saját piacot találtak boruknak, és volt olyan vállalkozó, aki a szülői értékesítési hálózat megöröklésével indulhatott a saját útján. A vállalkozói elit soraiba beléptek *új vállalkozók is*, akik a rendszerváltás előtt a szőlőművelést az állattartással (sertés, liba) együtt végezték, vagy állásban voltak (jellemzően gépész, illetve műszaki végzettséget igénylő szakmákban), és a borkészítés csak kiegészítő jövedelem volt. Élve a rendszerváltás adta lehetőségekkel, a kilencvenes években új családi szőlőtermelő és borkészítő *főfoglalkozású vállalkozó*vá váltak (Schwarcz 2000–2001). Nekik megfelelő szakértelmük volt és jó piaci kapcsolatokat alakítottak ki. Mindkét vállalkozói elit egyéni utakon jár, saját pénz- és kapcsolati tőkéjét használva fontos integrátori szerepet tölt be a helyi piacon, sok szőlőt és bort vásárol fel a soltvadkerti termelőktől és a bort országos piacokon teríti. Gazdaságaik gépi ellátottsága nagyon jó, folyamatosan visszaforgatják a pénzt a termelésbe, és állandóan terveznek, több és nagyobb erőgépeket, szállítóeszközöket szeretnének beszerezni és minőségi bort előállítani. A rendszerváltás után Soltvadkerten a korábban oly jellemző kettős foglalkoztatás szinte teljesen felszámolódott: a munkahely mellett szőlőt művelők száma drasztikusan csökkent, de mindemellett e településen az agrárvállalkozások aránya messze meghaladja az országos és a kistérségi átlagot is. A rendszerváltás után egyre többen választották fő megélhetési forrásuknak a szőlőtermesztést és a borkészítést, illetve a borértékesítést, kereskedelmet. Soltvadkerten mindkét korábbi szakszövetkezet fennmaradt a rendszerváltás után is, de csökkenő földterülettel, tagi és alkalmazotti létszámmal, hiszen sokan kivitték földjeiket, illetve kiváltak a szakszövetkezetből, mint például a fent említett új vállalkozók. A szakszövetkezet így elveszítette hajdani legfőbb gazdálkodószervezet-pozícióját, ezt a pozíciót egyéni képességei és piaci jártassága függvényében a régi és az új vállalkozói elit vette át.

A mórachalmi modell

Mórachalom 1950-ben a nagy közigazgatási átszervezés során a Szegedi-Alsótanya területen lévő tanyaközpontból lett önálló községgé, majd 1989-ben városi rangot kapott. 1949–1990 között a tanyai lakosok aránya 80%-ról 30% alá esett. Amilyen gyors lépések történtek a településfejlődésben, ahhoz hasonló fejlődés volt a rendszerváltás után a mezőgazdaságnak a piactudományra való átállásában. Ennek gyökerei a dolgos és szorgos kisparaszti világban, a teljes családban élve a nemzedékek összefogásában, a szakszövetkezet és a gazdamentális bizonyos elemeinek továbbélésében van, és mindez *nemcsak a visszarendezést könnyítette meg, hanem az újrakezdést is* (Duró 2000–2001).

Nagyon fontos kiemelni, hogy a rendszerváltás után – Soltvadkerttel ellentétben – felszámolták a helyi szakszövetkezetet, és 1992 után mintegy 1500, átlagosan 3–5 hektáros földterülettel rendelkező magángazda kezdte el, vagy inkább folytatta az évtizedeken keresztül meghonosodott

zöldségtermesztését és állattartását. Ezeket a gazdákat kellett versenyképesé tenni a megváltozott piaczgazdasági körülmények között, ami egyáltalán nem volt könnyű és szokványos feladat. A gépi ellátottságuk kielégítő volt és az emberek értettek a munkájukhoz. Tehát a feltételek megvoltak ahhoz, hogy a termelés gazdaságosan folyjon és kiváló minőségű termékeket állítsanak elő. A gazdák azonban mégsem voltak elégedettek, mert a beszerzés és az értékesítés – ami korábban főleg a szakszövetkezeten keresztül folyt –, a rendszerváltás után megszakadt. Így, amikor a gazdák „kiléptek” a piacra, akár vásárlóként (amikor beszerezték a szükséges anyagokat a termeléshez), akár eladóként (amikor a megtermelt termékeiket szerették volna értékesíteni), *egyedül és kiszolgáltatott helyzetben találták magukat (Nógrádi 1997)*. Ekkor a paraszti sorból származó, Dániát éppen megjárt agrármérnök polgármesterben¹ felmerült a gazdákon való segítség szükségessége. Az önkormányzaton belül megalakult a Mezőgazdasági és Vállalkozási Osztály, ahol a magántermelők bizalmára építve felvállalták az összefogás szervezeti kerete megteremtésének első lépését. Kezdetben az összefogást az egyéni gazdák csak úgy tudták elképzelni, hogy az új szervezet, tekintettel a közeli történelmi tapasztalatokra, *nem lesz szövetkezet*. Ezért 1994-ben létrehozták a Móraalmi Közös Mezőgazdasági és Vállalkozó Egyesületet² 35 alapító taggal. Az egyesület fő tevékenysége a gazdák tájékoztatása és tapasztalatcseréje mellett a beszerzések koordinálása volt. Ez főleg a műtrágya és a vetőmag közös nagybani beszerzésére korlátozódott, ahol a készpénzzel való fizetés során akár 20%-os költségmegtakarítást is elérhettek. A közös beszerzéseknek rendkívül nagy sikere volt, ami ösztönzést adott a további együttműködéshez. Az egyesületi tagok látták azt is, hogy a beszerzésnél sokkal nagyobb gond az értékesítés megszervezése, ezért a következő lépés az értékesítés irányában született meg. Az egyesület Móraalmi Mórakert Beszerző és Szolgáltató Szövetkezet (Mórakert) megalakítása mellett döntött 1995-ben. Amikor a gazdák a saját zsebükön érezték a szervezettség előnyét, akkor már *nem tiltakoztak a szövetkezet név használata ellen*. A Mórakert alapító tagjainak a száma 52 volt. Az egyesület továbbra is megmaradt. A két szervezet párhuzamosan és egymás mellett működött. A Mórakert nonprofit szervezet lett, és azért jött létre, hogy *a termelőket integrálja*, a termeléshez szükséges termékeket beszeresse és a megtermelt árukat értékesítse. Ahhoz, hogy jelentős előrelépés történjen az értékesítés terén, *szemléletváltásra is szükség volt*, hiszen a tagoknak a zöldségféléiket akkor is le kellett adni a szövetkezetnek, ha az az egykori nagybani piaci árnál egy-két forinttal olcsóbban vette meg az árut. Másrészt az értékesítés beindításához az is kellett, hogy a gazdák elfogadják a szövetkezet által ajánlott kultúrák termesztését. A gazdák csak a termelésre fordították idejüket, a szövetkezet pedig az értékesítési csatornákat kereste. A Mórakert helyben felvásárolta az árut, és nagy tételben továbbértékesítette azt. A Mórakert már a megalakulás évében több terméket továbbított az exportőröknek, mint a hazai piacnak. A piacképes árukészlet biztosítása érdekében hamarosan elkészült a hűtőház, a zöldségrakodó, a tároló, a csomagoló, és elindult a termékek feldolgozásának a megszervezése is. A beruházások anyagi háttérét EU-s és hazai pályázatokon, illetve a tagok hozzájárulásából szerezték meg. Ezzel elérték, hogy a szövetkezet vagyonát a tagok saját tulajdonuknak tekintették. A móraalmi önkormányzat erkölcsi és anyagi támogatása kezdettől fogva biztos háttérrel jelentett a szövetkezet számára (Nógrádi 1997). A polgármester mellett a Mórakert ügyvezető igazgatójának – aki kezdetben az önkormányzat alkalmazottja volt –, elvülhetetlen érdemei voltak abban, hogy a gazdák körében kialakult az *egymás iránti bizalom és a párbeszéd*, ami egyfajta új összefogást eredményezett a térségben.

A fejlesztések folyamatosak voltak, így például 1997-ben megindult mintegy 15 hektárnyi területen az Agrár-Ipari Park kiépítése, ahol többek között helyet kapott a Mórakert hűtőháza és csarnoka, a Harena Kht. ládagyártó részlege és a Mórapríma zöldségfeldolgozó üzem. A Mórapríma egy 1999-ben alakult helyi termelői, kereskedelmi és szolgáltató termékpályás szövetkezet, amely a megtermelt burgonyát és zöldségeket konyhakész állapotban értékesíti,

¹ A polgármester tisztségét megtartva a Dél-alföldi Regionális Fejlesztési Tanács elnöke, majd a térség egyéni országgyűlési képviselője lett.

² Az egyesület kezdetben tagsági díjából tartotta fenn magát, és nem rendelkezett forgótőkével a beszerzések finanszírozásához. Ezért a beszerzések úgy zajlottak le, hogy a tagok előre összeadták a szükséges pénzt, és ebből vásárolták meg az alapanyagot. A szállítás napjáról a tagok értesítést kaptak, és saját gépjárműveiken hazaszállították az árut, és a továbbiakban ott történt a tárolás.

elsősorban iskoláknak, kórházaknak és hasonló nagy fogyasztóknak. 2000-ben alakult a Harena Gazdaságfejlesztő és Integrációs Kht., amely az új típusú szövetkezeteket koordinálja, és tagjai sorában van a meglévő szövetkezetek mellett a Mórahalom Városi Önkormányzat is.

2000-ben a Mórakertet, másodikként az országban, zöldség-gyümölcs termelői értékesítő szervezet (TÉSZ-szé) nyilvánították, s eközben a taglétszám 52-ről 2004-re 620-ra növekedett. A tagok Mórahalom környező 15 településén élnek.

2005-ben a jánoshalmi, érsekalmi és bajai almatermelők által létrehozott Bácskakert, valamint a zombói Delba szövetkezet is beolvadt a Mórakertbe. Ezzel a mórahalmi székhelyű Mórakert Dél-Bács-Kiskun megye és Délnyugat-Csongrád megye termelőinek jelentős részét integrálja és az ország legnagyobb TÉSZ-e lett.

Mórahalmon pedig a lakosság 90%-a több-kevesebb szállal kötődik a mezőgazdasághoz és 1800 család foglalkozik agrártermeléssel. Ez 17%-kal több, mint a rendszerváltáskor volt.

Következtetések

A bemutatott három modelltelepülésen a mezőgazdaság piacgazdaságra való áttérése eltérő alapokról indult, ezért különböző, de ugyanakkor eredményes agrárinnovációs utat járt be.

Soltvadkertre leginkább az jellemző, hogy az eredményeket sikeres egyéni stratégiák mentén érték el. Ezt elsősorban a parasztpolgári, továbbá a német, illetve a szlovák származású családi háttérnek köszönhetik. Kisvejkén a lakosság egy része szintén német származású. Ilyen közösségekben könnyebben megszületik az összefogás, mint a színtiszta magyar közösségekben. Kisvejke és Mórahalom példája arról tanúskodik, hogy az emberek ezeken a településeken is kételkedtek az összefogás szükségességében, de az első pályázati sikerek és a közös erőfeszítések eredményei közelebb hozták az embereket. Továbbá, mindkét település esetében kellett egy-két külső személy, akik úgymond elkezdtek felülről a fejlesztést, és amikor a bizalom és az együttműködés beindult, csak akkor kezdődött el alulról a fejlődés. Nagyon fontos, hogy az a kívülálló, aki fejleszteni akar, az nemcsak hogy hozzáértő, hanem önzetlen, a helyiek számára rokonszenves és megbízható személy is legyen.

Ezek a települések a munkaigényes mezőgazdaságra épülő prosperáló vállalkozások jöttek létre. Ahol a mezőgazdaságnak ezek az ágazatai fejlődnek, ott akad bőven (napszámos) munka a szakképzetlen és iskolázatlan szegény rétegeknek is, és ahol ez megvan, ott nem lesz jellemző az elszegényedett egzisztenciák széles tömege. Napjainkban a településfejlesztésben a munkanélküli szegény rétegek munkához juttatása vált a legfontosabb kérdéssé.

Irodalomjegyzék

Duró A. (2000–2001): Mórahalom. In Váradi M. M. (szerk.): *Megélhetési stratégiák Magyarországon az agrártérségekben*. Budapest, MTA Regionális Kutatások Központja. Vidékfejlesztési Horizontális Műhely. 47–68. pp.

Fertő I. et al. (1990): A siker titka: Magán-erős modernizáció (Soltvadkert). *Tér és Társadalom*. IV. évf. 1. sz. 77–88. pp.

Nagy F. (2003): Helyi kezdeményezésű gazdaságfejlesztés. In Kovács T. (szerk.): *A vidéki Magyarország az EU-csatlakozás előtt. VI. Falukonferencia*. Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja – Magyar Regionális Tudományi Társaság. 481–486. pp.

Nógrádi Z. (1997): A települési egyesülettől a térségi szövetségig. *In Kovács T. (szerk.) A fenntartható mezőgazdaságtól a vidékfejlesztési. IV. Falukonferencia.* Pécs, MTA Regionális Kutatások Központja. 292–298. pp.

Schwarcz Gy. (2000–2001): Soltvadkert. *In Váradi M. M. (szerk.): Megélhetési stratégiák Magyarország agrártérségeiben.* Budapest, MTA Regionális Kutatások Központja. Vidékfejlesztési Horizontális Műhely. 92–115. pp.

Szelényi I. (1992): Harmadik út? Polgárosodás a vidéki Magyarországon. Budapest, Akadémiai Kiadó.

Timár J. – Váradi M. M. (2000): A szuburbanizáció egyenlőtlen fejlődése az 1990-es évek Magyarországn. *In Horváth Gy. – Rechnitzer J. (szerk.): Magyarország területi szerkezete és folyamatai az ezredfordulón.* 153–175. pp.

A MÉTA adatbázis és felhasználási lehetőségei a vidékfejlesztésben

Ortmann-né Ajkai Adrienne

Botanikus, projektmenedzser

Hottonia Bt, Pécs

Bevezetés

A botanikus szakma az elmúlt években világszinten párhát ritkító munkát végzett a magyar táj megismerésére. E munka eredménye a Magyarországi Élőhelyek Térképi Adatbázisa, a MÉTA (www.novenyzetiterkep.hu). A MÉTA projekt célja nemcsak a hazai növényzet mai állapotának felmérése, természetes növényzeti örökségünk tudományos értékelése volt, hanem az Európai Unió környezeti fenntarthatóság horizontális elvének érvényesítését az optimális tájhasználat országos tervezését, az életminőséget növelő természeti, táji értékek számszerűsítésen alapuló célirányosabb védelmét, az Európai Unióba vitt természeti hozományunk – az egyedülálló pannoni biogeográfiai régió – megismertetését magas színvonalú adatbázissal és megbízható szakértői rendszerrel szolgáló K+F eredmény.

A MÉTA adatbázis és szakértői rendszer

A MTA Ökológiai és Botanikai Kutatóintézete koordinálásával több, mint 200 kutató összesen mintegy 10 000 terepnap alatt gyűjtött adatait (több millió botanikai, természetvédelmi, tájökölógiai, tájhasználati adat, 600 méterem belüli terepi pontossággal) térinformatikai rendszerben (MOLNÁR et al.2005). A térképezés során az ország teljes területéről aktuális terepi felmérés alapján készült dokumentáció.

A MÉTA térképezés alapegysége 35 ha-os hatszögekből álló, a teljes országot lefedő háló, a Közép-Európai flóratérképezés 5,5x6,5 kilométeres kvadrárendszeréhez illesztve, vagyis Magyarország teljes területén mintegy 270 000 geokódolt raszterpont.

1. táblázat: A térképezés során dokumentált tulajdonságok összefoglalva:

Élőhely-foltok szintjén:	Az élőhely típusa (86)
	– természetessége, (5 fokú skála)
	– kiterjedése a hatszögon belül (%)
	– foltmintázat (3)
	– környezet hatása (3)
	– elszigeteltsége (3)
	– veszélyeztető tényezők (22)
Hatszögek (35 ha) szintjén	ökorégiós besorolás (5 típus)
	parlagok aránya (%)
	Invazív gyomokkal borított terület aránya (%)
	van-e legeltetés, kaszálás?
	potenciális vegetáció
Közép-Európai flóratérképezés kvadrátjai (3500 ha) szintjén	az egyes élőhelyek altípusai, változatai
	az élőhelyeket veszélyeztető inváziós fajok és a veszélyeztetés mértéke
	átjárhatóság
	az élőhelyek regenerációs potenciálja három különböző szituációban

Forrás: Saját szerkesztés

A térképezés során használt élőhelyek a Nemzeti Biodiverzitás Monitorozó Program élőhelyeinek (Fekete, Molnár, Horváth 1997) továbbfejlesztett változatai. A 86 élőhely-típus definíciója, részletes leírása az Élőhelyismereti útmutatóban (Bölöni, Kun, Molnár 2003) került rögzítésre.

A MÉTA adatbázis legfontosabb erénye, hogy számszerűen dokumentálhatóvá teszi a mai magyar táj állapotát, így messzemenően segíti az alapkutatót, az oktatást-tudatformálást és a térinformatikai alapokon történő hatékony kommunikációt mind a döntéshozókkal, mind a gazdasági élet résztvevőivel

A térinformatikai rendszer pontos földrajzi lokalizációhoz kötött adatai helybe hozzák a tudományos kutatási eredményeket, hiszen bármely kicsiny terület (pl. községhatár, kistérség) adatai lekereshetők. Segít a különböző „táj-képek” összehangolásában, összekapcsolásában, lehetővé teszi, hogy a különböző szakterületek adatait egységes rendszerben lássuk – pl. egy beruházás milyen természeti értékeket érint?

A MÉTA szakértői rendszer – a helyismerettel rendelkező MÉTA szakértők, illetve az informatikai rendszer technikai lehetőségei – hatékony segítséget adnak a helyben megfogalmazott, a helyi közösséget közvetlenül érintő problémák és megoldási lehetőségek ökológiai hátterének feltárásában. Ez a tudás, ami több mint az adatbázisból közvetlenül lekereshető információ. A térinformatika közös nyelvén kommunikálva e szakértői rendszer képes eredményesen képes együttműködni más szakterületekkel.

A MÉTA adatbázis felhasználása az uniós fejlesztések területein – eredmények és lehetőségek

A MÉTA adatbázis adatai segítik a „fenntarthatóság” horizontális elv érvényesítésében azáltal, hogy a fejlesztési tervekben a „fenntarthatóság” társadalmi-gazdasági szempontjai mellett és azokkal szinergikusan kapcsolódva az ökológiai fenntarthatóság is megalapozottabban jelenhessen meg. Különösen érvényes ez a DD OP 1.specifikus célja – Magas környezeti minőségű modellrégió – esetében, vagy a vidéki térségek belső adottságokra alapozó, természeti értékeket hasznosító megélhetési lehetőségek (erdőgazdálkodás, faipar, vadgazdálkodás, biogazdálkodás) fenntartható kihasználásában. A DD OP Turizmusfejlesztés prioritásához a turisztikai hasznosításra alkalmas (nemcsak a védett) természeti értékek GIS katalógusával, marketingcélokra is alkalmas látványos és informatív IKT tartalomfejlesztéssel járulhat hozzá, erre Interreg forrásból próbáltunk pénzt szerezni. A DD OP Környezetfejlesztés prioritásához két ponton – a fenntartható környezethasználat elterjedését ösztönző szemléletformáló akciók, illetve a regionális jelentőségű vízgyűjtők integrált vízgyűjtőgazdálkodás tervezése – tudunk kapcsolódni.

A szemléletformálás terén a MÉTA program több konkrét eredményt fel tud mutatni. A Magyar Környezeti Nevelési Egyesülettel együttműködve alakítottuk ki a MÉTA tájkutató műhelyek” programsorozatot (www.mkne.hu), mely az oktatás különböző szintjein és szinterein (alap-, közép- és felsőoktatás, szakképzés, civil szervezetek) támogatja szaktudományos ismeretekkel helyi tájkutató, táj- és természetvédő programok megvalósulását. Tervezzük a MÉTA portál interaktívabb, az ismeretterjesztés, szemléletformálás igényeit jobban kiszolgáló fejlesztését is. A fenti fejlesztések – melyek egyúttal a kutatás-oktatás-társadalom közti tudástranszfer útkereső kísérletei is — nemzetközi megbecsülésének bizonyítékaként az MTA ÖBKI, a Magyar Környezeti Nevelési Egyesület és az Országos Közoktatási Intézet a MÉTA adatbázis szemléletformáló tevékenységével bekapcsolódhatott egy 25 ország több, mint 30 intézményét összefogó COMENIUS Hálózat programba. A Környezet és Energia OP-hoz csatlakozva a MÉTA adatbázis használható a Víz Keretirányelvek megkövetelte vízgyűjtőgazdálkodási tervek készítése,

a kistáji vízkörforgásokhoz illeszkedő terület- és tájhasználat megtervezése (mint a Vásárhelyi terv Továbbfejlesztése kapcsán), valamint digitális árvízi kockázattérképeinek készítése, monitoring rendszerek tervezése során. A természeti értékek jó kezelése prioritási tengely kínálja a legtöbb lehetőséget: a MÉTA szakértők, illetve az adatbázis szerepet játszott/játszik az EU szinten egyedülálló pannon biogeográfiai régió NATURA 2000 területeinek kijelölésében, élőhelyeinek értékelésében, elemzésében (pl. potenciális vegetáció – élőhelyrekonstrukció reális célkitűzései); szemléletformálás terén a már említett MÉTA Műhely programon keresztül erdei iskolák programkínálata fejlesztésében, bővítésében. A megújuló energiaforrás prioritás esetében a parlag- és gyepterületek, értékességük és regenerációs lehetőségeik ismeretében tehetünk javaslatokat. A MÉTA adatbázis továbbfejleszhető az e-környezetvédelem integrált környezeti-gazdasági információs rendszeréhez való kapcsolódás irányában is; erre egy konkrét kísérlet a PTE TTK RITA projektje. További kapcsolódások lehetségesek az ÚMVP agrár-környezetgazdálkodási programjaihoz. A TÁMOP-hoz oktatási anyagok – a GIS adatbázis lehetőségeit kihasználva elsősorban távoktatásban használható és IKT alapú tananyagok —fejlesztésével (lásd pl. a korábban említett portálfejlesztés) tudunk kapcsolódni.

A MÉTA adatbázis hozzáférési lehetőségei

Az adatgazda MTA ÖBKI a MÉTA adatbázishoz való hozzáférés lehetőségét mindenki számára biztosítja, az alábbi többszintű rendszeren keresztül:

1. A MÉTA folyamatosan bővülő nyilvános honlapján (www.novenyeterkep.hu) megtekinthető a program bemutatása, az élőhely-rendszer és a további attributumok részletes, közérthető leírása, az élőhelyeket bemutató fotótár, és számos minta-térkép, valamint a felmérésben résztvevő MÉTA helyi szakértők névsora és elérhetősége.
2. A 270 000 hatszög nyers adatai személyre szóló – a felhasználók/felhasználások statisztikai értékelését szolgáló – jelszó segítségével tekinthetők meg, mely a honlapon megadott elérhetőségen ingyenesen kérhető. Az ingyenes hozzáférés térben, időben korlátozott, keretein belül reálisan kb. egy községhatár adatai kereshetők le.
3. Az egyéni jelszóval lekérhető nyers adatok értelmezését, gyakorlati célokra alkalmas elemzését, egyszerűbb térképek készítését a MÉTA helyi vagy regionális szakértői helyszíni tanácsadás vagy helyi tanulmánykészítés formájában segítik.
4. Egyidejűleg nagyobb adatmennyiség, komplex térinformatikai és szakértői elemzések egyéni projektek keretében, a MÉTA Kuratóriumhoz beadott projektterv/kutatási terv alapján rendelhetők meg. Ezen szolgáltatás finanszírozásához szükséges források megteremtése céljából – szükség esetén – a MÉTA szakértői közös projektfejlesztésben, pályázásban is készségesen részt vesznek.

Irodalomjegyzék

Fekete G., Molnár Zs., Horváth F. (szerk., 1997): A magyarországi élőhelyek leírása, határozója és a Nemzeti Élőhely-osztályozási Rendszer. Nemzeti Biodiverzitás-monitorozó Rendszer II MTA ÖBKI-MTM, Bp. pp. 374.

Bölöni J., Kun A., Molnár Zs. (szerk. 2003): Élőhelyismereti Útmutató. www.novenyeterkep.hu

Molnár Zs., S.Bartha, T.Seregélyes, E.Illyés, G.Tímár, M. Biró, Z.Botta-Dukát, J.Bölöni, A.Kun, L. Bodoncz, Á.J.Deák, P.Fogarasi, A.Horváth, F.Horváth, I.Isépy, L.Karas, F.Kecskés, Cs.Molnár, A. Ortmann-né Ajkai, A.Révész,Sz.Rév (2005): Development and standardization of the actual ecological vegetation mapping of Hungary (MÉTA) *Folia Geobotanica*, accepted.

Ortmann-Ajkai A. (2006): Actual landscape ecological habitat database of Hungary (MÉTA) as a scientific tool for sustainability. *Új utakon a környezetvédelem — II.Kárpát-medencei környezettudományi konferencia*. Összefoglalók, p.54.

Ortmann-Ajkai A., Varga A. (2006): School-initiated local sustainability projects in co-operation with an interactive national biodiversity database. *Keynote contribution to EBPRS web conference*. <http://forums.ceh.ac.uk:8080/~bioplatform>

Ortmann-Ajkai A. (2007): Necessity and possibility of using up-to date scientific results in sustainable development: GIS and community participation. *Via Futuri konferenciakötet,Pécs*, elfogadva.

Dél-dunántúli Operatív Program 2007-2013

Környezet és Energia Operatív Program 2007-2013

www.novenyzetiterkep.hu

www.mkne.hu

„Zöldenergia” Magyarországon

A mikroökonómiai elmélettől a konkrét projektekig

Pálosi Dániel – Varga Zoltán

*Phd hallgatók, Kaposvári Egyetem-Gadaságtudományi Kar,
Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola*

Bevezetés

„A Bibliai Jelenések könyvét olvashatjuk úgy, mint ígéretet, de úgy is, mint a közelgő vég előképét, és a kétezredik évet várva ez utóbbi jelentésében írja újra lépésről- lépésre még az is, aki sosem olvasta: szó sincs hét harsonáról, jégesőről, vérré váló tengerről, nem hullnak le a csillagok, nem rajzanak ki sáskák a mélységek kútjából feltörő füstből, nem Góg és Magóg serege, és nem is a tengerből felbukkanó fenevad fenyeget, hanem az ellenőrizetlen és ellenőrizhetetlen nukleáris hulladéklerakók sokasága, a savas esők, az eltűnőfélben lévő amazóniai esőerdő, az ózonlyuk, a jólét ajtaján olykor erőszakosan dörömbölő kismemizett tömegek népvándorlása, egész földrészek lakosságának éhezése, új, gyógyíthatatlan járványok, a termőföld kapzsi tönkretétele, az éghajlat megváltozása, az elolvadó jéghegyek, a replikánsainkat létrehozó géntechnológia, valamint – a misztikus ökológisták szerint– az emberiség szükségszerű öngyilkossága, melynek révén megmentheti az általa kis híján kiirtott fajokat, a felismerhetetlenségig eltorzított és megfőjtött Gea anyát” *Carlo Maria Martini - Umberto Eco cit. Havas Péter in Keith A. Wheeler - Anne Perraca Bijur (szerk.)(2001)*Az 1992-es ENSZ Rio de Janeiro-i Környezet és Fejlődés Konferencia óta világos, hogy a világméretű krízisből kivezető út a fenntartható fejlődés mentén vezet.

Az ökológiai és humán krízis megfékezése akkor lehetséges, ha a társadalmak hajlandóságot mutatnak jelenlegi gazdálkodási és fogyasztási szokásaik átgondolására, és ezek szociális tekintetben igazságosabb, környezeti vonatkozásban pedig jövőorientáltabb átalakítására. Másként fogalmazva elkerülhetetlen egy világméretű szociális, gazdasági és környezeti fordulat. Ezért a jövőben kulcsszerep jut azon intézkedéseknek (intézményeknek), melyek erősítik a társadalom tudatosságát és részvételét a fenntartható fejlődés megvalósításának folyamatában.

Ezen előadásban a fenntartható fejlődés gazdasági aspektusainak vizsgálatát a megújuló energiaforrások hasznosíthatóságának lehetőségeire szűkítjük. A fent felvázoltak alapján a téma aktualitása vitathatatlan, ugyanakkor a megvalósítás tekintetében sok a megválaszolatlan kérdés.

Fenntartható energiagazdálkodás

Egy hazai biomassza konferencián hangozott el a következő arab mondás: „A kőkorszaknak sem azért lett vége, mert elfogyott a kő.”¹ Mindazok ellenére, hogy a legpesszimistább becslések sem beszélnek az elkövetkezendő másfél évtizedben energiaellátási zavarokról, szükséges a megújítható energiaforrások hasznosítási arányának növelése, hiszen a bioszféra további szennyeződések nem, vagy csak hatalmas környezeti károk mellett képes elviselni.

Mikroökonómiai alapok

Olyan gazdaságban, ahol a termelés okozta externáliák teljes mértékben internalizáltak, a

¹ Tartalmi idézet

környezet állapotára ügyet sem vető fogyasztó is környezetbarát módon termelt javakat kíván fogyasztani.

A következőkben a környezetbarát módon termelt ill. fosszilis energiahordozókból előállított elektromos áram fogyasztásának és termelésének példáján mutatjuk be röviden a téma környezetgazdasági alapjait. Az alábbi ábrákon használt jelölések magyarázata:

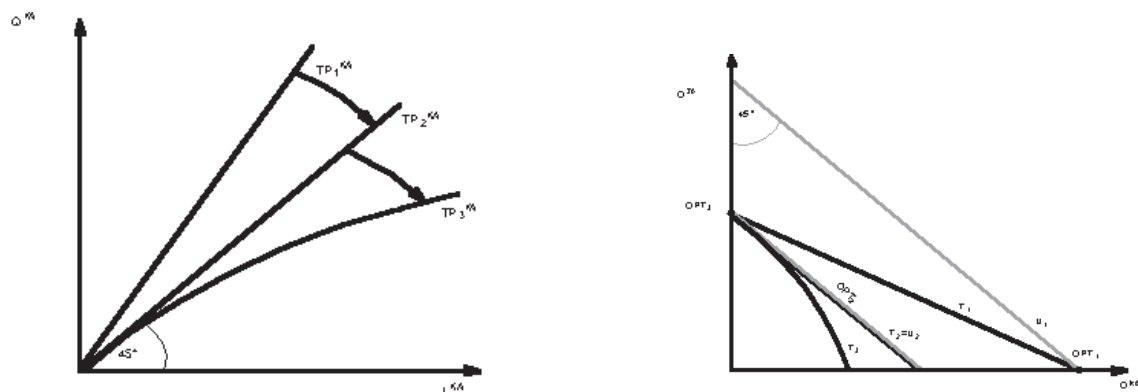
- KA: fosszilis energiahordozókból termelt áram
- ZA: megújuló energiahordozókból termelt áram
- TP: a munka parciális termelési függvénye
- T: transzformációs görbe
- U: közömbösségi görbe

A fogyasztók számára a fosszilis ill. a megújuló energiahordozókból előállított elektromos áram egymás tökéletes helyettesítói így az U közömbösségi görbék lineárisak és tengelyekkel 45° -ot zárnak be. A társadalom tagjai egyéni hasznosságuk maximalizálására törekszenek akár környezettudatos akár közömbös egyénről van szó, így feltételezhetjük, hogy a fent említett közömbösségi görbe reprezentálja az egész társadalom preferenciarendszerét.

A 1. ábra megmutatja, hogy KA parciális termelési függvénye miként válik logaritmikussá miután KA előállítása során felmerülő externális költségek internalizálása megtörténik (TP_2) és annak a ténynek a további figyelembevételével, hogy a szennyezés mérséklésére tett technikai kísérletek a tisztítás fokozásával csökkenő hatékonyságot mutatnak (TP_3).

A 2. ábrán az 1-es optimum a KA kizárólagos fogyasztását diktálja a fogyasztó számára. Amint a 1. ábra kapcsán vázolt közgazdasági elemek bekerülnek a modellbe köztes lépcsőként 2-es optimum ill. végső stádiumként szükségszerűen a 3-as optimum alakul ki.

1. ábra: KA termelési függvényének elmozdulása

Forrás: Saját szerkesztés

A fentiekben a mikroökonómia geometriai eszközeivel szemléltettük a regeneratív erőforrásokból előállított elektromos áram és a fosszilis energiahordozókból és atomenergiával termelt elektromos áram fogyasztását.¹ A termelés okozta externáliák figyelembevételekor a környezeti javak használata költséggel jár, így legalább annyiba, de valószínűsíthetően többbe kerül a szennyező módon előállított végtermék. Véleményünk szerint természetesen nem ez az egyetlen út vezet a környezetbarát technológiák terjedéséhez, de rövid távon ezen közgazdasági megfontolás hozhat átütő megoldást. Az elgondolás nem új keletű, már a 18. században megfogalmazta Adam Smith. „Ebédünket nem a mészáros, a sörfőző vagy a pék jóakaratótól várjuk, hanem attól, hogy ezek a saját érdekeiket tartják szem előtt. Nem emberiségükhöz, hanem önszeretetükhöz fordulunk,

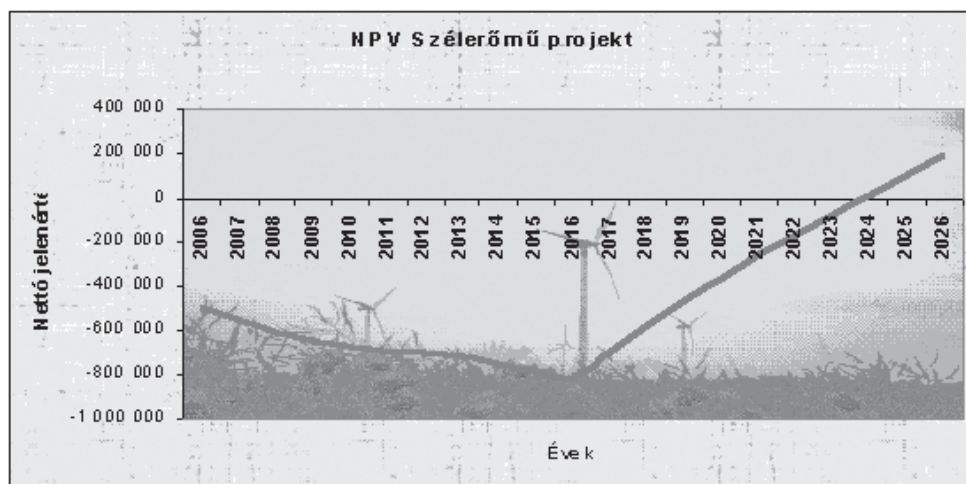
¹ Részletezve egy hamarosan megjelenő publikációnkban.

és sohasem a magunk szükségéről, hanem a rájuk váró előnyökről beszélünk nekik.” (Buchanan 1992 cit. Adam Smith)

Modellprojektek rövid bemutatása

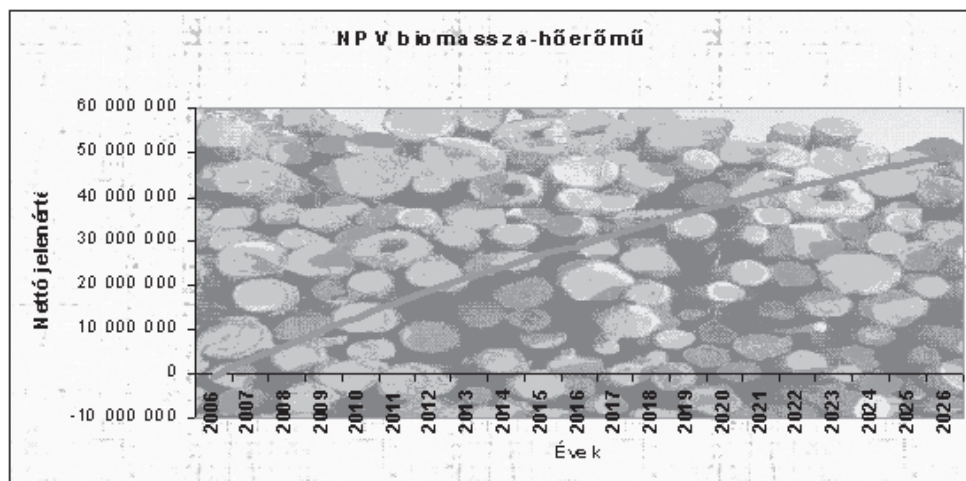
Az egyes projektek értékeléséhez a nettó jelenérték beruházás-értékelő módszerét használjuk. Az empirikus adatgyűjtést követően az éves free cashflowt határozzuk meg. Az egyes cash elemek nominális értéken, azaz a várható inflációval vesszük figyelembe. Ez számszerűen 2007-re 6,9%, 2008-ra 4,1% és az azt követő 18 évre 3% (Forrás: MNB). A 14,5% kulccsal számított amortizációt csak indirekt módon az adófizetési kötelezettség meghatározásakor vesszük figyelembe. A free cashflow elemeit egy fiktív 8%-os alternatív költséggel diszkontáljuk és ezek szummázásával számítjuk a tervezési időszak minden évére a nettó jelenértéket. Az alábbi projektek bemutatásánál egységesen 500.000 EUR saját forrást, 10 év futamidejű, 6,5% kamatozású annuitás jellegű hitelt, és 0 állami támogatást vettünk figyelembe. Ennek köszönhető, hogy itt az egyes projekteket illetően a korábban publikáltakhoz képest más megtérülést érünk el. Mindezt a jobb összevethetőség kedvéért tettük, hiszen az egyes beruházások alapvetően más pénzügyi jellemzőkkel bírnak.

2. ábra: Szélerergia hasznosítása

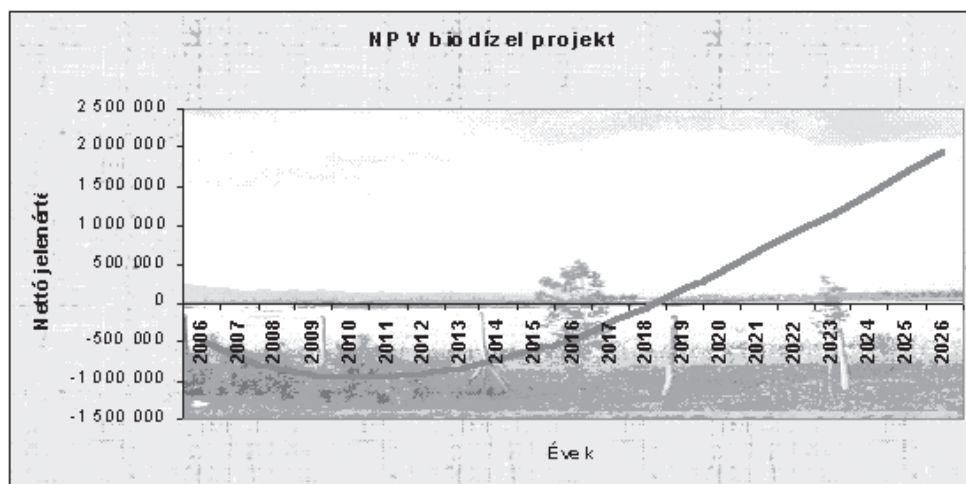
Forrás: Saját szerkesztés

3. ábra: Biomassza, mint szilárd tüzelőanyag hasznosítása

Forrás: Saját szerkesztés

4. ábra: Biodízel előállítása repceből

Forrás: Saját szerkesztés

Összefoglalás

A fent felvázolt feltételek mellett a 20 év tervezési idő alatt mindhárom „zöldenergia”- projekt megtérül. A szélerőmű kb. 18 év után, a biomassza hőerőmű közvetlenül a beruházást követően, a biodízel üzem pedig kb. 12 év után pozitív nettó jelenértéket eredményez.

Ezáltal a gyakorlati példák is igazolják az elméleti környezetgazdasági modelleket és a profitorientált befektetők számára is megnyílik a környezetbarát projektek piaca.

Irodalomjegyzék

Buchanan, James M. (1992): Piac, Állam, Alkotmányosság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Interjú: Nyírő F, termelési osztályvezető, Bakonyi Erőmű Rt., 2006. 01. 24.

Kacz Károly-Neményi M. (1998): Megújuló energiaforrások. Mezőgazdasági Szaktudás Kiadó, Budapest

K. A. Wheeler – A. P. Bijur (szerk.) (2001): A fenntarthatóság pedagógiája. Körlánc Egyesület-Tan-Sor Bt, Budapest

E. Mansfield – G. Yohe (2003): Microeconomics: Theory and Applications. W W Norton, New York.

S. Bogner (2004): Investitionsbeurteilung. Wirtschaftsuniversität Wien – egyetemi jegyzet

H. R. Varian (2005): Mikroökonómia középfokon. Akadémiai Kiadó, Budapest.

H. Wiesmeth (2003): Umweltökonomie. Springer, Heidelberg.

A nem-formális tanulás validációjának és certifikációjának lehetőségei vidéki térségekben

Ponáczy György Márk

ügyvivő-szakértő, Tessedik Sámuel Főiskola MVK¹

A nem-formális tanulás validációja és certifikációja az élethosszig tartó tanulás rendszerében

A tudásalapú gazdaságban a humán erőforrás fejlesztése és lehetőségeinek kiaknázása döntő faktort jelent a versenyképesség fenntartásában. A képzettség és az ennek elismerése szolgáló dokumentumok, úgymint diplomák, oklevelek és tanusítványok vonatkoztatási pontot jelentenek a munkaadók számára a munkaerő tudása, képzettsége és képességei tekintetében. A munkahelyi gyakorlat és a szakmai tapasztalat szintén hozzátartozik az egyén kvalifikációjához, de általában nem formális, azaz nem iskolai keretek között történik a megszerzése, így legtöbbször hiányzik az ezeket elismerő dokumentum is. A nem formális keretek között megszerzett szaktudás illetve gyakorlat elismertethető, melyhez innovatív validációs, akkreditációs és certifikációs rendszerek szükségesek. Ezen rendszerek lehetőségeinek a felmérése egy fontos lépés az esélyegyenlőség megteremtésére, a tudáshoz és képzettséget igazoló dokumentumokhoz való hozzáférés tekintetében, valamint a fenntartható fejlődés vonatkozásában. Az Európai Unió Leonardo da Vinci Programja keretében futó, „Euro-Validation” elnevezésű pályázat számos referenciával szolgálhat a témakörben. A pályázat teljes címe: „Az élethosszig tartó tanulás validációjának pán-európai rendszere a fenntartható vidékfejlesztésért” A tanulmány támaszkodik a pályázat nemzetközi partnereinek eredményeire.

Az élethosszig tartó tanulás egy rendszerszemléletű fogalom, melynek középpontjában a különböző életkorokban, különféle oktatási módokat keretében folytatott tanulmányok állnak, azaz a formális, a nem-formális és az informális tanulás. A nem-formális tanulás fogalmát a CEDEFOP (2000) glosszáriuma a következőképp adja meg: „A nem-formális tanulás olyan tervezett tevékenységeken alapuló tanulási folyamat, melyet alapvetően nem tanulási céllal kezdeményeztek, de mégis fontos eleme a tanulás. A nem-formális tanulás azonban mindig szándékos.” Az élethosszig tartó tanulás egyik fontos tényezője a személyek motiválása és támogatása az oktatásban való részvétel tekintetében. Az élethosszig tartó tanulás rendszerének részeként a nem-formális tanulás elismertetése többféle tanulást emel a kvalifikációs rendszeren belülre, melynek révén megnyitja az utat a további képzések és a munkaerőpiac fejlesztése irányában. Az élethosszig tartó tanulás fenti koncepcióját a szakképzési rendszerben úgy lehet megvalósítani, hogy a rész-szakképesítések és szakképesítések modulárisan, a kompetenciákat is figyelembe véve be épüljenek egymásra. (Az egész élethosszon át tartó tanulás... 2004. 17., 166.o.)

A nem-formális tudás elismertetése, validációja során különféle alapelveket lehet érvényesíteni, melyek közül az Európai Unióban a legelfogadottabbak az alábbiak: (1) A nem-formális tanulás validációjának elsősorban az egyén fejlődését kell szolgálnia. (2) A közsféra intézményeinek és az érintett civil szervezeteknek összehangoltan kell támogatniuk a validációs tevékenységeket és felelősséget vállalniuk az egyéneknek nyújtott szolgáltatásokért és tanácsadásért. (3) A validációs tevékenység során csak megbízható forrásból származó információkat szabad felhasználni és világosan megfogalmazott szándékokat kell alkalmazni a validáció célja és felhasználási lehetőségei vonatkozásában. (4) A validációs folyamatban résztvevő értékelőknek

¹ Email cím: ponacz.mark@itrade.hu Mobiltelefonszám: +36-20-3460742

pártatlanul kell végezniük a tevékenységüket. Ehhez szükséges, hogy a validációt végző intézmények szakértői rendszeresen összehangolják a módszereiket és a specifikus problémákhoz kapcsolódó álláspontjukat. (5) A legitimáció biztosítása érdekében be kell vonni a stakeholdereket a validációs folyamat megtervezésébe, végrehajtásába és felügyeletébe. (*Review of policies... 2006., 3. o.*)

A nem-formális tanulás validációja általában csak akkor lehetséges, ha van olyan szervezet, amely az adott szakterületre vonatkozó képzést vagy tréninget szervezi illetve van megfelelő vizsgarendszere. Ez lehet állami szervezet, például az állami képzőintézmények egyike, illetve lehet nem-kormányzati szervezet, például kamara vagy szakmai szövetség, továbbá lehet vállalat is, például tréning cég vagy az adott szakterületen működő cég. A validációs tevékenységtől elválaszthatatlan a certifikációs és akkreditációs tevékenység is. Az akkreditáció a képzés illetve tréning megszervezésére valamint a vizsgáztatásra való jogosultság megszerzését, birtoklását jelenti. A certifikáció pedig a validáció során arra alkalmasnak, megfelelőnek minősített szaktudás, képesség hiteles dokumentálását, tanusítását jelenti.

A nem-formális tanulás validációjának és certifikációjának gyakorlata az Európai Unióban

Az Európai Unió legtöbb országában nemzeti szintű politikák irányulnak a nem-formális tanulás validációjára. Az esetek egy részében elsődlegesen jogi úton történik a szabályozás, míg máshol a közintézmények és a társadalmi partnerek közötti megállapodás játszik fontosabb szerepet.

Görögországban a szaktudást érvényesen csak formális tanulás alapján ismerik el. Léteznek ugyan validációs eljárások, melyek keretében a munkahelyi tapasztalat és gyakorlat elismertethető, de ezek kizárólag az érintett cégen belül érvényesek. Ilyen vállalat például a nemzeti vasúttársaság, a telefonszolgáltató, az athéni és a pireusi vízmű, illetve néhány nagybank és magántársaság.

Az Egyesült Királyságban, Anglia, Wales és Észak-Írország területén az NQF², azaz a nemzeti képesítési keretrendszer érvényes, Skóciában pedig az ehhez hasonló SCQF³, melyek iránymutatást adnak különféle kurzusokról, képzésekről, azok szintjéről, besorolásáról, kreditértékéről és a kiadott szakképesítésekről, diplomákról. A keretrendszerek deskriptívek, és alapvetően nem szabályozási jellegűek. Céljuk, hogy átjárhatóságot alakítsanak ki az egyes szinteken belül és azok között, illetve mérhetővé, tervezhetővé és összehasonlíthatóvá tegyék az egyéni előrehaladást. Mindemellett a rendszer biztosítja, hogy a lehető legtöbb kreditpont kerüljön elismerésre az egyes képesítések alapján, a továbbtanulás során.

Lengyelországban az oktatás és a szakképzés viszonylag merev keretek között zajlik. A szakmai vizsgáztatás jogát regionális vizsgabizottságokhoz delegálta a felettes nemzeti oktatási minisztérium. A nem-formális keretek között zajló képzések bizonyítványait államilag nem ismerik el, ugyanakkor a képzés integráns részeként a szervező felkínálhatja az állami vizsgabizottságok előtti vizsga letételének a lehetőségét. A közsféra intézményei és a civil szervezetek egyaránt kínálnak ilyen képzéseket. A minősítő vizsgák elválasztása a formális képzési rendszertől az első lépés a nem-formális tanulás validációja irányába.

Németország képesítési rendszere viszonylag merev. Az államilag elismert szakmák és a hozzá tartozó szakmai képesítések száma korlátozott, hozzávetőleg 350-et tartanak nyilván, szövetségi szinten. A formális keretek között megszerzett képesítésnek elsődleges a szerepe a munkaerőpiac, a nem-formális képesítések elismerése egyedi, ritka eset. A BIBB, a szakoktatás és tréning szövetségi intézete célul tűzte ki a jelenlegi rendszer átalakítását, az élethosszig tartó tanulás

¹ National Qualification Framework

² Scottish Credit & Qualifications Framework

feltételeinek javítása érdekében. A német szakképzési rendszer markáns jellemvonása a gyakornoki rendszer működtetése. Szinte minden iparágban kötelező a gyakornoki idő letöltése, mely akár három és fél év is lehet. Ezt követően a gyakornokok vizsgát tesznek egy –szakképző iskolától és gyakorlati helytől egyaránt független– vizsgahelyen, általában a szakmának megfelelő kamaránál.

Magyarországon a nem-formális tanulás színterei döntő részben a vállalati képzések, tréningek. A nem-formális tanulás elismertetésére alapvetően nincs lehetőség. A szakképzés és a felsőoktatás néhány képzési programja tartalmaz gyakorlati időt is, melynek elismerési követelményei már utat nyitottak a nem-formális tanulás elismerése felé. Az Oktatási Minisztérium szabályozási és támogatási rendszerében az Európai Képesítési Keret (EQF), mint meta-keret bevezetése jelentett komolyabb előrelépést. Az EQF, amely az Európa országaiban megszerzhető végzettségek és képesítések közötti átláthatóságot hivatott biztosítani, hozzájárulhat a nem-formális és informális tanulási keretek között megszerzett képességek beszámításának rendszeréhez is. Az Oktatási Minisztérium ezen belül különös hangsúlyt fektetett a munkaerő mobilitását támogató képesítési keretrendszerre. (*Reformok az oktatásban...*, 2006. 131. o.)

Hollandiában, többéves előkészítő munkát követően, 2001-ben alakították ki az EVC⁴ nevű szervezetet, amely a kompetenciák azonosítását, elismertetését és akkreditációját végzi. A szervezet bevezette a VPL⁵-t, azaz a korábban megszerzett ismeretek értékelésének és validálásának rendszerét. Az EVC tevékenysége során számos szervezettel együttműködik, összegyűjti a releváns szakmai tapasztalatokat, monitorozza a jogi szabályozást és nemzetközi programokban is részt vesz. A szervezet tevékenysége során a VPL-t négy aspektusból vizsgálja és befolyásolja: (1) a szakképzési rendszer certifikációs eljárásai szerint; (2) a felvételi követelmények leigazololásának módjai szerint; (3) a kompetenciák akkreditációs lehetőségei szerint; valamint (4) az élethosszig tartó tanulással való összekapcsolás lehetőségei szerint.

Norvégiában minden képzés ingyenes, a felsőfokú szakképzés szintjéig bezárólag. A szakmai képzések, tréningek helyszíne a közoktatási és felsőoktatási intézményrendszer, a felnőttoktatási szervezetek, a népfőiskolák, a magán-képzőintézmények, valamint egyes cégek, munkahelyi képzéseket is szerveznek. A rövid ciklusú képzések általában nem adnak államilag elismert oklevelet illetve transzferálható krediteket. A nem-formális és informális képzés fontos szerepet játszik a munkavállalók életében, különösen vidéken, de egyelőre kevés az elismertetés lehetősége. A VOX, a felnőttoktatás nemzeti intézménye koordinációs, dokumentációs szerepet játszik, illetve kutatásokat, fejlesztéseket és egyéb projekteket is kezdeményez e területen. A nem-formális tanulás elismerésének legmagasabb szintjét jelenleg egyes szakmákban a munkahelyen eltöltött két éves gyakorlati idő beszámítása jelenti.

Romániában az oktatásért és kutatásért felelős minisztérium felelős az oktatási rendszer koordinációjáért és működtetéséért. A nem-formális tanulás helyszíne döntő részben az állami oktatási rendszer, valamint az államilag elismert képzési központok. Tréningeket főleg munkanélküliek számára, munkanélküliségnek kitett kockázati csoportok számára és az átképzésben, illetve továbbképzésen részt vevőknek kínálnak. Az egyes szakmáknak, szakmacsoportoknak, például a hajózás, a fényképészet vagy a biztosítás területén, külön, szakosított képzőintézményei vannak. A tréningekre való igény felmérését és részben a finanszírozását a munkaügyi minisztérium végzi. A tréningek megszervezését pedig a munkahelyi és szakmai képzésekért felelős nemzeti ügynökség látja el.

Finnországban a nem-formális tanulás alatt a felnőttoktatási intézményekben folytatott tanulást értik. Ezeket az önkéntes alapú részvétel, a kiadott végzettségek sokszínűsége és a tanulóközpontú módszertan jellemzi. A magánintézmények önállóan állíthatják fel a képzési célokat és ezen

¹ Kenniscentrum Erkennen van Verworven Competenties

² VPL = Valuation/validation of Prior Learning

belül dönthetnek az állami támogatás felhasználásáról is. A felnőttoktatás állami támogatásának mintegy negyede kimondottan a nem-formális tanulást szolgálja. A nem-formális képzés ernyőszerkezete a Finn Felnőttoktatási Szövetség (FAEA), amely civil szervezetként működik és jelentős kezdeményező szerepet tölt be. A nyitott egyetemek, nyári egyetemek, a finn kézműves szövetség és a vidéki nők tanácsadó egyesülete szintén szervez nem-formális képzéseket, illetve kínál ilyeneket a finn ifjúsági akadémia is, a fiatalok önkéntes programjaihoz.

Svédországban nagy az aránya a nem helyben született polgároknak, akiknek a körében az átlagosnál jóval magasabb a munkanélküliség. Egyebek mellett ez is gerjeszti az igényt a nem-formális tanulás elismertetésére. Az állami intézményrendszer számos lehetőséget kínál a felnőttek számára, mind a középfokú, mind a magasabb szintű képzésben. A felsőfokú szakképzés rendszere szoros kapcsolatban áll a vállalati szektorral és követi a felmerülő igényeket. A munkahelyi gyakorlatot és munkahelyi tanulást, problémamegoldást a teljes képzési folyamatba beépítik, eltérően a hagyományos modelltől, amelyben az elméleti képzést követi a gyakornoki időszak. A képzések elismertetését tekintve elmondható, hogy léteznek már jó gyakorlatok egyes szakmák és tevékenységek területén. Például a vadászat, a vízijármű-vezetés vagy a nyelvoktatás vizsgabizonyítványait civil szervezetek is kiállíthatják, és ezeket a felhasználási területeken általában el is ismerik.

A nem-formális tanulás lehetőségeit és a megszerzett szaktudás certifikációjának lehetőségeit Európai szinten összehasonlítva az Euro-Validation projekt összefoglaló jelentése (Review of policies... 2006.; 11. o.) megállapítja, hogy a skandináv országokban és Nagy-Britanniában az állam jelentős mértékben hozzájárul a nem-formális oktatás rendszerének fejlesztéséhez és a jogi szabályozás megengedi a megszerzett szaktudás dokumentálását és elismerését. Spanyolországban a kézműves ipar fejlettségével és hagyományaival összefüggő módon szintén nagy szerepe van a nem-formális tanulásnak. Ezekben az országokban a nem-formális képzésben részt vevő alkalmazottak aránya 40 és 50% közötti. Ezzel szemben Görögország, Románia és Lengyelország képzési és certifikációs rendszere erősen állami jellegű, formális, továbbá általában a nem-állami intézményekben megszerzett szaktudást sem ismerik el. A nem-formális képzésben részt vevő alkalmazottak aránya 5 és 15% közötti.

A vidéki térségek képzési és szabályozási igényei a nem-formális tanulás validációja és certifikációja tekintetében

A nem-formális tanulás során elsajátított tudás és képességek fontos erőforrást jelentenek a vidéki vállalkozások számára. Európa vidéki térségeiben szignifikáns igény mutatkozik a nem-formális tanulás akkreditációja, validációja és certifikációja iránt, de ennek társadalmi és politikai elfogadottsága valamint a kezdeményezőkézség ez irányban elégtelen:

„A városok, a centrumok a technológiai és területi innováció hordozói, míg az elmaradott, zárt rendszerű falusi tér, mely nem képes megújulásra, az előzőnek ellentéte, azaz visszahúzó erőként lép fel, ami a térben, a régióban a fejlődés ellen hat. Ugyanakkor látni kell, hogy a falu, a vidék más, nem lehet ugyanazon eszközökkel kezelni, mint a dinamikus térségeket. Más a gazdaság, de más a társadalom is. Az újdonságok megtelepedése, befogadása erősebben függ a társadalmi közegtől, attól a társadalmi közegtől, melyet sok esetben 'fel kell törni', ahhoz, hogy megújulásra alkalmas legyen.” (Szörényiné K. I.-Csizmadia Z.-Ponác Gy. M. 2002.)

A vidéki térségek speciális képzési és szabályozási igényei az egyes országokban eltérő módon jelennek meg:

Görögországban a Mezőgazdasági Szakoktatási, Képzési és Foglalkoztatási Szervezet (OGEEKA) foglalkozik a vidéken élők, ezen belül főleg a gazdák szakképzésével. A szervezet képzési során sor kerülhet bizonyos szakmai ismeretek validációjára és ez alapján egy ún. „zöld igazolvány” kiállítására. Mindazonáltal a fenti lehetőségek továbbra is csak viszonylag szűk képzési spektrumot és igényt fednek le.

Nagy-Britanniában a képzési rendszer alapvetően város-központú, de kifejlesztettek és alkalmaznak külön képzési módszertant a vidéki térségekben tartott kurzusokhoz, melyben figyelembe veszik az ott élők sajátos igényeit, így kezelik a nagyon kis csoportokat, bátorítják a farmereket a részvételre, a szakmai ismeretekkel együtt fejlesztik a kapcsolódó ICT-tudást és rugalmas időbeosztást biztosítanak.

Hollandiában kevés az igazán vidéki térség, de ezekben is hasonlóan széles a képzési kínálat, mint az urbanizált térségekben. Norvégiában szintén nem tesznek különbséget a térségek között. A rurális térségekben azonban sokkal erőteljesebben támaszkodnak az interneten elérhető adatbankokra és képzési anyagokra, és kevesebb a kontakt alkalom az oktatások során.

Romániában és Lengyelországban súlyos problémát jelent a vidéki munkanélküliség. A kezelésében nagy szerepe lehet a nem-formális tanulásnak, de az igények egyelőre viszonylag alacsonyak és kevés a továbbképzési lehetőség. Lengyelországban, a meglévő, elismert bizonyítványt adó nem-formális képzési illetve certifikációs lehetőségek közül kiemelhető az ún. ’falusi turizmus’ tanúsítvány és a ’biotermesztő’ tanúsítvány, melyeket a regionális tanácsadó központok (ODR) adnak ki; valamint a vidéki térségek EU tanácsadóinak képzése, mely szintén elismert tanúsítványt ad.

A vidéki térségek specifikus igényei a nem-formális tanulás validációja és akkreditációja tekintetében az egyes szektorokban eltérő módon jelennek meg. Az oktatási ágazat szerepe egyrészt a képzések lebonyolítása, másrészt a validációs és akkreditációs eljárások kidolgozása, elfogadtatása és alkalmazása. A legtöbb országban az oktatásért felelős szervezetek már felismerték ezt a szerepüket, de a megvalósítás előrehaladása eltérő. Az egészségügy és szociális ellátás területén például alig van példa a nem-formális tanulás elismerésére, a legtöbb szakma formális képesítéshez kötött.

A turizmus, különösen a vidéki turizmus területén rugalmas, sokszínű, gyakorlat-orientált képzési kínálatra van szükség. Ennek certifikációja azonban a formális oktatási rendszerben nehézkes. Szükséges tehát a képzésekhez minősítési és akkreditációs eljárások kidolgozása és alkalmazása is. Kockázati tényezőként említhető, hogy amennyiben egyetlen akkreditált szervezet működik valamely fontos szakmában, akkor monopolizálhatja ennek oktatási piacát, melyre az idegvezetői képesítés a példa Görögországban.

Komoly szerepe lehet az önkéntes szervezetekben végzett szakmai munka elismerésének vidéken, amely egyrészt példát mutat más ágazatok számára, másrészt bátorítást ad a résztvevőknek további kompetenciák megszerzésére és validálására. A legtöbb európai ország rendelkezik hagyományokkal az önkéntes munka területén, de az elismertetés lehetőségei szintén eltérőek. Jó példaként Hollandia hozható fel, ahol a Scouting Gelderland kompetencia profilok felállításával és leigazolásával segíti az önkéntesek értékelését.

Zárásképpen elmondható, hogy a szabályozási gyakorlatban szükséges a nem-formális képzések terjesztése, validációs eljárásainak fejlesztése és a továbbképzéshez szükséges belépési feltételek között az így megszerzett képesítések egyenrangú megjelenítése.

Irodalomjegyzék

Az egész élethosszon át tartó tanulás és az infokommunikációs technológiák együttes alkalmazásának a nemzetközi-, a magyarországi helyzete és a jövőbeni fejlődés lehetőségei; tanulmány (2004) Nemzeti Szakképzési Intézet, Informatikai Szakmácsoport Bizottság, Magyar Tartalomipari Szövetség, Magyar Távoktatási Alapítvány – Budapest

CEDEFOP (2000) Glossary, in Making Learning Visible; CEDEFOP, Thessaloniki

Review of policies and systems of validation/certification/accreditation of informal and nonformal learning at European level – synthesys report (2006) Leonardo da Vinci programme, Euro-Validation project, Athens; elérhető online: www.euracademy.org

Reformok az oktatásban 2002-2006 (2006) Oktatási Minisztérium, Budapest

Szörényiné Kukorelli I – Csizmadia Z – Ponácz Gy. M. (2002) A vidéki térségek modernizációs képessége, különös tekintettel a kistérségek innovációs folyamataira. Nyugat-magyarországi Tudományos Intézet Közleményei, 142.sz.

Poszterek

A környezeti nevelés szerepe a vidékfejlesztésben

Mikházi Zsuzsanna

Budapesti Corvinus Egyetem, Tájépítészeti Kar, Tájtervezési és Területfejlesztési Tanszék

A környezeti nevelési programok népszerűsége évről évre növekszik, évente közel százezer diák vesz részt tanáraik irányításával ilyen rendezvényeken. Ez a létszám a hazai belföldi turizmust erősíti. Ebből kiindulva az erdei iskolázás, a környezeti nevelés mint szervező erő léphet fel a település- és térségfejlesztésben. Ezt a potenciált felismerve Környezeti Nevelési és Kommunikációs Programiroda regionális, hálózatépítő programsorozatot indított. A találkozók megrendezésének célja volt: az erdei iskola, környezeti nevelés, ökoturizmus, térségfejlesztés kapcsolatának és lehetőségeinek bemutatása; szakmai kapcsolatteremtés, hálózatépítés a régiókban erdei iskolázásban érintett szférák képviselői között régiós és kistérségi szinten.

Vidékefejlesztés

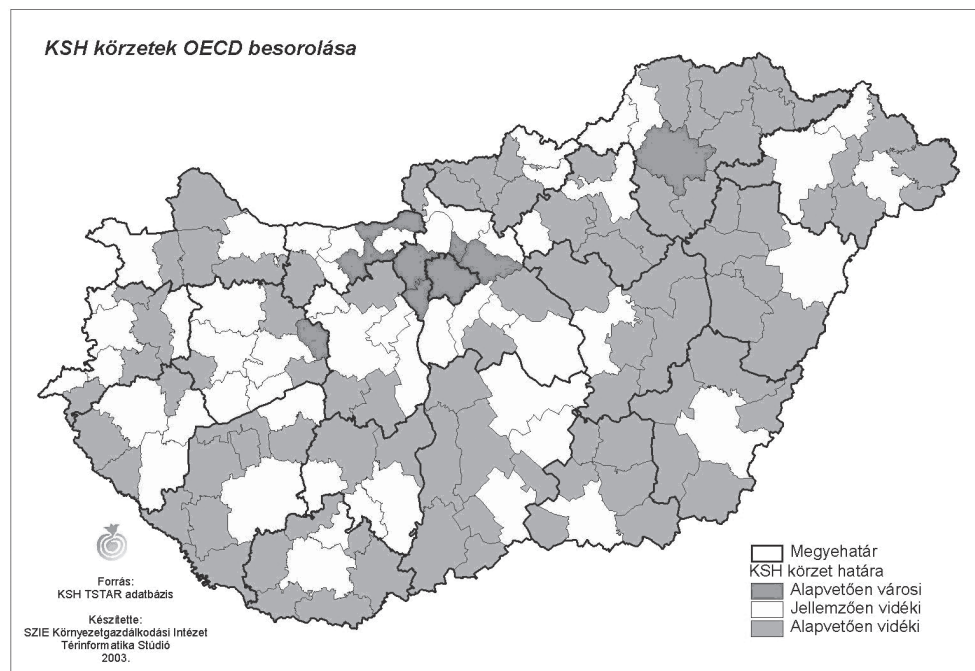
Először is tisztáznunk kell, mit értünk a vidék és a vidékfejlesztés fogalmát. A vidék egy sajátos életformát jelent, az emberiség gyökere eredeztethető innen. Azonban a civilizáció virágzásával fogy az erő amiből gyökerei táplálkoznak. A vidéken az ember és a természet még képes harmonikus kapcsolatban élni. A vidékfejlesztés esetén a hangsúly a vidék belső energiájának kibontakoztatásán, az elmaradottság felszámolásán, a hagyományos életstílus mellett, az életkörülmények javításán van. (*Habzsánszky 2000*) Vidékfejlesztés alatt olyan komplex tevékenységet értünk, melynek a végső célja, hogy a vidéki térségek – elsődlegesen társadalmi érdekből – a társadalomban betöltött funkcióik ellátására tartósan képesek legyenek.

Az Európai Unióban használt kritériumok szerint Magyarország területének 96%-a vidéki térségnek minősül, ahol a népesség 74,5%-a él. Az alapvetően vidéki területek részaránya 58,3%, az össznépeességéből való részesedésük 31,3%, mely 3,2-szer magasabb az EU (9,7%) átlagánál. Az összlakosság 35,9%-a él községekben. Az összes település 54,3%-ának lakossága nem éri el az 1000 főt, ezeken a településeken él az összlakosság egyötöde. (1. ábra)

Magyarország vidéki térségei a rendszerváltás óta jelentős változáson mentek keresztül a tulajdoni, gazdasági és társadalmi szerkezetet illetően. A globalizált piaci verseny következtében megjelentek a helyi közösségek válságjelei. Mindezek hatására felerősödött a népesség elvándorlása a fejlettebb térségek, térségi központok felé. A vidékfejlesztés alapvető kihívása ezért a vidéki népesség helyben tartása, számára vonzó életter és munkakörülmények létrehozása a helyi erőforrások átgondolt, integrált és fenntartható hasznosításával. A gazdasági potenciál mellett a vidékfejlesztés legfontosabb erőforrása az egészséges, önszerveződő helyi közösség. (*VÁTI 2004, p. 17.*)

A vidéken még mindig domináns ágargazdaság jövedelmezőségének javítása mellett feladat a lakosságnak alternatív és/vagy kiegészítő jövedelmet, megélhetési és foglalkoztatási lehetőséget nyújtó gazdasági diverzifikáció és az ehhez kapcsolódó vállalkozásfejlesztés. Az egészséges vidéki környezet és táj fenntartása, a vidéki térségek épített, kulturális és természeti értékeinek megőrzése és megújítása révén a vidéki környezet vonzóbbá tétele nemcsak a helyben élők számára vonzó életter kialakítását alapozza meg, de a vidékre irányuló turizmus és a kereskedelmi szolgáltatások fejlődéséhez is jelentősen hozzájárul. A vidékfejlesztés célja és egyben eszköze is az ágazatok közötti integráció, a térségben megvalósítandó fejlesztések egymásra épülése, a helyi vállalkozói, civil és önkormányzati szektor együttműködése, és a jövőjüket formálni képes aktív vidéki társadalom kialakulása.

1. ábra A KSH területi egységeinek besorolása (NUTS IV. szint) az OECD kritériumok szerint

Forrás: VÁTI 2004, p. 17.

Környezeti nevelés

1968-ban dr. William Stapp a Michigani Egyetem végzős hallgatóival kidolgozta a „környezeti nevelés” első hivatalos definícióját. Eszerint „*a környezeti nevelés célja, hogy olyan állampolgárokat neveljen, akik jól ismerik a biológiai és fizikai környezetet és annak problémáit, tudják, hogyan segíthetnek a problémák megoldásában, és ehhez rendelkeznek a megfelelő motivációval.*” (Mikházi 2006/5) Azóta a környezeti nevelés fogalmát sokan és sokféleképpen próbálták meghatározni, mely értelmezéseket tanulmányozva megállapíthatjuk a környezeti nevelés általános jellemzőit:

- A környezeti nevelés időtartama: élethosszig tartó.
- Intézményes és nem intézményes keretek között is folyhat.
- Jellemzi a tudomány- és tantárgyköziség.
- Lokális és globális jellegű egyszerre.
- Rendszerszemlélet jellemzi.
- Együttműködésre serkentő. (Lükő 2003)

Napjainkban a környezeti nevelés a fenntarthatóság pedagógiáját foglalja magában. Ennek központi gondolata a „környezeti polgárrá” nevelés, és ezen belül a fenntartható fejlődés és a fenntartható fogyasztásérdekében szükséges ismeretek, magatartásminták, értékek és életviteli szokások megtanítása.

A vidékfejlesztés és a környezeti nevelés kapcsolódási pontjai

A vidéki területek, bár elhanyagoltak, általában természeti, építészeti és kulturális értékekben gazdagok. Ezt a potenciált kihasználva válhatnak a környezeti nevelési programok elsődleges helyszíneivé. Így a környezeti nevelés hozzájárul a vidéki térségekben élők életminőségének javításához, az adott térség természeti és kulturális értékeinek optimális kihasználásához és a helyi termékek hozzáadott értékének növeléséhez. Az iskolán kívüli környezeti nevelési programok formái: az erdei iskola, a látogatóközpont, a tanösvény.

Erdei iskola

Az erdei iskola sajátos, a környezet adottságaira építő nevelés- és tanulás-szervezési egység. A szorgalmi időben megvalósuló, egybefüggően többnapos, a szervező oktatási intézmény székhelyétől különböző helyszínrű tanulásszervezési mód, amelynek során a tanulás a tanulók aktív, cselekvő, kölcsönösségen alapuló együttműködésére és kommunikációjára épül. A tanítás tartalmilag és tantervileg egyaránt szorosan és szervesen kapcsolódik a választott helyszín természeti, épített és társadalmi környezetéhez. (Mikházi 2006/3) Az egyre nagyobb érdeklődéssel párhuzamosan gyarapszik az erdei iskola szolgáltatást nyújtók száma is: mára csaknem 30 ezer férőhely várja a diákokat szerte az országban. A programok megfelelő szakmai színvonalának biztosítása céljából létrehozták a harkállyal fémjelzett, erdei iskola szolgáltatások minősítését szolgáló rendszert, melynek első körében 57 szolgáltató vehette át Magyar Bálint oktatási minisztertől a "Minősített erdei iskola szolgáltatás" címet.

Az erdei iskolák egy hetes programra szerveződnek. Ez azt jelenti, hogy az iskolai csoportok (csoportonként 20-30 fő) 3-4 éjszakát töltenek az adott szálláshelyen. Nem csak a szállást kell biztosítani számukra: főzni kell rájuk, programokat szervezni és vezetni. Mindez helyi munkaerőt, helyi nyersanyagot és alapanyagot igényel. A mezőgazdaság, a turizmus és az erdei iskola ezáltal szorosan kapcsolódik egymáshoz. A szép, érintetlen táj képezi a turizmus és az erdei iskoláztatás sikeres fejlődésének egyik alapját és ugyanez az alaptökéje a fenntartható mezőgazdaságnak is. A falusi turizmus, szálláshely kiadás, erdei iskolai szállások a családi gazdaságok számára fontos bevételi forrást jelentenek, mivel egyre több gazda értékesíti így közvetlenül a megtermelt és feldolgozott saját termékeit. Bár a falusi turizmus és az erdei iskolák nem szolgálnak receptként a mezőgazdaság problémáinak megoldására, a falusi üdülés jelentős esélyt ad a gazdaságoknak bevételeik biztosításához. (Mikházi 2006/2)

Látogatóközpont

A látogatóközpont valamely meghatározott turisztikai célterület látogatóforgalmát látja el megfelelő mennyiségű és színvonalú információval, irányítja a vendégeket az attrakciók, bemutatóhelyek felé, szolgáltatásaival kielégíti a látogatók alapvető szükségleteit és igényeit. A látogatóközpontok turisztikailag meghatározó közlekedési csomópontok közelében helyezkednek el. A központ által kínált szolgáltatások és a felvállalt bemutatás (a térség természeti és kulturális értékei) mennyisége és mélysége függ a helyszín üzemeltetőjétől és az üzemeltetés koncepciójától. A látogató központban létrehozott kiállítás és a kínált programok, szolgáltatások önálló programként is megállják helyüket. Ezért csoportos kirándulások, osztálykirándulások potenciális célpontjai. Ezen kívül a látogatóközpontok többsége rendelkezik szálláslehetőséggel és oktatásra alkalmas termékkel, így erdei iskola programok, táborok lebonyolítását is tudják vállalni. Az általában kínált szolgáltatások a következők:

- Parkoló, pihenőhely.
- Turisztikai információ (verbális, nyomtatott) és bemutatás az adott attrakcióról és környezetének programlehetőségeiről,

- Ajándéküzlet (emlék- és ajándéktárgyak, kiadványok széles választéka az attrakcióhoz és a térség turisztikai kínálatához kapcsolódóan),
- Vendéglátó funkció, higiénés igények kielégítése.
- Oktatási és bemutató helységek

Tanösvény

A természeti ösvény a szabadban történő oktatás alapvető tanítási eszköze. A természeti tanösvények tervezett rövid gyalogutak, melyek olyan természetes területeken vezetnek keresztül, ahol a látogató érdekes illetve fontos természeti vagy történelmi jellegzetességeket láthat és érthet meg útikönyv vagy magyarázó jelzések segítségével.

A tanösvényt több szinten és többféleképp lehet hasznosítani. A legkézenfekvőbb a környezeti nevelésben való használata, általános iskolákban éppúgy, mint a középiskolákban. Lehet egyszerű kirándulási programként végigjárni az utat, de különböző feladatok megoldására is kínálkozik a tanösvény. A kirándulás szakmai programját építhetjük az útközben adódó látnivalókra. Ezek bősége önmagában is tartalmaz elfoglaltságot biztosít, amelyben támpontokat, segítséget nyújtanak a tanösvény táblái és az ismertető füzet információi és képei.

Megvalósult és működő projektek

Bemutatók néhány erdei iskolai kezdeményezést. Ezek legfontosabb szerepe, olyan létesítményeket, épületeket ruháztak fel új tartalommal, melyek e nélkül elpusztultak volna. Valamint az erdei iskolák hozzájárulnak az adott térség gazdasági fejlődéséhez, a helyi értékek felismeréséhez és védelméhez.

Öttömös Erdei Iskola

Az erdei iskola Öttömös és Balotaszállás határában egy közel százéves tanya-épületegyüttes átalakításával jött létre. A tanya-iskola körül kb. 40 ha területen lehet természetismereti programokat bonyolítani, ez a terület részben a hagyományos tanyaudvarból (diófa, eperfa, bodzás, és az épület élőhelyei) illetve egy láprétből és egy erdei fenyő-lombos erdő vegyes erdőrészből áll. (1) Céljuk az erdei iskolába látogató diákok foglalkoztatásán túl a helyi értékek tudatosítása, hagyományőrzés és teremtés. Társas kapcsolatok kialakulásának elősegítése, a modernizáció okozta elszigetelődés ellenhatásaként – a társadalmi szolidaritás, kommunikáció növelése. Ehhez a törekvéshez kapcsolódik a “Kezdjük a kiskertjeinkben” program. A falusi kiskertek és gyümölcsösök étkezési célt szolgálnak, emellett piacra is termelnek, de sajnos szinte teljesen ismeretlenek a bio-módszerek. A cél az új szemlélet és módszerek elterjesztése. Az erdei iskolában tervezik bemutató biokert létesítését, ahol helyben rendszeres bemutatókat tartanak és oktatás is zajlik. Emellett előadás-sorozatot is terveznek a témában, ahol részben a szegedi Biokultúra Egyesület szakemberei közül szeretnének meghívni előadót, részben helyi egyesületi szakembert kérnek fel.

Egy falu – egy iskola

A Soros Alapítvány 1996-ban indította el az „Egy falu – egy iskola” programját. A programnak kettős célja volt. Az, hogy egymásra találjanak kis falvak és városi – főleg beton-rengetegben lévő – iskolák. Így a gyerekek számára lehetőség nyílik arra, hogy megismerkedjenek egy másfajta, természetközeli életformával. A kis települések, „világtól elzárt” falvak életébe pedig új szín kerülne, számukra egyfajta perspektíva, fejlődési lehetőség adódna. A szándékuk környezeti nevelési jellegű volt, a szónak abban a tág jelentésében, amely környezet alatt egyszerre érti a természeti, társadalmi és épített környezetet.

Szeretnék, ha a városi gyerekek környezet-kultúrája gazdagodna a rendszeres falura járással, s szeretnék, ha a városi gyerekek (és pedagógusok) rendszeres látogatása kitágítaná a falvak látóterét és élénkítené mindennapi életét. A város így látásmóddal és környezetismerettel gyarapodna, a falu pedig gyerekzsivajtól pezsdülne, életükbe bekapcsolódó értelmiségieket, információt és változatosságot nyerne. Első körben hat település kapcsolódott a programhoz: Bázakerettye, Molnári, Seregélyes, Helyce, Tiszadada és Szamostatárfalva. (2)

A sajátos környezetben lévő kis települések számára lehetőséget biztosít a program akár egy egészen új típusú, nyitott, a falusi turizmusra épülő „előremenekülésre”. A falunak „mindössze” egy ingatlant kellett biztosítani és átalakítani, mely alkalmas a gyerekek elszállásolására és benti foglalkozások megtartására. A falu számára ebben természetesen nem csak az ingatlan megmentése az érdekes, hanem egyúttal munkalehetőséget is teremt. (Mikházi 2006/4)

Ördögsekér Környezetvédelmi Oktatóközpont

Az Oktatóközpont 1993 óta működik a Tiszapüspöki Általános Művelődési Központ intézményegységeként, Tiszapüspökittől egy kilométerre (a Közép-Tiszaí Tájvédelmi Körzet közvetlen határában). Az üresen álló gátórházban, annak hasznosítására, 1993-ban kialakítottak egy önálló természettudományi oktató központot. A központ tagja az ECO TOURIST FARM nemzetközi szervezetnek. A programok elsősorban a vízhez kapcsolódnak: vízmintavétel és -vizsgálat, video-mikroszkópos előadás; békaporonty-, kagyló-, kishal- vagy rákmentési akció; csónakázás a kubikerdő vízitanösvényén. Nagy hangsúlyt fektetnek a falu megismertetésére: templom, faluház, állattartó-udvar stb. bemutatása. Mivel a falu feltörekvő idegenforgalmú település, rendkívül fontos számukra, hogy minél alaposabban megismertessék a diákokkal a helyi értékeket és a kiegészítő kikapcsolódási lehetőségeket.

Az ismertett projekttek mutatják, hogy egy erdei iskola helyszín és a hozzá kapcsolódó programok jól értékesíthető terméként működnek a turizmus piacán. Óriási tömegeket megmozgatva megfelelően nagy bevételt generálnak a gazdaságilag leszakadó településeken. Ugyanakkor a programok szakmai felügyelet mellett zajlanak, így biztosítható a terület és a meglévő értékek védelme.

Összefoglalás

A területfejlesztés és a környezeti nevelés kölcsönös kapcsolatban áll egymással. Egyrészt az ágazati és regionális fejlesztések hatása döntő a fenntartható fejlesztés megvalósításának esélyeire, a környezet állapotára. Másrészt a környezeti nevelés eszközei (erdei iskola, látogatóközpont, tanösvény stb.) jelentős szerepet kapnak egy-egy térség fellendítésében a turizmus által. (Mikházi 2006/1)

Mind a területfejlesztés/vidékfejlesztés, mind a környezeti nevelés célja egy hosszútávon fenntartható, élhető környezet biztosítása. S bár a cél megegyezik, mind a két terület más eszközökkel és módszerekkel kívánja azt elérni. A környezeti nevelés közvetlenül a lakosság szemléletére gyakorol hatást, akik lehetnek gyerekek, felnőttek, de akár maguk a tervezők is. Eszközei: a szemléletformálás, környezettudatos gondolkodás kialakítása, ismeretközvetítés, aktív állampolgárrá nevelés. A környezeti válság megoldása és kezelése csak egy szemléletében megváltozott, tudatos társadalomban elképzelhető. A területfejlesztés a tervezési folyamat egészében szem előtt tartja a fenntarthatóság elvét, és a tervezéskor kitér a fenntartható fejlődéssel kapcsolatos ismeretek és szemlélet fejlesztési módjára, lehetőségeire is. Hiszen a fenntarthatósági elvek és az abban foglalt környezetvédelmi célok érvényesülésének az élet minden területét át kell hatnia.

Irodalmjegyzék

Habzsánszky Norbert (2000) EU-konform, a vidékfejlesztés és a turizmus kapcsolódásának tervei és lehetőségei <http://www.palya.hu/dolgozat/dolgozat.cfm?id=954>, 2007. január 10

Dr. Lükő István (2003) Környezetpedagógia. Bevezetés a környezeti nevelés pedagógiai és társadalmi kérdéseibe. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó

Mikházi Zsuzsanna (2006/1) Environmental education and regional development = ecotourism? XII. Nemzetközi Környezetvédelmi és Vidékfejlesztési Diákkonferencia előadásainak és poszttereinek összefoglalói, Mezőtúr

Mikházi Zsuzsanna (2006/2) A környezeti nevelés és a turizmus kapcsolata Magyarországon III. Magyar Földrajzi Konferencia Tudományos közleményei MTA Budapest, 2006. szeptember 6-7. CD kiadvány

Mikházi Zsuzsanna (2006/3) Erdei iskolák szerepe a vidékfejlesztésben V. Alföldi Tudományos Tájgazdálkodási Napok, CD kiadvány, Mezőtúr 2006. október 26-27

Mikházi Zsuzsanna (2006/4) Open-air schools and environmental education in Alföld V. Alföldi Tudományos Tájgazdálkodási Napok, CD kiadvány, Mezőtúr 2006. október 26-27.

Mikházi Zsuzsanna (2006/5) Táj-, környezeti tudatformálás Magyarországon. – EU csatlakozásunk várható hatásainak tükrében. BCE-TK, kézirat

VÁTI 2004: Nemzeti Vidékfejlesztési Terv az EMOGA Garanciarészleg Intézkedéseire – Magyarország

Az öttömösi erdei iskola honlapja: <http://www.ottomos.hu/erdeiiskola>

Gyertek erdei iskolába! A Soros Alapítvány „Egy iskola–egy falu” programjában támogatott erdei iskolák katalógusa 1998.

Borturizmus és fejlesztési lehetőségei Tolna megyében

Molnár Eszter

Ph.D. hallgató

Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar Marketing és Minőségügyi Tanszék

Összefoglalás

A borturizmus az idegenforgalom egyik legfejlődőképesebb ágazata napjainkban. A borturizmus alapját a borospincék, borházak, szállásadók és vendéglátóhelyek összefogott, szervezett kínálata jelenti. Mindez kiegészül az adott területre jellemző egyéb kulturális, sport vagy más programokkal.

Az egyes területek programcsomagjainak összekapcsolásával és rendszerbe szervezésével létrehozható a borút. A borút az idegenforgalom piacán egy speciális termékként jelenik meg. A borútprogram Tolna megyében 1994-ben indult el. A jelenlegi bortörvény értelmében a megyében két borvidék található, ezeket egy-egy borút, a Szekszárdi borút és a Tolnai borút szeli át.

Mind a Szekszárdi, mind a Tolnai borvidék termelői kiváló, nemzetközi összehasonlításban is elsőrendű minőségű borokat készítenek, ezzel megalapozva a borutak állomásainak kínálatát, és egyben a borturizmus kialakulásának lehetőségét.

Bevezetés

A borturizmus az idegenforgalom nélkülözhetetlen, egyik legfejlődőképesebb része napjainkban. A borturizmusból származó jövedelem az európai és tengerentúli országokban jelentős nemzetgazdasági tényező. Magyarországon is adottak a feltételek ahhoz, hogy a megfelelő fejlesztési stratégia és a feladatok pontos körvonalazása után, az európai országokhoz hasonlóan, a magyarországi borutak is betöltsék gazdaságfejlesztő szerepüket.

A szőlő- és bortermelés mint ágazat napjainkban nemcsak a mezőgazdaságban, hanem a turizmusban is egyre inkább érezteti hatását. Magyarország kedvező adottságokkal rendelkezik a borturizmus területén, hiszen borvidégeink az ország legszebb részein találhatóak, ahol további látnivalók is akadnak, s mindez párosul a hazai borászati szakma terén az elmúlt tizennégy évben érzékelt hallatlan fejlődéssel (*Pósa – Pósa, 2003*).

A hazai borturizmusról és borutakról röviden

A borturizmus kialakulása Magyarországon több mint 14 éves múltra tekint vissza. A borturizmus alapját a borospincék, borházak, szállásadók és vendéglátóhelyek összefogott, szervezett kínálata jelenti. Mindez kiegészül az adott területre jellemző egyéb természeti, kulturális, sport vagy más programokkal. Az egyes területek programcsomagjainak összekapcsolásával és rendszerbe szervezésével létrehozható a borút. Hazánk 22 borvidékén 25 – cégbíróságnál bejegyzett – borút működik a turizmus szolgálatában. A borút az idegenforgalom piacán egy speciális termékként jelenik meg. A borút a turisztika, a kultúra, a szőlőtermesztés és borászat egymásra épülését jelenti, és mint egységes turisztikai termék jelenik meg a piacon.

- *A borút turizmus szempontból* olyan összetett turisztikai terméket jelent, mely sajátos egyedi kínálatokkal rendelkezik, szervezett egységben működik, piacra jutását közösségi marketing segíti, szolgáltatásai minősítettek és garantáltan megfelelnek a nemzetközi turisztikai elvárásoknak is (*Sarkadi – Szabó – Urbán, 2000*).

- A **borút vidékfejlesztési szempontból**, egy vagy több kistérségben, illetve egy borvidéken belül, helyi jellegzetességű programmá szervezett – a jellemző termelési, kulturális, építészeti értékekre és hagyományokra épülő, a vállalkozók, önkormányzatok, civil szervezet (borút egyesület) és a lakosság által –, helyi összefogással kialakított, a résztvevők számára alternatív és kiegészítő jövedelmet hozó szolgáltatások összessége (*Pósa–Pósa, 2003*).

A szakemberek az európai borutak három fajtáját különböztetik meg:

1. A **nyitott borút** a borkóstoló helyek laza hálózatát adja. Borkóstoltatásra és étkezésre, vendéglátásra felkészült egységeket jelent az idegenforgalmi régióban.

2. A **tematikus borútnál** a borkóstolóhelyek speciális programokkal egészülnek ki. Leggyakrabban a kultúra, természeti értékek, nemzeti parkok látogatása mellett a gasztronómiának van fontos szerepe. Ezek az utak a vidéki régiók attrakcióit fűzik fel, olyan – földrajzilag is meghatározható – kínálatot képezve, amelyek valamilyen téma köré szerveződve, útvonalanként kötik össze a terület fő vonzereit.

3. A **klasszikus borút** egy konkrét bejárható útvonal, „borkörút”, ahol minősített borkínáló- és eladóhelyek, vendéglők, szálláshelyek, látnivalók, valamint programok várják a turistákat. A látogatókat információs kiadványok, és táblák irányítják a minősített szolgáltatásokhoz. A borvidékek nagy tradícióval és látogatottsággal büszkélkedhetnek, termelőik és borúti szolgáltatóik száma jelentős. Az úthoz nagyszámú település, egymást kiegészítő vonzerejű település kapcsolódik.

A látogató turista a borúton közvetlenül megismerkedhet a szőlőtermesztés és –feldolgozás munkafolyamataival, a boron keresztül betekintést nyerhet a borvidék és az emberek életébe, a borvidék kultúrájába. A turista megismerkedhet a borkultúrával, a gasztronómiával, helyi ízekkel a különböző szabadidős- és kulturális rendezvényekkel, a borutakat körbeövező természeti környezetével, stb.

A vendégfogadó a táj borai mellett saját egyéb termékeit, szolgáltatásait értékesítheti helyben. Fontos annak felismerése, hogy a borút nem csupán egymás mellett sorakozó egymástól független pincék, éttermek, szállás- és vendéglátóhelyek ajánlatait tartalmazza, hanem változatos, igényes egymásra fűzhető programok csokrát kínálja a potenciális turistáknak. Mindezek hatására megélnéülhet a turistaforgalom és a térség gazdasági helyzete is.

2002. december 18-án a magyarországi borutak vezetői – 15-en a 25-ből – először tanácskoztak a borutakkal kapcsolatos kérdésekről, és egyértelműen arra az álláspontra jutott, hogy a borvidék, a borút és az agrármarketing elválaszthatatlan hármast kell, hogy alkosson, ahhoz, hogy a borturizmus térség-, terület-, és nemzetgazdaság fejlesztő célkitűzése megvalósuljon. Véleményük szerint a gazdasági hasznot hozó borturizmushoz négy alapvető dolog szükséges:

- a minősített szolgáltatások megteremtése,
- a rendszeres képzés biztosítása,
- táji-természeti és lakókörnyezet védelme,
- infrastrukturális fejlettség biztosítása (*Erdősi, 2002*).

3. A Szekszárdi és a Tolnai Borút

Magyarország híres szőlőtermő tájai közül elsőként Villány és Siklós térsége tűzte ki céljául európai mintára a klasszikus borút kiépítését, amely egy konkrét bejárható útvonalat jelent (Takács, 2002). Az összes többi borút a Villány-Siklói Borút mintájára és sok esetben szakmai segítségével szerveződött. Napjainkra a Dél-Dunántúlon a Villány-Siklói, a Bóly-Mohácsi, a Pécs-Mecseki, a Dél-Balatonai Borúttal mellett a Szekszárdi és a Tolnai Borút is kínál számos turisztikai attrakciót az odalátogató vendégek számára.

A borvidéki turizmus összehangolt kínálatának megteremtésére leginkább a borút alkalmas. A borút szervezésére alakultak meg Tolna megyében a Szekszárdi és a Tolnai Borút Egyesületek. A Szekszárdi borvidéken kiváló minőségű, nemzetközi összehasonlításban is elsőrendű, még a Tolnai borvidék is kiváló, de kevésbé ismert borokat készítenek, ezzel megalapozva a borutak állomásainak kínálatát, és egyben a borturizmus kialakulásának lehetőségét. A borutak fejlesztésében az egyesületek mellett jelentős szereppel bírnak a borvidékek bor szakmai (hegyközségei), kulturális (borrendek) és civil (borkultúra alapítványok) szerveződései.

A Szekszárdi Borvidéki Borút Egyesület A borvidéken 1994-ben indult el először a borút program, de számos probléma felmerülése következtében az egyesület csak 1999-ben alakult meg. Székhelye Szekszárd város, a borvidék névadó települése lett. Az egyesület célja, hogy működésével elősegítse a Szekszárdi borvidék kulturális örökségének megóvását, kultúrájának megőrzését és továbbvitelét, valamint a térség idegenforgalmának bővítését és a Szekszárd környéki térség fejlesztését. Programjaik között szerepel a borkóstolás, borkút látogatás, bormúzeum és néprajzi gyűjtemény megtekintése, kézműves programok, horgászás, lovaglási lehetőségek. Szekszárdon az idegenforgalom és a sikeres üzleti tevékenység szempontjából is egyre nagyobb jelentősége van a bornak, a táj vonzerejének. Éppen ezért a Szekszárdi borvidék idegenforgalmának fellendítésében a borturizmus szervezése elengedhetetlen.

A Tolnai Borút Egyesület 1999-ben alakult meg Kölesd székhellyel. Az egyesület három körzetben – tamási, völgyégi és a tolnai körzetben – tevékenykedik. Az egyesület tevékenységének eredményeként több faluban található pincesorok ismét „életre keltek”. A jövő legbiztosabb alapját a borturizmusban látják a szervezet tagjai. A borút állomásai számos programot kínálnak, mint például: borkóstolás, pincelátogatás, csoportos előadások, kézműves foglalkozások, lovaglás, lovas kocsikázás, bormúzeum, borkút, horgászat, népzenei programok, étkezés és vendéglátás.

4. Borturizmus a Szekszárdi és a Tolnai Borúton

A Szekszárdi Borút a klasszikus borutak felé halad. A borvidék koncentrált, viszonylag nagy hírnévvel rendelkezik. A Szekszárdi Borút Egyesület termelőinek és borúti szolgáltatóinak száma jelentős.

A Tolnai Borút a nyitott borutak csoportjába tartozik, mivel eléggé széttagolt, nagy távolságok vannak az egyes állomások között, amit az is alátámaszt, hogy a borvidék három körzetre osztható: a völgyégi, a tamási és a bonyhádi körzetekre. A borvidékre jellemző még, hogy kevésbé ismert borokkal és vendéglátással rendelkezik, hírneve erősítésre szorul. Kevés az országos borkultúrához, turizmushoz kapcsolódó rendezvénye.

1. ábra: A Szekszárdi Borút SWOT-analízise

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> – Természeti környezet – Hagyományok – Minőségi szolgáltatások megléte – Karakteres és jó minőségű borok – Termékválaszték szélessége – Csúcsborászatok megléte – „Német rokonság” 	<ul style="list-style-type: none"> – Marketing, tájékoztatás gyenge – Komplex programcsomagok hiánya – Saját arculat hiánya – Vendéglátás hiányosságai – Összefogás hiánya – Infrastrukturális problémák – Nagy távolságok – Alacsony átlagos tartózkodási idő
Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> – Turizmus fejlesztése (szállás, oktatás, közösségi marketing) – Fejlesztést célzó „eu-s” pályázatok – Egészséges életmód terjedése – Színvonalasabb programkínálat – Szolgáltatás bővítés – Helyi imázs megteremtése – Sajátos természeti és kulturális értékek felértékelődése 	<ul style="list-style-type: none"> – Turizmus visszaesése – Kedvezőtlen természeti hatások – Pályázati lehetőségek beszűkülése – Romló közlekedési hálózat – Érdekellentétek – Szervezési gondok – Kedvezőtlen törvényhozás – F fiatalok elvándorlása – Tőkeellátottság, hitel

2. ábra: A Tolnai Borút SWOT-analízise

Erősségek	Gyengeségek
<ul style="list-style-type: none"> – Nyugodt vidéki környezet – Minőségi szolgáltatások megléte – Karakteres és jó minőségű borok – Természeti környezet – Termékválaszték szélessége – „Német rokonság” 	<ul style="list-style-type: none"> – Marketing, tájékoztatás gyenge – Komplex programcsomagok hiánya – Saját arculat hiánya – Csúcsborászatok hiánya – Vendéglátás hiányosságai – Összefogás hiánya – Infrastrukturális problémák – Nagy távolságok – Kevés jól képzett szakember – Alacsony átlagos tartózkodási idő
Lehetőségek	Veszélyek
<ul style="list-style-type: none"> – Turizmus fejlesztése (szállás, oktatás, közösségi marketing, intézményrendszer) – Fejlesztést célzó „eu-s” pályázatok – Egészséges életmód terjedése – Színvonalasabb programkínálat – Szolgáltatás bővítés – Helyi imázs megteremtése – Sajátos természeti és kulturális értékek felértékelődése 	<ul style="list-style-type: none"> – Turizmus visszaesése – Kedvezőtlen természeti hatások – Pályázati lehetőségek beszűkülése – Romló közlekedési hálózat – Érdekellentétek – Szervezési gondok – Kedvezőtlen törvényhozás – F fiatalok elvándorlása – Tőkeellátottság, hitel

A Szekszárdi és a Tolnai borvidék és a borút gyengeségei és lehetőségei röviden

A borturizmus (1-2. ábra) jelenleg elég alacsony színvonalú a két borvidéken, elsősorban a Tolnai borvidéken. Mindkét borvidéknél, és ezen belül borútnál hiányzik az összehangolt szervezett tevékenység, a megfelelő, hatásos marketing. Hiányos, illetve nem elég „hangos” a reklámtevékenység, nincs jól kialakított borvidéki arculat, az eladható, komplex, elsősorban borra alapozott programcsomagok hiányoznak.

A borturizmus és a borút speciális termék, mivel a fogyasztó a szolgáltatásokat „csomagban” vásárolja meg. A specialitást több tényező együttese adja. Az legfontosabb tényező a vonzerő. A vonzerő összetett dolog, ugyanis több dolog csábítja utazásra a turistákat. Nemcsak maga a bor, hanem az azzal összefüggő dolgok jelentik a vonzerőt. (Farkas, 2004) Fontos lenne kutatni, hogy a potenciális turistákat milyen vonzerő(k) invitálná(k) a Szekszárdi borút meglátogatására, milyen igényeket támasztanak a borút állomásaival szemben. A vonzerő(k) és igények ismeretében kialakítható lenne egy megfelelő marketing terv a turisták borvidékre történő csalogatásához.

A borászok és idegenforgalmi szakemberek előtt nagy feladatok állnak, ha fel akarják virágoztatni a borturizmust Tolna megyében. A turisztikai cégek feladata, hogy olyan programokat kialakítsanak ki, melyek a Szekszárdi és a Tolnai borvidék és az ezeken kialakított borutak kulturális, gasztronómiai jelentőségét tudatosítják a borvidékre látogató magyar és külföldi turistákban. Az igényes borfogyasztói réteg megnyeréséhez szükségesek a borkóstolók, a borhoz kapcsolódó rendezvények, programok fejlesztése, minőségének javítása.

A különböző fejlesztési célokhoz a pályázati lehetőségeket célszerű kihasználni, ha rendelkezésre állnak, ehhez megfelelő információáramlás és szaktudás szükségeltetik. A borászok feladata pedig a változatlan jó minőség, a táj- és fajtajelleg biztosítása.

Vendéglátásnak is vannak hiányai, ezek közül az egyik legfontosabb, hogy nem állnak rendelkezésre a megfelelő színvonalú szálláshelyek a megyében, valamint az állomások nyitva tartása is problémát jelent. A megyébe kevés turista érkezik, azok eloszlása nem egységes, valamint kevés – általában egy-két – napot töltenek a térségben. Mindkét borúton – legfőképpen a tolnai borúton - nagyok a távolságok a borutak állomásai között. A közlekedés módja szintén sajátos a borúton. A gyakori megállások miatt a busz illetve a kerékpár, vagy ha nem túl nagyok a távolságok, a gyaloglás jöhet szóba.

Fontos, hogy a pincék olyan megfelelően képzett szakemberekkel is rendelkezzenek, akik több idegen nyelvet is beszélnek, valamint tisztában vannak a vendéglátás alapvető követelményeivel. Ezek a borok színvonalas bemutatásához elengedhetetlen követelmények. A turizmus fejlesztéséhez a szálláshelyek korszerűsítésére, illetve új szálláshelyek biztosítására lenne szükség a borvidékeken. Ezek mellett a szolgáltatások és programok számát bővíteni, és színvonalukat emelni kellene.

A borútra történő látogatások lehetnek szervezettek vagy egyéni, rövidek, egy hétvégére szólóak, vagy akár egy hetes időtartamúak is. Akármelyik utat is választja a turista, döntéseit segítheti a Szekszárdi és a Tolnai borutakon Tourinform Iroda különböző tájékoztató anyagokkal, illetve akár egy teljes körű bortúra megszervezésével is.

Mind a két borúton a borturizmus jól párosítható a falusi turizmussal. Hiszen mindkét turizmustípus kínálatában közös a természet közelsége, a természetesség; a hagyományok; a vendégszeretet, a családiasság. A falusi turizmus alkalmas a Sárközi (Szekszárdi borvidék falvai) és a tolnai borvidéki kis falvak látogatottságának élénkítésére. Munkahelyet teremthet a fiatalok számára, megállítva az elvándorlás folyamatát.

Befejezés

A borturizmus az agroturizmus egyik speciális formája. A borút településeket és térségeket összekötő helyi terméken alapuló tematikus útként, komplex térségi kínálatként jelenik meg. A borturizmusban a turisztikai kínálat az adott termelőnél vagy termelőüzemnél borbemutatót jelent, jó esetben boreladással is kiegészülve, addig a borútnál szőlő- és borkultúra, mint a tájegységi program váza jelenik meg, amelyhez programcsomag kapcsolódik. Lehetőség adódik a borvidék természeti értékeinek megismerésére, műemlékeinek megfigyelésére, a települési tradíciók ápolására, a helyi kultúra tanulmányozására. A borút egy igen szerteágazó, sokrétű turisztikai kínálat (Bodnár, 2003)

A borturizmuson belül kiemelten kell foglalkozni a borutakkal, hiszen nem egy meghatározott helyhez kötődnek, hanem több attrakciót is magukba foglalnak egy-egy területen, mint például borkóstolás, borvásárlás, pincelátogatás, és megfelelő szálláshely kialakítása. A borturizmus lehetőséget, teremt arra, hogy a fogyasztókat a helyszínre invitálva a bor természetes környezetében, helyben történjen a borok értékesítése. A borút a turisztikai kínálatok azon körébe tartozik, mely területileg, tevékenységeiben, időtávjában és tartalmában is kiterjedt. Nem egyszerűen látogatható pincék füzére, hanem olyan igény szerint alakítható, sokszínű szervezhető programsorozat, mely a látogató igénye és érdeklődése szerint változtatva képes egyedi élményt adni. A borút, mint turisztikai termék térben és időben szerteágazó. A borturizmus konkrét formái (kóstolás, vendéglátás, eladás) betagozhatók a borutak kínálatába. A borút a tájegységnek, a borvidéki településeknek a vonzóira támaszkodik, ezáltal kínálata és programjai sokszínűek, időben is hosszabb üdülésre, pihenésre, élménygyűjtésre adnak lehetőséget.

Irodalomjegyzék

Bodnár L.: Európán túli borutak és borvidékek. Bodnár és Társa Geográfus Bt. Debrecen. 2003 p. 5-6.

Erdősi Mária: Nem csak a borutak ügye a borturizmus. www. hnt.hu 2002. december 20. Farkas I.: Borút működése a Móri borvidéken. X. ITF. 2004. április 29., Keszthely, 2004.

Pósa J.–Pósa Zs.: Magyar Boralmanach 2003. Vinum Passum Kft., Budapest, 2003. p. 176.

Sarkadi E. – Szabó G. – Urbán A.: Borturizmus szervezők kézikönyve I. Baranya Megyei Falusi Turizmus Szövetség, Pécs, 2000.

Vadgazdálkodás és vidékfejlesztés

Nagy Mónika Zita

PhD hallgató, Kaposvári Egyetem Gazdaságtudományi Kar,
Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Bevezetés

Magyarországon a vidéki diverzifikáció egyik lehetősége az erős hagyományokon alapuló vadászturizmus erősítése. Ehhez azonban megfelelő minőségű vadállományra és jól szervezett vadgazdálkodási társaságokra van szükség. A vadászturizmus ismételt fellendülését a magyar társadalmi és gazdasági életben évek óta tartó változások, jelentősen befolyásolták a magyar vadgazdálkodás helyzetét. A már eddig is meghatározó különbségek tovább nőttek az egyes vadgazdálkodási területek között. A fejlettségbeli (gazdasági), és a minőségbeli eltérések kialakulása nem meglepő, hiszen az egyes országrészeknek (vadgazdálkodási körzeteknek) más és más az ökológiai és a gazdasági potenciáljuk.

A Somogy Megyei Vadgazdálkodási Tanács megállapításai szerint nem lehet növelni a vadászati árbevételeket, a költségek (károk, védekezés, vadgazdálkodás) megnöttek, ezért a nagyvadállomány drasztikusabb, de szakszerű (a minőség romlása nélküli) csökkentésére van szükség.

Vizsgálataim során be akarom bizonyítani, hogy jó minőségű vadászati területek találhatók Magyarország területén, - amelyek még kihasználatlan lehetőségek a turizmus területén - azon belül elemezni, hogy a Dél-Dunántúli régió belül milyen eltérések találhatók a gímszarvas állományra vonatkozóan. Ehhez, különböző statisztikai módszereket használok fel, hogy összehasonlítsa a három megyében megtalálható vadgazdálkodási körzeteket, illetve az említett régió megyéit, hiszen a területi fejlődési egyenlőtlenség nemcsak a különböző megyék között, hanem a megyéken belül is jelentkezhethet.

Adatbázis és módszer

A vizsgálatok a Dél-dunántúli Régió nagyvadas vadgazdálkodási körzeteire vonatkozó, közel 40 000 (39 597) egyed nagyságú adatállományra vonatkoznak 1990 és 2005 év közötti időszakra terjedően, amelyet a Kaposvári, a Szekszárdi és a Pécsi Vadászati és Halászati Felügyelőség bocsátott a rendelkezésemre. Az elemzéseket különböző statisztikai módszerek segítségével végeztem el, a MsExcel program használatával. Az elemzés alapját a gímszarvas trófeabírálatnál adott paraméterek képezik, erre vonatkozóan végeztem el az analízist.

Az általam vizsgált tényezők elemzésekor, a paraméterek átlagait a **súlyozott számtani átlag** segítségével határoztam meg, ahol a különböző nagyságú gímállomány alapján súlyoztam a trófeabírálat során adott értékeket (*Hunyadi-Mundruczó-Vita, 1996*). Mivel az átlagok nem adnak információt az adatsorok differenciáltságáról, ezért **súlyozott négyzetes átlageltérést** is számítottam, majd a **variációs koefficiens** segítségével megvizsgáltam az adatsorok homotetikuságát. A kiemelt változók szerkezetének jellemzéséhez a **megoszlási viszonyszámot** alkalmaztam. Az egyes változók időbeli alakulásának elemzéséhez, pedig a **dinamikus viszonyszámok** segítségével jutottam (*Köves-Párniczky, 1975*).

A bírálatra bemutatott gímszarvas-trófeák alakulása a Régióban

Kutatásom során a Dél-Dunántúli Régió területén elejtett gímszarvasok trófeáit hasonlítom össze különböző statisztikai módszerek alkalmazásával. A vizsgálatokat a 3 megyére és a vadgazdálkodási körzetekre terjeszttem ki. Ez azt jelenti, hogy Somogy megye megegyezik a IV/2-es nagyvadas körzet területével, míg a másik két megye további 3 körzetre tagolható. Baranya megyében található a III/1-es Dél-Baranyai nagyvadas körzet és a IV/3-as Mecseki nagyvadas körzet, valamint Tolna megyében a III/3-as Tolna-dél mezőföldi körzet (1. ábra).

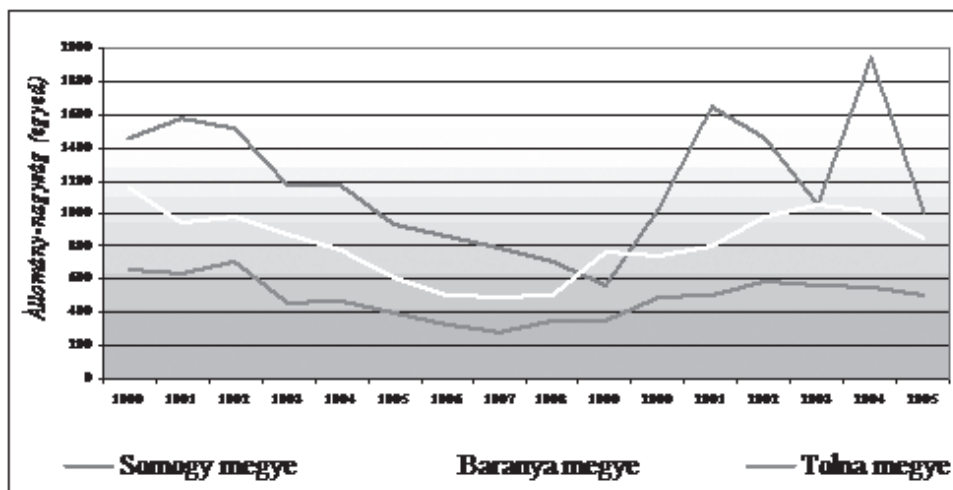
1. ábra: A Dél-Dunántúli Régió vadgazdálkodási körzetei

Forrás: <http://www.south-transdanubia.hu/>

A Dél-Dunántúli Régió területén elejtett, és bírálatra bemutatott gímszarvas trófeák elemzése alapján, a három megyét összehasonlítva látható (2. ábra), hogy a legtöbb bikát Somogyban bírálták le, amit Baranya, majd Tolna követ. Valamint az is megfigyelhető, hogy a terítékre került trófeák száma - bár nem azonos arányban, de - az egyes megyékben egyenlő mértékben változik, azaz 1999-ig csökken, ezt követően kisebb-nagyobb törésekkel, időközbeni megtorpanásokkal növekvő tendenciát mutat. Az 2. ábrából az is leolvasható, hogy Somogy megyében a legjelentősebbek az ingadozások. 1999 és 2001 között megtriplázódott az elejtett gímbikák száma, amely a nagyfokú apasztási folyamat következménye lehetett, majd újabb csökkenés mutatkozott az ezt következő két évben, amit a 2004-es vadászati idény tört meg a közel 2000 egyedes lelövással.

2. ábra: A Dél-dunántúli régióban lebírált gímszarvas-trófeák alakulása, 1990 és 2005 között

Forrás: Saját szerkesztés

A Dél-dunántúli régió elejtett gímszarvas állományának minőségi összehasonlítása

Csak a megfelelő gazdálkodás következtében lehetséges kiemelkedő minőségű bikát elejteni. Ha figyelembe vesszük a trófea átlagos tömegét, amely 89 dkg-mal nő évente a 7. életévig, a legnagyobb agancs 13 éves korig fejlődik ki, a hanyatlás ezt követően (a 15. évtől) kezdődik, tehát a kilövés megfelelő időbeni megválasztásával tömeggyarapodást érhetünk el (Bán, 1986). A dél-dunántúli vadásztársaságok minőségi eredményeinek összehasonlítását mutatja az 1. táblázat. A 1990-2005 évekre vonatkozóan feldolgozott 39 597 adat közül körzetenként kiemelttem a 10 legjobb gímszarvas-trófeát, amelyet vizsgálva látható, hogy lényeges eltérés van (29,21) a bírálat során adott legmagasabb nemzetközi pontszámot kapott agancsok között (233,15 és 262,36 között ingadozik). Legmagasabb pontszámú trófeát a IV/2. Somogyi nagyvadas körzet területén ejtették el (262,36 IP pont, 15,50 kg). Erre mondhatnánk, azt is, hogy ezt csak a véletlen okozta, ezért megvizsgáltam a legjobb 10 átlagos pontszámát is. Amely alapján látható, hogy itt is a IV/2-es körzetben a legmagasabb (249,45). A legjobb 10 trófea tekintetében azonban a pontszámok nem mutatnak nagy szóródást (variációs koefficiens).

1. táblázat: A dél-dunántúli gímszarvas-gazdálkodás minőségi különbségei, 1990-2005 közötti trófeák bírálati adatai alapján

Vadgazdálkodási körzetek	A legjobb trófea IP pontszáma	A legjobb trófea tömege (kg)	A 10 legjobb trófea átlagos pontszáma	Variációs koefficiens (%)
III/1. Dél-baranyai nagyvadas körzet	250,20	14,05	240,04	2,51
III/3. Tolna-dél-mezőföldi körzet	233,15	12,12	232,18	2,14
IV/2. Somogyi nagyvadas körzet	262,36	15,50	249,45	3,27
IV/3. Mecseki nagyvadas körzet	237,36	13,10	233,99	1,18

Forrás: Saját szerkesztés a Kaposvári, a Szekszárdi és a Pécsi Vadászati és Halászati Felügyelőség által rendelkezésemre bocsátott adatok alapján

Az 2. táblázatból az érmes trófeák száma és aránya olvasható le, amely szerint ugyancsak a IV/2. Somogyi nagyvadas körzet területén került terítékre a legtöbb érmes trófea (arany: 993 db, ezüst: 2959 db, bronz: 4079 db). De, ha figyelembe vesszük a megoszlásukat, akkor az adatok azt mutatják, hogy a III/1. Dél-baranyai nagyvadas körzetben ejtették el a legtöbb arany érmes gímszarvast (az összes érmes trófeák 6,07%-a arany, 14,93%-a ezüst és 18,16%-a bronz érmes). Megállapítható, hogy a IV/2. Somogyi körzet a legnagyobb trófeák tekintetében és a III/1. Dél-baranyai nagyvadas körzet az arany érmes trófeák számát illetően a legjelentősebb a kiemelésre került paraméterek közül. Ezt az eltérést egyrészt a területnagyság, másrészt az ökológiai potenciál határozza meg.

2. táblázat: A 1990-2005 között a Dél-Dunántúli Régióban elejtett érmes gímszarvas trófeák adatai és megoszlásai

Vadgazdálkodási körzetek	Az aranyérmes trófeák száma (db)	Megoszlás, %	Az ezüstérmes trófeák száma (db)	Megoszlás, %	A bronzérmes trófeák száma (db)	Megoszlás, %	Összes érmes (db)
III/1. Dél-baranyai nagyvadas körzet	344	6,07	846	14,93	1029	18,16	2036
III/3. Tolna-dél-mezőföldi körzet	188	2,94	816	12,75	1175	18,35	2179
IV/2. Somogyi nagyvadas körzet	993	5,13	2959	15,29	4079	21,08	8031
IV/3. Mecseki nagyvadas körzet	283	3,73	1008	13,27	1596	21,01	2887

Forrás: Saját szerkesztés a Kaposvári, a Szekszárdi és a Pécsi Vadászati és Halászati Felügyelőség által rendelkezésemre bocsátott adatok alapján

Külföldi vadászok jelentősége a hazai vadásztatásban

A szakmailag megalapozott vadgazdálkodás alapja egyrészt a vadászat – amely az állomány szabályozást oldja meg, másrészt a vadnak a biodiverzitásban betöltött szerepének a megőrzése. A sorozatosan rosszul kiválasztott vad elejtése során jelentkező hibák kijavítása évekre telik. Hazai vadgazdálkodásunk nemzetközi szintű, ezt bizonyítják a lebírált érmes trófeák. Talán „szegénységünket” bizonyítja az, hogy nagyon sok közülük a külföldi vendégek által elejtett vad.

A vadgazdálkodási bevételek mindvégig fedezik a kiadásokat, amit a külföldi vendégek vadásztatásával érhetünk el. Ez látható a 4. táblázatból is, hogy a régió területén megtalálható 4 vadgazdálkodási körzet közül kettőben (IV/3 Mecseki és IV/2 Somogyi) a külföldi vadászok által elejtett gímbikák aránya meghaladja a hazai vadászokét. Mivel hazánk kedvező adottságokkal rendelkezik a vadállomány tekintetében - amely szerintem még kiaknázatlan terület a turizmus esetleges fellendítése terén – ezért ezt megfelelő befektetés, gondozás és marketing mellett hosszú távon is sikeres tevékenységként tudnánk fenntartani.

4. táblázat: A hazai és külföldi vadászok által elejtett gímszarvas-trófeák aránya a régióban

<i>Megyék</i>	<i>Külföldiek által vadászott</i>	<i>Megoszlás, %</i>	<i>Belföldiek által vadászott</i>	<i>Megoszlás, %</i>
<i>IV/3 Mecseki nagyvadas körzet</i>	4380	57,65	3215	42,35
<i>III/1 Dél-baranyai nagyvadas körzet</i>	2461	43,47	3246	56,53
<i>III/3 Tolna-dél mezőföldi körzet</i>	3065	47,88	3332	52,12
<i>IV/2 Somogyi nagyvadas körzet</i>	11666	61,78	7221	38,22

Forrás: Saját szerkesztés

Összefoglalás

A somogyi erdők természeti adottságai, jó vadeltartó értéke igen jelentős, így azok a szarvasféléknek egész évben kielégítő és változatos táplálékot nyújtanak (Nádas, 2001.). Vizsgálataim során statisztikai módszerek alkalmazásával bebizonyítottam, hogy jó minőségű vadászati területek találhatók Dél-Dunántúl területén, azon belül elemeztem, hogy a Dél-Dunántúli Régió belül milyen eltérések találhatók. A lebírált gímszarvas trófeák számát tekintve Somogy megyében a legjelentősebbek az ingadozások. 1999 és 2001 között megtriplázódott az elejtett gímbikák száma, amely a nagyfokú apasztási folyamat következménye lehetett.

A Dél-Dunántúli Régió gímszarvas-állományának trófea minőségét vizsgálva látható, hogy van eltérés a bírálat során adott pontszámok és az érmes trófeák között. Megállapítható, hogy a IV/2. Somogyi körzet a legnagyobb trófeák tekintetében és a III/1. Dél-baranyai nagyvadas körzet az arany érmes trófeák számát illetően a legjelentősebb a kiemelésre került paraméterek közül. Ezt az eltérést egyrészt a területnagyság, másrészt az ökológiai potenciál határozza meg.

A régió területén megtalálható 4 vadgazdálkodási körzet közül kettőben (IV/3 Mecseki és IV/2 Somogyi) a külföldi vadászok által elejtett gímbikák aránya meghaladja a hazai vadászokét. Mivel hazánk kedvező adottságokkal rendelkezik a vadállomány tekintetében - amely szerintem még kiaknázatlan terület a turizmus esetleges fellendítése terén – ezért ezt megfelelő befektetés, gondozás és marketing mellett hosszú távon is sikeres tevékenységként tudnánk fenntartani.

Irodalomjegyzék

Bán–Fatalin–Fodor–Szidnai (1986): Élőhely és trófeabírálat számítógéppel; Akadémiai Kiadó, Budapest

Hunyadi L.-Mundruczó GY.-Vita L. (1996): Statisztika. Aula Kiadó, Budapest.

Nádas J. (2001). Néhány adat az erdőkről, Milleniumi Vadászati Almanach, Somogy megye. Krónika Kiadó, Pécs

Köves Pál-Pármiczky Gábor (1975): Általános statisztika, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest

Rácz Fodor Gábor (2004): IV/2. Somogyi Nagyvadas Körzet Vadgazdálkodási Terve

Terület- és településfejlesztési szekció

A közösségi tanulás és részvétel a területfejlesztés lokális – helyi és kistérségi – szintjén

Baka József

Főiskolai tanársegéd, Kaposvári Egyetem CSVM PFK

A lokális szint pozicionálása a társadalmi, gazdasági térben

Úgy tűnik, hogy a XXI. század központi paradigmája egy olyan gondolkodási modell, amelynek elsődleges szereplője az egyén. Ma már a közgazdászok, műszaki szakemberek, a természettudományok képviselői között is egyre többen vannak, akik nem szkeptikus ajakbiggyesztéssel, elnéző mosollyal fogadják a tanuló társadalomról, a kreatív, autonóm, művelt emberfők sokaságának szükségességéről szóló állásfoglalásokat, hanem miután szakterületük problémáira sokszor nem találnak szakmai megoldást, illetve ezen keresztül reális jövőképet, így a lehetséges kiutat a mindezek megvalósítását segítő programban látják.

A ma oly sokat hangoztatott öngondoskodás – gondoskodás dichotómiája feloldásának nélkülözhetetlen feltétele, hogy a társadalom minél nagyobb része legyen képes megbirkózni a rá (az egyénre) rakott felelősség súlyával és élni tudjon az ebből fakadó lehetőségekkel.

Tehát vissza kell nyúlni a társadalmi – gazdasági tér szerkezeti alapjaihoz: az egyénhez, a helyi közösséghez – a lokalitáshoz.

Ugyan a legfontosabb döntések továbbra is globális és regionális szinten születnek, de a lokalitás is fokozottan kifejezi jogos igényét a hatalom gyakorlásában való részvételre, egy újfajta – a szubszidiaritás tényleges megvalósulása révén – területi alapú döntési és cselekvési munkamegosztás kialakítására.

A vidékfejlesztés túl fontos ahhoz, hogy a lakosságra bízzák?

A vidék amellől, hogy Magyarországon egy viszonylag egységes paraméterek mentén lehatárolt térkategória, belső struktúrája egy rendkívül sokszínű, tagolt tér és társadalomszerkezetet jelenít meg. Ezért a vidék fejlesztése csak helyi, kistérségi, kistáji léptékben történhet, ehhez pedig különösen fontos a lokális struktúrák, működési mechanizmusok ismerete, a beavatkozási lehetőségek megtalálása.

Már a Corcki Deklaráció is megfogalmazza, hogy a vidék sokszínűségének fenntartása érdekében a vidékfejlesztés egy európai keretben lokális és közösségi irányítású kell, hogy legyen.

A vidékfejlesztési programok kiemelt címzettjei az önkormányzati társulások, ezeket a programokat többnyire szakértők fogalmazzák meg, úgy hogy feltételezik az önkormányzatok mögött az ott élők akaratát, a vidéki ember pedig sokszor nem is tudja, hogy mi történik körülötte. Ha elfogadjuk, hogy a vidékpolitika a vidéki térségekben és azok érdekében folytatott közéleti és politikai aktivitások összessége (Glatz, 2005) és hogy intézményi alapegysége a helyi lakosság (és közösségei), nyilvánvaló, hogy aktív, a helyi közélet alakításában részt venni tudó és akaró állampolgári önszerveződések nélkül hatékony és igazságos vidékfejlesztés nem képzelhető el.

A közösségi részvétel dilemmái

Jelen előadás a közösséget nem mint szociológiai kategóriát értelmezi, hanem a közösség térbeli meghatározottságát, lokalitásba ágyazottságát hangsúlyozza (Varga-Vercseg, 2001).

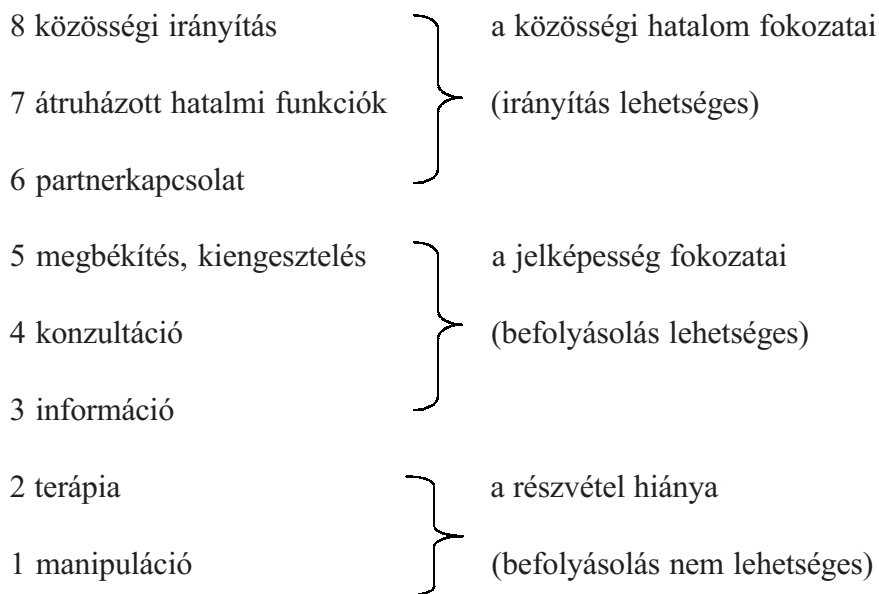
A közösségi részvétel jelentése, értelmezése, gyakorlati megvalósulása, eredményessége, haszna számtalan problémát vet fel.

A legkülönbözőbb tényezők akadályozhatják a helyi részvétel kialakulását, kiteljesedését. A helyi tényezők között elsődleges a hatalom, önkormányzat paternalista szemlélete, politikai ambíciói miatti negatív hozzáállása (*Bódi-Böhm, 2000*). A döntéshozó szakemberek szakmai gőgje, a bürokratikus döntési mechanizmusok is gátjai lehetnek a közösségi beavatkozásnak.

De sokszor a részvétel hiányának forrása maga a cselekvésről leszoktatott polgár, aki passzív fogyasztóként, egy kényelmes, legfeljebb kritikusi pozícióban döntést és felelősséget nem tud, nem akar, nem mer vállalni.

Történelmi tapasztalat, hogy sokszor a diktatúrák nagyobb közösségi támogatást élveznek, mint a demokráciában regnáló kormányzatok, ami időnként megkérdőjelezi az emberek igényét a részvételre (*Lukovich, 2002*).

Scerry R. Arnstein klasszikus sémája az "Állampolgári részvétel létrája" minden hiányossága ellenére jól szemlélteti a helyi hatalom és a helyi társadalom közösségei közötti hatalommegosztás fokozatait.

A közösségi részvételnek kifejezetten negatív hatásai is vannak, lehetnek a gyakorlatban. Egyértelműen lassítja a tervezési, döntési, cselekvési folyamatokat, rövidtávon több pénzt, időt, energiát igényel.

A laikus „közvélemény” esetleg politikai demagógia, manipuláció hatására reális szakmai elképzeléseket vétőz meg, a csoportokat kijátszhatják egymás ellen. A helyi ügyeket magukévé tevő ellentétes véleményű csoportok ellenségekké válhatnak, ez szélsőséges esetben kaotikus állapotokat eredményezhet, a kevésbé aktív és a gyengébb érdekérvényesítő csoportok álláspontja nem érvényesül. És az érveket, tapasztalatokat itt is lehetne sorolni tovább...

Mégis egy település csak akkor lehet igazán sikeres, a helyi társadalom integrált, ha a közösségi aktivitás mennyiségi és minőségi mutatói magasak. A közösség bevonása a politika döntéseit legitimálja, megosztja a felelősséget, növeli a település/térség érdekérvényesítő képességét. Növeli

az esélyét a jobb döntések meghozatalának, a tervek, programok a helyi gazdaságba, társadalomba, kultúrába való szerves beépülésének – ezáltal hosszú távon gazdaságosabb lehet.

Segít a belső erőforrások feltárásában, aktivizálásában. Lehetőséget ad a közös ügyek, közös tervezés, közös döntés és megvalósítás révén a közös érdekek azonosítására, a helyi kötődés erősítésére. Az általános szakmai vélemény szerint a legfontosabb érv, ami a részvétel biztosítása, gyakorlása mellett szól, az, hogy e nélkül nem képzelhető el fenntarthatóan a demokratikus társadalom működése (*Parola füzetek, 2005*).

A közösségépítésnek az integrált társadalom működése szempontjából tehát veszélyei is vannak. Ezek minimalizálása érdekében nem elég a spontán közösségépítés, az érdekalapú közösségszervezés, a hatalom által animált közösségek létrehozása – tudatos, professzionális közösségfejlesztői támogató tevékenység szükséges, amelyben az emberek megtanulják a társadalom szempontjából progresszív közösségek létrehozását és működtetését. A közösségi részvétel tehát önmagában a hatalomból kirekesztettek bevonásának nem elégséges eszköze – meg kell előznie az egyén részvételre való képessé tételének.

A közösségi tanulás főbb trendjei

A közösségi tanulásban az alábbiakban egyrészt a tanulás közösségi formáit, módszereit, másrészt a közösségben való cselekvőképesség megtanulásának folyamatát értem, mindazon tanulási formákat, amelyek hozzájárulnak az egyén közösségi kompetenciáinak fejlődéséhez.

Az előadás a téma jellegéből fakadóan a felnőttoktatás európai és magyarországi néhány fő célkitűzését emeli ki, különös hangsúlyt fektetve a nonformális és informális felnőttoktatásra.

Az Európai Bizottság és Tanács jelentése (2006) kiemeli az oktatás központi szerepét a növekedés és foglalkoztatás területén, az európai szociális modell jövőjében (www.okm.ov.hu). Alapvető értékeként a szolidaritást, az esélyegyenlőséget, és a társadalmi részvétel fokozását deklarálja. A kívánatos Európa-kép eléréséhez a gazdasági és társadalmi célok szinergiájának erősítése szükséges. A méltányosság és hatékonyság elvének egyszerre kell érvényesülnie az oktatási rendszerekben úgy, hogy ne egymás ellen hassanak, hanem egymást erősítsék. Megállapítja, hogy a tagországok még ma is kevés figyelmet és pénzt fordítanak a felnőttek tanuláshoz való hozzáférési lehetőségeinek javítására. Célul tűzi ki a nem formális tanulás elismerését, a formális – nonformális – informális alrendszer egyensúlyának megteremtését. Megállapítja a dokumentum, hogy az elmúlt két évben több országban alkottak LLL stratégiákat –ez kétségtelenül előrelépés – viszont megvalósításukban még sok a hiányosság.

A magyarországi LLL stratégia 2007-2013-ig határozza meg az emberi erőforrás fejlesztés irányait (www.szmm.gov.hu).

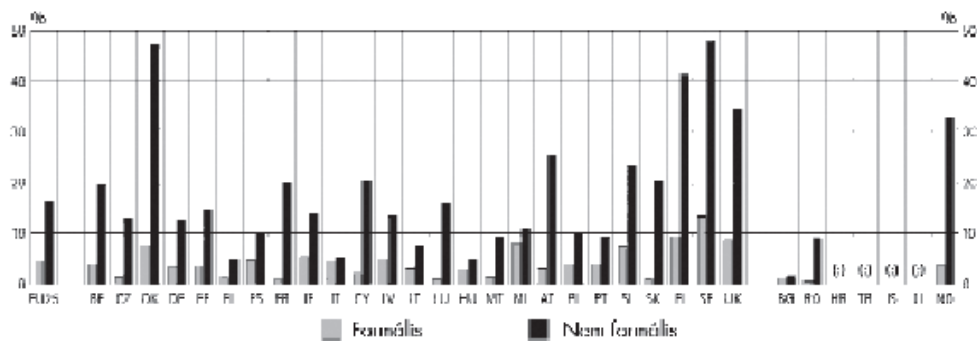
Főbb célkitűzések:

- Területi különbségek mérséklése
- A tanuláshoz való hozzáférés növelése – az intézményrendszer fejlesztése és a finanszírozás hatékonyságának fokozása révén
- Átlátható oktatási rendszer kialakítása

A stratégia szerint az oktatást holisztikus szemléletben, egységes rendszerként kell fejleszteni. Mivel a tanulás időbeli és térbeli kitágulása elmossa a határvonalakat a szabadidős tanulási és iskolai tanulás között, erősíteni kell az oktatás és közművelődés kapcsolatát. Ma egyre nagyobb hangsúlyt kell helyezni a nem formális tanulásra, valamint a civil szervezetek preferálására. A kutatások azt bizonyítják, hogy a felnőtt számára a civil szervezetekben való tanulás az LLL-ben

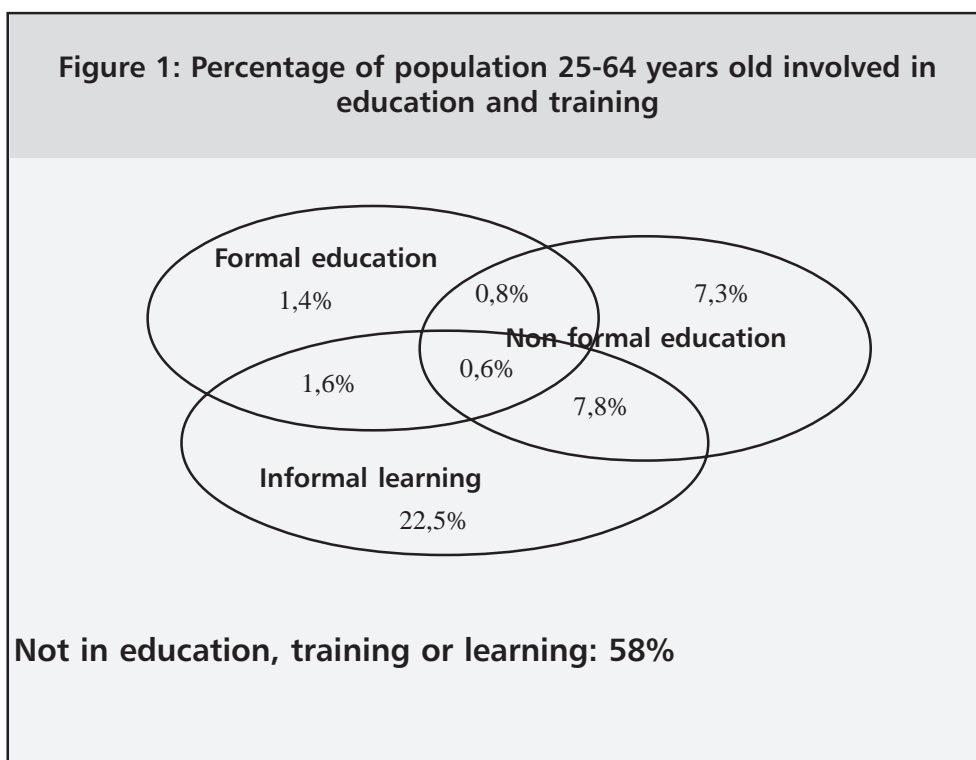
való részvétel egyik legerősebb motivációs alapja, valamint hogy a felnőttek a tanulás nem formális és informális módját preferálják.

1. ábra: Formális és nem formális oktatásban és képzésben való részvételi arány (%) a 25–64 éves korosztály körében (2003)

Forrás: Eurostat, Munkaerő-felmérés, az élethosszig tartó tanulásra vonatkozó ad-hoc modul 2003. Célcsoport: 25-64 év közötti népesség, referencia periódus: 12 hónap

2. ábra: Oktatásban és képzésben résztvevő 25–64 év közötti népesség százalékaránya (2003)

Forrás: Eurostat Munkaerő-felmérés, az élethosszig tartó tanulásra vonatkozó ad-hoc modul 2003. Célcsoport: 25-64 év közötti népesség

- Az egész rendszer középpontjába (mint Európában is) az egyén kompetencia fejlesztését állítja
- Kiemeli az alternatív tanulási formák terjesztésének támogatását – a közösségi tanulás (community learning) fontosságát elsősorban helyi és kistérségi szinten.
- Biztosítani kell az oktatás és intézményei fokozottabb részvételét a regionális politikában, a térség fejlesztésében

A közelmúltban egy doktori védésen hangozott el, hogy az EU-s pályázati kiírások nem a fogyatékos, iskolázatlan, cigány, falusi emberek számára szólnak. Ugyan a vidékpolitika nem „szegénypolitika”, de a vidéki népesség foglalkoztatási, kulturális, iskolázottsági, egészségügyi, jövedelmi, stb. mutatói alátámasztják, hogy ebben a nyers megfogalmazásban sok igazság van. A vidéki népesség ezen rétegei számára a hagyományos iskolarendszer felsőbb szintjei, a formális tanulási szolgáltatásokhoz való hozzáférés lehetősége korlátozott, sokszor lehetetlen. A nem formális és informális tanulás intézményei érhetnék el ezt a réteget.

Ehhez viszont az kellene, hogy az európai stratégiákban megfogalmazott céloknak és cselekvési programoknak megfelelően a központi (állami) és helyi hatalom ezt a területet valóban prioritásként kezelje és az általános elvek megfogalmazásán túl a gyakorlat, a cselekvés felé mozduljon el.

Ma már sok tekintetben nem az a kérdés, hogy mi a feladat, hanem a megvalósítás módja, a HOGYAN? a probléma.

Lehetséges beavatkozási területek

- A felnőttképzés, mint szakma elismerése, stabil és fenntartható helyi infrastruktúrával való támogatása, civil önszerveződések (tanulókörök, népfőiskolák, művelődő társaságok, stb.) finanszírozása alapvetően közpénzekből [8]
- Az önkormányzatok felkészítése a lakossági és a térségi együttműködésre, részvételi technikák elsajátítása
- A felnőtt közösségi tanulásban való részvétele érdekeltségi rendszerének kidolgozása
- A nem formális és informális tanulás elismerése és validációja, releváns indikátorokon alapuló kutatása. Az egyetemek, mint térségi felnőttoktatási (kutató, tanácsadó, közösségi, társadalmi, stb.) centrum szerepének erősítése
- Kistérségi információs rendszer kiépítése, kistérségi oktatástervezés
- A közösségi tevékenység, tanulás munkaerő-piaci értékelő rendszerének kidolgozása
- A nyitott koordináció rendszerében új típusú együttműködések segítése, támogatása

A „HOGYAN?”-ra természetesen ez a tanulmány sem adhat választ, találhat megoldást, de arra talán felhívja a figyelmet, hogy ezt a kérdéskört érdemes komolyan kutatni, különösen egy olyan egyetemen, amelyen egyrészt felnőttoktatási képzés folyik, másrészt amelynek egyik fontos képzési profilja a terület és vidékfejlesztés.

Ezen a területen különösen erősíthető az egyetemi karok közti együttműködés.

Irodalomjegyzék

Glatz F. (2005): A vidék közhaszna. In.:Ezredforduló. Stratégiai tanulmányok a Magyar Tudományos Akadémián. 2005/3.Bp.: MTA Társadalomkutató Központ, pp. 3-29.

Varga A.T. – Vercseg I. (2001): Közösségfejlesztés. Bp.: Magyar Művelődési Intézet, pp. 29-57.

Bódi F. – Böhm A. (szerk) (2000): Sikeres helyi társadalmak Magyarországon. Bp.: Agroinform, pp. 7-33.

Lukovich T (2002): Városváltozatok. Bp.: Pallas Stúdió, pp.15-29.

Parola füzetek: Szakmák közti együttműködés. (2005) 2. szám. Bp.: Közösségfejlesztők Egyesülete

www.okm.gov.hu

A Tanács és a Bizottság 2006. évi időközi jelentése az „Oktatás és Képzés 2010” munkaprogram megvalósításáról

www.szmm.gov.hu

A magyar köztársaság kormányának stratégiája az egész életen át tartó tanulásról (2007-2013)

MNT munkacsoport: Irányzatok és témák az európai felnőttképzésben. (2006) In: *Művelődés, Népfőiskola, Társadalom*. Budapest: Magyar Népfőiskolai Társaság. pp. 10-15.

A kultúra szerepe a térségi folyamatokban

Dobó Eszter¹

PhD-hallgató, Széchenyi István Egyetem

A globalizáció hatása a nemzeti kultúrára

Napjaink tudásalapú társadalmában a kultúráról alkotott fogalom átalakulásának lehetünk tanúi. A globalizáció nemzetállamokon átnyúló folyama, a világgazdaság fejlődésének és szerkezetének átalakulása, a kultúrát fontos gazdaságnövekedési lehetőséggé emelte, mely eddig csupán a nemzetek, illetve kisebb közösségek identitástudatának és a polgárok szellemi fejlődésének forrása volt (*Hrubí L., 2005*). A globális kultúra nemzetek határait figyelembe nem vevő terjedése, a „mainstream” trendek beépülése a kultúrán keresztül a társadalmi-gazdasági folyamatokba, egyfajta monokultúrát közvetítenek integrálódó világunkban. Az információs forradalom szinte mindenki számára új dimenziókat nyitott meg, szabad utat kínálva az amerikanizált kultúrának. A nemzetközi kereskedelem liberalizációjának következtében gombamód szaporodtak el a globális kultúra legfőbb hírvivői, a transznacionális médiatársaságok, háttérbe szorítva a folyamatosan forráshiánnyal küszködő nemzeti műsorszóró vállalatokat.

A fő irányvonal, az egységes populáris kultúra terjesztése mellett, megteremtette, sőt kikényszerítette lokális párját. Szerke a világon tanúi lehetünk a globális kultúra terjedésével szembeni versenynek, melyeknek eredményei a nyelvtörvények, az importkorlátozások, a nemzeti kulturális ipar védelme és fokozottabb állami támogatása. Az ellenzéki és diaszpóra szubkultúrák létrejöttének esélyei nagyobbak lettek, mint korábban bármikor (*Bayer J. 2002*).

A szabadpiaci világkereskedelem erősödésének másik, a kultúrálódás folyamatával párhuzamosan kialakuló tendenciája, a területi, regionális folyamatok megváltozása. Az alapvetően átfőrmálódó gazdasági szerkezet, a nehézipar háttérbe szorulása, a mezőgazdasági térségek szűkülése, társadalmi folyamatok átalakulását eredményezte. Az érintett térségekben jelentős méreteket öltött a munkanélküliség, fokozódott az elvándorlás, a települések elöregedése. A marginalizációt csak fokozta a kultúrálódás helyszíneinek, mint bizonyos helyeken az egyetlen közösségformáló erőnek a megszűnése. A regionális különbségek kezelése nemcsak nemzeti, de uniós szinten is elsőrendű feladattá vált. Az Európai Unió a kultúrával, mint politikai tényezővel legkorábban a nyolcvanas évek végén kezdett foglalkozni, amikor már nemcsak árucikként kezelte a kulturális javakat. A Maastrichti Szerződés előtt nem volt szerződéses alapja a mai értelemben vett kulturális együttműködésnek, sőt a tagállamok kifejezetten arra törekedtek, hogy a kultúra ne kerüljön az EK fennhatósága alá. Az 1957-es Római Szerződésben a felek a közösségi fejlődés gazdasági útját választották, a kultúra egészét kizárólag nemzeti ügynek tekintve. A kultúra addigi figyelmen kívül hagyása az integráció szempontjából elgondolkodtató, amikor arra gondolunk, hogy az európaiságot a gondolkodók a történelem során végig a kultúrában látták. Ezen nézetek szerint a kultúra olyan humán erőforrás, amely nélkül a gazdasági integráció elveszítené dinamizmusát. (*Zongor A. 2005*). 1992-ben, az Európai Unióról szóló szerződés 151. cikkelye emeli közösségi szintre Európa nemzetek feletti kultúrpolitikáját, melynek fontos elemként kezeli e téren a nemzeti felelősséget és szabályozást, hangsúlyozva a kultúra alapvetően nemzeti ügyként való kezelését. Az Unió kohéziós politikája a regionális különbségek csökkentésével foglalkozik. Forrásokat kíván teremteni olyan területeken, ahol kihasználatlan a fejlődési potenciál, melyben fontos szerepet kap a kultúra közösségi szintű támogatása.

A hagyományokra épülő, de nemzetközi igényeknek megfelelő kulturális teljesítmények hatékonyan tudnak ellenállni az egyéb szektorok visszaszorulása által kiváltott negatív gazdasági folyamatoknak. Az olyan társadalom, ahol fontosak a kulturális értékek, a közösségek összetartók és mindenkinek lehetősége van hozzájutni a kulturális javakhoz, a megfelelő képzéshez, sokkal

¹ Széchenyi István Egyetem, Nemzetközi Tanulmányok Tanszék, PhD-hallgató, e-mail: doboe@sze.hu

több lesz a kreatív ember, mert az egyéni kreativitást jelentősen befolyásolja a körülvevő kulturális közeg és a társadalom.

A kultúra jelenléte a területi stratégiákban

A globalizáció hatására megváltozott területpolitikák meghatározóan hatnak a lokális szintre. A pozitív lehetőségek kiaknázásában és a negatív következmények elhárításában kulcsszerepe van az önszerveződő kistérségeknek (G. Fekete Éva 2005). A leírtak alapján az alábbi ábra jól szemlélteti a világgazdasági tendenciákra adott lokális válaszok viszonyrendszerét.

1.ábra A globalizáció lokális kihívásai

A globalizáció térhódításának jellemzői	Lokális hatások
<ul style="list-style-type: none"> - erőforrások, információ, kultúrák nemzeti határokon túllépő áramlása - új (globális) hatalom, kívülről diktált szabályok - korlátok nélküli növekedési rendszer - kommunikációs technológiák elterjedése - specializáció - erőforrások beszűkülése - szociális „ballaszt” 	<ul style="list-style-type: none"> - identitások feloldódása - közösségek felbomlása - lakóhelytől való eltávolodás - uniformizálódás - autonómia csökkenése - a helyi sajátosságok felértékelődése - sokszínűség - helyi erőforrások és a helyi tudás felértékelődése

Forrás: G. Fekete Éva (2005) alapján saját szerkesztés

A globális kihívásokra adható stratégiai válaszok között megkülönböztethetjük a kifelé építkező, az előnyök fogadására való felkészülést; illetve a befelé erősítést, az ártalmak kivédésére összpontosító tényezők erősítését. Az első a közösségi jólét irányába ható területi munkamegosztás alapján, a versenyalapú globális stratégiát jelenti, a másik elfogadva a világgazdasági integráció jelenlétét és szükségszerűségét, a nemzeti jólét növelése érdekében a védekező mechanizmusok prioritásait tekinti elsőrendűnek. A tanulmány szempontjából kiemelten fontos a kulturális terület megjelenésének vizsgálata a verseny (exogén) és a kohéziós (endogén) stratégiában (G. Fekete Éva 2005). A betelepülő vállalkozásokért, a munkalehetőségekért, nagyobb profitért folytatott versenyben jelentős mértékű előnyöket szolgáltat a kulturális és kreatív ipar. Értelmezésünk szerint az utóbbi terület „minden olyan szellemi és tárgyi terméket és szolgáltatást előállító iparágnak és tevékenységnek az összefoglaló neve, amelynek alapját a művészi teljesítmény és az egyéni kreativitás jelenti, és amely iparág potenciális jövedelemtermelő és munkahely-teremtő képességgel rendelkezik a szellemi jogdíj, illetve a szabadalmi bejegyzés adta lehetőségek megteremtésével és kihasználásával” (Szokolai Zs. 2005).

A kultúra, mely az emberi erőforrásból táplálkozik a kohézió eszközeként, az endogén stratégiában is központi elem. Itt nem az a lényegi kérdés, hogy az adott térség kívülről hogyan láttatja magát, minek függvényében történik fokozottabb tőkebehozatal, hanem, hogy melyek azok a kulturális lehetőségek, amelyek gyarapítják az ott élő lakosság szellemi kapacitását, a térségben élők önbecsülését és közösségi igények kielégítését. A tanulmány szempontjából kiemelten vizsgált terület a kulturális fesztiválok regionális jelenléte. A sajátos, mára már legelterjedtebb kulturális műfaj egyszerre tud megfelelni a verseny és kohéziós stratégiának. Egyszerre elégíti ki és serkenti a fesztiválturizmust a gazdasági szférában és válik helyi identitás-növelő, összetartó erővé térségi szinten.

A fesztiválok szerepe a társadalmi- gazdasági folyamatokban

A mai értelemben vett fesztiválok elődei már évszázadok óta jelen vannak a különböző települések, térségek kulturális életében. Gondoljunk vissza az egyes falusi búcsúkra, népi vigasságokra, egyházi és népünnepekre. A mai értelemben vett első néven nevezett fesztiválok a művészet ünnepei voltak, a kulturális és társadalmi elit kivételes, emelkedett találkozási alkalmai (Hunyadi 2005). Hosszú ideig csak a nemzetközi léptékű, nagyszabású művészeti rendezvények kiváltsága volt a fesztivál megnevezés (pl. filmfesztiválok). Eleinte jellemzően egy-egy művészeti ágra terjedt ki ez a műfaj: a XIX. század végén indult Velencei Biennálé a képzőművészetre, majd felváltva az építészetre is, Salzburg a komolyzenére, Bayreuth az operára. Magyarországon a Szegedi Szabadtéri Játékokat tekinthetjük az elsők között, mely fesztiválként került megrendezésre. A múlt század végén a műfaj felhígulásának lehetünk tanúi. Az addig elsősorban művészeti célokhoz illeszkedő rendezvénysorozatok lassanként egy kulturális elegy bemutatását szolgálták. Előtérbe kerültek az idegenforgalomhoz köthető előnyök, melyek sokrétű programok rendezését igényelték. Az emberek egyre fokozódó mobilitása, a globalizáció terjedése maga után vonta az ilyen jellegű rendezvények robbanásszerű növekedését. A fesztiválok számának növekedésébe belejátszott nemcsak a turisztikai igény, de a helyi lakosság közösségmegtartó, -összetartó igénye is. Számos kistérségnek a városi kultur-centrum periferiáján szinte egyetlen közösségi művelődési lehetősége maradt: a fesztivál. A vallási, népi hagyományokból, sokszor a környező természet adta lehetőségekből merítettek és merítenek folyamatosan „témát” a legkisebb lélekszámú falvak is. A nagyvárosok szinte mindegyikében megrendezik az évszakokhoz kötődő többnapos fesztiválokat és a különböző művészeti témájú nagyrendezvényeket.

Hogyan összegezhető a fesztiválok növekvő népszerűsége?

1. Fontos szempont a *közösségi élmény*. Az az élmény, amit a „magányos” otthoni kultúrálódás nem tud megadni. A fesztiválok látogatói a hasonló értékrend, ízlés és érdeklődés alapján közösséget vállalnak egymással.
2. A fesztivál *egyenlősít*. A közös életérzés, a részvétel alatt megszünteti a valós életben fennálló társadalmi különbségeket.
3. A fesztiválok összegyűjtik a szakmák legjobbait, melyek produkcióiból részesülve a résztvevők a *kiváltságosság* érzésével is találkozhatnak.
4. A fesztiválok során lehetőség nyílik más művészeti ágak, kultúrák megismerésére, mely tágítja a látókört, csökkenti az ismeretlennel szembeni gyanakvást, növeli a toleranciát.
5. A helyi rendezvények mellett, hogy serkentik a kulturális életet, növelik az *identitástudatot*, főleg akkor, ha a helybélieket is bevonják a fesztiválok létrehozásába és nemcsak egyszerű fogyasztóként élvezik azt.
6. Ezek a helyi fesztiválok a globalizáció egyenlősítő hatása ellen a helyi értékek bemutatásával, a *lokalitás egyediségével* küzdhetnek.
7. A fesztiváloknak fontos és kitüntetett szerepe van a „kulturális fertőzésben”. Az amúgy „kulturára lusta” embereket is élményhez juttatja a fesztiválok kötetlen hangulata, mely által olyan tudást és emlékeket szerezhetnek, amikhez egyébként ritkán jutnak hozzá. Az első élmények így maguk után vonhatják a későbbi kulturális fogyasztás nagyobb lehetőségét.
8. A fesztiváloknak *nevelő, ízlésformáló* hatása is lehet. A programok kavalkádjában a könnyebb, kevésbé értékesebb műfajok társításával a komolyabb, értékesebb produkciókkal, könnyebben válnak eladhatóbbá.
9. A fesztiválok különleges élménnyé teszik a hétköznapi élet egyes területeit, borkultúrát és gasztronómiát terjesztenek. Legitimé, követendő példává emelik a mindennapi élet élvezését.
10. A művészeti fesztiválokon - különösen, ha nemzetközi fesztiválról van szó, - az előadók

számára a más művészekkel, alkotásokkal való találkozás megtermékenyítő, és *inspiráló* erővel hathat.

11. A fesztiválok lehetővé teszik a környezet fejlődését, szerencseesebb esetben a *gazdaság fellendülését*. Leromlott állapotú épületek nyernek új funkciót, a környezet megszépül, reorganizáció indul meg. A helyi lakosság munkalehetőségekhez jut. A fesztiválok révén különböző művészeti terek kerülnek újrafogalmazásra, meghódításra és fölavatásra. A rendező településekről a sikeres fesztiváloknak köszönhetően jó imázs alakul ki, melynek lehetnek járulékos hatásai: odavonzhatnak újabb rendezvényeket, újabb befektetőket, a kultúra újabb szereplőit (*Hunyadi 2005*).

A fesztiváltípusú rendezvények szervezői alapvetően veszteségesek. Közvetett, hozadékos hasznosságuk azonban nyilvánvaló. Ugyanakkor statisztikailag szinte lehetetlen ezen összefüggések kimutathatósága. A fesztiválok megrendezése, más gazdasági, termelő egységek fellendülését is maga után vonja. Egy ilyen jellegű művészeti rendezvény szervezése folytán jelentős bevételek csapódnak le a környező vendéglátóhelyeken és szállodákban. Elsősorban az idegenforgalomra gyakorolt hatásuk jelentős, ugyanis a fesztiválturisták kiadásai a legjelentősebbek. A rendezvényturizmus alkalmas lenne a szezonális idegenforgalom kiegyenlítésére, ennek ellenére a fesztiválok többnyire a már amúgy is telített főszezonok idején kerülnek megrendezésre.

A kulturális fesztiválok szerepe a területfejlesztésben

A statisztikai adatok segítségével tanulmányozott időszak egyértelműen jelzi a fesztivál-műfaj gyors terjedését egész Magyarországon. A vizsgált időszakban a közművelődési feladatokat ellátó intézmények – költségvetési és önkormányzati intézmények, non-profit szervezetek, vállalkozások – által szervezett rendezvények száma közel duplájára emelkedett az országban. Nem egyedüli az a megye, ahol több, mint kétszeresére nőtt a közművelődési intézmények által megrendezett fesztiválok száma. Ez az emelkedési arány a nyugat-dunántúli régióban volt a legmagasabb és Észak-Magyarországon a legalacsonyabb. A kiugró előnyt, illetve hátrányt megyei szinten Vas (3,94) és Heves megye (1,16) okozta. A fesztiválokon jelenlévő látogatók száma is jelentős emelkedést mutat. Összesített adatokat vizsgálva a résztvevők számának gyarapodása (2,85) számottevően meghaladta a rendezvények számának növekedését 2001 és 2004 között. Legnagyobb mértékben a közép-dunántúli régióban emelkedett a fesztiválok látogatottsága, melybe megítélésem szerint nagymértékben belejátszott a régió balatoni, kiemelt turisztikai térséggel való átfedettsége és a rendezvény-alkalmak többségének nyári főszezonban való megrendezése, valamint a főváros húzó-centrumhoz való közelsége.

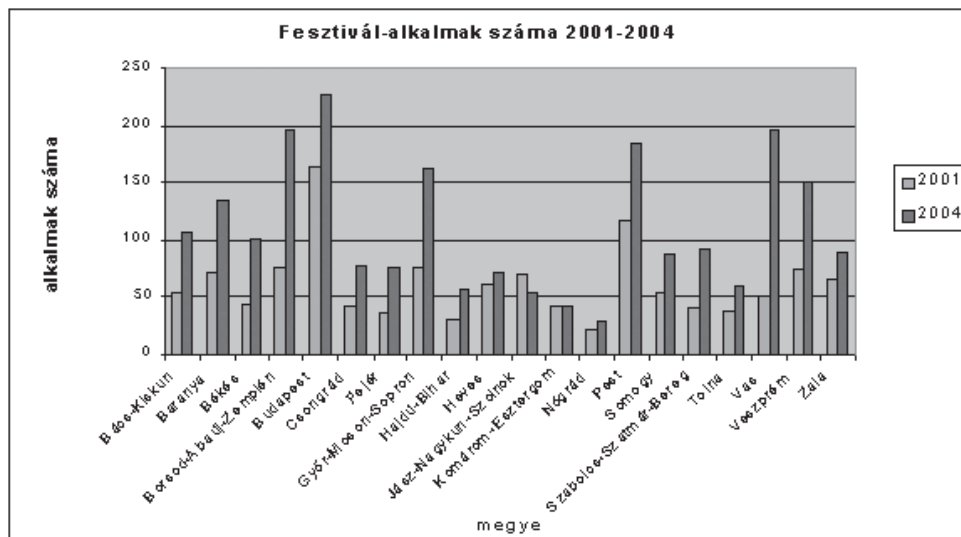
1. táblázat A közművelődési intézmények által szervezett fesztiválok adatai 2001-2004 között

Régiók	alkalmak száma		növekedési arány	résztevők száma		növekedési arány
Nyugat-Dunántúl	190	449	2,36	520 333	765 083	1,47
Közép-Dunántúl	152	268	1,76	211 928	1 058 323	4,99
Dél-Dunántúl	165	282	1,71	285 912	856 039	2,99
Közép-Magyarország	282	412	1,46	326 642	1 324 719	4,06
Észak-Magyarország	157	197	1,25	193 551	544 356	2,81
Észak-Alföld	142	203	1,43	308 830	663 755	2,15
Dél-Alföld	141	286	2,03	320 841	974 102	3,04
Összesen:	1229	2097	1,71	2 168 037	6 186 377	2,85

Forrás: NKÖM 2001-2004 alapján saját szerkesztés

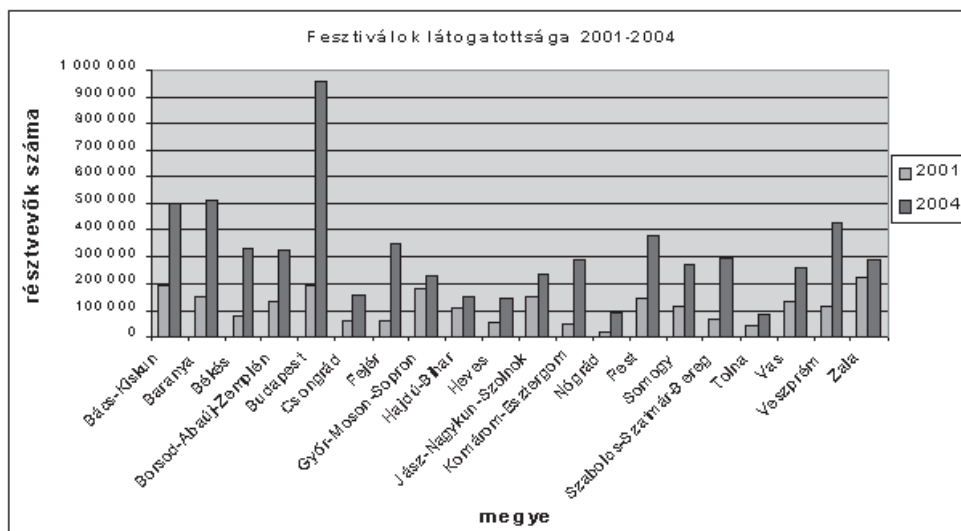
Megyei szinten a legnagyobb vonzerővel Komárom-Esztergom (6,64) megye bírt. Meglepő vizsgálati eredményt nyújtott a Nyugat-Dunántúl kettős viszonya. A fesztiválalkalmak jelentős előnye ellenére, a látogatottság emelkedése itt volt a legalacsonyabb (1,29).

1.ábra

Forrás: NKÖM 2001-2004 alapján, saját szerkesztés

2. ábra

Forrás: NKÖM 2001-2004 alapján, saját szerkesztés

Egyértelműen nyomon követhető a vizsgált kulturális rendezvénytípus főváros-központúsága. Mind az alkalmak számában, mind a látogatottság szempontjából kiemelt jelentőségű Budapest szerepe a fesztiválturizmus területén. Véleményem szerint az itt megrendezett fesztiválok elsősorban a külső versenyre építő, gazdaságélénkítő területi stratégiák eszköztárát gazdagítják pozitívan. A fővárosi rendezvények hazai és nemzetközi spektrumban is jelentős vonzerővel bírnak (Sziget Fesztivál, Budapest Paradé, Tavaszi és Nyári Fesztiválok, Filmszemle, stb.), melyek alapvetően a turizmus területén játszanak fontos szerepet.

Következtetés

Napjaink legnagyobb népszerűségét megmozgató kulturális rendezvényei a fesztiválok. A magasművészeti programok könnyedebb, „fogyaszthatóbb” műfajokkal való együtt szerepeltetése a vizsgált rendezvény-típusok által találnak legkönnyebben, és eredményesebben kapcsolatot a tájékozatlanabb, képzetlenebb fogyasztói réteggel.

Regionális szinten vizsgálódva, megállapítható, hogy nincs arányos növekedési tendencia a fesztiválok számának változása és a rendezvények látogatottsága között. Az alkalmak szaporítása azokban a térségekben vonz maga után több látogatót, ahol alapvetően megtalálhatók a turisztikai vonzóerők egyéb lehetőségei is. A vizsgált időszak legsikeresebb régiói Közép-Dunántúl és Közép-Magyarország voltak. A Balatonnal való átfedtség, a szezonáltság, a fővároshoz való közelség, az elsőként említett térségben húzóerőt jelentett a fesztivál-típusú rendezvények sikerességében. A tanulmány elején említett területi gazdaságfejlesztési stratégiák tekintetében a rendezvény-turizmus; mely jellemzően versenytípusú (exogén) stratégiai elem; önmagában nem, csakis más természeti-kulturális tényezőkkel együtt tud jelentősebb mértékű gazdasági folyamatokat generálni. A fesztiválok kohéziós, területi identitásnövelő funkciója kulturális értelemben egyedülálló. A rendezvények sikeressége, akkor is garantált, ha nem jár együtt nagyobb mértékű idegenforgalommal. A helyi lakosság körében munkalehetőségekkel, és lokálisan, társadalmi összefogással társul, mely hosszú távon részét képezheti egy kreatívabb munkavállalói réteg kialakulásának.

Irodalomjegyzék

Bayer J (2002): *Globális média, globális kultúra*. Magyar Tudomány, 2002/6. 748-762. p.

G. Fekete É (2005): *Kultúra és területfejlesztés*. SZÍN 10/3. 21-24. p.

Hrubi L (2005): *A kulturális ipar lehetőségeiről*. ECHO, 2005 október 4-5. szám

Hunyadi Zs (2006): *A fesztivál-jelenség*. Szerk.: Hunyadi Zsuzsa-Inkei Péter-Szabó János Zoltán: Fesztivál-világ. NKA Kutatások, Kulturpont Iroda, Budapest, p. 15-37.

Hunyadi Zs (2005): *Fesztiválok célkeresztben*. Szerk.: Arnold István-Gesztli Petra-Török András: Jelentés a magyar kultúra magántámogatásáról. Summa Artium, Budapest, p. 12-31.

Szokolai Zs (2005): *A kultúra mint gazdaságfejlesztési csodafegyver*. ECHO, 2005 október 4-5. szám

Zongor A (2005): *Az Európai Unió kulturális tevékenysége*. Kulturpont Iroda, Budapest

A humán fejlettség, mint térségi differenciáló tényező Közép–Európában

Egri Zoltán - Tánczos Tamás

Egri Zoltán - PhD. hallgató, SZIE - GSZDI
Tánczos Tamás - főiskolai tanársegéd, EKF – GTK

Bevezetés

„Be kell ismernünk, hogy a piacok nem működnek tökéletesen, és hogy a gazdasági növekedés egyedül kevés, sőt káros is lehet, mert tönkretelheti a természetet, és emberi kulturális értékeket zúzhat szét.” Mindezen és hasonló kijelentések, hasonló elemzések konklúziójaként megfogalmazódik (-ott) több kérdés is. Egyrészt a gazdaság, ill. ennek növekedése cél vagy eszköz? Másrészt pedig az, hogy megfelelő mutatókkal mérjük a fejlődést? Fejlődés ez egyáltalán? De visszatérve az idézethez, ki is mondta? Nem más, mint Michael Camdessus, az IMF volt vezérigazgatója... Az Európai Unió társadalmi-gazdasági értékelési rendszerének középpontjában az egy főre jutó gazdasági teljesítmény, a GDP áll. *Ennek mértéke a támogatások alapja az egyes régiókban, ez a társadalmi-gazdasági fejlettség, a „jólét” fő mutatószáma.* De a fejlődést, a fejlettség mértékét nem fedi le egy, a gazdasági teljesítményt leíró mutató, látnunk kell mögötte a teljesítmény alapját és elindítóját, olykor szenvedőjét, az *endogén erőforrást: az embert.* Az emberi fejlődés koncepcióját a bengáliai születésű Amartya Sen közgazdász, társadalomtudós alkotta meg, aki 1998-ban kapta „mainstream-törő” Nobel – díját. Sen azzal, hogy a megvalósított értékes cselekvés- és létmódokról az ezekre való képességekre helyezi át a hangsúlyt, a jóllét eredményéről (well-being achievement) a jóllétre való szabadságra (well-being freedom), azaz a reálisan elérhető lehetőségekre irányítja figyelmünket. (Pataki, 2002) A tanulmány eltérve a „konvencionális jólét-elemzésektől” a humán fejlődés indexét, a társadalmi-gazdasági fejlettség elvontabb indikátorát kívánja bemutatni, elemezni, adaptálni az európai térségre, szűkebben pedig a közép-európai régiókra.

Az emberi fejlődés (HDI) alakulása a közép-európai régiókban

Az index meghatározásához három, ún. deprivációs részindexet alkottunk:

- a születéskor várható élethossz index: az egyes régiók értékei a nemzeti statisztikai hivataloktól származik, és a 2003-as évre vonatkozik. Az élethossz adatokat a nemek szerinti súlyozott átlag alapján határoztuk meg;
- képzettségi index: bruttó beiskolázási arányt számoltunk az Eurostat 2003-ra vonatkozó oktatási adatai alapján, az 5-24 éves korosztályra, (az alfabetizációs mutatót elhagytuk, főként a harmadik országokban differenciál e mutató;
- jövedelmi index: a háztartások rendelkezésre álló jövedelméből (egy főre vonatkoztatva) számoltuk. (Eurostat honlap, 2003)

A HDI értékek 0 és 1 között helyezkednek el. A régiók osztályozása szerint 0,600 fölött magas, 0,350-0,599 között közepes, 0,349 alatt pedig alacsony emberi erőforrás-jellemzőkkel jellemezhető az adott régió. A mutató átlagértéke 0,398 a közép – európai térségben. Átlag alatt és felett 19-19 régió van.

1. táblázat: A közép-európai régiókra adaptált HDI értékei és részindexei

HDI sorrend	Területi egység	Születéskor várható élethossz	Beiskolázási arány	Egy főre jutó jövedelem	Élet index	Képzés index	Jövedelmi index	HDI érték
1.	cz01 – Prága	76,65	109,98	11214,1	1,000	1,000	1,000	1,000
2.	sk01 – Pozsony	75,49	90,99	9153,2	0,775	0,612	0,769	0,718
3.	pl12 – Mazóviai vajdaság	75,17	83,81	8086,0	0,714	0,465	0,628	0,602
4.	cz06 – Dél-keleti régió	76,10	78,75	7014,0	0,893	0,361	0,466	0,573
5.	hu10 – Közép-Magyarország	73,58	84,76	9460,6	0,404	0,484	0,806	0,565
6.	pl21 – Kis-lengyelországi vajdaság	76,01	80,29	5752,8	0,875	0,393	0,240	0,503
7.	cz03 – Dél-nyugati régió	75,51	72,67	7098,5	0,780	0,237	0,479	0,499
8.	cz05 – Észak-keleti régió	75,62	71,39	6893,4	0,800	0,211	0,446	0,486
9.	pl41 – Nagy-lengyelországi vajdaság	74,86	79,88	6570,4	0,653	0,385	0,391	0,476
10.	cz07 – Közép-Morvaország	75,53	72,20	6660,2	0,783	0,227	0,407	0,472
11.	pl22 – Sziléziai vajdaság	74,29	77,69	7256,4	0,542	0,340	0,504	0,462
12.	pl63 – Pomerániai vajdaság	75,37	76,91	6027,9	0,751	0,324	0,293	0,456
13.	pl51 – Alsó-sziléziai vajdaság	74,43	79,82	6606,3	0,569	0,383	0,398	0,450
14.	pl33 – Świętokrzyski vajdaság	75,12	80,55	5600,1	0,704	0,398	0,209	0,437
15.	pl42 – Nyugat-pomerániai vajdaság	74,38	79,18	6488,3	0,561	0,370	0,377	0,436
16.	pl34 – Podlasiei vajdaság	75,44	78,84	5302,7	0,765	0,363	0,147	0,425
17.	pl32 – Kárpátaljai vajdaság	75,87	76,62	4916,3	0,849	0,318	0,061	0,409
18.	cz02 – Közép-Csehország	74,96	61,08	7565,3	0,673	0,000	0,552	0,408
19.	pl61 – Kujáviai-pomerániai vajdaság	74,63	76,87	5937,9	0,608	0,323	0,276	0,402
20.	cz08 – Morva-Szilézia	74,38	73,32	6459,9	0,560	0,250	0,372	0,394
21.	hu22 – Nyugat-Dunántúl	73,28	73,36	7610,0	0,346	0,251	0,559	0,385
22.	pl11 – Łódźi vajdaság	73,72	79,09	6361,4	0,432	0,368	0,355	0,385
23.	pl31 – Lublini vajdaság	74,79	79,29	5228,9	0,639	0,372	0,131	0,381
24.	pl52 – Opoli vajdaság	75,24	72,38	5238,7	0,727	0,231	0,133	0,364
25.	pl43 – Lubuszi vajdaság	74,20	74,77	5771,6	0,525	0,280	0,244	0,350
26.	pl62 – Warmia-mazúriai vajdaság	74,39	76,65	5357,1	0,563	0,318	0,159	0,347
27.	cz04 – Észak-nyugati régió	73,66	68,31	6343,1	0,420	0,148	0,351	0,306
28.	sk02 – Nyugat-Szlovákia	74,08	67,47	5955,9	0,502	0,131	0,280	0,304
29.	hu21 – Közép-Dunántúl	72,46	73,37	6889,7	0,187	0,251	0,445	0,295
30.	sk03 – Közép-Szlovákia	73,56	69,82	5688,9	0,401	0,179	0,227	0,269
31.	lt00 – Litvánia	72,47	81,39	5359,4	0,190	0,415	0,159	0,255
32.	hu23 – Dél-Dunántúl	72,04	73,91	6430,1	0,107	0,262	0,367	0,245
33.	sk04 – Kelet-Szlovákia	73,50	67,60	5280,8	0,389	0,133	0,143	0,222
34.	hu33 – Dél-alföld	72,38	75,77	5510,5	0,173	0,300	0,191	0,221
35.	ee00 – Észtország	71,90	80,42	5073,6	0,079	0,396	0,097	0,191
36.	hu32 – Észak-alföld	72,07	73,92	5369,8	0,112	0,263	0,162	0,179
37.	lv00 – Lettország	71,84	78,16	4659,4	0,067	0,349	0,000	0,139
38.	hu31 – Észak-Magyarország	71,49	71,26	5304,4	0,000	0,208	0,148	0,118

Forrás: saját szerkesztés

A legnagyobb értékkel Prága büszkélkedhet, ahol mindhárom, a HDI-ben sűrűsödött index értéke maximális. A magas fejlettségű csoportban a szlovák és a lengyel főváros régiója mellett a cseh Dél-keleti régió (Ausztria és Szlovákia határán) foglal helyet. Közép-Magyarország a közepes fejlettségű csoportban tartózkodik, igaz ott az első helyezett. A minimális értékű régiók a következők: Észtország, Észak-alföld, Lettország és Észak-Magyarország.

A következőkben pedig a módosított HDI-t vetettük össze társadalmi – gazdasági jellegű mutatókkal, kapcsolatukat a Spearman-féle rangkorrelációs együtthatóval mérve. A rangkorrelációval ordinális (sorrendi) adatskálán mért (vagy ilyen adatskálára transzformált) jellemzők együttmozgása mérhető. Mivel a HDI csak ordinális szinten értelmezhető, ezért szükséges volt a magasabb mérési szinten (intervallum, arány) mérhető változók átalakítása ordinális szintűvé. Az elemzésbe bevont 54 változó között találunk mind statikus (egy időpontra vonatkozó, 2003-ra), mind pedig dinamikus (2000–2003 évek mozgásait reprezentálva, kivétel a termelékenység változása, ez 1999–2003) mutatókat.

Három csoportot alkottunk a kapcsolat erőssége alapján. A HDI a születéskori várható élethosszal és a gazdasági sűrűséggel korrelál a legnagyobb mértékben. A közepes erősségű kapcsolattal rendelkező csoportban a termelési, infrastrukturális és a dinamikus foglalkoztatási mutatók szerepelnek. Nincs, vagy nagyon alacsony a korreláció mértéke: a mezőgazdasági foglalkoztatás szintje, a szolgáltatás foglalkoztatásának szintje, a teljes függőségi ráta, az öregségi index, az erdővel borított területek aránya, az agrárgazdaságok sűrűsége, a munkanélküliségi ráta, a tartós munkanélküliségi ráta, a munkanélküliség változása, a fiatalok munkanélküliségi rátája, a vitalitási index, az 1000 főre jutó közúti sérülések száma, a termelékenység változása változókkal. Többen kritizálták a HDI-t azért mert a GDP-vel túlságosan szoros a korreláció, sőt az országon belül nem mond többet a fejlettség szempontjából, mint a GDP. *(Smahó 2005, Husz 2002b, stb.) Az eredmények alapján viszont a legerősebb kapcsolattal a Sen által is kívánatosnak tartott születéskor várható élethossz bír. A jövedelmi és a megszerzhető tudás mutatói pedig a közepes erősségű csoportban találhatók. A születéskori várható élethossz értékek eloszlása Husz vizsgálataival egyetemben itt is homogén, de mégis a főként differenciáló tényező a HDI-n belül, így a régiók között is. Az is látható, hogy a második egy gazdasági potenciált megjelenítő mutató, de a GRP/fő-vel¹ való kapcsolat viszont csak közepes erősségű.*

A HDI számítása más mutatókkal

Az módosított Humán fejlettségi index nem más, mint a korábbi bírálatok korrigálása, ezeknek az indexbe építése. A bevont területi egységek szintje immáron az országos szint, erre a területi szintre gyűjtene a legtöbb országban az alábbi mutatókat. Az 27 tagú európai integráció országai mellett Norvégiát, Svájcot, Izlandot és Horvátországot vontuk be, ennek oka: az országok sajátos kapcsolataikkal bírnak az EU-val. Az adatok 2002-ra vonatkoznak.

A születéskor várható élethosszt finomabb mutatóval cseréltük le, ez az egészségben eltöltött évek száma. A WHO adatbázisát alkalmaztuk, fontos megjegyezni ezzel kapcsolatban, hogy nem egyeznek meg az államok hivatalos statisztikai adataival, ezeket a WHO alternatív módszertannal számolja. A bruttó beiskolázási arányt az iskolai várható élethosszal helyettesíthettük, ennek forrása az Európai Unió statisztikai hivatala. A legnagyobb értékkel az Egyesült Királyság rendelkezik, a legkevesebbel pedig Ciprus. A jövedelmi mutatót az egy főre jutó GDP-ből (vásárlóerő-paritáson) számoltuk az Eurostat adataiból. Sajnos a fentebb használt jövedelmi adatok nem minden országban elérhetők, ezért az egy főre jutó GDP-t tudtuk alkalmazni. A számítás módszertana megegyezik a fentebb ismertetekkel.

¹ GRP/fő: bruttó regionális termék (Gross Regional Product) egy főre vetítve. A legprofánabb gyakorlati gond vele az, hogy a területileg bontott, hozzáférhető gazdasági, értéktermelési információk köre jóval szűkebb az országos szinten rendelkezésre állónál. Elméleti gondot jelent az, hogy nem minden gazdasági teljesítmény lokalizálható egyértelműen, nem küszöbölhető ki a mutatószám részben becsült jellege, s így kisebb-nagyobb mértékű statisztikai bizonytalansága. (Nemes Nagy, 2005)

3. táblázat: Az emberi fejlődés állapota a régi és az új, behelyettesített adatokkal számolt HDI-vel

	Az egészségesen eltöltött évek száma (HLY)	Iskolai várható élethossz (év)	GDP/fő (PPP)	HLY index	Oktatási index	GDP index	HDI	HDI új rangsor	HDI régi rangsor
Svédország	73,32	19,80	113,7	1,00	0,91	0,68	0,864	1.	2.
Egyesült Királyság	70,62	20,40	116,1	0,74	1,00	0,69	0,812	2.	8.
Izland	72,85	18,50	121,6	0,96	0,72	0,71	0,795	3.	5.
Belgium	71,13	19,20	117,6	0,79	0,82	0,70	0,770	4.	4.
Finnország	71,09	19,20	114,7	0,79	0,82	0,68	0,765	5.	9.
Norvégia	71,99	17,80	146,6	0,87	0,61	0,80	0,764	6.	1.
Svájc	73,17	16,50	130	0,99	0,42	0,75	0,716	7.	7.
Hollandia	71,17	17,20	125,3	0,80	0,52	0,73	0,682	8.	3.
Olaszország	72,71	16,60	110	0,94	0,43	0,66	0,680	9.	16.
Dánia	69,85	18,00	121,4	0,67	0,64	0,71	0,675	10.	12.
Németország	71,82	17,10	108,5	0,86	0,51	0,66	0,674	11.	13.
Spanyolország	72,57	17,00	95,2	0,93	0,49	0,59	0,672	12.	14.
Franciaország	71,97	16,60	112	0,87	0,43	0,67	0,659	13.	12.
Luxemburg	71,51	14,30	220,7	0,83	0,09	1,00	0,641	14.	11.
Ausztria	71,41	15,90	120	0,82	0,33	0,71	0,618	15.	10.
Írország	69,80	16,60	132,3	0,67	0,43	0,75	0,618	16.	6.
Görögország	71,01	16,20	77,2	0,78	0,37	0,49	0,549	17.	17.
Szlovénia	69,45	17,20	74,5	0,63	0,52	0,47	0,543	18.	19.
Portugália	69,21	16,90	79,5	0,61	0,48	0,51	0,532	19.	18.
Csehország	68,39	16,30	67,7	0,53	0,39	0,43	0,449	20.	22.
Málta	71,00	14,30	74,9	0,78	0,09	0,48	0,449	21.	21.
Magyarország	64,85	16,80	59,1	0,20	0,46	0,36	0,341	22.	25.
Lengyelország	65,79	17,00	46,3	0,29	0,49	0,24	0,341	23.	24.
Ciprus	67,59	13,70	82,6	0,46	0,00	0,52	0,327	24.	20.
Észtország	64,09	17,50	46,8	0,13	0,57	0,25	0,313	25.	23.
Szlovákia	66,22	15,00	51	0,33	0,19	0,29	0,270	26.	27.
Litvánia	63,31	16,80	41,9	0,05	0,46	0,19	0,236	27.	26.
Horvátország	66,56	14,60	43,6	0,36	0,13	0,21	0,236	28.	28.
Lettország	62,76	16,60	38,7	0,00	0,43	0,15	0,196	29.	29.
Bulgária	64,63	14,60	28,3	0,18	0,13	0,00	0,105	30.	30.
Románia	63,12	14,60	28,1	0,03	0,13	0,00	0,056	31.	31.

Forrás: Saját szerkesztés

A régi és az új HDI értékek összehasonlítása felesleges és értelmetlen, hiszen eltérő a számítás módszertana. A sorrendeket viszont annál inkább! A legnagyobb eltéréssel Írország bír, az új rangsorban a 16., a régiben pedig a 6. Az Egyesült Királyság hat helyet ugrott előre, így a második helyre került. Olaszország is hét helyet ugrott előrébb az új metódus szerint, Finnország négyet. Norvégia, Ausztria és Ciprus viszont hátrébb került.

A két rangsor közötti korreláció mértéke nagyon szoros a Spearman-féle együttható alapján (0,931). Az egyes súlyokat megvizsgálva főkomponens-analízissel a következő eredményeket kaptuk. A két adatsor lefuttatása után közel azonos információsűrűséget¹ tapasztaltunk. Az egyes komponensek súlya viszont változott: a hagyományos adatok esetében a gazdasági teljesítmény szerepel a legnagyobb súllyal, majd a várható élethossz és az oktatási mutató következik. Az új adatok más súllyal szerepelnek: a GDP és az egészségesen eltöltött évek száma azonos súlyú, végül pedig a várható iskolai eltöltött évek változó következik. Ez az eredmény a számtani átlag használatát megkérdőjelezi.

¹ A módszer a főkomponens analízis, ehhez a SPSS for Windows programot használtuk. A módszer előnye, hogy az egyes főkomponensek en belül megmutatja az egyes tényezők súlyait is. Az információsűrűséget a megmagyarázott variancia fejezi ki: a hagyományos adatok esetében 73,6%, az új adatok használatkor pedig 70,8%.

Összefoglalás

Jelen tanulmány egy módszertani próba, elemzés a területi különbségek emberi fejlődéssel való magyarázatára. Habár maga az HDI komplex mutató, hasonlóan az egy főre jutó GDP-hez ez sem tartalmaz olyan fontos elemeket, mint a jövedelemegyenlőtlenség, a környezet minőségének állapota vagy a nemi esélyegyenlőség tényezői. De mégis, éppen összetettségének köszönhetően eltérő rangsorral bírnak az egyes régiók, mint ami az egy főre jutó GDP alapján indokolt lenne. A regionális elemzés során bizonyítást nyert az a Sen-i minőségi elvárás, mely szerint a várható élethossznak kell, hogy döntő legyen a jóllét szempontjából. Ha a vizsgálatban megjelenő „egészségi” mutatókkal való kapcsolatot keressük, a gyenge kapcsolat oszlopában találjuk azokat. Mind a kórházi ágyak, mind pedig az orvosok számának szerepe igen csekély. A gazdasági fejlettség és a várható élethossz közötti pozitív kapcsolat két tényező közvetítésével áll fenn: egyrészt a szegények jövedelmén, másrészt pedig a közkiadásokon, elsősorban a közegészségügyi kiadásokon keresztül. Ezen tényezők boncolgatása is fontos, továbbiakban javasolt ilyen irányú regionális vizsgálat is. A határozott és célzott közpolitika és közösségi szolidaritás elengedhetetlen a jóllét kiteljesítéséhez. (Pataki, 2002) Az emberi fejlődés szempontjából fontos (képzési, egészségügyi) intézmények tulajdonviszonyai (közösségi, magán, esetlegesen a kettőnek ötvözete) és ezek kapcsolata a HDI-vel is aktuális téma, az esélyeket, a választási lehetőségeket nagyban befolyásolják.

Az is látható, hogy a gazdasági potenciál egyik mutatójával nagyon szoros a kapcsolat, de a rendelkezésre álló jövedelemmel csak közepesen, valamint általában a termelést jellemző mutatókkal is. A hagyományos, statikus foglalkoztatási változókkal való kapcsolat igen gyenge, elenyésző. Viszont a Lisszaboni stratégiában is megfogalmazott női, ill. az idősek foglalkoztatási rátájával való kapcsolat közepes mértékű, de negatív előjellel: ha magas az emberi fejlődés lehetősége, akkor alacsony ezen esélyegyenlőségi mutatók értéke. (!) Az oktatási és az infrastrukturális jellemzők szerepe is átlagos, ez alól kivétel az autópálya-sűrűség, ennek szerepe alacsony. A környezeti állapot jellemzőivel (erdőterületek, mg.-i területek aránya) való kapcsolat gyakorlatilag jelentéktelen. Ezen kapcsolatok milyensége, iránya az index hiányosságaira enged következtetni. További elemzések megfontolás tárgyát kell, hogy képezzék. Hasonlóan az Egyesült Államokhoz, indokolt lenne ebben a térségben is az etnikumok esélyeinek számbavétele, mint pl. a Magyarországon és a Szlovákiában is nagyarányú cigány etnikum, vagy a külhoni magyarság esetében. Összeurópai regionális humánfejlettség meghatározása is alapvető feladat lenne, de sajnos még a fejlett államokban is hiányos a statisztikai rendszer, ill. nem mindenhol mérnek NUTS2 szinten olyan mutatót, mint a születéskor várható élethossz. A főkomponens-analízissel elemzett és a hagyományosan számolt HDI rangsorában nem sok az eltérés, a korreláció nagyon szoros, az egyes tényezők azonos súllyal szerepelnek az indexben. A várható egészségesen eltöltött évek számával és a várható iskolai évekkel behelyettesített HDI és az eredeti HDI rangsora szintén közel azonos, bár a súlyok mértéke itt is eltérő. Mindezek tanulságaképpen leszögezhető, hogy a társadalmi-gazdasági folyamatok feltérképezése és mérése, gyakorlatba ültetése nem könnyű feladat, kiterjedt elméleti kutatást igényel. Természetesen a megfelelően kiválasztott, hiánytalan adatbázis használata is létfontosságú, lehetőleg minél kisebb területi szinteken is biztosítva az adatok elérhetőségét. Az elméletileg megalapozott, jól felépített, megfelelő módszertannal előállított indexeknek kimagasló fontosságuk van egy-egy térségben végbemenő folyamatok elemzésében.

Irodalomjegyzék

Bogár L. (2003): Magyarország és a globalizáció. Osiris kiadó, Budapest.

Bognár R. (2004): A gazdasági növekedés alternatív ökonómiai értelmezése. Szakdolgozat, Gyöngyös, Károly Róbert Főiskola.

Cséfalvay Z. (1999): Helyünk a nap alatt... Magyarország és Budapest a globalizáció korában. Kairosz Kiadó/Növekedéskutató, Győr, 214. p.

Egri Zoltán – Tanczos Tamás (2006): Elmaradott vidéki térségek az Európai Unió keleti határán. Konferenciaanyag. XLVIII. Georgikon Napok, „Agrárgazdaság, vidék, régiók multifunkcionális feladatok és lehetőségek”. Keszthely, 2006. szeptember 21-22.

HDR: Human Development Report 1993, 2004, 2005., UNDP <http://hdr.undp.org/>

Husz Ildikó (2001): Az emberi fejlődés indexe. Szociológiai Szemle, 2001/2..

Husz Ildikó (2002a): Az emberi fejlődés indexe. In: Lengyel György (szerk.): Indikátorok és elemzések.

Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből. BKÁE, Budapest, 2002..

Husz Ildikó (2002b): Regionális különbségek Magyarországon, kísérlet a területi különbségek bemutatására az emberi fejlődés indexe alapján. In: Lengyel György (szerk.): Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből. BKÁE, Budapest, 2002.

Káposzta József (2001): Regionális politika I. Tantárgyi segédlet alap levelező hallgatók számára, Gödöllő.

Kristóf Tamás (2003): Magyarország gazdasági fejlettségének lehetséges forgatókönyvei. Statisztikai Szemle, 81. évf. 12. szám.

KSH (2003): Régiók gazdagsága. Idoszaki kiadvány.
<http://portal.ksh.hu/pls/ksh/docs/hun/xftp/idoszaki/pdf/egiok.pdf>

Nagy Henrietta (2006): Gazdaságfejlesztési stratégiák hatásainak vizsgálata és alkalmazásuk lehetőségei a regionális fejlesztésekben. Doktori (PhD.) értekezés. Gödöllő, SZIE-GSZDI.

Nemes Nagy József (2005): Regionális elemzési módszerek. Kézirat, ELTE Regionális Földrajzi Tanszék.
<http://geogr.elte.hu>. (Letöltve 2005-ben.)

Dr. Obádovics Csilla – Dr. Kulcsár László (2003): A vidéki népesség humánindexének alakulása Magyarországon. Területi Statisztika, 6. (43.) évfolyam, 4. szám.

Pataki György (2002): A fejlődés gazdaságtana és etikája – Tiszteletadás Amartya Sen munkásságának. In:

Kocsis Tamás (szerk.): Emberközpontú gazdaságot! Válasz Könyvkiadó, Budapest, 2002.

Smahó Melinda (2005): A humán fejlettség regionális dimenziói. www.sze.hu/etk/_konferencia/publikacio/Net/eloadas_smaho_melinda.doc

Szilágy György (2001): Gazdag országok – szegény országok. Szokatlan vita a nemzetközi statisztikai életben. Statisztikai Szemle, 79. évf. 7. szám.

Eurostat regionális adatbázisa:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1996,45323734&_dad=portal&_schema=PORTAL&screen=welcomeref&open=/general/regio&language=en&product=EU_general_statistics&root=EU_general_statistics

Eurostat:

http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page?_pageid=1090,30070682,1090_33076576&_dad=portal&_schema=PORTAL

Az EU Egészségügyi és Fogyasztóvédelmi Főigazgatóságának honlapja:

http://ec.europa.eu/health/ph_information/indicators/lifeyears_data_en.htm

A World Health Report 2002 kiadványának statisztikai melléklete:

<http://www.who.int/whr/2002/annex/en/>

A szakképzés korszerűsítésének lehetőségei a területfejlesztésben Kaposváron

Garai Péter

szakképzési tanácsadó, PhD hallgató, PTE Földtudományok Doktoriskola

Bevezetés, helyzetkép

Kaposvár a megyei jogú városok rangsorában országos szinten a 17. helyen áll a gazdasági mutatók tekintetében. A térség fejlődésének vitathatatlanul az egyik legfontosabb előfeltétele a helyi gazdasági, iskolaszervezeti adottságok és igények meghatározása, majd ezek alapján az oktatás fejlesztése. Jelenleg az egész Dél-Dunántúli Régió szakképzésére jellemző, hogy csak kevéssé elégíti ki a piactudományok gyorsan változó igényeit.

A hazai szakoktatás néhány éve valóságos metamorfózison esik át. A rendszerváltáskor drasztikusan megcsappant az igény a szakképzett munkaerőre, az iskolarendszerben igen gyorsan átalakultak a szakmunkásképző intézetek. A tanulók száma fokozatosan csökkent, az érettségit adó képzések dominanciája nőtt, mely a felsőoktatás inputját mára nagy mértékben túlduzzasztotta. A 90-es évek második felétől azonban a piactudományokban konjunktúra kezdődött, mellyel egyáltalán nem tart lépést a képzés (Garai P. 2006 a).

A rendszerváltás előtt a gyakorlati oktatás fő színtereit a vállalati tanműhelyek jelentették. 1990-től szerepük fokozatosan csökkenni kezdett, az iskolai tanműhelyek vették át a helyüket (Benedek A. 2003). A duális képzési rendszer kiteljesedésével a gyakorlati képzés nagy részét a szakiskolai tanulót foglalkoztató cégek, egyéni vállalkozók kezdték ellátni. Jelenleg a szakképzésben résztvevő fiataloknak mintegy 80-85%-a tölti a gyakorlatát gazdálkodó szervezeteknél. A rendszer hatalmas előnye, hogy újra a gazdaság szereplői képzik a leendő utánpótlásukat, azokat az ismereteket oktatják, melyekre a leginkább szükségük van. Hátránya, hogy a cégek (főként a kis és középvállalkozások) főként csak a saját profiljuknak megfelelő szegmensét tudják a tananyagot átadni, nehezen képesek a teljes képzési programot tanulók számára megtanítani. Tárgyi és személyi feltételeik megfelelőek ugyan, de korántsem terjedhetnek ki minden, a központi programban előírt kritérium maximális biztosítására (Garai P. 2006 b).

Az iskolai tanműhelyek fő feladata éppen abban fogalmazódik meg, hogy a tananyagot megfelelő eszközökkel, berendezésekkel, speciálisan képzett szakoktatókkal a lehető legmodernebb tudást adják át a tanulóknak. Valamennyi iskolai tanműhely korszerű berendezése, fejlesztése, üzemeltetése viszont rendkívül költséges, sőt pazarló megoldás lenne. A tanulók többsége gyakorlati idejének nagyobb részét vállalkozásoknál tölti, az iskola műhelyében főként az orientációs oktatásban, részképzésben, mérés és laborgyakorlatokon vesznek részt, ezáltal csak korlátozott mértékben és időben járulnak hozzá az infrastruktúra kihasználásához (Garai, P.-Kuti, A.-Bank, K.-Tésits, R. 2005).

Ahhoz, hogy a gyakorlati képzés színvonala hatékonyan és gazdaságosan emelkedhessen, elengedhetetlenül szükséges létrehozni és működtetni a több iskolát ellátó, összefogó, a közös erőforrásokat koncentráló tanműhelyeket, szakképzés irányító bázisokat. Ezekre a feladatokra lettek hivatva a Térségi Integrált Szakképző Központok (TISZK). Az első 16 kialakításra került TISZK egyike a kaposvári. Jelen tanulmány célja feltárni a térség főbb munkaerőpiaci sajátosságait, az oktatáspolitikai nehézségeket, a Kaposvár TISZK által megoldásként megfogalmazott válaszokat, magát az intézmény működését, a jövőre vonatkozó megoldandó feladatokat. A nagyobb munkáltatók tapasztalatai, a foglalkoztatási, oktatási, statisztikai szervek adatai szintén feldolgozásra kerülnek.

Eredmények

Kaposvár gazdasági, munkaerőpiaci jellemzői

Az 1990-es rendszerváltás a régióban nagyon erőteljes gazdasági visszaesést okozott. Kaposváron és környékén az ipar rendkívüli módon hanyatlott, a vendégforgalom lecsökkent, a mezőgazdaság a régió egész területén belül erősen visszaesett. Nem csoda, hogy 1999-től a korábbi igen alacsony szintről látványos gazdasági fejlődés indult meg. Annak ellenére, hogy a gazdaság újra lendületbe jött a munkanélküliség még mindig igen magasnak mondható az egész Régióban.

1. ábra: Munkanélküliségi ráta %-ban, régióként 2005-ben

Forrás: KSH 2006 alapján saját szerkesztés

Meg kell jegyezni, hogy Kaposváron egy recessziós időszak zajlik, ezért sok szakma vonatkozásában bőségesen rendelkezésre áll a kellő mennyiségű munkanélküli, akiket a gazdaság bármikor képes alkalmazni. Jelenleg Kaposváron a vállalati alkalmazottak létszámának erőteljes racionalizálása történik. A foglalkoztatást tovább rontja az állami szféra országos szintű csökkentése, a közigazgatási reform lépéseként a megyei közigazgatási intézmények egy részének Pécsre költöztetése. A városból a legnagyobb foglalkoztató, az amerikai hadsereg logisztikai bázisa kivonult, a hozzá kapcsolódó helyi vállalkozások nagy része tönkrement vagy összezsugorodott. A balatoni idegenforgalom és turizmus, hol az infrastruktúra fejletlensége, hol pedig az ingadozó vízszintből eredő nehézségek miatt rekordgyorsasággal lehanyatlott.

Sajnos a jelenlegi gazdasági fejlődés csak egy viszonylagosan alacsony szintről tűnik kecsegtetőnek. Az óvatos konjunktúra megindulásával azonban mára újra szükség lett szakemberekre, szakiskolai tanulókra, de a megfelelő infrastruktúra nem áll rendelkezésre. Az iskolák tanműhelyei elavultak, fenntartásuk nem gazdaságos, kihasználtságuk alacsony. Megoldást a szakképzés ezen problémájára a TISZK-ek jelenthetnek abban az esetben, ha több iskolát fognak össze és az adott területen mutatkozó hiányszakmák oktatására koncentrálnak.

Magyarországon az elmúlt 10 esztendőben egy újkeletű fogalom honosodott meg, a hiányszakma. A rendszerváltás után tömegesen elbocsátott nagyipari munkások többsége a gép és a villamosiparban dolgozott. Számos család elveszítette az egzisztenciáját. Ezeknek a szakmáknak a presztízse igen lehanyatlott, sem a szülők, sem a fiatalok nem látták értelmét a tanulásuknak.

Ez a szemlélet máig megvan, annak ellenére, hogy a gyáripár majd tíz éve egyre erősödik. Az építőiparban is hasonló folyamat játszódott le. A Kaposvár TISZK pontosan ezekben a gazdasági ágakban kívánja végezni az oktatást, ezekre a területekre koncentrálja a saját és a társult iskolák erőforrásait.

A kamarák tapasztalatai szerint a hiányszakmák szinte teljesen megegyeznek a tartósan betöltetlen (szakképesítést igénylő) szakmunkás álláshelyekkel. Első helyen áll a vállalkozások igényei alapján a gépipar. A leginkább keresett szakember a lakatos, a szerszámkészítő, a hegesztő és a CNC-NC forgácsoló, fémmegmunkáló. Komoly hiány mutatkozik az építőipar területén is ács-állványozókból, kőművesekből, burkolókból, asztalosokból. A piacgazdaságban a kereskedelem jóval összetettebb és több szakembert foglalkoztató ágazat, mint korábban a szocialista időszakban. Belátható, hogy egyre jobban képzett és egyre több szakembernek ad munkát, a vállalkozói igények alapján főként a magasabb kvalifikációt igénylő logisztikai, értékesítő-szervező ágazat.

Kaposvár szakképző iskolai rendszere

A városban ugyan az a folyamat zajlik le, mint ami az egész országra jellemző. A szabad iskolaválasztásból eredően a középiskolák az egyre gyengébb képességű gyerekeket is felveszik, egyrészt mert létezésük alapja a tanulók után kapott állami normatíva, másrészt azért mert a gyereklétszám évek óta folyamatosan csökken

A városban működő szakiskolák száma a szakmunkásképzés országos visszaszorulásával párhuzamosan, meredeken csökkent az elmúlt 15 évben, gyakorlatilag minden szakmunkásképző iskola átalakult szakképző iskolává. Ezzel a folyamattal párhuzamosan a főiskolai, egyetemi továbbtanulásra felkészítő szakközépiskolák és gimnáziumok száma megnőtt. A 2005/2006-ös tanévben Somogy megyében 49 közép fokú oktatási intézményben folyt oktatás, illetve szakképzés, ebből 19-ben Kaposváron. A közép fokú oktatási feladatot ellátó intézmények száma a rendszerváltás óta városi szinten 49%-kal növekedett, ezen belül a szakközépiskoláké 52%-kal, a gimnáziumoké pedig 34%-kal nőtt, a szakiskolák száma viszont 64%-kal csökkent. A pontos statisztikai meghatározást nehezíti, hogy a középiskolák között alig akad olyan, mely tisztán csak egyféle pl. gimnáziumi oktatást végez. A legtöbb intézmény kétféle iskolatípust foglal magában sőt, akad olyan is, amely mindegyiket.

A Kaposvár TISZK létrejötte, előzmények

2004. tavaszán a Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium Humán erőforrás-fejlesztés Operatív Program Irányító Hatósága (HEFOP IH), az Oktatási Minisztérium (OM) szakmai támogatásával és az OM Alapkezelő Igazgatósága (OMAI) közreműködésével pályázatot hirdetett „16 Térségi Integrált Szakképző Központ létrehozása és infrastrukturális feltételeinek javítása” címmel. Fő célként megfogalmazódott, hogy a gazdasághoz közeli gyakorlati képzés erősödjön, csúcstechnológiával felszerelt oktatóbázisok szerveződjenek. A kiíró megfogalmazása szerint a megvalósulás érdekében olyan nagy értékű eszközbeszerzéseket kell megvalósítani, amelyek kielégítik a szakképző iskolákban rendelkezésre nem álló csúcstechnológiákhoz kötődő oktatási igényeket.

Kaposvár Megyei Jogú Város Önkormányzata szoros kooperációt alakított ki Szigetvár és Dombóvár Városok Önkormányzataival a közös szakképzési központ létrehozására. A konzorcium pályázata sikeres volt, Kaposvárról hat középiskola, míg Szigetvárról egy, és Dombóvárról is egy, összesen nyolc oktatási intézmény megkezdte a közös infrastruktúra

beruházást a Rippl-Rónai József Közlekedési Szakképző Iskola székhelyén, annak átalakított helyiségeiben. Az intézmény egy teljesen átépítésre kerülő, korábban is tanműhelyként funkcionáló műhelycsarnokot, az iskola ötödik emeletét, mozgássérültek számára kialakítandó felvonó helyet, szociális helyiségeket, parkolókat, udvari létesítményeket kapott, illetve kezdett építeni, átalakítani. A felújítandó terület nagysága kb. 3500 m². A befejezés várható ideje 2007. közepe. Az épületben lévő eszközök beszerzésére 360 037 948 Ft áll rendelkezésre, amely tartalmaz számítástechnikai eszközöket, CNC labort, épületgépész labort, faipari gépműhelyt, élelmiszeripari gépműhelyt, kereskedelmi- marketing kabineteket valamint ezek bútorzatát.

Ebben a tanévben bevezetésre a kompetencia alapú moduláris képzés az új OKJ szerint a ruházati eladó szakmában, a Széchényi István Kereskedelmi és Vendéglátóipari Szakképző Iskolában, ill. a szerkezetlakatos szakmában Dombóváron, az 516. sz. Ipari Szakképző Iskolában valósult meg. Az eddigi tapasztalatok igen biztatóak, a pedagógiai programok eredményesen futnak, a moduláris képzési struktúra abszolút életképességét mutatják. Az érintett tanárok megértették a kezdetben többletmunkával járó tananyagegységekre épülő oktatás lényegét. Ebben a rendszerben a diákok számára tanulmányaik folytatása sokkal intenzívebb lehet, kevésbé vannak kitéve a felesleges kurzusok elvégzésével járó erőfeszítéseknek.

A Kaposvár TISZK Kht. működési elve, kapcsolatrendszere, képzési szisztémája

A TISZK menedzsmentje számára kiemelt fontosságú, hogy a szakmai szervezetekkel minél szorosabb legyen az együttműködés. A tapasztalatcserében, információáramlásban kiemelkedő szerepet töltenek be a szakiskolai tanulók gyakorlati képzését ellátó gazdálkodók. Véleményüket a képzési rendszerről, a diákokról, a gazdasági helyzet megítéléséről folyamatosan hallathatják.

A Kht. szoros kapcsolatban áll a Somogyi és a Magyar Kereskedelmi és Iparkamarával, mely intézmények elsősorban a gyakorlati képzés tapasztalatairól és a munkaerőpiaci igényekről képesek igen aktuális és egzakt véleményt mondani. Szoros együttműködést alakítottak ki az Országos Közoktatási Értékelési és Vizsgaközpont Dél-Dunántúli Regionális Igazgatóságával, így folyamatosan figyelemmel kísérhető a tanulólétszámok alakulása, továbbtanulási szándékok, irányok követése, szakképzési pályázati lehetőségek figyelemmel kísérése.

A Nemzeti Szakképzési Intézettel is rendszeres a kommunikáció. A Kaposvár TISZK több non-profit szervezettel, oktatásfejlesztési alapítvánnyal is kapcsolatban áll. Élénk kapcsolat működik a külföldi szakképzési tapasztalatok szerzése céljából Kaposvár egyik testvérvárosával, a finnországi Rauma-val és a Vocational College-val.

A Kaposvár TISZK kiemelt feladatának tekinti a pályakezdők elhelyezkedési esélyeinek javítását, a hátrányos helyzetű fiatalok, a fogyatékkal élők, a nők és a romák kiemelt segítségét speciálisan kidolgozott képzési programok bevezetésével. A szakképző iskolai tanulók egyre jelentősebb hányada szociálisan hátrányos rétegből származik. Egyre nagyobb a roma tanulók aránya is. Az építőipari szakterületeken a roma kisebbségi jogvédő szervezetek és önkormányzatok becslései alapján arányuk 45-50%. Az általános végzettség és a tanköteles kor feljebbtolódásával ezek a fiatalok mind nagyobb számban vesznek részt a szakmai képzésben. Komoly esélyt jelent számukra a társadalmi felemelkedésben, hogy szakmát tanulhatnak. Életésélyeiket különösen a hiány szakképesítések elsajátítása növelheti.

A TISZK jelentős erőforrásokat investál a tananyagfejlesztésbe mint amilyen a hagyományos (print alapú) tananyagfejlesztés vagy az e-learning tananyagfejlesztés. Elkötelezett a minőségbiztosítás kiteljesítése területén is. Távlati célkitűzés a lemorzsolódás csökkentése, az egész életen át tartó tanulás előkészítése, a szakképzés presztizsének visszaállítása. A kívánt

eredmények elérését a széleskörű kommunikáció, a közönségkapcsolatok kiépítése és működtetése teszi lehetővé. A vezetés az iskolákban, a gyakorlati képző helyeken, a média valamennyi helyi termékében népszerűsíti a szakképzést.

A Kaposvár TISZK Kht. infrastruktúrája

Az intézmény esetében a kiépülő infrastruktúra használatánál az érintett tanulók száma (a 2008 márciusának végéig terjedő időszak alatt) legalább 5 000 fő. A gyakorlati képzés tárgyi feltételeinek megteremtésekor a fő szempont az volt, hogy a hiányszakmákra koncentrálna a tanulók élvezhessék a csúcstechnikával felszerelt oktatóbázisok előnyeit, melyeket ötvözni lehet és kell a vállalkozások gyakorlati tapasztalataival. Kaposváron és térségében egyértelműen a modern gépészeti (szerszámkészítő, hegesztő, lakatos), az építőipari (ács-állványozó, kőműves, burkoló, asztalos) és a kereskedelmi szakképzésekre van munkaerőpiaci igény. Az épülő tanműhely és a folyamatban lévő eszközbeszerzések a lehető legszorosabban ezekre a szakterületekre koncentrálnak.

A Kaposvár TISZK teljes infrastrukturális beruházásának költsége 1 223 954 167 Ft, ebből az épületek (tanműhely, tanterem, irodák stb.) 868 266 667 Ft-ot, az oktatási eszközök 355 687 500 Ft-ot tesznek ki, melyek nem tartalmazzák a használatra átadott iskolai, gazdálkodói eszközöket. A fejlesztés 75-80%-ban a gépészeti és az építőipari szakmákat érinti, melyek a helyi gazdaság szempontjából a leginkább preferáltak.

A TISZK-ek jövőjét érintő általános nehézségek

A Térségi Integrált Szakképző Központok egészen új képződmények, a működésükkel kapcsolatban számos kérdőjel merül fel. Komoly nehézséget jelent, hogy a TISZK vezetése nem szólhat bele kellő határozottsággal a társult iskolák profiljába. Működésük nincs összehangolva a gyakorlatot oktató gazdálkodókkal. A gyakorlati idő megoszlása a gazdálkodó szervezetek és a tanműhely között nem szabályozott. A diákok számára mely formában lesz lehetősége a tanulószerveződésre, az azzal járó juttatásokra. Megoldást jelentene a kooperatív gyakorlati oktatásra a képzés megosztása, az első évben tanműhelyben, a második-harmadik tanévben gazdálkodónál zajlana a képzés.

A szakképző központok finanszírozása 2008-tól bizonytalan. Az intézmények számára folyósított normatív támogatás a gazdálkodóknál gyakorlatukat teljesítő tanulókra elenyésző mértékben vonatkozik. Hiányzó költségeik jelentős részét vállalkozási tevékenységből befolyt összegekkel kell pótolniuk. Erre részben lehet alkalmas a felnőttképzés, mely a nagyszámú konkurencia miatt meglehetősen bizonytalan eredményeket produkálhat.

A Térségi Integrált Szakképző Központok illeszkedését a közoktatás rendszerébe ez eddig még nem sikerült határozottan megvalósítani. Több alapvető jogszabály között hiátus tátong. Nagy mértékben legitimálna a TISZK rendszerét, ha oktatási azonosítóval rendelkeznének, ha egyértelműen meghatározásra kerülnének az általuk ellátandó, ellátható feladatok, (ideértve a felnőttképzést és a vizsgáztatási jogot is).

Összefoglalás

Kaposvár és térségének gazdasága vitathatatlanul gyengélkedik, a munkanélküliség nagy. Okai között kell keresni a már érintett idegenforgalmi hanyatlást, a jellemzően nagyüzemi mezőgazdaság átalakulását, a kisszámú ipari központot, a közlekedési hálózat elégtelenségét. A TISZK jó eséllyel hozzá tudna járulni a térség gazdasági fellendüléséhez. Jól képzett fiatal szakemberek főként a gépészet, az építőipar és a kereskedelem területén, annak fejlődését, növekedését segíthetnék elő.

A Kaposvár TISZK által kitűzött feladatok mindegyike egy elsődleges célt szolgál, a térség gazdasági felemelkedésének katalizálását, mely racionálisabb oktatáspolitikát és a szociális jólét javulását eredményezheti. Ennek eléréséhez egyértelműen a gazdasággal történő szoros együttműködésen keresztül vezet az út. Folyamatos párbeszédre van szükség a helyi vállaltvezetőkkel, érdekvédelmi szervezetekkel, kamarákkal. Ezt a kommunikációt kiegészíti a hivatalos munkaügyi nyilvántartásokkal, a statisztikai hivatal adataival, a munkaügyi központok információival.

Lokális kutatásokat kell végezni, melyek következtetni engednek a jövőbeni tendenciákra. A szakképzés stratégiai feladat, meg kell térülnie, de a rá fordított idő és pénz csak a későbbiekben fog kamatostól visszajönni. Ezért szükséges prognózisvizsgálatokat is készíteni. A szakképző központok jövőbeni működésével kapcsolatban jó néhány probléma fogalmazódik meg, melyeket még időben meg kell oldani ahhoz, hogy a működés zökkenőmentes lehessen. A TISZK-ek finanszírozásából az állam csak óvatosan és részben vonulhat ki. A felnőttképzésben betöltött funkciókat tisztázni kell. A tanműhelyben tanuló diákok státusza, a tanulószervezés intézményének kiterjesztése, a gyakorlati képzés megosztása (gazdálkodó és iskola között) szükséges ahhoz, hogy a tanműhelyekben folyamatosan nagy számú fiatal tanulhasson. A szakképző központok pontos feladata, az oktatás rendszerében betöltött státusza, ennél fogva a törvényi szabályozása nem teljes körű, több ponton még kimunkálásra szorul.

A szakképző központ működéséről összegzésként elmondható, hogy a kereteikben végrehajtott fejlesztés hatására létrejövő korszerűbb intézményhálózat biztosítja a szakképzés eredményesebb működését. Lehetővé válik a szakképzés összehangolása térségi és regionális szinten. Megkérdőjelezhetetlen, hogy a gazdaság szereplőivel kialakított élénk párbeszéd a hatékony működés kulcseleme. A valós munkaerőpiaci igények kielégítése így még hatékonyabban történhet, melyet még eredményesebbé tehet az egymástól nagymértékben független iskolák, gazdasági szereplők, önkormányzatok munkájának az összehangolása. A gazdaság növekedése, fejlődése a szükséges számú, jól képzett szakemberrel Kaposváron is felfelé ívelő pályára állhat.

Irodalomjegyzék

- Benedek A. 2003: Változó szakképzés. A magyar szakképzés szerkezetének változásai a XX. század utolsó negyedében. Oktatási, Kiadói és Kereskedelmi Kft., Budapest, 251 p.
- Császár Zs. 2004: Magyarország oktatásföldrajza. A magyar közoktatás területi sajátosságai. Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 189 p.
- Trócsányi A. - Tóth J. 2002: A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 361 p.
- Garai P. 2006: A szakképzés és a munkaerőpiac sajátosságai Kaposváron. *In: Szakoktatás*, 56. évf., 5. sz., pp. 28-38.

Garai P. 2006 b): A hazai szakképzés költségeinek és a Dél-Dunántúli Régió munkaerőpiaci igényeinek anomáliái . In: *Szakképzési Szemle, XXII. évf., 4. sz., pp. 19-36.*

Garai, P.-Kuti, A.-Bank, K.-Tésits, R. 2005: *Possibilities in expanding part-time employment in South-Transdanudia.* In: Tésits, R.-Tóth, J.-Vonyó, J. (ed.): *Atypical Forms of Employment Expansion - Experience of the Visegrád Countries.* Doctoral School of Earth Sciences, Baranya County Labour Centre, Pécs, pp. 177-194.

Somogy, Tolna, Baranya Megye Statisztikai évkönyvei, Munkaügyi Központjainak, Kereskedelmi és Iparkamaráinak adatai,

Szakember utánpótlás és progresszivitás a Dél-Dunántúli Régióban

Garai Péter

szakképzési tanácsadó, PhD hallgató, PTE Földtudományok Doktoriskola

Bevezetés

Az oktatás színvonala alapvetően meghatározza minden gazdaság működését, fejlődésének lehetőségeit. Egy modern, európai társadalomban olyan hatékony iskolarendszerre van szükség, mely legfőbb céljának a munkaerőpiaci igények kielégítését tartja, a helyi gazdasággal ennek érdekében a lehető legszorosabban együttműködik. Magyarország számára a jóléti társadalom megteremtésének, stabilizálásának egyik fő eszköze a lokális gazdaságra szorosan épülő oktatás modernizálása.

Mind a hazai kormányzat, mind pedig az Európai Unió szakképzési direktívái a legfontosabb célként a gazdaság igényeinek kiszolgálását tüzték ki. A regionális és területi sajátosságok figyelembevételét és mértékét azonban a helyi oktatási szervekre bízták (*Liskó I. 1997*). Ahhoz hogy a gazdaság növekedhessen igen pontosan ismerni kell a területi jellemzőit, igényeit, melyek alapján kialakítható a humán tőke gyarapításának helyes térségi koncepciója. Ezek a lokális szemléletű oktatáspolitikai törekvések a Dél-Dunántúli Régióban eddig kevés eredményt hoztak. Az érintett szervezetek együttműködése kialakulóban van, a párbeszéd sikere a közös érdekek, a lehetőségek és a pontos helyi adottságok felismerésétől függ.

Helyzetkép, célkitűzések

Magyarországon vitathatatlanul az iskolázottság, a foglalkoztatottság, a jövedelmi viszonyok a gazdasági fejlettséggel, illetve teljesítményekkel párhuzamosan mozognak (*Trócsányi A. – Tóth J. 2002*). A Dél-Dunántúli Régióban ezek a mutatók az országos átlag alattiak.

A szakmai oktatásra különösen jellemző, hogy folyamatosan kullog a munkaerőpiac szakember elvárásai után. Okai között sajnos meg kell említeni a szakképző iskoláknak és a felnőttképzési intézményeknek a gazdasági igényekre rendkívül nehezen és rugalmatlanul reagáló magatartását. Sok esetben olyan szakmákat oktatnak, melyekre már az adott térségben nincs igény. Lehetővé teszi ezt a finanszírozás jelenlegi formája is, mely alig tesz különbséget az egyes szakmák képzése között, így alig van motiváció (*Garai P. 2006 c*)

A munkáltatók szakemberszükségleteit az állam és a területi önkormányzatok csak közvetve és jelentős fáziskéséssel veszik tudomásul, illetve alakítják hozzá az általuk fenntartott és finanszírozott iskolák, intézmények munkáját. A minőségbiztosítás sok esetben kezdetleges (*Szűdi J. 1998*). A munkáltatók elvárásait a gazdasági kamara és a munkaügyi központok ismerhetik leginkább, de a képzésbe csak közvetett módon avatkozhatnak bele.

Több kisebb kísérlet után a 2004. év kezdetétől a központi oktatáspolitikában gyökeres átalakulás indult meg, mely lehetővé teszi a szakképzés állami irányítási rendszerének és a vállalkozói szférának az együttműködését. A duális képzési rendszer erősödik, melyben a tanulók az elméleti képzést az iskolában kapják, a gyakorlatit pedig a helyi cégeknél. Az iskolai tanműhelyek feladata már nem a teljes tananyag átadása, hanem az alapozó képzés és a csúcstechnika megismertetése valamennyi érintett diákkal (*Garai P. 2006 a*).

Az Országos Képzési Jegyzék megújul, a moduláris rendszerű tananyagok kiküszöbölhetik a párhuzamosságokat a központi programokban, átjárhatóbbá, rugalmasabbá és gazdaságosabbá válhat az oktatás, melyből leghamarabb a felnőttképzés profitálhat.

A tanulmányban a térség gazdasági, munkaerőpiaci jellemzői, szakemberigényei, szakképzési

és felnőttképzési sajátosságai, beruházásai kerülnek felvázolására. A kutatások során feldolgozásra kerül a régióban működő 30 kis- és közepes vállalkozás, 20 nagyfoglalkoztató, 10 költségvetési szerv, 8 szakképző iskolája tapasztalata, továbbá az érintett megyék munkaügyi központjainak és 10 nagyobb felnőttképzési cégének az adatállománya is.

A vizsgálódás fő módszere az intézményvezetők személyes megkeresésén alapult. A találkozások alkalmával az oktatási, beiskolázási, munkaerőpiaci statisztikák tanulmányozására és a szubjektív tapasztalatok rögzítésére került sor. A kutatáshoz a területi gazdasági kamarák információs rendszere, tapasztalatai, az országos foglalkoztatási adatok, a Központi Statisztikai Hivatal dokumentációja, a Magyar Kereskedelmi és Iparkamara adatállománya is feldolgozásra került

Eredmények

A Dél-Dunántúli régió gazdasági jellemzői

A régiót alkotó három megye, Somogy, Baranya, Tolna ipari és kereskedelmi szempontból a múltban is és jelenleg is az ország perifériájához, kevésbé fejlett részeihez tartozott. A Dunántúl, mint országrész viszonylatában pedig egyértelműen a legkisebb gazdasági potenciál jellemezte és jellemzi ma is. A régióban hat fő gazdasági gócterületet lehet megkülönböztetni. Tolnában a Paksi Atomerőmű és Szekszárd, Baranyában Pécs városa és a déli határ, Somogyban a Balatonpart és Kaposvár környékére koncentrálódik a régió gazdasági potenciáljának szinte egésze. Az 1990-es rendszerváltás a régióban nagyon erőteljes gazdasági visszaesést okozott. A tíz éve megindult lassú fejlődésnek komoly gátját jelenti a szakember utánpótlás megoldatlansága.

A térségben az 1990. évi rendszerváltást követően a mezőgazdaságban rohamos csökkenésnek indult a foglalkoztatottak és az alkalmazásban állók létszáma, mely negyedére esett vissza. A felszabaduló munkaerő egyik része munkanélkülivé, inaktívvá vált, másik része az újonnan alakult, illetve fejlődésnek indult iparágakban helyezkedett el. A munkaerőpiac átstrukturálódásának következtében a szolgáltatási, azon belül különösen a pénzügyi, a gazdasági, a vendéglátási és az oktatási szektorban dolgozók száma nőtt meg.

A foglalkoztatottak aránya az összlakossághoz képest alacsony, az eltartottaké, az inaktív keresőké magas. Különösen rossz jellemzőkkel bír a térség a munkanélküliség tekintetében. 8,8%-os értéke lényegesen magasabb az országos 7,2%-hoz képest (*KSH, 2005*).

Az alkalmazásban állók rátája nem éri el a 40%-ot sem, ez szintén rossz arány az ország fejlettebb területeihez képest, (Közép Magyarországon 57%) 2005-ben. Az Európai Unió 2001. évi átlaga 62% volt, melyet Magyarország tíz éven belül vállalt teljesíteni.

A régió szakképzési rendszere

A szakiskolák száma a szakmunkásképzés rohamos visszaszorulásával párhuzamosan meredeken zuhant a kilencvenes évek második felében, ugyanakkor a szakközépiskolák száma erős növekedést mutat. Fontos megjegyezni, hogy napjainkban általános jelenség, hogy egy adott iskola többféle képzést is nyújt. A tisztán szakmunkásképzés szinte eltűnt az iskolák palettájáról, a szakmunkásképző intézetek átalakultak érettségítő, illetve szakmát nyújtó szakképző iskolákká. Sok gimnázium is kibővítette a tevékenységét a szakképzés művelésével.

A szakmai képzésben tanulók létszáma drasztikusan visszaesett az elmúlt évtizedben, az érettségítő iskolák térnyerése viszont vitathatatlan. A szakmunka becsülete a köztudatban rendkívüli módon lecsökkent, az érettségi megszerzése mára tömegigénnyé vált. Természetesen egyre több szakma elvégzése kötődik az érettségi vizsgához, mint előfeltételhez, de sok család úgy gondolja, hogy a rendkívül tágra nyitott egyetemi, főiskolai kapukon kívánnak inkább belépni, mint sem a szakképző iskolákat válasszák. Sokkal értékesebbnek tűnik érettségivel 3-4 évet főiskolán tanulni,

diplomát szerezni, mint szakiskolai tanulóként „egyszerű” szakmunkás bizonyítványt kapni 2-3 év alatt.

Az oktatást szabályozó törvények, rendeletek csak bizonyos kereteket állítanak fel, de a helyi politikai, iskola fenntartói, intézményvezetői és iskolahasználói döntések az oktatás profilját olyan mértékben tudják befolyásolni, hogy azok az ország különböző városaiban, megyéiben jelentős eltéréseket eredményeznek a helyi, megyei iskolarendszerekben.

A gazdaság igényeit az általuk fenntartott területi kamarák képviselik leghatározottabban. Az ország azon területein erősebb a kamarák befolyása az oktatásra, ahol nagyobb potenciállal működő vállalatok találhatóak, az egyes megyék közötti eltérések igen nagyok lehetnek. A törvényi szabályozás értelmében a területileg illetékes kamaráknak a szakképzés gyakorlati ellenőrzése és felügyelete a feladata. Mivel a gazdaság szereplőinek érdekképviseleti szerveként működnek, elsődleges feladatuk ismerni a problémáikat, munkaerőpiaci igényeiket. Irányítói hatáskörrel viszont nem rendelkeznek.

A 2004/2005. tanévben Magyarországon több mint 1 500 oktatási intézményben folyt oktatás-szakképzés. A tisztán közoktatási középfokú oktatási feladatot ellátó intézmények száma összességében a rendszerváltás óta országosan 1 100-ról 1 692-re (65%-al) növekedett, ezen belül a szakközép- és szakiskolai képzési programokat kínálóké 751-ről 931-re (25%-al). 2005-ben országban 761 intézményben folyt gimnáziumi, 931-ben szakközép- és szakiskolai képzés

1.táblázat: A Dél-Dunántúli Régióban 2005-ban működő középiskolák

Megye	Gimnázium	Szakközép- és szakiskola	Összesen
Baranya	24	33	57
Somogy	24	40	64
Tolna	17	22	39
Összesen	761	931	1692

Forrás: KSH 2005

A régió szakközépiskoláiban 1993-ban magas arányt képviselt az egészségügyi és a közgazdasági szakképesítések oktatása. Az átlagot alig haladták meg a gépészeti, viszont jelentős arányt mutattak az elektrotechnikai programok. Az évtized végén az átlagos szint alá csökkent az elektrotechnikai, illetve az informatikai képzés is. A gépészeti oktatás 1993-ban még az átlagos arányt mutatott, hét év múlva már jelentősen visszaszorult. Az építőipar az országos átlag fölé emelkedett együtt a kereskedelem területén oktatott szakmákkal.

A vállalkozások szakemberigényei

Mindenekelőtt leszögezhető, hogy az egész régió esetében egy recessziós időszak zajlik, a legtöbb szakma vonatkozásában bőségesen rendelkezésre áll a kellő mennyiségű munkanélküli. Az elmúlt négy esztendőben az európai gazdasági folyamatokkal párhuzamosan a vállalatok alkalmazotti létszámának erőteljes racionalizálása történt elbocsátásokkal. A foglalkoztatási helyzetet súlyosbította az állami szféra országos szintű leépítése.

A megkeresett vállalatok közül 20 foglalkoztat 200 fő alkalmazottnál többet, 30 kis- és középvállalkozás alkalmaz kevesebbet. A fizikai dolgozók aránya összesítve 90%, mely alapvetően mutatja, hogy inkább szakmunkásokra, mint sem diplomás munkavállalókra van szüksége a cégeknek. A régió felsőoktatási intézményei 2005-ben 7 501 diákot vettek fel az első évfolyamra, a szakképző iskolák 10 011 tanulót iskoláztak be a szakképzés első évfolyamába (KSH 2005). A számadatok mutatják, hogy lényegesen több diplomás képzése történik, mint

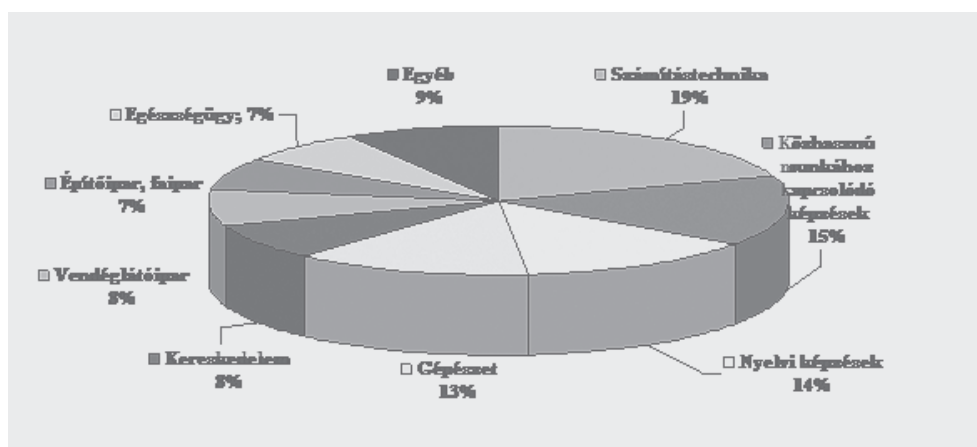
amennyi jelenleg a gazdaságban foglalkoztatottak arányaihoz képest indokolt lenne. A vállalkozások 72%-ban a jelenlegi létszámhoz képest a 2006.-2007. évre csökkenést várnak. Az országos gazdasági konjunktúra mutatók alapján a nemzetgazdaság átlaga 59%, mely lényegesen jobb a dél-dunántúli bizalmi mutatóknál. 18%-a a cégvezetőknek a jelenlegi létszámok fenntartását tervezi a következő évben is, 10% tervez csak bővítést. A felvételek 96%-ban fizikai, szakképesítéssel rendelkező munkavállalók alkalmazását jelentik. A munkáltatók véleménye szerint az építőipari, a gépészeti, a logisztikai-kereskedelmi és a vendéglátóipari szakemberekből van hiány. Ezzel teljesen megegyező a Megyei Munkaügyi Központok és a területi gazdasági kamarák véleménye is.

A munkaügyi központok, a gazdasági kamarák, a szakképző iskolák és a felnőttképzési vállalkozások tapasztalatai az oktatásról

A munkaügyi központok néhány évenként igyekeznek összefoglalni a megyék foglalkoztatási helyzetét, stratégiáját. A nyilvántartott állásajánlatok leképezik az adott térségben működő gazdaság legfőbb jellemzőit. A Dél-Dunántúlra a rendszerváltás óta a mezőgazdasági tevékenységben dolgozók folyamatos létszámcsökkenése jellemző. Az ipari visszaesés a 90-es évek közepétől megállt, majd megfordult (Kiss L. 2005). A kirendeltségek adatai alapján a gépészeti és az építőiparhoz kapcsolódó infrastrukturális beruházások támasztják a legkomolyabb munkaerő igényt (1. számú melléklet).

A munkaügyi központok számos felnőttképzési tanfolyamot szerveznek, melyeket külső vállalkozásokkal bonyolítanak le. A tanfolyamok összeállításakor, meghirdetésekor fő szempont a munkáltatók igénye, de mire a beiskolázásra kerül a sor, a hallgatók választása és a felnőttképzési cégek meglévő infrastrukturális feltételei dominálnak.

1. ábra: A Dél-Dunántúli Régió Munkaügyi Központjainak gondozásában lebonyolított tanfolyamok 2006-ban szakmánként, ágazatonként

Forrás: Megyei Munkaügyi Központok (2006) statisztikái alapján saját szerkesztés

A 2006 I. felében lebonyolított tanfolyamok pozitívuma, hogy széles oktatási palettát ölelnek fel és sok hallgatót képeznek. Negatívumuk viszont, hogy legnagyobb részük nem szakmai, hanem számítástechnikai és nyelvi képzés. Szinte a rendszerváltás óta folyamatosan e két területre iskolázzák be a legtöbb regisztrált munkanélkülit. A bejelentett állásajánlatoknak megfelelő szakmai oktatás jóval kisebb létszámokkal bonyolódik. Oka elsősorban a kilencvenes évek első felében kialakult képzési struktúra rugalmatlanságában keresendő. A hanyatló gazdaság miatt,

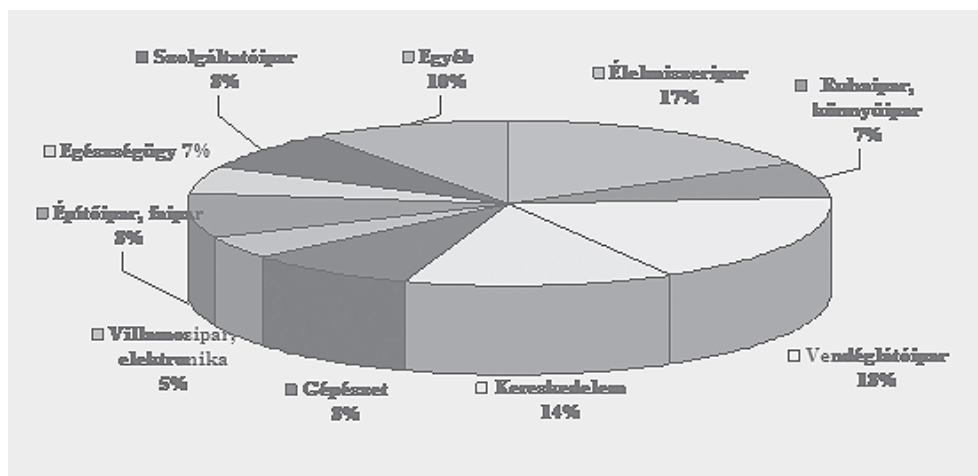
akkor alig volt szükség új szakképesítések oktatására, a tanfolyamok nagy része kiegészítő képzést nyújtott. A munkaügyi rendszer és a felnőttképzési intézmények ezért a számítástechnikai és a nyelvi oktatásra rendezkedtek be.

Egy másik jelenség is a piacképes szakmák oktatási volumenét csökkenti. A felnőttképzési intézmények tapasztalatai szerint sok tartósan munkanélküli nem is kíván igazán dolgozni, ezért a számára felajánlott tanfolyamok közül az egyszerűbbet választja, ezzel eleget téve a munkaügyi kirendeltséggel történő együttműködési kívánalomnak és a havi jövedelempótló támogatás folyósításának. Röviden megfogalmazva számos munkanélküli nem is akar kitörni a helyzetéből, a segélyért jár csak tanfolyamra. A tanulók tanfolyamon nyújtott teljesítményéről, hozzáállásáról is meglehetősen rosszak a vélemények. Az oktatók a sok hiányzásról, betegszabadságról, a laza fegyelemről panaszkodnak. Magasabb a hallgatói lemorzsolódás, a vizsgákon történő bukás még annak ellenére is, hogy a munkaügyi központ visszakövetelheti ez esetben a tandíjat. A fizikai munka becsülete egyre csökken, mint ahogy a tanulásába fektetett energia is.

A régió szakképző iskolái szintén az elhivatottság hiányát látják a tanulóiknál, de a legnagyobb problémának mégsem ezt tartják a szakember-utánpótlás biztosításában. A felsőoktatás keretszámainak elmúlt 10 évben történő megemelése az érettségit nyújtó középiskolák felé orientálja a tanulókat. A normatív finanszírozási rendszer szintén a szakképző intézmények ellen hat, mivel arra ösztönöz minden iskolát, hogy a lehető legtöbb gyermeket beiskolázza. A gimnáziumok és a szakközépiskolák szinte minden jó képességű tanulót „elszívnak” a szakiskoláktól, így azokba csak a gyengébb és szociálisan hátrányos diákok kerülnek. Motiválásuk rendkívül problematikus.

A tanulókat és szüleiket igen nehéz a fizikai munkát jelentő építőipari szakmák választására sarkalni. A gépészeti képzéseket már jóval több fiatal választaná, de ennek oktatási, tárgyi feltételei olyan költségesek, hogy az iskola, illetve a fenntartója nem képes a szükséges beruházásokra. A normatív finanszírozás nem tesz szakmánként különbséget, ezért érthető, hogy döntően a meglévő kissé korszerűtlen, munkáltatói oldalról kevésbé igényelt szakmák képzése folyik. Az iskoláknak így könnyebb a tanítás, a fenntartóknak olcsóbb az üzemeltetés, a tanulóknak kevésbé megerőltető a tanulás.

2. ábra: A Dél-Dunántúli Régió Szakképző Iskoláiban tanuló diákok létszámának szakmák szerinti megoszlása

Forrás: Iskolai statisztikai adatok, 2006 alapján saját szerkesztés

Eldolgozta, hogy ez a nagyszámú munkanélküli pályakezdőt képző oktatási rendszer is rendkívül drága. A 2005/2006-os tanévben a Dél-Dunántúli Régióban, egy szakképző évfolyamon tanuló diákra átlagosan ugyan annyit költött az állam, mint egy orvostanhallgatóra (GARAI P. 2006 b). Az iskolai tanműhelyben történő oktatás egy főre eső költsége 990 000 Ft volt, a gazdálkodó szervezetnél lebonyolított képzésé pedig 1,3 és 1,7 millió Ft közé esett. Az érdektelenséget és érdekellentéteket tartalmazó szakképzési struktúra megszüntetését jogi úton mielőbb el kell végezni, különben a finanszírozási és a gazdasági következményei igen súlyosak lesznek.

Állami intézkedésként az oktatás hatékonyságnak növelése céljából a kereskedelmi és iparkamarák egyre több közfeladatot látnak el. Ellátják a munkaerőpiaci képzési igények és kapacitások koordinációját. Tevékenységükben meghatározó szerepet tölt be a szakképzés és a felnőttképzés gyakorlati rendszerének ellenőrzése, a vizsgáztatás szervezése. Munkájuk során az iskolákkal és a felnőttképzési cégekkel is igen szoros kapcsolatban állnak, egyfajta híd szerepet töltenek be a vállalkozói környezet és az oktatás intézményei között. A hiányszakmákra folyamatosan felhívják az érintett szervezetek, önkormányzatok, iskolavezetők figyelmét. A tanított szakmákra, a tanulólétszámokra azonban nincs befolyásuk, annak meghatározása alapvetően a fenntartó, a képző intézmény és a megrendelő jogkörébe tartozik. A térség kamaráinak tapasztalatai alapján igen jelentős a túlképzés a ruhaipari, az élelmiszeripari, a szolgáltatóipari és szinte valamennyi középvezetői (technikusi) szakma esetében főként a szakképzés területén.

Összefoglalás

A kilencvenes évek derekától a Dél-Dunántúli Régióban a gazdaság súlypontja az építő- és a gépiparra helyeződött, de az utóbbi néhány évben a növekedés igen lelassult, ezzel párhuzamosan a vállalati alkalmazottak létszámának erőteljes csökkenése zajlott le. A foglalkoztatási helyzetet súlyosbítja az állami szféra országos leépítése is. A gazdasági átalakulást az iskolaszervezet változása egyáltalán nem követte, azzal teljesen ellentétes tendenciában mozgott. Az érettségire felkészítő iskolák száma töretlenül emelkedett, tanulólétszámukkal együtt, a szakiskolák száma és beiskolázásaik volumene ezzel ellentétben drasztikusan csökkent. Holott a gazdaság szereplői egyértelműen megfogalmazták, hogy diplomás munkaerő-utánpótlásra igen kevésbé van szükségük, szakmunkásokra viszont annál inkább. A szakemberképzés fő problémája mégsem a túl sok gimnáziumot és szakközépiskolát végzett diák, hanem az a hazai közszemlélet, mely szerint érettségi után fizikai, illetve szakmunkát már szinte senki nem akar végezni. Magyarországon túl nagy tekintélyt jelent az érettségi, nem is beszélve a felsőfokú végzettségekről, melyek megszerzése után csak nagyon nehezen szánja rá magát az egyén, hogy szakmát tanuljon. A megkérdezett vállalkozásoknál munkaerőigény főként a gépészeti és az építőipari szakmák esetében mutatkozik. Ezek a kőműves, a burkoló, a szobafestő-mázoló és tapétázó, az ács-állványozó a villanyszerelő, a szerszámkészítő, a lakatos, a hegesztő. A szakképző iskolai tanulóknak csupán ötöde tanulja ezeket a szakképesítéseket. A többi szakma esetében igen jelentős a túlképzés. Megállapítható, hogy a Dél-Dunántúl sajátosságai miatt a vendéglátó ipari, szolgáltató ipari szakmák esetében is fokozatosan gyarapodik a szakemberigény.

A gazdaság, mely előállítja a nemzeti jövedelmet helyi szinten is jogosan követelheti meg a folyamatos szakember-utánpótlás biztosítását. A hiányszakmák felszámolása és a pazarló túlképzés csökkentése érdekében az oktatáspolitikának, a társadalmi szemléletnek komplex módon meg kell változnia.

A szakképző iskolák normatív finanszírozásában az egyes szakmáknak megfelelően differenciált kvóták meghatározása ösztönzőleg hatna a hiányszakmák képzésére. A felnőttképzési intézmények esetében határozottabb megrendelői szándék vezethet a modernebb kurzusok

beindításához. A fizikai munka presztizsének javítása a felvilágosítás és az anyagi elismerés által javítható lenne. A tapasztalatok szerint a tanulók és a hallgatók számára a kiemelt javadalmazás nagyobb motivációt ad a hasznosítható szakmák tanulására.

A képzési rendszerben jelenleg is tartó Bolognai Folyamat 1999-es létrejöttekor megfogalmazódott egy egységes európai célkitűzés az angolszász oktatási rendszer átjárhatóságának, hatékonyságának, egységességének átvételére. Magyarországon is zajlik a folyamathoz igazodó, három szintre épülő felsőoktatási képzési rendszer kialakítása (alap-, mester és doktori képzés). Az oktatás alsó szintjéhez kapcsolódik a négy szemesztert felölelő felsőfokú szakképzés, mely felsőfokú oklevelet nem ad, de a felsőfokú tanulmányokba történő beszámítás lehetőségét igen. A felsőfokú szakképzés szakmai végzettséggel zárul, továbbá hidat képez a felsőoktatásba történő belépéshez.

A kutatási tapasztalatok összegzéseként megállapítható, hogy a szakképző iskolai és a szakiskolai oktatás fejlesztése, majd a felsőfokú tanulmányok folytatása Magyarországon összetett feladat. Az uniós nyugati mintákat is csak a helyi gazdasági, demográfiai és regionális sajátosságok figyelembevételével lehet sikeresen bevezetni. Az állami segítségnyújtás elengedhetetlen, elkerülhetetlen az oktatási- foglalkoztatási törvények, adózási jogszabályok további módosítása is.

Irodalomjegyzék

- Benedek A. (2003): *Változó szakképzés. A magyar szakképzés szerkezetének változásai a XX. század utolsó negyedében.* Oktatási, Kiadói és Kereskedelmi Kft., Budapest, 251 p.
- Garai P. (2006 a): *Az iskolai rendszerű szakképzés helyzete a Dél-Dunántúli Régióban.* In: Tésits R.-Tóth J.-Romvári M. (szerk.) *Innovációk a térben - A terület- és településfejlesztés aktuális kérdései.* Pécsi Tudományegyetem Földtudományok Doktori Iskolája, Pécs, pp. 7-29.
- Garai P. (2006 b): *A hazai szakképzés költségeinek és a Dél-Dunántúli Régió munkaerőpiaci igényeinek anomáliái.* In: *Szakképzési Szemle, XXII. évf., 4. sz., pp. 19-36.*
- Garai P. (2006 c): *Az iskolai rendszerű szakképzés helyzete Somogy megyében.* In: Baranyai G.-Tóth J. (szerk.) *Földrajzi Tanulmányok a pécsi doktori iskolából V.* PTE TTK FI, Pécs, pp. 190-205.
- Garai P. (2006): *A szakképzés és a munkaerőpiac sajátosságai Kaposváron.* In: *Szakoktatás, 56. évf., 5. sz., pp. 28-38.*
- Kiss L. 2005: *Somogy megye foglalkoztatási helyzete, „Együtt a fejlődésért, foglalkoztatási stratégia és paktum kialakítása Somogyban”.* Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár, 53. p.
- Liskó I. (1997): *A piacgazdaság és a szakképzés feltételrendszere.* In: *Szakképzési Szemle, 1997. 2. szám. pp. 73-76.*
- Szüdi J. (1998): *Minőségbiztosítás a közoktatásban.* In: *Új Pedagógiai Szemle, 1988. november, pp. 78.*
- Trócsányi A. - Tóth J. (2002): *A magyarság kulturális földrajza II.* Pro Pannonia Kiadó, Pécs. 361 p.
- 2001. évi népszámlálás, 6. Területi adatok, Somogy, Tolna, Baranya megye, KSH, 2002*
- Somogy, Tolna, Baranya, Megye Statisztikai évkönyvei, Megyei Munkaügyi Központok, területi gazdasági kamarák adatai*

Területfejlesztési sajátosságok Magyarország dinamikus régióiban

Laki Ildikó

Tudományos munkatárs, MTA Szociológiai Kutatóintézet

A jelen összefoglaló tanulmány célja, a hazai területfejlesztési sajátosságok feltárása, át- és továbbgondolása Magyarország dinamikusan fejlődő régióiban. A téma választását indokolta az a tény, hogy a szakmai és politikai csoportok, illetve szakemberek leginkább a stagnáló, vagy a félperiférián elhelyezkedő régiók helyzetét vizsgálják, s a dinamikusan fejlődő régiókról, azok sajátosságairól nem folytatnak diskurzust. Alapvető hipotézisem, hogy Magyarország dinamikusnak tartott régiói (Közép-Magyarország, Közép-Dunántúl és Nyugat-Dunántúl) fejlődésében bizonyos mértékű „stagnálás” tapasztalható. Ennek okai több oldalról közelíthetők meg, így magyarázhatjuk a beruházások csökkenésével, az Európai Unió pénzek megvonásával. Magyarországon a gazdasági, társadalmi és infrastrukturális adottságokból eredő jelentős különbségek több szinten értelmezhetők, egyrészt a főváros és az ország többi része, az egyes régiók, valamint a kistérségek és a települések viszonyában egyaránt.

A regionális felosztások szerint hazánk hét régióból áll, melyből három régió tartozik a fejlődő, vagy dinamikus területek közé. A Közép-magyarországi és a Budapest-közép-dunavidéki régió Magyarország legfejlettebb régiójának tekintjük. A Közép-magyarországi régióban képződik a magyarországi GDP mintegy 45%-a, az egy főre jutó GDP az ország átlagának 164%-a. A régió súlya kiemelkedően magas az országba érkező külföldi tőke területi megoszlását tekintve is. Az országban működő vállalkozások 38,5%-a a Közép-magyarországi régióban található (27,8% Budapesten, 21%-át Pest megye adja). (Forrás: Budapest-közép-dunavidéki régió turisztikai stratégiája)

Budapest fejlettsége szemmel látható. Előnye több forrásból fakad, így a magas népsűrűségből, üzleti-irányítási központ jellegéből, valamint a kutatás-fejlesztési központi szerepéből. Az ország lakosságának közel 20%-a él Budapesten, bár egyre inkább jellemző az agglomerációba való költözés, amely bizonyos folyamatokban a Budapesthez való kötődést erősíti (munkahely, iskola és stb.) ezáltal az elszakadás sem teljes értékű. Ha a főváros további potenciáit nézzük, úgy elmondható, hogy a működő vállalkozások 28%-a, a külföldi érdekeltségű cégeknek pedig a fele (50-55%-a) koncentrálódik Budapesten. Ezekon kívül további erőt jelent földrajzi fekvése, ország-központúsága, közlekedési hálózatának koncentrációja. Ennek ellenére Budapest esetében is elmondható, hogy számos nehézséggel kell megküzdenie. Az előnyei nem feltétlen jelentik a pozitívumokat. Számos jele mutatkozik annak, hogy Budapestnek változtatnia kell néhány – a dinamikusságát meghatározó – ponton. A környezet terhelése megnőtt, a közúti járműforgalom helyzete igen rossz állapotban van, és még további problémaként jelenik meg a város bizonyos részeinek rohamos romlása, a slummosodása, vagy a filtrációs folyamatok megjelenése. Természetesen azt sem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Budapest a Közép-Magyarországi régió részeként van jelen a régiók között, ezáltal a régió olyan húzóerőt kapott, mellyel a dinamikusan fejlődő régiók csoportjához kapcsolódhatott. Azon is érdemes elgondolkodni, hogy Budapest nélkül a Közép-Magyarországi régió melyik csoporthoz tartozhatna.

A régiók további áttekintésénél a nyugati-keleti megosztottság elvre építve érdemes vizsgálni. A gazdasági-társadalmi fejlettség, a lakossági jövedelmek és a munkanélküliség, az iskolázottság mind-mind olyan mutatói egy-egy régiónak, melyek segítségével látható a jelenlegi helyzet. A Nyugat-dunántúli térség mai dinamikája meghatározóan a földrajzi fekvésének, a gazdasági szerkezetváltásában domináns szerepet játszó nyugati piacokhoz való közelségének köszönhető.

A nyugati kapcsolatoknak köszönhetően olyan infrastrukturális, közlekedési, kereskedelmi gócpontokat sikerült kiépítenie, mely ma alapvetően az ország húzóerejévé vált. A régió magasan képzett, kvalifikált munkaerővel rendelkezik, mely abban is segített, hogy ma már e térségben a legalacsonyabb a munkaerőpiaci ráta, illetve legkedvezőbbek és legkiegyensúlyozottabbak a jövedelmek. A vállalatok közti együttműködések (klaszterek, kezdeményezések) felerősödtek egyes szektorokban, úgymint az autóipar, faipar, termálturizmus. A Közép-dunántúli régió a Dunától a Balaton-felvidékig terjed, három megyét foglalva magába. A társadalmi-gazdasági rendszerváltás óta a régió gazdasága erőteljesen fejlődik, ma az ország harmadik legfejlettebb régiója, legiparosodottabb része és a külföldi tőkebefektetők kedvelt célterülete.

A Közép-dunántúli régió Budapest után az egy főre jutó GDP és a beruházások tekintetében az elsők közé tartozik, a régiók közül a Nyugat-Dunántúl előzi meg. A régió, a vállalkozói aktivitás tekintetében pedig valamivel elmarad az országos átlagtól, bár a kilencvenes évek közepétől a külföldi beruházások célterületévé vált. A Közép-dunántúli régió az ország egyik legiparosodottabb régiója, a szerkezete azonban erősen ipari. A régió további hátrányai közé sorolhatjuk az erőteljes területi egyenlőtlenségeket, melyekre sürgősen megoldást kellene találni.

A térség tehát a dinamikusan fejlődő régiókat (Nyugat-Dunántúl, Közép-Dunántúl) foglalja magába, amelyekre jellemző a megfelelő közúthálózat, a fővároshoz való „gyors” kapcsolódás, és az a csatlakozási pont, amely mindennek a magját adja; a nyugati országokkal kiépített szoros együttműködések hálózata.

Az alábbi adatok megfelelően illusztrálják azt a fejlődési vonalat, melyet e három fejlődő, dinamikus régió követ.

A makrogazdasági mutatók a GDP megoszlását mutatják, a vállalkozásokba történő befektetések pedig a különböző tőkearányokat. Az adatokból is látható, milyen mély választóvonal húzódik a dinamikus és a stagnáló régiók között.

1. táblázat: Foglalkoztatottak és munkanélküliek Magyarország régióiban 2005-ben

	Alkalmazásban állók 2000-ben	Alkalmazásban állók 2005-ben	Munkanélküliek 2000-ben (1000 fő)	Munkanélküliek 2005-ben (1000 fő)	Lakosainak száma 2006-ban
Közép- Magyarország	933 651	996 345	64,4	67,4	2 855 670
Közép-Dunántúl	298 976	300 991	22,7	30,9	1 108 124
Nyugat- Dunántúl	305 401	286 427	19,0	26,8	1 000 142
Dél-Dunántúl	232 491	225 262	30,4	34,1	970 700
Észak- Magyarország	279 381	275 232	48,0	49,7	1 261 489
Észak-Alföld	330 893	333 694	51,5	51,6	1 533 162
Dél-Alföld	318 488	313 432	27,7	43,4	1 347 294
Összesen:	2 703 077	2 733 780	127,2	144,7	10 076 581

Területi Statisztikai Évkönyv, KSH 2007.

2. táblázat: Makrógazdasági mutatók

<i>régiók</i>	<i>Egy főre jutó GDP az EU átlagában (2000)</i>	<i>Egy főre jutó GDP az országos átlag %-ában</i>	
		<i>1994</i>	<i>2001</i>
Közép-Magyarország	75,6	2296	6519
Közép-Dunántúl	49,9	555	1524
Nyugat-Dunántúl	56,6	565	1524
Dél-Dunántúl	37,2	448	1092
Észak-Magyarország	32,1	519	1242
Észak-Alföld	31,5	604	1511
Dél-Alföld	35,7	627	1438
Összesen:	49,7	5614	14850

Forrás: KSH adattára 2001.

3. táblázat: Befektetések vállalkozásokban

<i>régiók</i>	<i>Jegyzett külföldi tőke aránya</i>	<i>1 lakosra jutó befektetett külföldi tőke</i>	<i>Külföldi érdekeltségű szervezetek száma</i>
Közép-Magyarország	67,7	243,5	61,3
Közép-Dunántúl	9,4	85,0	6,8
Nyugat-Dunántúl	7,5	76,1	10,5
Dél-Dunántúl	1,8	18,1	6,0
Észak-Magyarország	6,2	48,3	3,2
Észak-Alföld	3,5	22,8	4,6
Dél-Alföld	4,0	29,5	7,6

Forrás: KSH adattára 2003.

A régiók közötti és régióon belüli fejlettségi egyenlőtlenségek kialakulásának egyik oka a területek, régiók elérhetetlenségében, másik oka pedig a régiókon belüli közlekedési hálózatok hiányosságában rejlik.

A dinamikus régiók közül a Közép-Magyarországi régió az elmaradottabb, annak ellenére, hogy számos nagyforgalmi út található a főváros körül. A régióban az utak közel 80%-a rossz állapotban lévő harmadrendű út. Ez minden esetben a dinamikus fejlődés útját gátolja, hiszen komoly hátráltató tényezőként jelenik meg a kereskedelmi, gazdasági vagy logisztikai területeken.

A régiók fejlődésében további szempontot jelent a hazai településhálózat rendezetlensége, „nem strukturált” rendszere. A fejlődő régiók esetében ugyanúgy kell beszélni hátrányos, kis településekről, mint a stagnáló, vagy periférián lévőknel. A három régió közül leginkább a Közép-Magyarországi régiónál jelenik meg e kérdéskör is. A kistelepülések fejlődése korlátozott, így nagyon kevés esélye van e település csoportoknak, hogy adott esetben húzóerejévé váljanak az adott régióknak.

Magyarország dinamikus régióinak helyzete az elmúlt években mindenféleképpen mintaértékűnek tekinthető. A különböző területek vizsgálata során tapasztalhattuk, hogy egyes – régiókat meghatározó – mutatók milyen gyorsan változtak, alkalmazkodtak az Európai Unióban elfogadott normákhoz. Ilyennek tekinthető az oktatás, a munkaerőpiac, a kutatás és fejlesztés, a beruházás, vagy az innováció területén bekövetkezett változások. A dinamikus fejlődés azonban csak egy-egy területet érint a három régió esetében is. Számos mutató még mindig nem éri el az európai szintet, gondoljunk csak a közigazgatás kérdéskörére, vagy a területfejlesztési problémákra.

E problémakör tovább gyűrűzhet, ha e három régió nem lesz képes megtartani azokat a piaci szereplőket, amelyek életképessé, fejlődőképessé teszik őket, s idővel kivonulnak az adott régióból, vagy régiókból. De valószínűleg ugyanilyen gondot jelenthet a külföldiek által felvásárolt „települések”-ből adódó problémák sorozata is.

A dinamikusság tehát nem egyértelmű. Az az állítás, mely szerint e három régió kiegyensúlyozott fejlődési vonalon halad véleményem szerint nem helyt álló. Hiszen egyenletességről egyértelműen nem beszélhetünk, helyesebb ha úgy fogalmazzunk, csak egyes területeken történik nagymérvű változás, így a beruházások, nemzetközi kapcsolatok, K+F területén.

A dinamikus régiók további fejlődése elengedhetetlen, hiszen a versenyképességet, a térségben betöltött pozitív szerepkörét csak így lesz képes hosszútávon megtartani.

Irodalomjegyzék

Tóth József (szerk.), (2002): Általános társadalomföldrajz I.. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 484 p.

Becsei József (2004): Népszétföldrajz. Ipszilon Kiadó Kft, Békéscsaba 360 p.

Enyedi György (1996): regionális folyamatok Magyarországon az átmenet időszakában.

Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület, Budapest – 138 p.

Horváth Gyula (2005): Magyarország térszerkezete és a régiók intézménye. – Területi Statisztika. 4. 309–323. o.

Süli-Zakar István (szerk.) (2003): A terület- és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus, Budapest-Pécs, 471 p.

Területi Statisztikai Évkönyv (2007), KSH, Budapest – 282 p.

<http://www.mth.gov.hu/main.php?folderID=949>

http://www.kdrfu.hu/doc/arop_beadott_1220.pdf

<http://www.nfu.gov.hu/index.nfh?r=&v=&l=&d=&mf=&p=umft>

Az Észak – Magyarországi Régió és az első Nemzeti Fejlesztési Terv

Mák András

PhD hallgató, Kaposvári Egyetem Gazdálkodás és Szervezéstudományok Doktori Iskola

Előzmények

Magyarország EU csatlakozásával összefüggésben, az első Nemzeti Fejlesztési Terv programjainak megvalósítása, illetve második NFT kidolgozása során gyakori kérdés az elérhető fejlesztési források optimális felhasználása (illetve ennek tervezése) a hazánkban érzékelhető régiók közötti, valamint város-vidék különbségek csökkentése érdekében.

A gazdaságpolitika klasszikus célrendszerét az állam külső és belső egyensúlya, a jövedelem növekedése, és a foglalkoztatás magas színvonala képezik. Nyilvánvaló, hogy az egyes térségek közötti jelentős különbség, illetve a gazdasági összeomlás ellen nemcsak a helyi önkormányzatoknak, hanem a központi kormányzatnak is fel kell lépnie, a rendelkezésére álló regionális és struktúrapolitikai eszközökkel.

Az ezzel összefüggő kormányzati, politika egyes elemeivel, ha mással nem annak kommunikációjával, manapság mindenki találkozik. Napjaink politikai kommunikációjának egyik eleme, hogy vajon sikeresek vagyunk-e, illetve hogyan lehetünk sikeresek az EU forrásainak adszorpciójában. Nem csoda ez, hiszen a gazdaság-, terület és vidékfejlesztés lehetőségei és az EU ilyen célra irányuló támogatási forrásainak hatékony felhasználása komoly kihívást jelent a közeljövőben a magyar kormány valamint a települések és a gazdaság szereplői számára a egyaránt. Magyarország 2007 és 2013 között az EU kohéziós politikája keretében 22,4 milliárd euró fejlesztési forrásra lesz jogosult, amelyet a hazai társfinanszírozás és a magántőke is kiegészít. Mindezen felül az Európai Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Alapból további mintegy 3 milliárd euró fejlesztési forrás áll majd a rendelkezésünkre.

Ilyen körülmények között érdemesnek tartottam egy olyan területet megfigyelni, ahol a hagyományos helyi gazdaságfejlesztési szemlélet érdekes egyveleget alkotva találkozik az országos és helyi (köz)politikával, és az állam irányítását ellátó közigazgatással – a regionális fejlesztés gyakorlati színterét.

Magyarország jelentős regionális fejlettségbeli különbségei az elmúlt 15 évben nem csökkentek. A területi különbségek nem csak régiók között, hanem azokon belül (nagyvárosok és kistelepülések között, illetve kistérségek között) is jelentősek. A technológiai fejlődést megalapozó beruházások, K+F kiadások elsősorban a leggyorsabban fejlődő térségben, Budapesten és agglomerációjában összpontosulnak. A nyugat-európai piacok jó megközelíthetőségének, a fejlett infrastruktúrának és a képzett munkaerőnek köszönhetően a gazdasági növekedés fontos színtere továbbá a Dunántúl északi és nyugati része, valamint a regionális gazdasági és tudásközpontok. Ha a jelenlegi tendenciák fennmaradnak, ezek a területi különbségek jelentős társadalmi feszültségekké erősödhetnek. A legfejletlenebb kistérségek nagyobb hányadának fejlődési üteme messze átlag alatti, esetenként abszolút értelemben is visszaeső. A gazdaságilag leszakadó térségek többségükben az északkeleti ország részben (és Dél-Dunántúlon) található.

Az I. NFT fő célkitűzése az „egy főre jutó GDP szintjében az uniós átlaghoz képest mutatott jelentős lemaradás csökkentése” volt. Ez az értékelések és a hatásvizsgálatok tanúsága szerint továbbra is fontos és megvalósítható célkitűzés. A programok már eddig is érzékelhetően

hozzájárultak a jövedelmi különbség csökkenéséhez. Ezek a prioritások öt operatív program keretében valósultak meg.

A megvalósítás során felszínre került hiányosságok fontos tanulsággal szolgálnak a következő időszakra. A kutatás célja, hogy megismerjük az Észak- Magyarországi Régió legfontosabb problémáit, a térségbe vonzott támogatásstruktúrát, és a tapasztalatok beépüljenek a következő tervekbe.

Az Észak- Magyarországi Régió helyzetének vázlatos bemutatása

Az Észak-magyarországi régió Magyarország észak-keleti részén az Északi-középhegység és az Alföld északi részén helyezkedik el. Területén három megye található: Borsod-Abaúj-Zemplén, Heves és Nógrád megye, központja Miskolc. A régió északon Szlovákiával, nyugaton a Középmagyarországi régióval, délen és keleten pedig az Észak- alföldi régióval határos.

A régió társadalmi-gazdasági életében, a lakossági szolgáltatások biztosításában meghatározó jelentősége van a megyékben központi szerepet betöltő nagyvárosoknak (Miskolc, Eger, Salgótarján) és a közepes városoknak (Balassagyarmat, Gyöngyös, Hatvan, Ózd, Kazincbarcika, Tiszaújváros, Sátoraljaújhely). E városok kijelölik a régió fejlődési tengelyeit, gazdasági és szolgáltató központ szerepükből adódóan környezetükben jelentős térség szervező erővel bírnak. Ugyanakkor befektetés vonzó lehetőségeiket korlátozzák a városszerkezetbe beépült alulhasznosított ipari területek, a rendezetlen közterületek. A városokban nem kielégítőek a vállalkozások versenyképességét javító innovációs szolgáltatások.

A régió gazdaságára címszavakban az alábbi jellemzőket találhatjuk:

- Változó minőségű vállalkozói területek, melyek nem biztosítanak egységesen kedvező fejlődési lehetőségeket a régió vállalkozásainak.
- Vonzó települési környezet hiánya, mely nem szolgálja a helyi, önerős gazdaságfejlesztés céljait.
- Sok periférián található térségközpont – széttagolt közlekedés – jelentős az aprófalvas térségek aránya – rossz elérhetőségi mutatók.
- Egy főre jutó GDP- ben mérve az országban az utolsó, az EU NUTS II. szinten a 249. helyen áll.
- Alacsony gazdasági aktivitás, nagyszámú – jelentős részben képzetlen és immobil – munkanélküli, jelentős számú segélyezett és idő előtt nyugdíjban lévő a gazdaság fejlődésének gátját képezi.
- Kedvezőtlen jövedelmi pozíciójú vállalkozások, kihasználatlan ipari és idegenforgalmi adottságok.
- Csökkenő lakosság szám, jelentős elvándorlás, magas a cigány kisebbség aránya
- Az országos átlagnál jelentősen rosszabb infrastrukturális és humán oktatási és egészségügyi mutatók.
- Jelentős mennyiségű a leromlott állapotú lakókörnyezet aránya

A felhasznált támogatások vizsgálata

A hazai decentralizált támogatások legfontosabb céljai a területi különbségek mérséklése, az elmaradott térségek felzárkóztatása, a munkahelyteremtés és a beruházások ösztönzése. A vizsgált időszakban a döntési kompetencia fokozatosan került át regionális szintre – növekedett a regionális keretek (TRFC, TEÚT, TEHU) és folyamatosan csökkent a megyei keretek (TEKI, CD) aránya. Bár a hazai finanszírozásra benyújtott projektek megfelelően előkészítettek voltak, és finanszírozásuk lényegesen meghaladta az adható támogatási keretet, vállalkozói gazdaságfejlesztési, innovációs és munkahelyteremtő pályázatokat mind mennyiségben mind összegben jelentősen meghaladták az önkormányzati fejlesztési igények.

Az Észak- Magyarországi Régióban a PHARE program keretében megvalósuló területfejlesztési programok a helyi gazdasági szerkezet átalakítására és humán erőforrás fejlesztési projektek támogatására nyílt lehetőség.

Az egyes programoknak a relatíve alacsony támogatási összeg és az egyszeri (nem ismételt, nem rendszeressé váló) támogatás miatt nem volt jelentős hatása.

A PHARE ORPHEUS programjában, ami a régióban hiánypótlónak számító településközpont rehabilitációs projekteket támogatott, tíz projekt valósult meg. Ez volt az első olyan komplex fejlesztési program, mely a településképre gyakorolt hatáson túl figyelembe vette a foglalkoztatás és a társadalmi környezet javulását is.

A Regionális Fejlesztési Operatív program, mint az Európai Unió strukturális alapjaiból finanszírozott első területfejlesztési program Magyarországon – a PHARE ORPHEUS programhoz képest kisebb projektek támogatásával indult el a régióban.

A jól előkészített, ugrásra kész projekteknek, valamint megjelenő vállalkozói aktivitásnak köszönhetően a régióban jelentősen több támogatási igény jelent meg, mint amennyi a rendelkezésre álló keret nagysága volt (592 db beérkezett pályázat mellett 117 támogatásról született döntés).

Legfontosabb tapasztalatok az NFT II. előtt

- A régió problémáinak ismeretében a Regionális Fejlesztési OP intézkedései jól lefedték az addig hiányzó fejlesztési igényeket. A legnagyobb igény a humán- fejlesztési területeken futott be, itt közel tízszeres volt a túljelentkezés (ugyanakkor ezek gazdasági dinamizáló hatása a legalacsonyabb)
- A régió problémáiból (kedvezőtlen helyi gazdaságfejlesztési környezet, kihasználatlan idegenforgalmi adottságok, mobilizálható munkaerő) kiindulva érdemes a település-rehabilitációs, turisztikai és elérhetőség- javítási projektek előkészítése, (ugyanakkor a települések és a helyi ipar fejlesztését segítő barnamezős rehabilitáció célú intézkedések átgondolása javasolt).
- A felesleges adminisztrációs teher jelentősen nehezíti a támogatások felhasználását és rontja a helyi vállalkozások likviditását, versenyképességét.

A régió minden bizonnyal gazdasági szerkezetváltás előtt áll, aminek hatásos eszközei lehetnek az EU strukturális alapjai és a határon átnyúló gazdasági- társadalmi kapcsolatok erősítését szolgáló kezdeményezései. Az I. NFT eredményeit – mind forrásgazdai mind felhasználói oldalon – hasznosítva, koherensebb, sikeresebb helyi gazdaság épülhet fel.

Irodalomjegyzék

Észak- Magyarországi Operatív Program (Egyeztetési Változat) – 2006. október

G. Fekete Éva: Hátrányos helyzetből előnyök? Elmaradott kistérségek felzárkózásának lehetőségei az Észak-magyarországi régióban – in Észak- Magyarországi stratégiai Füzetek 2006/1.

Kiss János Péter – Lócsei Hajnalka: Kistérség a sor végén in: Falu- Város – Régió 2006/6

Kocziszky György: Az Észak-magyarországi régió felzárkózási esélyei - in Észak- Magyarországi stratégiai Füzetek 2006/1.

Új Magyarország Fejlesztési Terv – Partnerségi Egyeztetési Változat – 2006. február

Zsúgyel János: Az Észak-magyarországi régió gazdasági-társadalmi helyzete európai integrációs összefüggésben - in Észak- Magyarországi stratégiai Füzetek 2005/2.

Kulturális turizmus alapú területfejlesztés lehetőségei a Dél-Dunántúlon

Matesz Krisztina

Ezen tanulmány célja, hogy betekintést nyújtson egy magyarországi régió idegenforgalmi helyzetébe. Munkámban SWOT-analízis segítségével szeretnék rávilágítani a dél-dunántúli kulturális turizmus fejlesztésének előnyeire, hátrányaira, lehetőségeire valamint esetleges veszélyeire.

A Dél-Dunántúli régió általános bemutatása

A *Dél-dunántúli régió* a Balatontól a Drávaig terjedő, a Duna és a Zalaapáti-hát által közrefogott vidék, ahol váltakozva követik egymást a sík és a dombsági térszínek, a tájat tovább színesíti egy-egy kisebb hegység. E régió területét közigazgatásilag Somogy, Tolna, Baranya megye jelöli ki, azonban egyelőre még idegenforgalmi régióként szerepel a hazai szakirodalomban. Turisztikai ismertségét tekintve e rész – Pécs és a Balaton déli partjának vonzáskörzete kivételével – nem képvisel egyedi, külföldön is abszolút versenyképes terméket, ennek ellenére kimagasló jelentőségű muzeális értékekkel, néprajzi hagyományokkal, történelmi emlékekkel és borvidékekkel rendelkezik a térség. Gazdasági viszonyait nézve sem tartozik az ország leginkább prosperáló területei közé. Az okokat keresve megállapíthatjuk, hogy nem hiányolható sem a vállalkozói affinitás, sem a megfelelő képzettségű munkaerő, sokkal inkább a vállalkozások anyagi helyzetének kedvezőtlen alakulása, az előnytelen közlekedési viszonyok és az autópálya hiánya hibáztatható emiatt.

A kulturális turizmus fejlesztésének SWOT-analízise a Dél-Dunántúlon

A továbbiakban SWOT-analízis segítségével dél-dunántúli kulturális turizmus fejlesztésének előnyeit, hátrányait, lehetőségeit valamint esetleges veszélyeit vizsgáljuk. A turizmust építeni nem lehet anélkül, hogy az adottságokat ne tanulmányoznánk reálisan, hiszen számos olyan attrakcióval rendelkezik a régió, amelyeket figyelembe véve ne lehetne a turisztikai kínálatot bővíteni, hatékonyságát, minőségét javítani. Továbbá ismerni kell a vidéket kereső vendéget és igényeit, hogy ennek megfelelően alakuljon a kínálat, hogy a régió felvehesse a versenyt más területekkel, lehetséges versenytársakkal. Vagyis fel kell mérni, hogy kik jelentik a magyar régió számára a célcsoportot. A dél-dunántúli, kulturális termékek esetleges vendégei elsősorban a régió lakói, a Balatonon és a gyógyfürdőkön nyaralók lehetnek. Később, komoly marketingmunkával számítani lehet az ország más részeiről, esetleg külföldről – főként Európából – érkezőkre is. Jelen körülmények között a régió legfőbb látogatói az iskolások és a nyugdíjasok. Természetesen teljesíteni kell a potenciális célcsoportok igényeit, ez esetben ezek a rendezvényeken, fesztiválokon való részvételt, a műemlékek, múzeumok megtekintését, illetve a területre jellemző ajándéktárgyak vásárlását jelentik.

Erősségek

A Dél-Dunántúl *földrajzi elhelyezkedése*, fekvése, illetve *természeti adottságai* mindenképpen pozitívnak mondhatók. Az észak-déli, kelet-nyugati útvonalakon jelentős a tranzitforgalom, határmenti helyzete tovább erősíti a térség turisztikai pozícióit. A Balaton relatív közelsége, a

terület termálfürdői szintén kedvező hatással lehetnek a régió idegenforgalmára, hiszen a tóhoz látogatók, gyógyturizmust kedvelők kiegészítő programokat találhatnak itt.

A régió *éghajlati viszonyai* – napsütéses órák száma, évi középhőmérséklet, csapadékviszonyok – minden szélsőségtől mentesek. Külön említést érdemelnek a mediterrán hangulatú részek, mint Pécs és a Villányi-hegység egyes települései. A *természetföldrajzi környezet*, a Mecsek vonulatai, az Orfői-karszt részei, a túraútvonalak az aktív pihenést kedvelőknek jelentenek kihívást.

A *kulturális adottságok* tárháza igen széles körű e területen, a *városi turizmus* legkiemelkedőbb tagja Pécs, *európa kulturális fővárosa*, gazdag művészeti életével, értékeivel, színházával, múzeumaival országos hírnevű kulturális központból európai nagyvárossá válhat. A várost kr. u. II. században a rómaiak alapították, a IV. századra Sopianae a kereszténység egyik legjelentősebb központja lett. Ebből az időből származnak azok az ókeresztény sírkamrák, amelyek ma a Világörökség részét képezik, ennél nagyobb nemzetközi elismerés nem érte még a régiót. Pécs belvárosa külön említést érdemel, ugyanis különlegessé teszi, hogy a különböző világvallások imahelyei – székesegyház, dzsámi, zsinagóga – szinte egymás mellett emelkednek. A település legnagyobb regionális riválisa *Kaposvár*, ami a virágok városa, de a festők városának is nevezhetjük, hiszen olyan kiváló művészek tevékenykedtek itt, mint Vaszary János, Rippl-Rónai József és Szász Endre. A Rippl-Rónai-villában ma múzeum fogadja a látogatókat. A főteret sétáló térré alakították, alkalmassá téve nagyobb városi rendezvények tartására. A Csiky Gergely színház országos hírnevű, a művészvilág kiemelkedő alakjai tevékenykednek itt.

A térségben két fontos *búcsújáráshely* is van, Máriagyűd és Andocs. Mindkét hely Mária-kegyhely, történetük a török időkig nyúlik vissza. Évente több ezer látogatót fogadnak, kül- és belföldieket egyaránt.

Rejtett, ugyanakkor ezerszínű értéknek, nevezhető a dél-dunántúli *folklórkincs*. Néprajzi vonatkozásból nézve Magyarország legváltozatosabb vidéke e régió. A XIX. század elején az asszonyok öltözete alapján meg lehetett állapítani azt, hogy melyik tájegységről való, melyik nemzetiséghez tartozik a viselője, ma azonban csak a népművészeti fesztiválokon találkozhatunk e ruházatokkal. A tradicionális hazai néprajzi területek – Ormánság, Sárköz, Zselic – a XVIII. században egészültek ki szerb, horvát, német nemzetiségekkel és kultúrákkal, színesítve az addig sem unalmas képet. A különböző népművészeti seregszemléken, fesztiválokon bemutatják hagyományaikat, a népi iparművészek felsorakoztatják alkotásaikat: szőttéseket, kerámiákat, fonott kosarakat, fafaragásokat stb. Országos hírű rendezvényeket, mulatságokat tartanak a régióban, farsang alkalmával messzire szól a mohácsi busójárás és a kaposvári Dorottya-bál híre, Pécsen a színházfesztivál, a Húsvétvárás, és az Országos Hímes tojás Bemutató a leghíresebbek, de országosan ismert a somogyi Asztali Örömök Rendezvénysorozat is. Természetesen kisebb hírű vigalmak is helyet kapnak, szinte minden településen tartanak szüreti felvonulást és bált. Ezek a hagyományörző események nagyban hozzájárulnak a vidék megismeréséhez. További lehetőségeket kínál, hogy az urbanizálódás előrehaladtával nő az igény a vidéki tradíciók iránt. A különböző országrészek megismerését tovább színesíti egy-egy *borvidék* felkeresése, a Dél-Dunántúlon négy – a Villány-Siklói, a Mecsekaljai, a Szekszárdi, és a Csurgói – bortermő terület várja a látogatókat. A hazai borturizmus és bortermelés feljövőben van az európai piacokon is, kiváló pincészetek találhatók Villány és Szekszárd környékén. Nem véletlenül következett ez be, hiszen a magyar viselkedéskultúrában fontos szerep jut az italnak, a koccintásnak. A kulturált borfogyasztás a lehetőségek kapuit nyitja meg a régió előtt, mert a bor az a cikk, ami legelőször, – könnyebben, mint egy prospektus – jut el a fogyasztóhoz. Mivel a bor és a *gasztronómia* egymástól elválaszthatatlan fogalmak, egy olyan változatos konyhával rendelkező régió számára, mint dél-dunántúli további kínálatszínésítő termékként jelenik meg. Remek gasztronómiai rendezvényeket tartanak a régióban, a leghíresebb ezek közül a *nagyszakácsi királyok szakácsa versenye*, melyre tízezres vendégsereg érkezik.

Gyenge pontok

A Dél-Dunántúl turisztikai fejlesztése számos problémába ütközik. A legfőbb akadály a régió megközelíthetőségéből fakad, alapvető hiányosság, hogy a térség egyelőre nem rendelkezik autópályával, bár az M7-es bővítésének előkészületei régió szerte nyomon követhetők. A másik közlekedésföldrajzi nehézség, hogy a több kistérség infrastruktúrája általánosan alacsony színvonalú, korszerűtlen. További probléma, hogy a vidéki szállodáknál, panzióknál az elő- és utószezonban a kihasználtság jelentéktelen. Ennek orvoslása a hívogató rendezvények, programok szervezésétől várható. Sajnos a tájékoztatás minősége és színvonala sem kielégítő, legfeljebb a nagyobb városokban találunk olyan tájékoztató irodákat, amelyek munkája példaértékű. A legtöbb kistérségnek, településnek nincs kialakított imázsa, sem olyan érdeklődést kiváltó információs anyaga. A térségi együttműködés is hiányzik a régióban, pedig a programlehetőségek jórészt egynaposak, így összefogás nélkül nem várható, hogy a terület versenyképes legyen akár a hazai, akár a külföldi versenyben. Azonban az említett hiányosságok nemcsak regionális szintűek, hanem országos jelentőségűek.

Lehetőségek

A tervezett utak megépülésével könnyebben elérhetővé válnak a régió települései. Az M7-es autópálya tervezett megvalósításával tranzit szerepet is betölthet a terület a Horvátországba igyekvő nyaralók számára. További lehetőség, hogy a kulturális turizmus világszerte keresett termék, hiszen a klasszikus „3s” – sea, sand, sun – vonzereje vesztett korábbi varázsából, helyette újab „3s”-t – sport, spectacle (látványosság), satisfaction (megelégedettség) – szolgál ki a turizmus (LENGYEL M, 1989). Ez további lehetőségeket kínál a kulturális adottságok kiaknázása előtt, a fejlesztésekkel munkahelyek teremődnek, hiszen az idegenforgalom jelentős foglalkoztatáspolitikai tényező. További lehetőségeket kínál egy esetleges térségi, vagy regionális együttműködés, ami komplex kínálatot biztosít a területre érkezőknek.

Veszélyek

A régió turisztikai fejlesztésében a legnagyobb fejtörést az okozza, hogy lehetséges-e a turisták figyelmét elterelni Budapestről és a Balatonról a Dél-Dunántúl más jellegű vonzerőire. További veszélyt rejteget a tömegturizmus eshetősége, hiszen a látogatók nagy száma hozzájárul a jelenlegi környezeti állapot romlásához, a környezetszennyezéshez, a helyi értékek kommercializálódásához, a rendezvények elüzletiesedéséhez. A turizmus építése irreális piaci várakozással kecsegtetheti a vállalkozókat, valamint hozzáértés hiányában sem képzelhető el a turizmus fejlesztése.

Összefoglalás

A hazai gondolkodás nem segíti elő az idegenforgalom építését, sem fejlesztését. Alapprobléma, hogy az egyes településeken élők egyáltalán nincsenek tisztában lakóhelyük adottságaival. A másik nehézség, hogy a vállalkozások a gyors meggazdagodás reményében irreális árakkal jelennek meg a piacokon. Pedig léteznek jól működő, keresett termékek a Dél-Dunántúlon, de kistérségi vagy regionális együttműködés hiányában a látogató egy nap elteltével elhagyja a régiót. Azonban a pihenési szokások megváltozásával és a szabadságok időtartalmának bővülésével inkább többszöri, rövidebb idejű utazásra törekednek a fogyasztók, ez pedig a belföldi turizmusnak nyújt lehetőséget. További esélye a régióknak, hogy a tengerparti turizmus mellett növekszik az igény a kulturális értékek megismerése iránt (AUBERT A. 2002).

A Dél-Dunántúl turizmusának fejlesztése azért lenne szükségszerű, mert korlátozott számban munkalehetőségeket nyújtana, enyhítené a foglalkoztatási gondokat; segítené a hagyományok megőrzését, újraélesztését; hozzájárulna az infrastruktúra és a szolgáltatások fejlesztéséhez, az életfeltételek javításához. A természettől kapott értékek és a kulturális adottságok értékesítése sokat lendíthetne a régió településein.

Irodalomjegyzék

Ádám L. (1981): A Dunántúli-dombság. Akadémiai Kiadó, Budapest

Aubert A. (2002): A turizmus földrajza. In: Tóth J. szerk. Általános társadalomföldrajz II. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs

Bánfalvi J. (2000): Magyarország idegenforgalmi földrajza. Képzőművészeti Kiadó és Nyomda, Budapest.

Barangoló: borutak Magyarországon. (1995): Magyar Szőlő és Borkultúra Alapítvány, Budapest

Baranya megye kulturális fejlesztési koncepciója. (2000): PTE

Bodnár L. (2000): A turizmus földrajzi alapjai. Nemzeti Tankönyvkiadó, Eger – Budapest

Dávid J. szerk. (2000): Kaposvár és környéke. Dávid Kiadó, Kaposvár

Dávid J. szerk. (2000): Vendégváró Somogy. Well – Press Kiadó, Miskolc

Hamvas P. (1998): Somogy megye turisztikai koncepciója. Somogy Megye Idegenforgalmi Hivatala, Kaposvár

Horváth A. (1999): Turizmus a kultúrában: (kultúra a turizmusban). Magyar Művelődési Intézet, Budapest.

Kaspar, C. (1992): Turisztikai alapismeretek, KIT, Budapest

Körtvélyesi E. szerk. (2001): Látnivalók Magyarországon. Well-Press Kiadó, Miskolc

Lengyel M. (1989): A turizmus általános elmélete. KIT, Budapest

Lengyel M. (1995): Az Európai Unióhoz való csatlakozásra készülő közép-európai országok turizmusa. Integrációs Stratégiai Munkacsoport, Budapest.

Magyar Nagylexikon (2003): II, VI, XVII. kötet. Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest

- Michalkó G. (1999): A városi turizmus elmélete és gyakorlata. Magyar Tudományos Akadémia Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest.
- Mundruczó Gy. – Stone, G. (1996): Turizmus elmélet és gyakorlat. Közigazgatási és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Puczkó L – Rátz T. (2002): A turizmus hatásai. Aula Kiadó, Budapest
- Sarkadi E – Szabó G – Urbán A. (2000): Borturizmus szervezők kézikönyve. Baranya Megyei Falusi Turizmus Szövetség, Pécs.
- Szeles P. (2001): Arculatelmélet – A hírnév ereje. Alapítvány a public relations fejlesztéséért, Budapest
- Takács Zs. szerk. (1996): Látnivalók Tolna megyében. Well – Press Kiadó, Miskolc
- Tasnádi J. (2002): A turizmus rendszere. Aula Kiadó, Budapest
- Trócsányi A. – Tóth J. (2002): A magyarság kulturális földrajza II. Pro Pannónia Kiadó Alapítvány, Pécs

A kisvárosi főiskolák településfejlesztő szerepe: a gyulai eset

Petrás Ede

tudományos segédmunkatárs

MTA RKK Alföldi Tudományos Intézet

Minden intézmény bonyolult kapcsolatrendszerrel alkot azzal a lokalitással, amelyben működik. Létével, működésével folyamatosan formálja a környező világot, de e világ jellege, sajátos lokális miliője is rányomja bélyegét a benne működő intézményre. Az intézmény által kifejtett hatások a lokális élet minden megnyilvánulását érintik valamilyen szinten. Így befolyást gyakorolnak a helyi társadalomra, gazdaságra, kulturális életre, de még az adott lokalitás környezeti állapotára is.

A főiskolák helyi fejlesztő hatása kutatási témaként az angolszász közgazdaságtudományban született, amikor a hetvenes évek elején néhány kutatás azt kezdte vizsgálni, hogy a felsőoktatási intézmények milyen hatást gyakorolnak térségük gazdasági életére. Az első ilyen irányú kutatásokat (*Cooke 1970, Caffery–Isaacs 1971*) általában periférikus fekvésű, hátrányos helyzetű területeken működő főiskolák és egyetemek kezdeményezték. A téma hamar divatossá vált, mivel az azóta is egyre-másra születő intézményi hatástanulmányok egyik fontos célja az volt, hogy rámutassanak a felsőoktatás szélesebb gazdasági hasznára, térségfejlesztő képességére, s ezáltal megszerezzenek bizonyos központi pénzforrásokat az adott intézmények számára.

A legkorábbi vizsgálatok tárgya általában az intézmények regionális hatása volt (*Brownrigg 1973*), de később számos települési vagy kistérségi szintű elemzés is született (*Bleaney Et Al 1992*). Az elmúlt három és fél évtized hatásvizsgálatainak egyik legelterjedtebb módszere az input-output analízis, amely számba veszi a felsőoktatási intézmény mint gazdálkodó, munkaadó és hallgatókat vonzó szervezet működésével járó azonnali bevételeket (inputok) ill. a felsőoktatás tudástermelő, emberi erőforrás-fejlesztő és kutatási-fejlesztési tevékenységéből származó, hosszabb távon realizálódó előnyöket (outputok).

A hazai társadalomtudományban, bár az iskola és a helyi gazdaság kapcsolatának gondolata már a nyolcvanas évek derekán fölmerült (*Kozma 1987*), konkrét hatásvizsgálatra azonban csupán az elmúlt évtized folyamán, egyetlen intézmény esetében került sor. E kutatás a győri Szent István Főiskola, majd időközben Szent István Egyetem gazdaságfejlesztő hatását vizsgálta, kizárólag Győr városára koncentrálva. A kutatás döntően a föntebb ismertett nemzetközi kutatások elméleti és módszertani hátterét alkalmazta, azonban – a nyugati társadalmaktól sok tekintetben különböző hazai környezetből kifolyólag – némileg eltérő nézőpontból közelített a témához, és számos új eredményt is fölmutatott.

Az egyik ilyen eredmény az a megfigyelés, hogy intézményeiken keresztül voltaképpen a lokális gazdaságok versengenek a felsőoktatási rendszeren keresztül elosztott közpénzekért (*Rechnitzer – Hardi 2003*). Egy további újszerű vonása a győri vizsgálatnak a hallgatók jövőtervének megkérdezése, miáltal jóval pontosabb képet kaphatunk az intézmény helyben érvényesülő emberi erőforrás-fejlesztő hatásáról, mintha a külföldi vizsgálatokban használt matematikai számításokat alkalmaznánk.

További újdonság, hogy a gazdaságfejlesztő hatások mellett szó esik néhány olyan hatásról is, amelyek elsősorban a helyi társadalomra vonatkoznak. Ezek közül az egyik az a jellegzetes arculat, rang és szellemi pezsgés, amelyet a tudományok, művészetek jelenléte ill. az oktatók és hallgatók átlagosnál magasabb kulturális igényei kölcsönöznek a városnak (*Böhm Et Al 2000*). Egy másik fontos tényező az, hogy a hallgatók potenciálisan az intézményen belül, annak légkörében szocializálódnak értelmiségivé, vagy akár aktív, lokális öntudattal rendelkező lakópolgárrá (*Ibid*).

Az intézmények településfejlesztő szerepe különösen erős lehet kisvárosi környezetben. Ennek egyik oka e településtípus mérete, mely elég nagy ahhoz, hogy ne legyen ráutalva mindennapi szükségleteivel valamely más településre, ezáltal viszonylag magas a helyi életben teljes személyiségükkel részt vevő lakosok aránya; ám elég kicsi is ahhoz, hogy a lakosság többsége élete során valamilyen szinten kapcsolatba kerüljön a korlátozott számú, térben erősen koncentrálódó helyi intézmények mindegyikével.

Egy másik ok a kisvárosok sajátos központi, szolgáltató szerepköre, amelynek következtében a kisvárosi intézmények túlmutatnak városuk határán, s a helyieken kívül egy nagyobb térség lakosságát is ellátják – esetleg kis részben foglalkoztatják, így módon integrálva városukba a vonzáskörzet emberi, kulturális, demográfiai és gazdasági erőforrásait. Mindez tovább növeli jelentőségüket a helyi fejlődés szempontjából.

Mindezekon túl a kisvárosok olyan sajátos társadalmi minőséget jelentenek, amelyben meghatározó szerepe van a helyi társadalom működésének. Az öngazgatás és a polgári aktivitás városi hagyományai egyesülnek a kis méretből fakadó viszonylagos társadalmi egységgel, ahol a lokalitás még közvetlen vonatkoztatási keretet jelent a benne élők számára (*Bánlaky 1999*).

A vidékükhöz sok szállal kötődő, a környező települések gazdasági, kulturális és demográfiai erőforrásaira fokozottan ráutalt kisvárosok számára éppen ezért hatalmas kihívást jelent, hogy napjainkban erőteljesen csökken a kisvárosok szolgáltató funkcióinak jelentősége (*Enyedi 2000*). ENYEDI szerint a jövőben csak azok a kis- és középvárosok nem indulnak majd hanyatlásnak, amelyek valamilyen különleges, egyedi funkcióra tesznek szert. Ilyen funkciót tölthetnek be többek között az egyetemek és főiskolák, melyek amellest, hogy nagy vonzáskörzetű, a napi gazdaságtól viszonylag független intézmények, még a helyi társadalom szellemi tőkájére is jótékony hatást gyakorolnak (*Ibid*).

A magyar társadalomban a városi lét és a városias életforma egyik fontos velejárója annak igénye, hogy a városban és vonzáskörzetében fölnövekvő ifjúság a város falain belül végezhesse el azokat az iskolai tanulmányokat, melyek az általánosan elérni vágyott középosztályi életpálya társadalmilag elfogadott minimumát képezik. Hazánkban a kilencvenes évektől zajló felsőoktatási expanzió következtében e minimumot egyre inkább a felsőfokú végzettség jelenti (*Kozma 1998*). Emiatt számos város elveszítette azt a – százegynéhány éve, az állami gimnázium alapításával már egyszer megszerzett – funkcióját, hogy a fönti igénynek eleget tegyen. Ebből a szempontból nézve teljesen érthetővé válik az az elsőre megdöbbentőnek látszó jelenség, hogy napjainkban az ország minden részében, a legkülönfélébb adottságú, felsőoktatási hagyománnyal sokszor egyáltalán nem rendelkező városok (pl. Mátészalka, Berettyóújfalu) tesznek komoly erőfeszítéseket egy saját főiskola vagy akár kihelyezett képzés megteremtésére.

A főiskolai képzések tömegesedése meglehetősen spontán módon, kaotikus formában valósul meg, az intézmények helyzetét nagyfokú bizonytalanság jellemzi. Ennek egyik oka magában az expanziós folyamatban rejlik, amely még napjainkban is a gyorsulás szakaszában van (*Ibid*), miáltal a felsőoktatási intézményekre egyre növekvő, további bővülést követelő nyomás nehezedik a társadalom részéről. A kaotikus helyzet másik oka a központi szabályozás hiányos volta, az intézkedések ad hoc jellege ill. az utóbbi néhány év során érvényesülő, a felsőoktatásban részt vevő hallgatók számának korlátozására törekedő kormányzati politika.

Gyula 33 ezer lakosú kisváros Békés megyében, a román határ közelében. Kialakulásának és fejlődésének talán legfontosabb tényezője a története során szinte folyamatosan betöltött közigazgatási szerepkör. Nagy mértékben e szerepkörnek köszönhető, hogy középületei és hosszú időn át virágzó sajátos középosztályi, tisztviselői kultúrája ma is érezhető történelmi atmoszférát kölcsönöz a városnak.

A XX. század sok tekintetben Gyula hanyatlásának korszaka. A trianoni döntés következtében a mindaddig az ország belsejében fekvő város periférikus helyzetbe került, melyet az ország nagy

része felől csak a gyorsan fejlődő és egyre inkább riválissá váló szomszéd, Békéscsaba érintésével lehet megközelíteni. A város kedvezőtlen helyzetét tovább súlyosbította a közigazgatási rendszer 1950. évi átalakítása, amelynek következtében a megyeszékhelyi státusz és a hozzá kapcsolódó funkciók egy része Békéscsabához került. A periférikus helyzet a kilencvenes évek piaci átalakulása nyomán további jelentős hátrányokat hozott Gyula számára, amelyek közül a legfontosabb a városba áramló külföldi tőke alacsony volumene ill. ezzel összefüggésben a munkanélküliség magas aránya.

A város egyedi vonása, hogy kitűnő idegenforgalmi adottságokkal rendelkezik. Csaknem fél évszázad óta működő termálvizes gyógyfürdője, középkori várának egyedi szépsége és kulturális rendezvényei, az Alföldön szinte egyedülálló, nyugatias fejlődést idéző városképe, valamint általános tisztasága és rendezettsége az egész év folyamán sok turistát vonz Gyulára.

A gyulai felsőoktatás mintegy hat évtizedes múltra tekint vissza. Az első intézmény, egy tanítóképző intézet a második világháború után alakult meg, és az Almásy-kastélyban működött, amíg az ötvenes években át nem helyezték Szarvasra. E rövid életű iskola számos elkötelezett, máig köztisztelőben álló pedagógust adott a városnak, minek következtében a helyi társadalomban egyértelműen pozitív az emlékezete. Megszüntetése után Gyula hosszú ideig nem rendelkezett felsőoktatási intézménnyel.

A jelenleg is működő főiskola története a nyolcvanas évek második feléig nyúlik vissza. A város akkori vezetői célként tűzték ki egy gyulai főiskola megalapítását, és ennek megfelelően komoly szervező tevékenységet fejtettek ki. Igyekeztek megszerezni a megyei és az országos vezetés jóváhagyását, továbbá elkezdtek egy iskolaépület építését, mely mindmáig otthont ad az intézménynek.

Az 1990-es hatalmi változás után a város új vezetése is folytatta a főiskoláért folytatott küzdelmet, ami a helyi társadalom széleskörű támogatásával találkozott. A város első polgármestere szerint az általános lelkesedés többféle okra vezethető vissza. Egyfelől egy főiskola emeli a város rangját, presztízsét és kulturális színvonalát – ez utóbbi várakozásban bizonyosan volt valamekkora szerepe az egykori tanítóképző intézettel kapcsolatos kedvező tapasztalatoknak is. Ennél praktikusabb megfontoláson alapult az a várakozás, hogy a főiskola csökkenteni fogja a helyi fiatalság elvándorlását, valamint képzett, a városhoz valamennyire már kötődő betelepülőket is ki fog nevelni.

A főiskoláért folytatott küzdelmet végül csak felemás siker koronázta: 1993-ban létrejött ugyan egy intézmény, de ez nem önálló főiskolaként, hanem a Debreceni Orvostudományi Egyetem Nyíregyházi Egészségügyi Főiskolai Karának kihelyezett tagozataként működött. A vágyott általános, több karú főiskolai képzés helyett csupán egyféle, diplomás ápolói tanulmányokat lehetett végezni. E félmegoldás alapvetően a külső körülményeknek volt köszönhető. A kihelyezett tagozatok alapítása a korabeli egyetemek jellemző növekedési stratégiája volt, a szak egészségügyi jellegét meghatározta a Gyulán működő megyei kórház pillanatnyi munkaerőigénye és a helyi vezetéssel meglévő jó kapcsolata, a diplomás ápolói képzés elindítására pedig éppen külföldi pénzforrások is rendelkezésre álltak. Az új intézmény oktatói kara és eszközállománya fokozatosan bővült, képzésének színvonala pedig az országosan egységes záróvizsga eredményeinek alapján jónak volt mondható.

A kilencvenes évek második felében a hazai felsőoktatás fejlődési tendenciáinak változása és a felsőoktatás 1998. évi racionalizációja gyökeresen új helyzetet teremtett a gyulai tagozat számára. A gyulai képzés a felsőoktatási integráció új érdekviszonyai között fölösleges teherré, konkurenciává vált a nyíregyházi kar számára. 1998-ban az anyaintézmény megszüntette a kihelyezett tagozatot, ami a gyulai felsőoktatás második szakaszának lezárulását jelentette.

E válságos pillanatban lépett be a történetbe a város 1998-ban megválasztott és közvetlenül a gyulai tagozat megszüntetése után hatalomra került polgármestere, aki nélkül ma valószínűleg nem létezne Gyulán főiskola. Egyrészt két éven át tartó, eredményes küzdelmet folytatott a képzés

újraindításáért, másrészt fontos része volt az intézmény ma is meghatározó profiljának és fejlődési irányának kialakításában.

Küzdelmének két komoly akadályja volt. Ezek közül az egyik a helyi társadalom érdektelensége, amely az 1993-ban született kompromisszumos megoldás tapasztalata nyomán csalódott korábbi várakozásaiban, s elveszítette korábbi lelkesedését a főiskola ügye iránt. A másik akadályt a hazai felsőoktatás finanszírozási rendszere jelentette, amelyben a legfontosabb szerepe a hallgatók létszámának van, így együttműködés helyett állandó konkurenciaharcot támaszt a hasonló képzési profilú intézmények között.

A gyulai felsőoktatás harmadik, ma is tartó fejezete 2000-ben, a Tessedik Sámuel Főiskola Egészségügyi Intézetének megalakulásával kezdődött. Léte egyértelműen egy helyi notabilitás hosszadalmas, formális és informális csatornákon keresztül egyaránt folytatott érdekérvényesítő küzdelmének köszönhető, amely végül a komoly külső és belső akadályok ellenére is eredményre vezetett.

Az Intézet mára kétféle képzést folytat, 2006 szeptemberében pedig egy harmadik szak is megkezdte működését. Hallgatóinak száma dinamikusan nő, és 2002 óta folyik az önálló karrá szervezése. Az oktatás színvonala kielégítő, diplomája értéket képvisel a munkaerőpiacon. Külső kapcsolatai gyorsan fejlődnek, az aradi Vasile Goldiș Egyetemmel folytatott aktív intézményi együttműködés mellett jó kapcsolatokat ápol a Padovai Egyetemmel is. Problémát jelent a tudományos fokozattal rendelkező oktatók hiánya, amelyet a főiskola többi karával való együttműködés ill. hosszabb távon az oktatók posztgraduális tanulmányai révén igyekeznek megoldani.

A gyulai főiskolai képzés meglehetősen kicsi, akár oktatóinak, akár hallgatóinak számát tekintjük (2006-ban 9 főállású oktató és 502 hallgató). Ebből kifolyólag nem gyakorol komolyabb közvetlen hatást a város társadalmára ill. gazdaságára. Megjegyzésre érdemes, hogy ha a napjainkban jellemző gyors bővülés folytatódik, akkor néhány éven belül ez a helyzet jelentős mértékben megváltozhat.

Az intézmény működésének talán leglátványosabb, helyi vonatkozású eredménye a megyei kórház szempontjából valósul meg. A kilencvenes évek terveinek megfelelően a főiskola mai is ellátja szakképzett ápolói munkaerővel a kórházat, és ezen túlmenően a gyakorlatukat teljesítő hallgatók is számottevő részt vállalnak a betegek ellátásában. Mindamelllett a főiskola és a kórház együttműködésének kedvező hatásai csak korlátozottan érvényesülnek, hiszen a kórház munkaerő-szükséglete jóval kisebb az évről évre oklevelet szerző diplomás ápolók létszámánál.

A főiskola közvetett hatásai leginkább közéleti szerepében mutatkoznak. Jó kapcsolatot ápol a helyi intézményekkel és a városi vezetőkkel. Rendezvényei a város életének integráns részei, egyes oktatói és diákjai pedig rendszeres látogatói a város ill. a helyi intézmények, szervezetek által szervezett programoknak. Egyes hallgatói részt vesznek a helyi civil szervezetek, vallásos gyülekezetek életében is. Egy további közvetett hatás forrása az iskola családias légköre és a hallgatókkal szembeni korrekt bánásmód, ami hosszabb távon előnyösen befolyásolhatja a helyi értelmiség identitását, szellemét és társas életét – s ezáltal az egész helyi társadalmat.

Az intézmény és a helyi társadalom együttműködésének egyedi színtestje a 2002 óta folyamatosan működő Nyugdíjasok Akadémiája. Ez az előadássorozat az egész tanévben zajlik, és vizsgával zárul. Szervezője a városi nyugdíjasok egyik egyesülete, de az oktatásra alkalmas helyiséget és infrastruktúrát, a színvonalas szakmai háttérrel és tananyagfejlesztő tevékenységet, valamint a képzésben részt vevő oktatókat a főiskola biztosítja, térítés nélkül.

A főiskola és a helyi társadalom idősebb generációja közötti kapcsolatot tovább erősíti a Megyei Kórházzal közösen létrehozott „Diploma honoris” oklevél, amelyet minden évben egyszer odaítélnek néhány, a hivatását elismerésre méltó módon betöltött idős, nem föltétlenül értelmiségi személynek.

A főiskola – főntebb már említett – fejlődési koncepciója és távlati célkitűzései a helyi társadalomformáló hatás további erősödését irányozzák elő. Eszerint az intézmény működésének nem csupán „mellékterméke”, hanem egyenesen a legfőbb célja a város fejlesztése. A lényegében 1998 óta érvényesülő, egyes részleteiben már ma is megvalósult koncepció egyik legfontosabb jellemzője a helyi adottságokra való nagyfokú érzékenység. Az intézet igazgatója abban lát kitörési pontot a város számára, hogy egyedülálló módon egy jó hírű gyógyfürdő, egy nagy és jól felszerelt kórház valamint egy egészségügyi főiskola is működik benne. E három intézmény együttműködése szerinte Gyulát a hazai egészségturizmus elsőrangú központjává emelheti.

E komplex fejlesztési terv talán leggyöngébb láncszeme, az egy szakkal működő főiskolai intézet csak akkor válhat alkalmassá a neki szánt szerep betöltésére, ha önálló karrá alakulván helyzete stabilizálódik, és hagyományos szakjai mellett föl vállalja annak a szakembergárdának a képzését, amely képes lesz magas színvonalon végezni az egészségturizmus keretében nyújtandó szolgáltatásokat.

A főnti követelményhez igazodva 2003-ban az ápolói szak mellett elindult a szociális munkások képzése, és az intézetvezető évek óta tartó érdekérvényesítő tevékenységének folyományaképpen 2006 szeptemberében újtára indult a harmadik, egészségturizmus-szervezői szak. A hazai felsőoktatásban mindmáig egyedülálló képzés fő célja gyakorlati szakemberek képzése, akik azonban jelentős elméleti tudással is rendelkeznek majd (pl. alternatív orvostudományi vagy társadalombiztosítási ismeretek).

Az egészségturizmus-szervezői szak tanterve már évek óta ki van dolgozva, az elindításához szükséges föltételek rendelkezésre álltak. A Magyar Akkreditációs Bizottság jóváhagyását azonban éveken keresztül nem sikerült elnyerni. Az európai szinten is egyedülálló képzés végül külön miniszteri engedéllyel, a hivatalos ügymenetet kikerülve indult el, amit vélhetően nem a formális érdekérvényesítési csatornákon keresztül sikerült elérni.

Az igazgató a főiskolát a város innovációs központjának tekinti, amelynek legfontosabb funkciói a helyi kultúra és közélet színvonalának emelése, valamint a periférikus fekvésű, de vonzó természeti és épített környezettel rendelkező város jövőbeni fejlődésében betöltendő katalizáló szerepe. Az eddig elért eredményekben kulcsszerepet játszott az igazgató területfejlesztői múltja ill. széleskörű helyi és országos kapcsolatrendszere.

A gyulai főiskola esete sok tekintetben egybehangzik az intézmények és településük kapcsolatára vonatkozó elméleti és empirikus kutatások tapasztalataival. A gyulai főiskola tipikus példája a manifeszt funkcióikon messze túlmutató lokális intézményeknek. Jelenlegi vezetője a településéért tenni akaró, az intézmény erőforrásait és kapcsolati tőkéjét a helyi érdekek érdekében fölhasználó intézményvezető klasszikus típusa. A jövőre vonatkozó koncepcióiból egy sajátos formája bontakozik ki a periférikus térségekben működő főiskolák helyi gazdaságfejlesztő és népességmegtartó hatásának.

Irodalomjegyzék

- Bánlaky P. 1999: *Kisvárosaink – a településhálózat köztes helyzetében*. In: Bánlaky P. – Bokor B. – Tóth J.: A terület- és településfejlesztés társadalmi összefüggés-rendszere. Pécs: JPTE FEEFI. pp. 181-195.
- Bleaney, M. F. et al 1992: *What Does a University Add to its Local Economy?* In: Applied Economics. Vol. 24. pp. 305-311.
- Bóhm A. – Ferenczi Z. – Szakál Gy. 2000: *A Széchenyi István Főiskola hallgatóinak véleménye Győrről és önmagukról*. Győr: MJV Levéltára. 63 p.
- Brownrigg, M. 1973: *The Economic Impact of a New University*. In: Scottish Journal of Political Economy. Vol. 20. pp. 123-139.
- Caffery, B. – Isaacs. P. 1971: *Estimating the Impact of a College or University on the Local Economy*. Washington: American Council of Education.
- Cooke, E. 1970: *Analysing University Student Contribution to the Economic Base of the Community*. In: Annals of Regional Science. Vol. 4. pp. 146-153.
- ENYEDI Gy. 2000: *A Magyar Településfejlődés Integrációs Kihívásai Az Ezredfordulón*. In: Csontos J. – Locsmándi T. (eds.): *Urbanisztika 2000*. Budapest: Akadémiai. pp. 117-125.
- Kozma T. 1987: *Iskola és település*. Budapest: Akadémiai. 160 p.
- Kozma T. 1998: *Expanzió*. In: Educatio. Vol. 7. No. 1. pp. 5-18.
- Rechnitzer J. – Hardi T. (eds.) 2003: *A Szent István Egyetem hatása a régió fejlődésére*. Győr: Széchenyi István Egyetem Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet. 161 p.

A Nyugat – Dunántúli Régió repülőtereinek jelentősége, hatása a térség fejlődésére

Pintér Ákos

Középiskolai tanár (VSZK, Keszthely); levelező PhD hallgató (Pécsi Tudományegyetem)

Magyarországon számos – mintegy 46 – repülőteret találhatunk; ezek besorolása, kiépítettsége, fejlettsége azonban igen eltérő. Léteznek nyilvános repülőterek, nem nyilvános fel- és leszállóhelyek, katonai-, s jelenleg nem működő repülőterek egyaránt. A Polgári Légiközlekedési Hatóság nyilvántartása szerint – 2004-es adat alapján – hazánkban 30 működő repülőtér létezik, melyek közül kilenc nyilvános. Ezek: Budapest-Ferihegy, Debrecen, Győr-Pér, Pécs-Pogány, Sármellék, Szeged, Fertőszentmiklós, Nyíregyháza és Siófok-Kiliti. Ezek közül három található a Nyugat – Dunántúli Régió területén. A repülőterek hatása a különböző régiók fejlődésében igen sokféleképpen jelenik meg a terület eltérő földrajzi, gazdasági kulturális adottságainak függvényében.

Az Európai Unióhoz való 2004-es csatlakozás Magyarországon is szükségessé tette az unió irányelveinek megfelelő területi egységek, régiók kialakítását. A Nyugat – Dunántúli Régió Győr-Moson-Sopron, Vas és Zala megyékből tevődik össze. A régió kedvező fekvése, a nyugati tőke és technológia beáramlása is segítette a térség fejlődését. Emellett a településhálózat és az infrastruktúra viszonylagos fejlettsége is hozzájárult ahhoz, hogy a régió a gazdasági fejlettségi mutatókat tekintve az ország egyik legfejlettebb térségévé válhasson. A régióban a gazdasági fejlettség színvonala nem egyforma mindenütt, hiszen Délnyugat-Zala kevésbé fejlett területe is a régió része. A jövőben a további fejlődés kulcsa lehet Vas megyének az ausztriai Burgenlanddal, Győr-Moson-Sopronnak a szlovákiai Pozsonnyal, valamint Zalának Szlovéniával való együttműködés kiszélesítése.

Egy régió fejlődésében meghatározó szerepet játszik az infrastruktúra színvonala. A települések elérése, megközelíthetőségének időtartama alapvető fontosságú lehet a gazdasági termelés szempontjából. Ebből kiindulva a közlekedés szerepe kiemelkedően fontos.

A légi közlekedést tekintve elmondható, hogy az Európai Unióban ma már alapvető követelmény, hogy 200 kilométeres körzetben legalább egy működő regionális repülőtér legyen. Egy regionális repülőtér új helyzetet teremt az adott terület elérhetőségének viszonylatában. Az adott térség gazdasági életére a repülőtér megléte hosszabb távon válik érezhetővé. Napjainkban az idő szerepe vitathatatlan. A kisebb regionális repülőterekről is néhány óra alatt nagy forgalmú repülőterek válnak elérhetővé. A repülőterek környezetében ipari parkok alakulhatnak ki, a gyárak, üzemek termeléssel kapcsolatos szállítási igényeiket a regionális repülőterekről bonyolíthatják le – pl. a „just in time” rendszerű gyártási technológiák. Egy regionális repülőtér működtetéséhez 50-100 fő szükséges – ez már önmagában is fontos a foglalkoztatottság szempontjából. Nem elhanyagolható az a tény sem, hogy a „repülőtérből élők” száma ennek a számnak a többszörösét is elérheti.

A Nyugat – Dunántúli Régió területén összesen kilenc működő repülőteret találunk. Győr-Moson-Sopron megye területén négy repülőtér működik, Fertőszentmiklóson, Pusztaacsádon, Györszentiván-Bönyben és Győr-Péren. Felkeresve a repülőtereket, megfigyelhető, hogy a kiépítettségüket, fejlettségüket, szerepüket tekintve igen különbözőek.

Fertőszentmiklós település határában 1996-ban épült meg a repülőtér. A 985 méter hosszú, 23 méter széles szilárd burkolatú repülőteret egy osztrák vállalkozó, Franz Meidl építtette, miután Ausztriában a magyar határ közelében felszámolásra került egy kisebb repülőtér. A repülőtér

Tóth Róbert vezetésével közvetlenül kilenc szakembernek ad munkát. A regionális repülőtér egy magyar viszonylatban „túlfejlődött”, kedvező infrastruktúrájú régióra épült rá. Könnyen megközelíthető; mind a vasútvonal, mind a 85-ös és 84-es számú másodrendű főút a közelben található. Fertőszentmiklóson pilótaképzés folyik, továbbá a légi fotózás, a reklámrepülések, a taxi repülések adják a repülőtér fő profilját. A légi taxi funkció jelentősége csekély, azonban néhány tehetősebb magánszemély igénybe veszi, például gyógykezelésekre utazások alkalmával. A repülőtéren külön repülőclub nem üzemel. A repülőtér szolgáltatásait magánszemélyek saját repülőgépeikkel veszik igénybe. A magánkézben lévő repülőgépek tárolására a hangárban van lehetőség, emellett a leszállási illetékek, az üzemanyag eladás, valamint a szépen kialakított étterem teszi ki a repülőtér bevételeit. A repülésen kívül a repülőteret évente többször autós gyorsulási versenyek helyszínéül is használják. Az említett bevételekre a repülőtérnek nagy szüksége van, hiszen a légikikötő üzemeltetése igen költséges; a határőrök szállítási díjai komoly összegekre rúgnak, nem kis kiadásokat okozva a ma már 80 év feletti tulajdonosnak. A repülőteret 90%-ban külföldiek használják, többségük osztrák állampolgár. A környék idegenforgalma jelentős, a repülőtértől mindössze néhány kilométerre fekvő Fertőd az ország legnagyobb barokk kastélyával, a Fertő-Hanság Nemzeti Park természeti értékeivel, szép tájaival vonzza az ide látogatókat. A repülőtér jövőjét tekintve a kifutópálya 1500 méterig kibővíthető, esetleg később fényoszlop rátelepíthető. Azonban ezek a fejlesztések csak abban az esetben térülnek meg, ha nagyobb igény mutatkozna a repülés iránt a térségben. Addig marad a hobbyrepülés, a sport és a reklám célú repülés a tehető repülőtér tulajdonos támogatásával.

A **Győr-Péri** repülőtér a megye legforgalmasabb légikikötője. A repülőtér magyarországi viszonylatban fejlett infrastruktúrájú területen fekszik, megközelíthetősége jó, igen közel az M1-es autópályához, amelyen Budapest és Bécs egyaránt gyorsan elérhető. A Győr várostól 15 kilométerre délkeleti irányban található repülőtér két eltérő méretű és burkolatú kifutópályával rendelkezik. A nagyobb pálya 1450 méter hosszú, 30 méter széles szilárd, a kisebb 1340 méter hosszú és 150 méter széles fű burkolatú. A repülőtér vezetője Vadász László. Győrnek már a második világháború idején is volt repülőtere, melyet 1968-ban szüntettek meg, területét a RÁBA Vagon- és Gépgyár építette be.

Az új repülőtér 1973-ban épült meg jelenlegi helyén, szilárd burkolata pedig 2003-ban készült el. A komoly – mintegy 1 milliárd forint – beruházás felét Európai Unió pályázati pénzek adták, másik részét pedig az ide települő Audi cég fizette. Az aszfalt burkolat mellett kiépült a repülőtér világító berendezése is, így az már éjjel-nappal fogadhatja a gépeket. Magyarország legnagyobb üzleti célú repülőtere jelentőségét az Audi cégnek köszönheti, a győri gépsorokról 15 másodpercenként gördülnek le az új autó motorok. A repülőtér fő profilja tehát az üzleti célú repülés. Kiemelkedően fontos a teherszállítás. A sürgős áruszállítás lényege, hogy amilyen alkatrésze épp szükség van, azt azonnal meghozatják Németországból. A személyszállítást tekintve hetente 8 repülőjárat közlekedik Pér és Ingolstadt között. A rendszerint telített 32 személyes repülőgépek menetideje 1 óra. Ezen kívül rendszeresen járnak gépek Pér és Neckarsulm között is. A repülőtérről induló legnagyobb utasszállító gép 74 személyes. Az üzleti célú repülés mellett egyre jelentősebb a nyári turista szezonban induló charter járatok szerepe. Az Adriai-tengerre induló repülők az immár független Montenegróba érkezve hetente egy alkalommal szállítják a pihenésre vágyó utasokat. A jövőben a kiutazó turizmus tovább bővíthető, a tervek között szerepel Boeing-737 típusú, valamint 160-180 férőhelyes Airbus repülőgépek működtetése is. Ez esetben szükséges lehet a 30 méter széles kifutópálya bővítése. A repülőteret az üzleti és turizmus célú repülés mellett repülőszakosztályok is használják. A repülőclubnak 4 szakosztálya működik; a vitorlázó repülők, a motoros repülők, az ejtőernyősök és a sárkányrepülők szakosztálya. Tehát a sport és hobby célú repülések számára is egyaránt ideális a repülőtér. Győr város látnivalói, a világörökség részét képező Pannonhalmi Apátság közelsége, jó

megközelíthetősége miatt a térség idegenforgalmát, az ideutazó turisták számát tovább növelheti egy megfelelően kiépített és üzemeltetett repülőtér.

Gyórszentiván-Böny repülőtere Győrtől keletre, 9 kilométerre, az M1-es autópálya közelében, attól délre fekszik. A repülőtér egy 750 méter hosszú és 60 méter széles fű burkolatú kifutópályával rendelkezik. Az 1998 óta működő magánrepülőtér profilja egészen más, mint a közeli Péré. Egyfelől a repülőtér mezőgazdasági szerepe említhető meg, főként a szúnyogirtás terén, másrészt kisépítő pilótaképző hely. A hangárban lehetőség nyílik a kisrepülőgépek tárolására. Igénnytől függően oktatás, szállítás egyaránt megvalósítható. A repülőtér legfontosabb funkciója azonban a repülőgép javító üzeme. A 7 főből álló szakember gárda végzi a repülőgépek javítását. A magyar repülőtereken kívül Nagy-Britanniából, Franciaországból, Spanyolországból, Németországból egyaránt érkeznek kisebb gépek – pl. JAK 18, Cessna – hogy a repülőtéren azokat átvizsgálják, megjavítsák. A repülőtér önfenntartó, egyéb repülőklubok nem működnek területén. A vezetés célja lehetőség szerint egy 600 méteres beton burkolat kiépítése, valamint a kiszolgáló épületek felújítása.

Pusztacsalád település határában – Kapuvártól délnyugatra, Répcelaktól északnyugatra – működik a megye negyedik repülőtere, minősítése nem nyilvános fel-és leszállóhely. Megközelítése alsóbbrendű közutakon lehetséges, legegyszerűbben a 84-es főútról, Újkérről. Az 1995-ben kialakított magánrepülőtér egy 1200 méter hosszú és 30 méter széles fű burkolatú kifutópályával rendelkezik. A tulajdonosnak az a terve, hogy szabadidőközpontot létesít a környéken. Az elmúlt év legfontosabb beruházása a repülőtér kerítéssel történő elhatárolása volt, melynek következtében a repülés biztonságosabbá vált, hiszen a vadveszély elhárult. Az irányító torony félkész állapotban van. A repülőteret magánszemélyek használják kisépítő hobbyrepülésre, a helyben tárolt saját gépekkel. A repülőtér a község lakói számára közömbösnek tűnik, valószínűleg azért, mert nekik anyagilag elérhetetlen a repülés. A repülőtér további fejlesztése a szűk anyagi körülmények miatt csak a repülési igény jelentősebb növekedése esetén képzelhető el. Fejlődésének további akadálya a közelében található, jobb infrastrukturális feltételekkel rendelkező, frekvenciátaltabb Fertőszentmiklós repülőtere.

A **Szombathely** határában található repülőtér a Vas megyében működő két légikikötő egyike. A fű burkolatú, 1150 méter hosszú és 80 méter széles kifutópályával rendelkező repülőtér a várostól északra, 5 kilométerre terül el. A repülőtérnek inkább a múltja jelentős, mivel már 1915-től működött, és az első világháború idején az Osztrák-Magyar Monarchia harmadik, később 1945-ig Magyarország legfontosabb repülőtere volt. A második világháborúban Szombathely a németek többszöri bombázása miatt az ötödik legtöbb kárt szenvedett magyar város volt. 1945-ben a szovjet erők elfoglalták, épületeit felrobbantották. A második világháború után a repülőtér a MASZOVLET kezébe került, később a MALÉV belföldi légi forgalomban használta. A repülőteret 1961-től többnyire sport célra használják, jellemző a vitorlázó repülés, valamint az 1990-es évektől a sárkányrepülés és a siklóernyős repülés. 2001-ben a Szombathelyi Önkormányzat megvásárolta a repülőteret a megyétől, s a rendezési terv az egyéb sport célú repülőterek közé sorolta be. A repülőtér megközelítése nehézkes, az 1916-ban épített kivezető makadám útra ugyan később egy aszfalt burkolat került, de minősége meglehetősen rossz. A repülőtér történetét egy fiatal szombathelyi kutató, Révész Tamás dolgozta fel, „Repülőtér az Alpokalján” című könyvében.

Vas megye másik működő regionális repülőtere **Tokorcs** település – Celldömöktől nyugatra, 5 kilométerre – határában található. Kifutópályája 1000 méter hosszú és 50 méter széles, fű burkolatú. A magánrepülőtér 2003-ban épült, tulajdonosának hobbyja a repülés, emellett üzleti

vállalkozásként hasznosítja. A repülőtéren a kialakított kifutópálya, irányító torony mellett komoly hangár épült a gépek tárolására. Továbbá kialakításra került egy 100 főt kényelmesen befogadó étterem is, különféle rendezvények lebonyolítására. Az idelátogatók rendelkezésére áll 2 fallabda pálya, egy tekepálya, egy biliárdasztal, egy 70 fős vendégház, camping, valamint 10 faház szálláshelyként. A repülőtér fő profilja a sétarepülés. Üzemel egy vitorlázó club két repülőgéppel, csörlős vontatással. Jellemző továbbá a sárkányrepülés, paplanernyős (paratrike) változatban, valamint motoros repülőgépek – pl. Cessna 172 – is használják a repülőteret. Érdekesség, hogy egy osztrák tulajdonú mini helikopterrel is gyakran felszállnak. Ha volna rá igény, lehetőség nyílna légi taxizásra. A mezőgazdasági hasznosítást tekintve egy kaposvári cég is igénybe veszi a repülőteret, akik a rókák veszettség elleni vakcinájának kiszórásával foglalkoznak. A különböző környékbeli cégek érdeklődése minimális a repülőtér lehetőségei iránt, ezért a tulajdonos egyértelműen az idegenforgalom, a turizmus felé próbál orientálódni. A repülés iránt érdeklődő idelátogatók többsége külföldi, főként osztrák és német. Azonban az éttermi rendezvények, szálláshelyek kihasználtságát szemlélve, zömmel magyar vendégek veszik igénybe a szolgáltatásokat.

A tokorcsi repülőtér jelentősége abban áll, hogy szolgáltatásai komplex módon vannak jelen; a repülés mellett a sportolás, szálláshelyek adottak, rendezvények lebonyolítása megoldott. A vendégeknek lehetőségük nyílik vadászatra, lovaglásra a környéken. Továbbá nem elhanyagolható a környékbeli városok – Sárvár, Szombathely, Celldömölk és Pápa – viszonylagos közelsége, egyszerű megközelíthetősége sem. A pliocén korú bazalt tanúhegy, a Ság-hegy, kellemes kirándulóhely a turisták számára. A repülőtér további fejlődésének lehetőségei adottak. Ezt mi sem bizonyítja jobban; a repülőtéri stáb komplex hétvégi programokkal várja az idelátogatókat, amely repülést, szállást és környékbeli nevezetességeket bemutató autóbuszos kirándulásokat is biztosít.

Zala megyében három működő repülőteret találunk. Az egyik a megyeszékhely közelében, **Zalaegerszeg-Andráshidán** található. A Zalaegerszegtől északnyugatra, 6 kilométerre elterülő repülőtér kifutópályájának hossza 1500 méter, szélessége 40 méter, burkolata fű. A repülőtér építéséről 1952-ben döntött a Közlekedési és Postaügyi Minisztérium. A repülőtér felavatására 1953. augusztus 30-án került sor. Múltjával kapcsolatos érdekesség, hogy a magyar belföldi repülés első repülőgép eltérítése épp itt történt. 1956. július 13-án a Szombathelyről Zalaegerszeg felé tartó LI-2-es repülőgépet – amelyen a ruhagyár több vezetője is utazott – eltérítették, s az NSZK-ba, Ingolstadtba kényszerítették. A repülőtéren jelenleg két repülőclub üzemel. A Göcsej Repülőklub vitorlázó repülést folytat motoros vitorlázó gépekkel, a Gedeon Ferenc Sárkányrepülő Egyesület pedig motoros sárkányrepülőket és motor nélküli gyalogsárkányokat működtet.

A megye másik jelentős népességű településétől, **Nagykanizsától** 3 kilométerre, délnyugatra működő repülőtér 1000 méter hosszú, 100 méter széles fű burkolatú kifutópályával rendelkezik. Az 1951-től működő repülőtér 1968-ban sok más hazai repülőtérhez hasonlóan megszűnt. Épületét a Magyar Honvédség 1991-ig egészségügyi tartalékok raktárának használta, a kifutópálya pedig katonai gyakorlatok színhelye volt. A repülőteret 1991 óta a Nagykanizsai Sportrepülő Egyesület használja, bérleti díjat fizetve a honvédségnek. A repülőteret sárkányrepülő és vitorlázó repülő veszik igénybe. A mintegy 13-14 darab sárkányrepülő, valamint az 5 vitorlázó repülő zöme magántulajdon. Ferinc Vince – aki maga is sikeres versenyző – 2002-ig vezette a repülőteret. Neki köszönhetően 2002-ben Európa Bajnokságot rendezhetett a repülőtér.

Zala megye és a Nyugat – Dunántúli Régió legforgalmasabb repülőtere a **Sármellék** és Zalavár községek határában található **FlyBalaton Repülőtér**. 1991 óta működik polgári repülőtérként, korábban a szovjet légierő támaszpontja volt. Az 1953-ban megépített kifutópályát 1982-ben meghosszabbították, így az jelenleg 2500 méter hosszú és 60 méter széles jó minőségű szilárd,

bazalt-beton burkolatú. A repülőtér legfőbb feladata, hogy megfelelő módon illeszkedjen a nyugat-európai regionális, nemzetközi repülőterek hálózatába. A repülőtér közvetlen közelében érvényesül a Balaton, Hévíz valamint Zalakaros idegenforgalmi vonzereje, illetve a szűkebb és tágabb régió ipari és mezőgazdasági struktúrája.

A FlyBalaton Repülőteret 2005. januártól az ír-magyar Cape Clear Aviation Repülőtér Üzemeltető és Fejlesztési Társaság, 99 évig kötött szerződés alapján üzemelteti. A repülési igények növekedését jól mutatja, hogy néhány kivételtől eltekintve 1991 óta folyamatos a forgalomnövekedés a repülőtéren, mind a repülési műveletek, mind a légi járművek és utasok számát tekintve egyaránt. (Csak a 2006-os évben, november 12-ig, az adatok 9 különböző légitársaság, 2075 légi járművének mintegy 4539 le- és felszállását mutatják, az utasok száma pedig 54 894 fő volt. Ez utóbbi adat a 2005-ös év több mint kétszerese!) Zóka István – 2006-ig a repülőtér igazgatója – elmondása alapján az említett társaság finanszírozásával az eddigi fejlesztési beruházások mintegy 2,5 milliárd forintba rúgnak. Ennek legfőbb eredményei, hogy 2006 áprilisában átadták az új, korszerű terminált és a több mint 360 gépjárművet fogadó képes parkolót. A repülőtér területén 2 étterem és kávézó, 3 autókölcsönző, 1 duty free bolt, továbbá ingatlanközvetítő és utazási iroda is működik. Ez év szeptemberétől állandó határátkelőhely lett a repülőtér, valamint a pályafény kialakítás következtében éjjel-nappal működőképes. A korábbi években a különböző német, svájci, orosz, dán városokkal meglévő légi kapcsolat 2006-ra tovább bővült, a járatkihasználtságot tekintve London, Frankfurt, Dortmund, Bréma, Lübeck és Erfurt a legkedveltebb desztináció. A fejlődést mutatja, hogy 2006-ban az egyik legjelentősebb európai fapados (low cost) légitársaság, a Ryanair is megjelent – Frankfurt és London célállomásokkal – a repülőtéren. Az idei nyári szezonra újabb területek bekapcsolását tervezik. Sikeres egyeztetések esetén Sármellékről török, görög és tunéziai városok is elérhetővé válnának charter repülőjáratokkal.

A repülőtéri ingatlan teljes területe 407 hektár, amelyen raktárépületek, elhagyott katonai létesítmények is megtalálhatóak. Az üzemeltető társaság, ezen területek rendezését, felújítását tűzte ki célul; tervet dolgoztak ki területén ipari park – CARGO bázis –, raktárterület, repülőgép szerelő bázis, esetleg szálloda, szórakoztató központ létesítésére is. Ezek a beruházások elősegítenék a repülőtér forgalmának, minőségének, megítélésének javítását.

A jellemzett regionális repülőterek feladata, hogy adottságaiknak megfelelően illeszkedjenek a régió infrastrukturális rendszerébe. A repülőterek az állandó konkurenciaharcot háttérbe szorítva, egymást kiegészítve, profiljuknak megfelelően kell hozzájárulni a térség gazdasági potenciáljának növeléséhez. A Nyugat – Dunántúli Régió repülőterei közül mindenekelőtt Sármellék és Győr-Pér, kisebb mértékben Fertőszentmiklós fejlődése várható a jövőben.

Irodalomjegyzék

Erdősi F. (2005): Magyarország közlekedési és távközlési földrajza, Dialog Campus Kiadó,

Zóka I : A Sármelléki Repülőtér működésének tapasztalatai (2000-2006, kézirat)

A Nyugat – Dunántúli Régió repülőtereinek vezetőivel, volt vezetőivel, alkalmazottaival, kutatóival – akiknek segítségét ezúton is köszönöm – folytatott beszélgetések anyaga:

Tóth Róbert : Fertőszentmiklós

Vadász László : Győr-Pér

Vízkeleti János : Győrszentiván-Bőny

Szihay György : Pustacsalád

Jurkovich Tamás : Tokorcs

Révész Tamás : Szombathely

Nagy Ernő : Zalaegerszeg

Ferinc Vince: Nagykanizsa

Zóka István : Sármellék

A projektfejlesztés szerepe a területfejlesztésben Dél-Dunántúl mintáján keresztül

Tütő Eszter – Magay Miklós

Ph.D. hallgató, Kaposvári Egyetem - Ph.D. hallgató, Pécsi Tudományegyetem

Bevezetés

A Strukturális Alapok és Kohéziós Alap 2007-től kibővült forrásösszeggel áll az EU-s tagállamok részére. Az unió Kohéziós I. Nemzeti Fejlesztési Terv (I. NFT) a közel 3 milliárd euró pénzügyi támogatást kínált a területi szereplők számára, addig ez évtől 2013-ig összesen 22,4 milliárd euró támogatást nyerhetnek el fejlesztési céljaik megvalósításához. (*www.nfh.hu, 2006.*) A keretek, mint lehetőségek felhasználása azonban megköveteli a megfelelő mennyiségű és minőségű projekt előállítását. A projektfejlesztés feladata, hogy mind szakmai, mind anyagi eszközökkel hozzájáruljon ahhoz, hogy olyan projektek valósulhassanak meg, melyek mind a projektgazda, mind a projekt tágabb társadalmi gazdasági környezete számára előnyös. A projektfejlesztés jelentősége és felelőssége a rendelkezésre álló folyamatosan bővülő források miatt egyre nagyobb és szerteágazóbb feladat.

A cikkben Dél-Dunántúl mintáján keresztül az eddigi projektgyűjtési, projektgenerálási akciók főbb jellemzőit és tapasztalatait mutatjuk be. Fontosnak tartjuk, hogy a jövőben nagy hangsúlyt fektessünk a projektfejlesztésre, mint folyamatos támogató tevékenységre a források minél hatékonyabb és eredményesebb felhasználása érdekében.

Az NFT I. főbb tapasztalatai a sikeres pályázatok tükrében

A 2004-2006. között megnyíló NFT I. öt Operatív Programjának forrásaira a Dél-dunántúli régióból összesen 3883 db pályázat közel 150 milliárd Ft-nyi igényelt támogatással érkezett be, ami az ország összes pályázatának 9,1%, illetve 9,7%-a. Ha megvizsgáljuk a régióból beérkezett és támogatott pályázatok számát és támogatási összegét, országos szinten mindössze 45%-uk részesült kedvező elbírásban, dél-dunántúli viszonylatban pedig 42%-uk. A támogatási összeg oldaláról is hasonló ez az arány. A Dél-Dunántúlon az igényelt támogatás 46%-a került a területi szereplőkhöz, a többi elutasításra került. Ez az arány közel azonos az országos átlaggal. Országos viszonylatban a pályázatok 70%-a már a formai követelményeknek sem felelt meg, s további jelentős részük (közel 30%) elbukott a jogosultsági kritériumok vizsgálatánál. (*EMIR, 2007*) Mindezeket figyelembe véve elgondolkodtató, hogy mennyi energia és pénz veszett kárba a nem jól előkészített projektek és abból készült hibás pályázatok miatt, ami rengeteg csalódásra adhat okot a területi szereplők körében. A pályázatok megfelelő előkészítésére és megalapozására nagy hangsúlyt szükséges fektetünk, amennyiben változtatni szeretnénk ezen a tendencián.

A megalapozott projektek tervezése, fejlesztése hosszú időt vesz igénybe – a tervezés alapos előkészítés esetén 2-szer, 3-szor hosszabb időt igényel a megvalósításnál – illetve kellene, hogy igénybe vegyen, mint maga a megvalósítás. Annak érdekében, hogy a megvalósítási szakaszban a lehető legkevesebb problémával találkozzon a projektgazda mindent pontosan meg kell tervezni, nem hagyatkozhatunk arra, hogy ha megnyertük a projektet, majd kitaláljuk, mit csináljunk. A tervezés során többek között el kell végezni az alapos helyzetelemzést, a szükségletek részletes vizsgálatát, a pénzügyi tervezést, a környezeti hatások vizsgálatát és a költség-haszonelemzést egyaránt. A tervezés korai szakaszában azonban ismernünk kell azokat az országos, területi dokumentumokat, jogszabályokat, melyekhez illeszkednünk kell a projekttel. Ezen feltételek azonban az I. NFT I. és az II. NFT (más néven Új Magyarország Fejlesztési Terv) folyamán is - mindig csúszással, nem sokkal a pályázati beadási határidő megkezdése előtt állt végleges

formában a potenciális pályázók rendelkezésére. Ebből adódóan úgy kellett alakítaniuk fejlesztési terveiket, hogy megfeleljenek az elvárásoknak, ami viszont magát a projekt megvalósítását nehezítette meg. Ehhez az is hozzájárult, hogy a korábbi magyar pályázati rendszerek működési módja eltért az EU-s gyakorlattól, ahol a pályázati rendszereket a különböző szakminisztériumok alakították ki saját belső prioritásaikkal összhangban.

Nagyon fontos figyelembe vennünk, hogy ami nincs benne a 2007-től nyíló II. NFT támogatási célkitűzéseiben, azoknak a fejlesztéseknek nagyon kevés az esélyük, hogy más hazai forrást szerezzenek terveik realizálásához. (Szaló P., 2006) Ezért elkerülhetetlen a társadalmasítás tényleges volta, hogy a központi szint az alulról jövő kezdeményezéseket is figyelembe vegye, illetve a fentről meghatározott iránymutatásokat tartsák szem előtt a helyi szereplők projektjük kidolgozásához. Ehhez szintén jó eszköz lehet a projektgenerálás.

A Dél-Dunántúlon lezajlott főbb projektgenerálási akciók

Az elmúlt öt év során a régióban hat fontosabb átfogó projektfejlesztési program zajlott le, melyek összefoglaló adatait az 1. sz. táblázat tartalmazza. A fejezetben leírt akciók mindegyike kampányszerű egy-egy tervezési időszakhoz köthető. Míg az Európa Pályázat Előkészítő Alap és a Zöld Kezdet központi megvalósításként zajlott le, addig a további négy munka a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Ügynökség Kht. (DDRFÜ Kht.) feladatfelvállalásaként indult el.

1 táblázat: A Dél-Dunántúlon végrehajtott jelentősebb projektelőkészítő-programok legfontosabb paraméterei

A program neve	Központi	Regionális	Beérkezett projektötletek száma (db)	Fejlesztett projektek száma (db)
	kezelésű			
EU Projekt I.		*	159	47
PEA I.	*		353	93
MATRA		*	62	53
Zöld Kezdet	*		80	-
EU Projekt II.		*	289	77
PEA II.		*	26	26

Forrás: A szerzők összeállítása a DDRFÜ Kht. adatai alapján

Az EU projekt

Az első átfogó projektgyűjtő-rendező program az EU projekt (EU Projekt – Strukturális Alapokból finanszírozható fejlesztési projektek előkészítése a Dél-Dunántúl kistérségeiben) elsődleges célja az volt, hogy segítse a kiinduló fejlesztési projektbázis megteremtését a Dél-dunántúli régióban oly módon, hogy az érintett területi szereplőket felkészíti a projektgenerálással összefüggő feladatok végrehajtására, megismerteti őket az alkalmazandó konkrét módszerekkel, amelyek fenntartható módon hasznosíthatóak a régió későbbi fejlesztési tevékenysége során. A program finanszírozásáról a Dél-Dunántúli Regionális Fejlesztési Tanács hozott döntést.

A munka középpontjában egy műhelymunka sorozat állt, melynek keretében a Dél-dunántúli régió valamennyi kistérségéből a potenciális projektgazdák egyrészt megismerhették a projekt generálás és fejlesztés során alkalmazható konkrét módszereket, másrészt gyakorlati szakértői segítséget kaphattak konkrét projekt elképzeléseik kidolgozásához.

Az EU projekt keretében megrendezett 9 kistérségi műhelymunkán 159 projektelképzelést ismertettek a projektgazdák, kistérségenként átlagosan 7 projektötlet került bemutatásra. Ezek közül a műhelymunkák során 47 projekt került kiválasztásra és kidolgozásra.

A projekt elképzelések Strukturális Alapok szerinti megoszlása a következőként alakult. A beazonosított és illeszkedő 130 projektötlet döntő hányada (107 db, 82,5%) ERFA típusú projekt, a fennmaradó 17,5% (23 db) ESZA típusú. Ez alapvetően jelzi a kistérségek fejlesztési törekvéseit. Ebből arra lehet következtetni, hogy a régió fizikai környezetében levő fejlesztési projektek azonosítása egyrészt könnyebb lehet, másrészt a területi szereplők többsége nagyobb fontosságot tulajdonít a beruházási jellegű projektek előkészítésének.

A kidolgozott projektek projektgazda szerinti megoszlását nagymértékben befolyásolta a műhelymunkák résztvevőinek köre, ugyanis több műhelymunkán a résztvevők alapvetően az érintett kistérségek vezetőiből, a tagönkormányzatok polgármestereiből, az önkormányzatok munkatársaiból kerültek ki. Ennek megfelelően a projektek adatait összesítve azt tapasztaljuk, hogy a kidolgozott projektek három-negyedénél a pályázó szervezet a kistérség vagy a helyi önkormányzat és annak szerve. A projektek fennmaradó egy-negyed része egyrészt civil szervezetektől (15%), másrészt egyéb szervezetektől (13%) érkezett be. A projektjavaslatokra jellemző, hogy alacsony a nem önkormányzati vagy kistérségi kezdeményezésű projekt, kevés civil szervezettől érkezett be projektelképzelés (bár országos összehasonlításban a 15%-os civil részvétel igen jónak nevezhető), ráadásul e civil szervezetek jelentős része csak „formailag” civil, valójában egy önkormányzatnak vagy intézménynek az irányítása alatt áll, érdekszférájába tartozik. (*Zárótanulmány, 2003*)

Az Európa Pályázat Előkészítő Alap (PEA)

Az Európa Pályázat Előkészítő Alap (PEA) célja Magyarországon olyan színvonalas projektek teljes körű előkészítése volt, amelyek megvalósítása az Európai Regionális Fejlesztési Alap (ERFA), illetve az Európai Szociális Alap (ESZA) támogatásának elnyerése esetén a 2004-2006 közötti időszakban megkezdődhet. A PEA nem közvetlen anyagi támogatást, hanem szakmai háttérrel nyújtott a kiválasztott projekt-ötletek pályázatokká történő fejlesztéséhez. A PEA keretében összesen 27 millió euró állt rendelkezésre, melyből a PHARE program 15 millió eurót, a hazai kormányzati források 12 millió eurót finanszíroztak. Pályázni olyan projektötletekkel lehetett, amelyek egyrészt összhangban állnak a hazai fejlesztéspolitikai elképzelésekkel (azaz általánosságban a Nemzeti Fejlesztési Tervvel és az érintett Operatív Programokkal), másrészt illeszkednek az ERFA és az ESZA támogatási területeihez.

Az PEA-hoz az Észak-magyarországi Régió mellett a Dél-dunántúli régió szereplői nyújtották be a legtöbb pályázatot a lakosságárányhoz viszonyítva.

A PEA komoly negatívuma és tanulsága, hogy mind az értékelés, mind az eredményhirdetés, mind a kidolgozás jelentős csúszást szenvedett az eredetileg tervezett, s meghirdetett időpontokhoz képest (*PEA, 2003*). A nyertes projektgazdák jelentős része érezte úgy, hogy akkor jártak volna jobban, ha nem a PEA szakértőkre bízzák pályázatuk kidolgozását, hanem amint megjelennek a kiírások, rögtön benyújtják a saját forrásból már előkészített pályázatokat. Ennek azonban olyan költségvonzata volt, amit a köz- és civil szféra nehezen, vagy egyáltalán nem tudott volna előteremteni. A PEA célkitűzése bár önmagában nagyon jó, hatékonysága gyengének tekinthető, mivel az időben megcsúszott előkészítés miatt számos projektötlet került olyan sorsra, hogy mire elkészültek a pályázatok, nem maradt forrás a megvalósításukra. Az elhibázott túlzott

kommunikáció visszájára csapott, ami visszavetette az EU-s források megszerzésébe vetett hitet.

A Zöld Kezdet projektgyűjtés

A Zöld Kezdet projektgyűjtés 2003. májusában kezdődött el a régiókban és a határidő-módosításokat követően szeptemberben fejeződött be. A projektgyűjtés keretében a Regionális Fejlesztési Ügynökségek aktualizálták a korábbi gyűjtések eredményeként felszínre került környezet- és természetvédelmi témájú projekteket, majd a honlapokon elhelyezett Zöld Kezdet adatlap segítségével új projekteket gyűjtöttek.

A Zöld Kezdet projektgyűjtés fő célul tűzte ki az I. NFT Környezetvédelem és Infrastruktúra Operatív Programjához illeszkedő környezet- és természetvédelmi témájú projektötletek feltárását az egész országban. A projektgyűjtés eredményeként a Dél-dunántúli régióban 80 projekt került lajstromba. (*Zöld Kezdet Projektgyűjtés, 2003*)

A MATRA program

A Holland Külügyminisztérium által támogatott MATRA program keretében megvalósult képzéssorozat elsődleges célja volt, hogy a projektmenedzsment területén jártas szakembereket képezzenek ki Magyarország hét régiójában az ERFA, az ESZA és az EMOGA forrásból megvalósítható pályázatok megvalósításához. Az EU projekt I programot követően ez volt az első olyan nagyobb tréning a Dél-Dunántúlon, mely az önkormányzati és állami intézmények, civil szervezetek munkatárainak módszertani ismereteit kívánta megalapozni a projektfejlesztésben. A Dél-Dunántúlon 55 területi szereplő vehetett részt a képzésen, melyet országos szinten a TEMPUS Közalapítvány, a Dél-Dunántúlon pedig a DDRFÜ Kht. koordinált. (*MATRA, 2004*) A programnak csak másodlagos célkitűzése volt a projektgenerálás, de eredményei semmiképpen sem elhanyagolhatóak, miszerint 53 projektjavaslat került továbbgondolásra.

Az EU projekt 2

A Miniszterelnöki Hivatal finanszírozásának jóvoltából a DDRFÜ Kht. az alábbi projektgenerálási feladatok elvégzését vállalta fel. A Dél-Dunántúlon összegyűjt 250 új projektötletet, előkészít 70 új, az I. NFT Operatív Programok intézkedéseire illeszkedő projektjavaslatot, kidolgoz 15, az I. NFT Operatív Programok intézkedéseire illeszkedő komplett pályázati anyagot.

A program a 2003 tavaszán lebonyolított EU Projekt projektfejlesztő tréningorozat folytatásának tekinthető, azzal a különbséggel, hogy a jelen programban nagyobb hangsúly helyeződött egyes célcsoportok (pl. civilek, egyetemek) bevonására. A munka fő célja volt a Dél-dunántúli régióban felmerülő fejlesztési igények, projektelképzelések begyűjtése, azonosítása, és azok életképes és az I. NFT forrásaiból finanszírozható projektjavaslatokká történő továbbfejlesztése. (*EU Projekt 2, 2004*) A létrejött projektjavaslat adatbázis alapja lehetett a KEZDET adatbázisnak, melynek alkalmazásával a Dél-Dunántúlon jelenleg zajlik a fejlesztési ötletek kezelése

2. táblázat: Az EU Projekt II. keretében a DDRFÜ Kht. által felvállalt és a ténylegesen generált projektek száma a Dél-Dunántúlon

	Terv db	Tényleges db
Befogadott projektelképzések	250	289
Műhelymunkákon továbbfejlesztett		32
Külön konzultáció	55	11
Megyei projektek		18
Kiemelt regionális projektek	15	16
Kidolgozott projektjavaslatok	70	77

Forrás: A szerzők összeállítása a DDRFÜ Kht. adatai alapján

A második Projekt Előkészítő Alap

A második Projekt Előkészítő Alap (PEA II.) program 2005-ben került lebonyolításra, de ellentétben a PEA I. programmal a PEA II. irányítását már a régiók maguk végezték. A Dél-Dunántúlon a rendelkezésre álló keretből 25 kiemelt fontosságú projekt részleges, vagy teljes kidolgozása valósult meg. A program összköltségvetése 286 millió Ft volt, míg a kidolgozott projektek összköltségvetése eléri a 60 milliárd Ft-ot. A program legfontosabb célja az volt, hogy a 2007-2013 időszaknak a régió megfelelő mennyiségű és előkészítettséggel rendelkező projekttel vágjon neki. (PEA II, 2006)

Összefoglalás, következtetés

Az eddigi projektgyűjtések összefoglaló tapasztalata, hogy bár jelentős eredményeket értek el, mind kampányszerű akcióknak számítottak. (Kézy B.- Barna Z., 2004) Céljuk, hogy az ország előtt álló tervezési dokumentumok, az I. NFT és II. NFT célkitűzéseit megvalósító fejlesztési elképzelések felszínre kerüljenek, és a projektötletek egy része minél inkább megközelítsék a kidolgozott pályázati szintet. A jelenben és a jövőben egyre fontosabb, hogy megfelelő minőségű, bizonyított társadalmi – gazdasági hasznot hozó fejlesztési ötletek kerüljenek kidolgozásra, majd támogatásra. Ez pedig csak folyamatos projektfejlesztést és előkészítést támogató tevékenységgel lehet hatékonyan elérni. A fejlesztéseknek illeszkedniük kell a stratégiai tervekben, operatív programokban meghatározott célokhoz, feltételekhez, s nem utolsósorban helyi fejlesztési szándékot, érdeket kell tükrözniük. A folyamatos projektgenerálás másik fontos szerepe, hogy helyi, alulról jövő kezdeményezésként hosszabb távon adjon iránymutatást a tervezés számára. A központi szintű terveknek az alsóbb szintekre kell épülniük, a helyi fejlesztések kidolgozásánál viszont figyelembe szükséges venni a felsőbb szint iránymutatásait. Ez a kölcsönhatás pedig elengedhetetlen a hatékony területfejlesztés realizálásához.

Irodalomjegyzék

EMIR (2007): <http://www.nfh.hu/emir/>

EU Projekt 2 (2004): EU Projekt 2 záró beszámoló, DDRFÜ Kht.

MATRA (2004): Végző monitoring jelentés a MAT02/HU/9/1 számú MATRA projekt dél-dunántúli megvalósulásáról, DDRFÜ Kht.

Kézy B.- Barna Z. (2004): PADF Projektértékelő és fejlesztő eszköz. A Modul. Projektcsatorna 5. o.: www.ddrft.hu

PEA (2003): PEA elemzés, DDRFÜ Kht.

PEA II. (2006): Záró szakmai beszámoló PEA II., DDRFÜ Kht.

Szaló F. (2006): Az alap mellé épült ház, in: Falu város régió, 2006. 1. sz. p. 7-10.

Zárótanulmány (2003): EU Projekt – Strukturális Alapokból finanszírozható fejlesztési projektek előkészítése a Dél-Dunántúl kistérségeiben Zárótanulmány és projektzáró jelentés. Készítette: Megakom Stratégiai Tanácsadó Iroda és Ex Ante Tanácsadó Központ. www.ddrft.hu.

Zöld Kezdet Projektgyűjtés (2003) : www.ddrft.hu

További felhasznált irodalom:

Horváth Gy.: Regionális támogatások az Európai Unióban. Osiris Kiadó, Budapest. 2003.

Márton Gy.: Az Első Magyar Fejlesztési Terv tervezési folyamatának tapasztalatai Regionális szemszögből in: Falu város régió 2004. 9.sz. p. 32-45.

Pálné Kovács I.: Regionális politika és közigazgatás. Dialóg Campus kiadó. Budapest-Pécs. 2001.

Projekt Előkészítő Alap (PEA) értékelése, VÁTI Kht. Területi Igazgatóság, 2004.

Sarudi Cs. (2003): Térség –és vidékfejlesztés. Agroinform Kiadó.

Tétényi T.: Merre tovább, projektgenerálás? In: Falu város régió 2005. 3-4.sz. p. 99-104.

255/2006.(XII.8.) Korm rendelet a 2007-2013 programozási időszakban az Európai Regionális Fejlesztési Alapból, az Európai Szociális Fejlesztési Alapból és a Kohéziós Alapból származó támogatások felhasználásának alapvető szabályairól és felelős intézményéről.

Területfejlesztési eszközök a kistérségek életminőségének javítása szolgálatában - A veresegyházi modellkísérlet

Ujvári Krisztina

ügyvezető igazgató, Ecorys Magyarország Tanácsadó Kft.

*„Hogy egy közösség olyan életmódot fejlesszen ki, amely képes arra,
hogy harmonikus egyensúlyba hozza az emberi célokat a természeti
erőforrásokkal, az legalább akkora teljesítmény, mintha lélegzetelállító
katedrálisokat emelne.”*

(CSÍKSZENTMIHÁLYI M.)

Bevezetés

Korunk fogyasztásközpontú, elidegenedett és környezeti katasztrófák által veszélyeztetett társadalmának jogos felvetése és igénye annak vizsgálata, hogy életének, tevékenységeinek egyes elemei önmagukban és összességükben miként befolyásolják az élet minőségét általában, milyen összefüggésben állnak a hagyományosan hajszott anyagi „jólét”, a boldogság vagy megelégedettség érzésével.

A vizsgált kérdés rendkívül összetett, mérése, mérhetősége a szociológián, pszichológián, egészségtudományon, környezettudományokon és a gazdasági szférán át kutatók sokaságát foglalkoztatja.

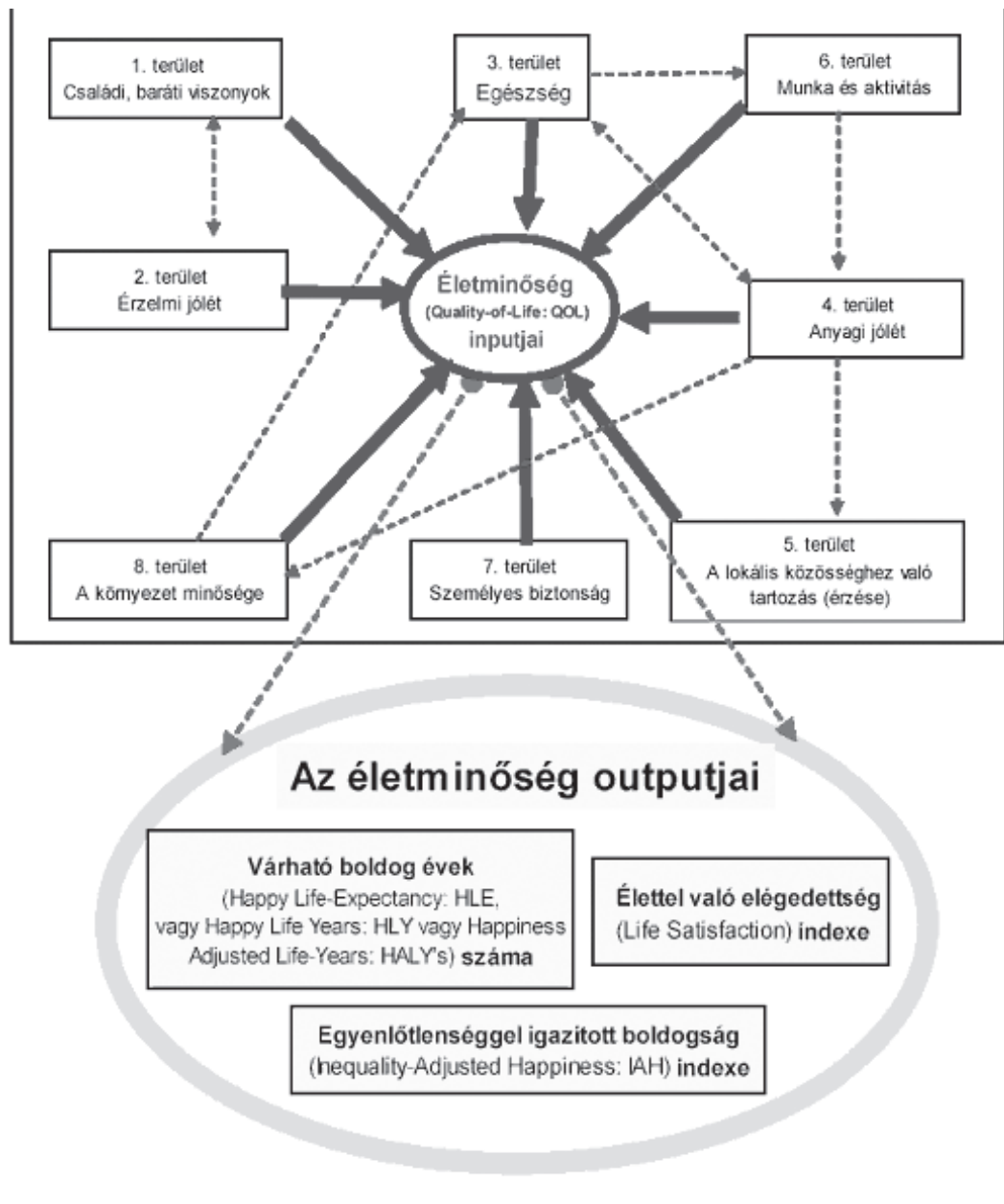
Az életminőség-kutatás alapvetően két modellt különböztet meg:

A **skandináv életszínvonal- életkörülmények modell** (*Erikson 1993*) középpontjában az erőforrások vizsgálata áll, nagy hangsúlyt fektet az életfeltételek életminőséget befolyásoló szerepére és kizárólag objektív indikátorokkal dolgozik.

Az **amerikai életminőség (Quality of life) modell** (*Campbell/Converse/Rodgers 1976*) megközelítése szerint a jólétet és életminőséget szubjektíve észleljük, így az egyének szubjektív közérzete alapján kell az adott társadalom életminőségét értékelni. A szubjektív életminőséget alapvetően két indikátorral, a boldogsággal és a megelégedettséggel mérik .

Az objektív tényezők és szubjektív megélésük indikátorait összetetten értelmezi Rahmann, akinek input-output táblájának elemei (*l. ábra*) megfeleltethetők a veresegyházi kistérség fejlesztési koncepciójában megfogalmazott tématerületeknek.

1. ábra: Rahmann input-output modellje

Forrás: Sebestény 2005

A szinte csak gazdasági fejlődésre, anyagi gazdagodásra fókuszáló társadalomirányítási logika mellett ki tehát kell alakítani, ki kell fejleszteni az emberek életmódjára, életminőségére irányuló, társadalmi öntevékenységet involváló társadalomszervezési módot.

A gazdaság-szervezés globális standardjai ismertek, az életmód és életminőség területe nem rendelkezik ilyen, mindenhol érvényes szervezési standardokkal. Ezeket nekünk itthon, a hazai viszonyokból és a hazai lehetőségekből kell kibontanunk, kreatív megoldásokat keresve kialakítanunk. Nemzeti felemelkedésünk záloga a gazdasági modernizációra épülő életmód-modernizáció.

Módszerek

2. ábra: A Veresegyházi Kistérség települései

A VÉP modell

A Veresegyházi Kistérség 8 települése (2. ábra) - Csomád, Erdőkertes, Galgamácsa, Órbottyán, Vácegres, Váckisujfalu, Vácrátót, Veresegyház - 2002-2004 között adott helyett a kormányzat **kistérségi innovációs modellkísérletének**, az ún. Veresegyházi Életmód Program modellnek (VÉP).

Forrás: VÉP Kkht. 2003

Az ebben a programban megfogalmazott újszerű területfejlesztési metodika értelmében a szinte csak gazdasági fejlődésre, anyagi gazdagodásra fókuszáló társadalomirányítási logika mellett ki kell alakítani, **ki kell fejleszteni az emberek életmódjára, életminőségére irányuló, társadalmi öntevékenységet involváló társadalomszervezési módot.**

A „humántőke orientált értékteremtés modellje „abból indul ki, hogy a **gazdaság** az az alrendszer, mely globális rendbe szerveződve működik, a társadalom nem versenyszférái pedig, - az **egészség, az oktatás, a környezet, a közigazgatás, és az emberek szabadidős közéleti tevékenysége** - azok a területek, ahol a gazdasági megújulás leginkább hasznosulhat.

A gazdaság, egészségügy, oktatás hármas folyamata teszi lehetővé az egyén, a család és a közösség jobb boldogulását. A közintézmények innovációjával és új társadalmi intézmények megteremtésével, a környezet megóvásával, hatékony közélet megteremtésével, az emberek együttélési és együttműködési kultúrájának fejlesztésével elősegítjük az egészséges életmód térhódítását.

A kisközösségek értékeinek a helyreállítása, óvása és gazdagítása csak úgy lehetséges, ha ezekkel az értékekkel számot vetünk, professzionális kézzel menedzseljük és tulajdonosaként felügyeljük a folyamatot.

A VÉP Életmódprogram által elindított fejlesztési programok létjogosultsága a következőkre épült:

- a térség kiváló földrajzi és környezeti adottságai
- az itt élők tapasztalata „modellszerű” életben
- dinamikus mikro-társadalmi folyamatok
- erősödnek a szerves kapcsolatok a települések között a formális kapcsolatok vesztélyeztetése nélkül
- a települések döntöttek a közös kiemelkedés, felemelkedés mellett

A modellhez tartozó célok és intézkedések területi és társadalmi megalapozottságának és fenntarthatóságának biztosítása érdekében a teljes fogadóterület holisztikus egységként értelmezve, interdiszciplináris megközelítésben az alábbi tényezők mentén került vizsgálat alá:

1. Regionális és közigazgatási tér, szuburb hatások
2. Földrajzi adottságok, környezeti állapot
3. Infrastruktúra, közlekedés, kommunikáció
4. Oktatás-innováció és egészségmenedzsment
6. Társadalmi - kulturális tényezők, szociális kohézió
7. Emberközpontú gazdaságszervezés, szolgáltatások

Mindenezek alapján a VÉP modell alappilléreit a következő beavatkozási területek jelentették:

1. Turizmusra épülő gazdaságfejlesztés

2. Misszió Egészségközpontra épülő egészségügyreform: európai szintű egészség menedzsmenttel az egészséges életévek felzárkóztatása

3. Iskolaszövetségre épülő Oktatási Program:

4. VÉP – Életmód Klubhálózat:

az emberi viszonyok és az informatika modernizációjával a kistelepülések közösségeinek újraélesztéséért a

- Közigazgatás
- Informatika
- Közösségi Klubháló
- Táj kultúra területén

Az egyes szakmai programok koncepciójának kidolgozását követően el kell érni azok beépülését a helyi közösségek, önkormányzatok gondolkodásába. Ez a folyamat az egyes programok esetében egységes logikára építve valósulhat meg.

- **Első fázis:** szakértői műhely munkák során elkészültek a **szakmai koncepciók**, programtervek.
- **Második fázis:** elkezdődött a kidolgozott **szakmai programok ismertetése, megvitatása** a helyi települési képviselőkkel, szakértőkkel, a kapcsolódó projektek települési sajátosságokhoz adaptálása.
- **Harmadik fázis: a projektek megvalósítása**, a konkrét településeken történő megjelenések. Evvel egyidejűleg ki kell alakítani azokat a működtető szervezetek melyekhez rendelkezhetőek mind a közös szakmai feladatok, jogi felelősségek és a fenntarthatóság finanszírozási formái.
- **Negyedik fázis: a működés standardizálása** annak érdekében, hogy később a tapasztalatok, a módszerek máshol is jól hasznosíthatóak legyenek.

Eredmények

A program 2004-ben a kormányváltás okán leállt, finanszírozását a kormány politikai megfontolásból beszüntette. Célkitűzése értelmében legfontosabb eredménye lehetett volna, hogy **a térségben élő emberek életében helyére kerül az egészség, a műveltség és a közösségért vállalt munka értéke, nem külső kényszerek, hanem belátás és tapasztalás hatására.**

Összefoglalás

A **gazdaságban** javulnak és kvalifikáltabbak lesznek a munkahelyek, javul a munkához és a vállalkozáshoz való viszony, nőnek a jövedelmek és ezáltal javul az életminőséget megalapozó életszínvonal, megnő a terület presztízse, és egyre többen választják lakhelyüknek, munkahelyüknek és pihenési célpontnak a térséget;

Javul az emberek **egészségi** állapota és meghosszabbodnak az egészségben töltött életéveik; javul ezáltal a jövőhöz, gyermekeik jövőjéhez való konkrét viszony, lehetővé és elfogadottá lesz a hosszabbtávú jövőtervezés, mind az egyes embereknél, mind a családoknál és a települési közéletben is;

Javul az **oktatás** és ez által a gyermekek esélye arra, hogy egyre nagyobb számban kezdjék meg felsőfokú tanulmányaikat és kvalifikációjuknak megfelelő munkát találjanak, vagy vállalkozást indítsanak szülővárosukban / falujukban, vagy annak közvetlen környékén;

A **közigazgatásban** gyorsabb, szakszerűbb, kevesebb várakozást és utánjárást igénylő polgárbarát ügyintézés alakul ki, javul az önkormányzati testületek és a közigazgatásban dolgozók munkájának hatékonysága.

Javul a térségben élők **közösséghez** való viszonya, stabilan jó marad a közbiztonság, a polgárok és a vendégeik megelégedésére jól működnek a közintézményeink, javulni fog a térség kulturális, szabadidős és sport élete.

Megőrződik a környék **természeti épsége**, nő a térség zöldterülete, jó levegőt és kellemes környezetet biztosítva a lakóknak és vendégeiknek.

Irodalomjegyzék

Coskun Samli, A – Rahtz, D. – Sirgy, J. (eds.) (2003): *Advances in Quality-of-Life Theory and Research*. Kluwer Academy Publisher. Dordrecht. 249 p.

Dávid B. – Tóth O. (2003):—VÉP Panel I. hullám tanulmány, MTA Szociológiai Kutatóintézet

Fekete Zs. (2006): Életminőség–konceptiók, definíciók, kutatási irányok. *In: Utasi Á. (szerk.) 2006: A szubjektív életminőség forrásai: biztonság és kapcsolatok*. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest. pp. 277-301.

Sebestyén T. (2005): *Életminőség és boldogság magyar trendje globális összehasonlításban*. Eutrend Kutató. Budapest. (Kézirat)

Teampannon Kft. (2002): *A veresegyházi kistérség területfejlesztési koncepciója*

Utasi Á. (szerk.) (2006): *A szubjektív életminőség forrásai: biztonság és kapcsolatok*. MTA Politikai Tudományok Intézete. Budapest. 309 p.

VÉP Kkht. (2003): *VÉP Életmódprogram vezetői összefoglaló*

Poszterek

A regionális versenyképességet befolyásoló objektív és szubjektív tényezők¹

Barna Katalin

*Kaposvári Egyetem-Gazdaságtudományi Kar,
Gazdálkodás- és Szervezéstudományok Doktori Iskola*

Bevezetés

A harmonikus és kiegyensúlyozott területi fejlődést célul kitűző regionális politika, a kohézió leghatékonyabb eszközének a régiók versenyképességének javítását tekinti. A regionális versenyképesség fogalmkörének felértékelődését jelzi, hogy a Strukturális Alapok 2000-2006 közötti irányelveiben már megjelentek fő célként a régiók versenyképességének megerősítésére vonatkozó legfontosabb fejlesztési javaslatok is, amely felfogás a 2007-2013 tervezési időszakban még tovább erősödik. Az Európai Unió az egy lakosra jutó bruttó hazai termékkel (továbbiakban GDP) méri a régiók versenyképességét, a mutató az adott területi egységen, egy év alatt megtermelt és felhasználásra kerülő termékek, és szolgáltatások értékét jelenti. Mint a regionális versenyképességet mérő egyetlen mérőszám, a GDP nem adhat pontos eredményt, hiszen például a regionális GDP azokat a jövedelmeket is magában foglalja, amelyeket tulajdonosaik kivonhatnak az adott területről. Más szempontból vizsgálva a fenti mutató kizárólag objektív valós tényadatokra támaszkodik tehát tisztán ökonómiai szemléletű, így nem tudja figyelembe venni azokat a tényezőket, amelyek a régióban élő lakosság számára az életszínvonal szempontjából meghatározóak. Jelen tanulmányban bemutatásra kerülő kutatás célja az volt, hogy *a regionális versenyképességet leginkább befolyásoló tényezőket – az egy főre jutó GDP, mint mutatószám és a lakosság véleményének jelentőségét figyelembe véve – meghatározza, azokat elemezze, és egy modellbe sűrítse matematikai-statisztikai módszerek alkalmazásával.*

Anyag és módszer

A kutatás alapját **primer és szekunder** adatbázis képezte. A **szekunder** adatbázis kialakításához a szerző figyelembe vette azt, hogy a területfejlesztési politika keretében, az országgyűlés határozza meg azokat a kistérségeket, amelyek támogatásra jogosultak. A kedvezményezett térségek lehatárolásának alapjait és típusait jelenleg a **24/2001. Országgyűlési Határozat** szabályozza. A lehatárolás minden esetben gazdasági, infrastrukturális, társadalmi-szociális és foglalkoztatottságra vonatkozó mutató alapján történt.

Az elemzések alapjául a **T-STAR adatbázis** szolgált, a vizsgálatok az 1999-2003 időszakot fogják át. Az elemzésekhez **településszintű adatokat** használt fel a szerző, a minél árnyaltabb és szemléletesebb helyzetkép érdekében. Az egy főre jutó GDP és a kiválasztott változók közötti kapcsolat szorosságának és intenzitásának méréséhez a **korreláció-analízis** módszerét alkalmazta a szerző (*Köves-Párnicky, 1975*). A modell alkalmazhatóságának alapvető feltétele, hogy az országban élők véleménye is tükröződjön az eredményekben, ehhez **primer** adatbázis kialakítása vált szükségessé. Ennek megteremtése érdekében egy olyan **kérdőívet** kellett szerkeszteni, amely tartalmazza a T-STAR adatbázis és a 24/2001. OGY határozat alapján az elemzésbe bevont változókat. A megkérdezettek feladata, a felsorolt változók saját véleményük alapján történő sorrendbe állítása volt. A felmérés országos, területi szinten reprezentatív volt, 2004-től 1051 db kérdőív került kitöltésre, személyes megkérdezés alapján. A kérdőívek kiértékelése **rangsorolás alapján**, a szerző által kialakított **pontozásos módszer** segítségével történt (*Molnár-Barna, 2004*). A modellbe került változók csak úgy váltak összegezhetővé, hogy azonos mérési

¹ A tanulmány a K63209 számú „Regionális fejlettségbeli különbségek mérése településszinten” című OTKA kutatás keretében készült.

skálára kerültek, tehát meg kellett oldani a mértékegységek és nagyságrendek különbözőségéből adódó összehasonlíthatatlanság problémáját. A probléma kiküszöbölését **skála-összehangoló transzformáció** segítette elő (Molnár, 2001).

Eredmények

A regionális versenyképességet befolyásoló lényeges szubjektív változók meghatározása

Az egy főre jutó regionális GDP mellett, a régiók területi versenyben betöltött helyzetét jól reprezentáló egyéb mutatószámokat is bevont a szerző a kutatásba. Az elemzésekhez használt változókat a **24/2001. Országgyűlési Határozat** által meghatározott mutatószámok alapján választotta ki a szerző (1. táblázat).

1. táblázat: Az elemzésbe bevont változók

Népességszám év végén, fő	Épített lakások aránya, %
Népsűrűség, fő/km ²	Ivóvízvezeték-hálózatba bekapcsolt lakások aránya, %
60 év feletti lakónépesség aránya, %	Az ivóvízvezeték-hálózatra jutó csatornahálózat aránya, (közműolló) %
1000 lakosra jutó élve születések száma, fő/ezer fő	Vezetékes gázellátásba bekapcsolt háztartások száma a lakásállomány százalékában, %
1000 lakosra jutó halálozások száma, fő/ezer fő	1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma, db/ezer fő
1 lakosra jutó odavándorlók száma, fő/fő	1000 lakosra jutó személygépkocsik száma, db/ezer fő
1 lakosra jutó elvándorlók száma, fő/fő	Tartós munkanélküliek aránya, %
1000 lakosra jutó kiskereskedelmi üzletek száma, db/ezer fő	Munkanélküliek aránya, %
1000 lakosra jutó vendégszúkák száma, db/ezer fő	

Forrás: T-STAR adatbázis alapján, a szerző saját összeállítása

A kutatás során a szerző a GDP – mint a regionális versenyképesség alapmutatószáma – jelentőségét sem akarta figyelmen kívül hagyni, ezért a **többváltozós korreláció-analízis** módszerét alkalmazta, amellyel lehetővé vált a GDP és a kiválasztott 17 befolyásoló tényező közötti kapcsolat intenzitásának és irányának kimutatása.¹ A vizsgálatokat az 1997, 1999, 2001 és 2003. évekre Budapest figyelembevételével illetve a fővárost kihagyva az elemzésekből is elvégezte a szerző (1. táblázat). Amiatt, hogy a 0,7, vagy az annál nagyobb abszolút értékű korrelációs együtthatók esetében tekinthető nagyon szorosnak a vizsgált mennyiségi ismérvek közötti kapcsolatot, csak a vizsgált időszakban, legalább 2 év esetében az e fölötti értékhez tartozó ismérveket tekintette a szerző a regionális versenyképesség **objektív lényegesen befolyásoló tényezőinek**. Ezek a tényezők álltak az egy főre jutó GDP-vel a legszorosabb kapcsolatban. Az 1. táblázatból leolvasható, hogy a fejlettséget meghatározó elsődleges befolyásoló tényezők, a korrelációs együttható intenzitásának megfelelően:

- az 1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma,
- a népsűrűség,
- a közműolló,
- az 1000 lakosra jutó személygépkocsik száma,
- a munkanélküliek aránya és
- az év végi népességszám.

¹ A változók számának szűkítésére szolgáló alapvető módszer a faktor-analízis. Az elemzéseknél figyelembe vett változók esetén, tudatosan nem használtam ezt a módszert, mert a faktor-analízis eredményeként hipotetikus, azaz fiktív változókat (faktorokat) különíthettem volna el, amelyek azonosítása nem egyértelmű. Kutatásaim során, azonban a meghatározott fő befolyásoló tényezőket számszerűleg is figyelembe.

Ahhoz, hogy a modell objektív ágába került mutatók összeadhatóvá váljanak, skála-összehangoló transzformációt kellett alkalmaznia a szerzőnek, amelynek eredményeképpen a fenti mutatók azonos szintű mérési skálára kerültek.

$$\frac{x_i - x_{\min.}}{R_x}$$

Ahol

X_i : Az adott változó értéke az adott településen

X_{\min} : Az adott változó legkisebb értéke a települések között

R_x : Az adott változó legnagyobb és legkisebb értékének különbsége (terjedelem)

Az eljárást követően a változók összeadhatóvá váltak, és a fő befolyásoló változók a fentiekben meghatározott, 2003-as évre vonatkozó korrelációs együtthatók alapján súlyozásra kerültek, amely szerint az **objektív regionális versenyképesség** (továbbiakban ORV) az alábbi általános formulában írható fel.

$$ORV = 0,948 \cdot V + 0,893 \cdot NS + 0,803 \cdot KO + 0,780 \cdot SZGK - 0,721 \cdot M + 0,712 \cdot N^2$$

Az alábbi képletbe behelyettesítve a hat befolyásoló tényező értékét, minden egyes megyére vonatkozóan egyetlen számmal jellemezhető a megyei, majd egyszerű átlagolással a regionális versenyképesség. Ennek megfelelően az objektív regionális versenyképességi mutató alapján felállított sorrend nagyon sok különbséget mutat, Budapest és Győr-Moson-Sopron megye kivételével mindegyik megye elmozdult a ranglistán. Az ORV mutató szerinti rangsorolás legnagyobb pozitív hatása tehát *Borsod-Abaúj-Zemplén és Szabolcs-Szatmár-Bereg* megyére volt. Ennek oka, hogy az említett két megye esetén a népesség, a népsűrűség valamint a közműolló mutatók esetén a megyék tekintetében a középmezőnybe sorolható, így a két megye kedvezőbb helyet foglal el a vizsgált versenyképességi mutató szempontjából. *Bács-Kiskun és Csongrád megye* azonban az objektív versenyképességi mutató szerinti sorrend abszolút vesztesei, amely a kedvezőtlen közműellátottság valamint a többi megyéhez képest alacsonyabb személygépkocsi szám következményeként alakult így. A megyék rangsorának megváltozása a régiók sorrendjén is változtatott (2. táblázat).

² ORK: objektív regionális versenyképesség, V: vállalkozások száma, KO: közműolló, SZGK: személygépkocsik száma, M: munkanélküliek aránya, N: népességszám

2. táblázat: Az egy főre jutó GDP (ezerFt/fő) és az objektív regionális versenyképesség mutató (ORV) szerinti sorrend, régióként 2003-ban

Régió	GDP, ezer Ft/fő	Régió	ORV
Közép-Magyarország	2763,081	Közép-Magyarország	1,476
Nyugat-Dunántúl	1755,456	Nyugat-Dunántúl	0,723
Közép-Dunántúl	1506,715	Közép-Dunántúl	0,708
Dél-Dunántúl	1240,361	Észak-Magyarország	0,578
Dél-Alföld	1170,550	Észak-Alföld	0,544
Észak-Alföld	1093,931	Dél-Dunántúl	0,514
Észak-Magyarország	1081,490	Dél-Alföld	0,463

Forrás: T-STAR, 2003. alapján a szerző saját számítása

A regionális versenyképességet befolyásoló lényeges szubjektív változók meghatározása

A begyűjtött kérdőívek kiértékelése az MsExcel program csomag segítségével történt, mind a 17 változó esetén rögzítésre került az egyes kérdőívekben adott sorszám. Ezzel tulajdonképpen a szubjektivitás nem teljesülhet maradéktalanul, azonban az összehasonlíthatóság érdekében irányított véletlen szerint kellett alakítani a válaszadási lehetőségeket. Azonban az, hogy a felsorolt 17 mutató végleges sorrendje hogyan alakul kizárólagosan, csak a megkérdezettek véleményétől függ. Ahhoz, hogy a 17 változó közül a legfontosabbak kerüljenek kiválasztásra, súlyozni kellett a mutatókat. A súlyok meghatározásához **pontozásos módszer** alkalmazott a szerző, az egyes változókhoz tartozó összpontszám aszerint került kialakításra, hogy milyen helyezéseket kaptak az 1051 db kérdőívben. Ennek megfelelően amennyiben egy kérdőívben első helyezést kapott egy változó akkor 17 ponttal, ha második helyezést kapott, akkor 16 ponttal illette a szerző. A terjedelemmel visszaosztva az egyes pontszámokat, 0-tól 1-ig terjedő dimenzió nélküli szám súlyként alkalmazva megfelel arra a célra, hogy az egyes változók fontosságát jelöljék. Ezt követően – a korrelációs együtthatókhöz hasonlóan – a **0,7 feletti értékhez** tartozó változókat tekintette a szerző a **szubjektív versenyképesség lényeges befolyásoló tényezőinek** (3. táblázat).

3. táblázat: A szubjektív regionális versenyképesség fő befolyásoló tényezői

Változó	Korrigált pontszám (súly)
1000 lakosra jutó működő vállalkozások száma	0,916
Épített lakások aránya	0,769
1000 lakosra jutó élve születések száma	0,745
1000 lakosra jutó kiskereskedelmi üzletek száma	0,740
Tartós munkanélküliek aránya	-0,717
Ivóvízvezeték hálózatba bekapcsolt lakások aránya	0,712

Forrás: A szerző saját szerkesztése

Az objektív ághoz hasonló skála összehangoló transzformációt követően a változók összeadhatóvá váltak, súlyként a megkérdezések eredményeként kialakult transzformált pontszámokat alkalmaztam, amely eredményeként a **szubjektív regionális versenyképesség** (továbbiakban SZRV) az alábbi általános formulában írható fel:

$$SZRV = 0,916 \cdot V + 0,769 \cdot \acute{E}L + 0,745 \cdot \acute{E}SZ + 0,740 \cdot KB - 0,717 \cdot TM + 0,712 \cdot IBL^3$$

Az alábbi képletbe behelyettesítve a hat befolyásoló tényező értékét, minden egyes megyére vonatkozóan egyetlen számmal jellemezhető a megyei, majd egyszerű átlagolással a regionális versenyképességet. A *szubjektív regionális versenyképesség* szempontjából – akárcsak az objektív mutató esetén – Budapest és Győr-Moson-Sopron megye vezet a rangsort az egy főre jutó bruttó hazai termék és az objektív regionális versenyképesség mutató esetén felállított sorrendhez hasonlóan Hajdú-Bihar, Békés és Nógrád rangsorszáma a két mutatószám esetén megegyezik. A SZRV mutató szerinti rangsorolás legnagyobb pozitív hatása tehát *Somogy* megyére volt. Ennek oka, hogy az említett megye esetén a kiskereskedelmi boltok száma, épített lakások aránya valamint az ivóvízvezeték-hálózatba bekötött lakások aránya és a vállalkozások száma mutatók esetén a megyék tekintetében a középmezőnybe sorolható, így a két megye kedvezőbb helyet foglal el a vizsgált versenyképességi mutató szempontjából. *Vas és Fejér megye* azonban a szubjektív versenyképességi mutató által számított sorrend abszolút vesztesei, amely Vas megye tekintetében a kedvezőtlen népességszám, népsűrűség, élve születések- és vállalkozások száma valamint a közműellátottság, Fejér megye esetében a kiskereskedelmi boltok száma és az épített lakások több megyéhez képest alacsonyabb száma következményeként alakult így. A megyék rangsorának megváltozása a régiók sorrendjén is változtatott (4. táblázat).

4. táblázat: Az egy főre jutó GDP (ezerFt/fő) és a szubjektív regionális versenyképesség (SZRV) mutató szerinti sorrend, régióként 2003-ban

Régió	GDP, ezer Ft/fő	Régió	SZRV
Közép-Magyarország	2763,081	Közép-Magyarország	1,676
Nyugat-Dunántúl	1755,456	Nyugat-Dunántúl	1,490
Közép-Dunántúl	1506,715	Közép-Dunántúl	1,423
Dél-Dunántúl	1240,361	Dél-Dunántúl	1,401
Dél-Alföld	1170,550	Észak-Alföld	1,307
Észak-Alföld	1093,931	Dél-Alföld	1,303
Észak-Magyarország	1081,490	Észak-Magyarország	1,171

Forrás: T-STAR, 2003. alapján a szerző saját számítása

³ SZRK: szubjektív regionális versenyképesség, V: vállalkozások száma, ÉL: épített lakások aránya, ÉSZ: élve születések száma, KB: kiskereskedelmi boltok száma, TM: tartósan munka nélkül lévők aránya, IBL: ivóvízvezeték hálózatba bekapcsolt lakások aránya

Következtetések, javaslatok

A fentiekben kifejtett két ágú regionális versenyképességi modell esetén a két oldal egyszerű összegzésével meghatározható a regionális versenyképesség komplex mutatószáma, a **teljes regionális versenyképesség** (továbbiakban (TRV), amely segítségével a megyék és régiók összesített sorrendje is megállapítható. Az egy főre jutó GDP és a teljes regionális versenyképesség mutatószámok szerinti sorrendnek megfelelően a teljes regionális versenyképességi mutató alapján felállított sorrend eltérő mértékű különbséget mutat: Budapest, Győr-Moson-Sopron és Baranya megye helyzete stabilnak tűnik. A teljes regionális versenyképesség mutató alapján számolt sorrend legnagyobb nyertese *Szabolcs-Szatmár-Bereg megye*, ugyanis az épített lakások aránya, élve születések száma, vállalkozások száma illetve a közműolló mutatószámok tekintetében a megyék sorrendjében a középmezőnybe került, ez pedig elegendő volt ahhoz, hogy az egy főre jutó GDP alapján felállított sorrend szerinti 20. helyét a teljes regionális versenyképesség mutató szerint felállított rangsor 14. helyére feltornázza. A TRV által számított sorrendnek azonban vesztese is van, *Vas megye* a 3. helyről a 8. helyre csúszott le, amely változást az okozta, hogy a vizsgált objektív és szubjektív változók mindegyike esetén a megye a 7-9. helyet foglalta el a megyék tekintetében. A megyék esetében bekövetkezett sorrendi változás érzékelteti hatását az összesített modellben is, Észak- és Dél-Alföld helyet cserélt a rangsorban (5. táblázat).

5. táblázat: Az egy főre jutó GDP (ezer Ft/fő) és a teljes regionális versenyképesség mutató (TRV) szerinti sorrend, régióként 2003-ban

Régió	GDP, ezer Ft/fő	Régió	TRV
Közép-Magyarország	2763,081	Közép-Magyarország	3,152
Nyugat-Dunántúl	1755,456	Nyugat-Dunántúl	2,213
Közép-Dunántúl	1506,715	Közép-Dunántúl	2,131
Dél-Dunántúl	1240,361	Dél-Dunántúl	1,915
Dél-Alföld	1170,550	Észak-Alföld	1,851
Észak-Alföld	1093,931	Dél-Alföld	1,766
Észak-Magyarország	1081,490	Észak-Magyarország	1,749

Forrás: T-STAR, 2003. alapján a szerző saját számítása

A teljes regionális versenyképesség két ágát összehasonlítva a megyei rangsor tekintetében a lakosság véleménye nagymértékben megváltoztatta a versenyképességi rangsort, Budapest, Győr-Moson-Sopron és Vas megye kivételével a többi megye rangsorban elfoglalt helyzete megváltozott (10. táblázat). A fentiekben kifejtett változások a regionális rangsor esetén is változást idéztek elő: Közép-Magyarország, Nyugat- és Közép-Dunántúl a három erőteljesebb gazdasági növekedést mutató régió, míg a másik négy régió csak követő jellegű (6. táblázat).

6. táblázat: Regionális rangsor az objektív (ORV) és szubjektív regionális versenyképesség mutató (SZRV) szerint, 2003-ban

Régió	ORV	Régió	SZRV
Közép-Magyarország	1,476	Közép-Magyarország	1,676
Nyugat-Dunántúl	0,723	Nyugat-Dunántúl	1,490
Közép-Dunántúl	0,708	Közép-Dunántúl	1,423
Észak-Magyarország	0,578	Dél-Dunántúl	1,401
Észak-Alföld	0,544	Észak-Alföld	1,307
Dél-Dunántúl	0,514	Dél-Alföld	1,303
Dél-Alföld	0,463	Észak-Magyarország	1,171

Forrás: T-STAR, 2003. alapján a szerző saját számítása

Irodalomjegyzék

Köves P.-Párnicky G. (1975): Általános statisztika. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest.

Molnár T. (2001): Társadalmi-, gazdasági struktúrák regionális jellemzői a Nyugat-Dunántúlon.

Doktori disszertáció, Keszthely.

Molnár T.-Barna K. (2004): Területi statisztikai elemzési módszerek. Agroinform Kiadó és Nyomda Kft, Budapest.

Városi különbségek Szegeden belül az egyetemisták szemével

Boros Lajos¹ – Budai Barbara

SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

Bevezetés

A mentális térképek vizsgálata egyre népszerűbb kutatási területe napjaink településkutatásának. A geográfiában az 1960-as évek behaviorista forradalmával megjelent módszert ma már széles körben használják a települési, területi tervezésben, mivel segítségével olyan társadalmi folyamatokról kaphatunk információt, amelyek más módszerekkel nem, vagy csak korlátozott mértékben tárhatók fel. (Kiss - Bajmócy 1996) Vizsgálatunk célja egyrészt elméleti jellegű, azaz a mentális térképek kialakulásával kapcsolatos általános folyamatokra kívánunk következtetni. Arra a kérdésre keressük a választ, hogy miként alakul ki egy ismeretlen településről a mentális térkép, melyek ennek a folyamatnak a lépései. Másrészt azonban településfejlesztési gyakorlat számára is releváns kérdésekre kerestünk válaszokat: meghatározzuk, melyek azok az egyes városrészekhez fűződő sztereotípiák, amelyek elsősorban kialakulnak a nemrégiben Szegedre kerültek körében.

Hipotézisek, alapkérdések

Kutatásunkban a térbeli tanulás folyamatát kívántuk megvizsgálni Szeged példáján. Feltételezésünk szerint Szeged könnyen tanulható város a jellegzetes körutas-sugárutas úthálózata és a város szerkezetét emellett meghatározó Tisza miatt. Ezért hipotézisünk szerint már néhány hét alatt sokban javul, bővül, pontosabb lesz a várossal ismerkedők mentális térképe.

A fentiekhez kapcsolódóan kíváncsiak voltuk, hogy milyen hibákat okoz az emberek naiv, leegyszerűsítő térmodellje földrajzi gondolkodásukban, ez hogyan jelenik meg Szeged esetében? Kíváncsiak voltunk továbbá, hogy a válaszadók milyen vonatkoztatási rendszert használnak a város ábrázolásakor? Egocentrikus keretet, amely együtt mozog az egyénnel, és a tárgyakat mindig az egyénhez viszonyítva ábrázolja? Ez esetben a napi útvonalak, tevékenységek meghatározó térbeli elemei lesznek túlsúlyban a térképen. Esetleg egy helyi pontot, objektumot használnak referenciaként, és e köré „építik” fel a várost?

A kutatás elméleti háttere

Napjainkban a társadalomföldrajzban széles körben elfogadottnak számít az az álláspont, hogy a tér nem kezelhető objektív fogalomként, hanem több, egymást kiegészítő vagy éppen tagadó értelmezés, megközelítés is lehetséges. Így abban sincs teljes egyetértés, hogy a tér „anyagi” vagy mentális kategória-e, vagy ha mindkettő egyszerre, akkor melyik „jelleg” mennyire érvényesül? A társadalomtudományok számára térbeliség nem tisztán jelenik meg, hanem átszövi számtalan társadalmi és kulturális jelentés, ezzel a teret társadalmi termékévé avatja, és annak mentális jellegét hangsúlyozza. (Mészáros 2000, Benedek 2003, Farkas 2003)

A térre vonatkozó tudattartalmak kutatásai az 1960-as években jelentek meg egyszerre több tudomány, mint a pszichológia, az antropológia, a földrajz és a térképészet területén belül. Annak a képességnek a kapcsán, mely segítségével a körülöttünk lévő térről gondolkodunk, jöttek létre a kognitív (mentális) térképezés és a kognitív térkép kifejezések, mely előbbi „magában foglalja azokat a kognitív, illetve mentális képességeket, amelyek segítségével összegyűjtjük, rendezzük, valamint manipuláljuk a körülöttünk létező térre vonatkozó információt”. (Downs – Stea 1973)

¹ Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, 6722 Szeged Egyetem utca 2. Telefon: 62/544 000, Fax: 62/544 178, E-mail: borosl@geo.u-szeged.hu

A térrel kapcsolatos ismeretek előhívására alapvetően két módszert szoktak alkalmazni: az ún. „rajzos” illetve „rang módszert”. Az első módszer alkalmazói a vizsgálati személyekkel térképeket rajzoltatnak, majd ezeket elemzik, hasonlítják össze. A második módszer előre megadott objektumok értékelésén alapul. Ekkor a kutató által megnevezett helyeket kell rangsorolnia, pontoznia a válaszadónak. Ebben az esetben a térképezést már maga a kutató végzi el. (Kiss - Bajmócy 1996) Más megközelítésben a mentális térképezéshez kapcsolódó az adatfelvétel „filozófiáját” illetően lehet tisztán kvantitatív jellegű, tisztán kvalitatív, nem rajzoltató adatgyűjtés, szabad térképrajzoláson alapuló adatfelvétel, standardításra törekvő térképrajzoltatás vagy kész térképekből kiinduló adatfelvétel. Emellett gyűjthetők adatok az egyes helyek, térrészletek ismertségről, a hozzájuk kapcsolódó véleményekről, sztereotípiákról. (Letenyei 2004) Hipotézisünk egyik kulcsfogalma a könnyen tanulható, „olvasható” város. Kevin Lynch nyomán azt érjük e fogalom alatt, hogy az épített környezet sajátosságai lehetővé teszik, hogy a várost könnyen értelmezzük és újjáteremtjük tudatunkban. Ehhez szükséges a városképi elemek megkülönböztethetősége, illetve azok logikus, követhető összekapcsolódása. A világosan tagolt szerkezetű városokról könnyen és gyorsan készíthetünk viszonylag pontos kognitív térképet. (Cséfalvay 1990)

Magyarországon is sok kutató mutatott érdeklődést a mentális térképezés iránt, és készített kutatásokat mindkét említett módszer szerint. Áttekintésünkben nem csak azokat a munkákat említünk meg, amelyek a térképezésre irányultak akár rajzolásos, akár rang módszerrel, hanem néhány olyan elemzést is, amelyben a tér mentális jellegére vonatkozó kutatásokat végeztek. Letenyei László Kőszeg és Ökörítőfülpös mentális képét vizsgálta, utóbbi településnél kiegészítve kapcsolatháló elemzéssel (Letenyei 2001). Budapest sajátos szempontú vizsgálatát végezte el Perényi R., aki rendőri figyelem, a biztonság (biztonságérzet) terjedését elemezte a dualizmus korának fővárosi társadalmában dokumentumelemzés módszerét használva. (Perényi 2006) Gyáni G. a városi mikroterek kutatása kapcsán úgy fogalmaz, hogy a város térképe sok eltérő mentális térképet rejt magában. Kutatásaiban történeti forrásokat, mégpedig korabeli családi naplót is használt. Kiindulópontja, hogy a várost annak lakói eltérően érzik, vele kapcsolatos élményeik eltérőek. Azonban arra a következtetésre jut, hogy a várost, mint egészet szimbolizáló tárgyi elemekről nyert élmények azok az elemek, amely nélkül nem lehetséges a városi identitás érvényes kialakítása. (Gyáni G. 1998) Garamhegyi, Kádár és Sümegi alföldi lakóhelyű egyetemisták Magyarországról alkotott mentális térképét vizsgálták. Kiindulópontként egy üres lapot kaptak a megkérdezettek, amelynek a közepén egy pont jelölte Szegedet, és a városhoz képest kellett megadniuk az egyes településeket. A szakirodalomban ezt az ún. „céltablás” módszernek nevezik. (Letenyei 2004) Bajmócy és Kiss szintén az egyetemi hallgatók mentális térképeit vizsgálták Magyarországról, összehasonlítva az (elvileg) több földrajzi információval rendelkező földrajzosok és más szakosok térképeit. (Kiss - Bajmócy 1996) Michalkó Gábor a turizmus kutatásában használta a mentális térképeket, amelyeket érettségi előtt álló diákokkal készítettett el. Szerinte az adott helyen rövid ideig tartózkodó turisták mentális térképéhez jobban tapadnak a szubjektív értéktételek, mint egy helyi lakoséhoz, emellett a látogatók térképeit elemezve képet kaphatunk a turisták útvonalairól, könnyebbé válik a helyi turizmustervezés. (Michalkó 1998)

A mentális térképezés egy másik irányú megközelítése az, mikor az emberek tudatában rejlő, az adott térről kialakult mentális képek, illetve azok változásai kerülnek a kutatás középpontjába, mellyel többek között lehetőség nyílik arra, hogy feltáruljanak magának a tér megismerésének a folyamatai. Jelen tanulmány keretein belül részben ezt a tanulási folyamatot helyeztünk vizsgálatunk középpontjába. A települések mentális képeinek kialakulási folyamatát kutatva

érdeemes kiindulni azokból a vizsgálatokból, melyek a gyermekek térbeli gondolkodásának fejlődésére irányultak, számolva azzal a ténnyel, hogy ennek a készség fejlődésének kezdeti szakaszában, kvázi gyermekkorban a rajzos kifejezőkészség még kezdeti szintű, eltérően a térbeli gondolkodás rutinszerűvé válása után, kvázi felnőttkorban, mikor az egyének már általában felülnézetben és térképszerűen ábrázolnak településeket.

Piaget 1971-ben a gyerekek térbeli gondolkodás fejlődésének kutatását a rajzoltatás vizsgálati módszerével végezte, azaz különböző korú gyerekekkel lerajzoltatta a lakóhelyének és környékének térképét – mentális képeit –, majd a rajzokra ráírta a gyerekekkel az életkorukat. Piaget vizsgálatai alapján négy szintet különített el. Elsőként a *topologikus szintet* határozta meg, melyre jellemző az egocentrikus látásmód. Ekkor még csak az ismertebb helyek vannak összekötve, az irányok, méretarányok, távolságok még nem jók. A második szint a *projektív I.* Ennél a szintnél a gyerekek térértelmezésében az irányok már javulnak, kicsit már koordináltabb, a méretarány és a távolságok még pontatlanok, és a látásmód egocentrikus még mindig. A harmadik szint a *projektív II.*, melynél egyre inkább pontosodnak a méretarányok, a távolságok és az irányok a térértelmezésben, illetve megjelennek a térképhez hasonló momentumok. A negyedik szint az *euklédészis szint*, mely már a térképi elvonatkoztató szint. A fejlődés ezen szintjén már helyesek a távolságok, az irányok és jók a méretarányok, illetve megjelenik a térképi jelek megmagyarázásának igénye, sőt az egész rajz térképi jelleget ölt. (Piaget - Inhelder 1971) Kevin Lynch három fázist különít el a térbeli tanulás folyamatában: az azonosítás, a struktúrateremtés és a jelentésadás egymással összekapcsolódó szakaszait. Az azonosítás legnyilvánvalóbb formája az elnevezés, aminek során az adott térelemet megkülönböztetjük környezetétől. A struktúrateremtés során az egyes helyek, térrészletek egymáshoz való viszonyát, funkcionális kapcsolatát adjuk meg. Végezetül a jelentésadás szakaszában, amely a három közül a legnagyobb változatosságot hordozza, különféle jelentéstartalmakkal ruházzuk fel az egyes helyeket. E jelentések akár teljesen ellentétesek is lehetnek más-más csoportokhoz tartozóknál, erre kiváló példa az, hogy mennyire eltér, vagy eltérhet például a belvároshoz kapcsolódó jelentéstartalom egy település lakosságának és az odalátogató turistáknak esetében. (Cséfalvay 1990)

Alkalmazott módszerek

Az empirikus vizsgálatot Szegeden végeztük. A város kiválasztásának csak egyik oka volt az elérhetőség. A másik ok az volt, hogy az 1879-es nagy árvíz után nyugati mintára kialakított körutas-sugarútas városszerkezet egyszerűsége miatt Szeged az egyszerű, könnyen átlátható, tanulható városok közé tartozik, így hipotézisünk szerint gyorsabb tanulás miatt hamar nagy változások figyelhetők meg mentális térképeken. Az adatgyűjtésre a korábban említett kétféle módszer közül mind a kettőt alkalmaztuk, azaz térképet rajzoltattunk és a város egyes részeit értékeltettük is a válaszadókkal. 2006. szeptemberében mentális térképes vizsgálatot végeztük a Szegedi Tudományegyetem geográfus és földrajz szakos hallgatói között (N=404). A korábbi mentális térképes kutatásokban egyetemisták, főiskolások gyakran voltak a kiválasztott vizsgálati csoport, mivel könnyen elérhetők, többé-kevésbé homogén csoportot alkotnak, és nagyobb a válaszadási hajlandóságuk. (Kiss - Bajmócy 1996) E szempontokon túl számunkra az is lényeges volt, hogy az egyetemisták között könnyen elérhetők olyanok, akiknek kevés ismeretük van a városról. Éppen most tanulják azt.

Mintavételezési eljárást nem alkalmaztunk: az összes első másod és harmadéves hallgatót bevontuk a vizsgálatba. A válaszadás természetesen önkéntes volt, így a válaszmegtagadások

miatt összesen 400 térkép és kérdőív készült el, amelyből ebben a dolgozatban azokat elemezzük, amelyeket a vizsgálat előtti hetekben Szegedre került hallgatók töltöttek ki. A felmérés során arra kértük az 1-3. évfolyamos hallgatókat, hogy 8 perc alatt rajzolják le Szeged térképét. Azok az első évesek, akik nem szegediek vagy a környékről valók, illetve korábban nem itt éltek, ekkor 3 hete voltak a városban, azaz ennyi idő állt rendelkezésre hogy megismerjék a várost. A rajzoláshoz a „free recall” módszert választottuk, azaz semmilyen támpontot nem adtunk, a válaszadóknak teljesen üres lapra kellett elkészíteniük a város térképét. (Letenyei 2004) Azért döntöttünk e módszer mellett, mivel különösen fontos volt, hogy minden elem, amely a térképre kerül, az a válaszadók saját ismereteit, gondolatait tükrözze. A felmérést az első évfolyamosok körében megismételtük 5 héttel később, hogy összehasonlíthassuk, mennyiben változott a helyismeretük, milyen elemekkel bővült a mentális térképük. A térkép elkészítése után a hallgatók egy rövid kérdőívet töltöttek ki, amelyben arra voltunk kíváncsiak, hogy véleményük szerint melyek a város leggazdagabb, legszegényebb stb. részei. A kérdőívet mindenképpen a térképrajzolás után kellett kitölteniük, hogy az abban felmerülő kérdések, információk semmiképpen se befolyásolják azt, hogy mit rajzolnak. A második felmérés során egy új kérdéssel bővítettük a kérdőívet. Ekkor megkérdeztük azt is, hogy mi volt az első elem, amit a térképre rajzoltak. E tanulmányban az összegyűjtött térképek és kérdőívek közül csak azokat elemezzük, amelyeket azok az első éves hallgatók töltöttek ki, akik idén kerültek Szegedre, de jelenleg a városban élnek, azaz nem bejárók.

A mentális térképeket két lépésben dolgoztuk fel. Első lépésben a kérdőívek és a térképekkel kapcsolatos számszerűsíthető adatokat (jelölt elemek száma, bizonyos csomópontok jelölése stb.) dolgoztuk fel az SPSS 13.0 statisztikai programcsomag segítségével. Második lépésben a térképekből kinyerhető nem számszerűsíthető információt értelmeztük: a térképeken megjelenő csomópontok, határok és vonalak megjelenését, a térképek központi elemeit. A mentális térképek kiértékelésékor nagyban támaszkodtunk a korábbi vizsgálatokban alkalmazott módszerekre. (Letenyei 2004)

Az egyetemi hallgatók mentális térképei Szegedről

Jelen tanulmányban azokat a térképeket elemezzük, amelyeket azok az első évesek töltöttek ki, akik 2006 szeptemberében költöztek Szegedre, és jelenleg a városban van az ideiglenes lakhelyük. Ez összesen 144 darab térképet és kérdőívet jelent a két (szeptemberi és októberi) lekérdezésből). A második lekérdezésnél kevesebben válaszoltak, ez az adatgyűjtés módszerével függ össze. Első alkalommal szemináriumokon rajzolták a térképeket, míg a második alkalommal egy előadáson, ahol a teljes évfolyam jelen volt. Feltételezésünk szerint az, hogy a válaszadó jobban „szem előtt volt” valószínűleg nagyobb motivációt jelentett az első adatgyűjtés esetében. Az elkészült térképek részben igazolják azt a hipotézisünket, hogy Szeged könnyen tanulható város. Már az első felmérésünkben megjelenik a térképek többségén a város vázát adó körutas-sugárutas szerkezet, illetve szinte minden térképen szerepel a várost kettészelő Tisza. Ennek az eredményeképp a tanulási folyamatban a megkérdezettek nagy része hamar az euklideszi szintre lép a „várostanulás” folyamatában. Ugyanakkor jellemző egy napi térpályákra koncentráló térképtípus is, amelyen többnyire a válaszadó napi mozgásainak helyszínei jelennek meg anélkül, hogy a város struktúrája megjelenne. Az előző típusra jellemző központi elemek itt csak akkor jelennek meg, ha a válaszadó napi térpályáinak (egyetemre járás, hazautazás stb.) része. Az egyszerű várászerkezet ugyanakkor tévedésekhez is vezethet, mint például a Nagykörút „bezárása” a Belvárosi híd a valóságosnál délebbre helyezésével.

A válaszokból az a kép rajzolódik ki, hogy a hallgatók többsége leegyszerűsített, azaz centrális városmodellben gondolkodik, azaz a központhoz való viszonyítás szabja meg az egyes városrészek megítélését. A különbség abban van, hogy a városközpont vagy a település külső része jeleníti meg a pozitív véletet. Ezt a gondolati modellt elképzelésünk szerint a külváros-belváros szembeállításán alapuló sztereotípiákon kívül erősíti a város szerkezete. A legjobb megítélése a Belvároshoz kapcsolódó területeknek van, gyakran külön megjelenik a Kárász utca, illetve a Széchenyi tér. A legnegatívabb megítéléssel általánosságban a Belváros, Újszeged Tarján városrész illetve a város külső területei rendelkeznek. Emellett megfigyelhető az előnyök és hátrányok kumulálódása: sok válaszadónál ugyanazok városrészek szerepelnek minden pozitív kategóriában, míg egy másik minden negatív kategóriában. Ez véleményünk szerint több okra vezethető vissza: az elsős hallgatóknak viszonylag kevés ismeretük van a településről, a korábban említett leegyszerűsítő gondolkodásra, illetve arra, hogy a városrészekhez kapcsolódó legerősebb sztereotípiák igen korán kialakulnak. Fontos szerepe van a távolságnak, elérhetőségnek, amely jóval nagyobb súllyal jelenik meg a pozitív megítélésű városrészek melletti érvként, mint például környezetre, az életminőségre vonatkozó állítások. Ennek a szempontnak köszönhető, hogy a városon belül magas presztízzsel bíró Újszeged városrész több válaszadónál szerepelt, mint olyan terület, ahová semmiképp sem költözne. A térképeken az egyetemi épületek, a város fő közlekedési útvonalai, a szórakozóhelyek, illetve a legismertebb turistalátványosságok jelennek meg a legnagyobb súllyal. Ez azt is jelenti, hogy a térképen jelölt objektumok is ezen elemek köré szerveződnek, azaz felfedezhető egyfajta hierarchia a térképeken. Különösen fontosak a fő sugárutak és körutak.

Következtetésünk szerint a válaszadók egy része még turistaként tekint a városra. Ezt az alapján állítjuk, hogy a egyrészt jelölt elemek között nagy számban fordulnak elő a turistalátványosságok, illetve a legnépszerűbb, legfelkapottabb városrészre vonatkozó kérdésekre adott válaszok alapján. E kérdést sokan valószínűleg nem lakókörnyezet szempontjából értelmezték, hanem hogy melyik a város legattraktívabb része, és így valamelyik népszerű belvárosi teret vagy utcát, például a Széchenyi teret, Kárász utcát, vagy a Dóm teret jelölték meg. Természetesen nem kizárt, hogy az ilyen válaszoknak részben vagy egészben a város más részeire vonatkozó információhiány az oka. Jellegetes eleme egyes térképeknek a piktogram-szerű rajzocskák megjelenése, amelyekkel a város legfontosabbnak tartott objektumait jelölték a válaszadók. Ilyen például a dóm kettős tornya, vagy a Belvárosi híd íve, illetve néhány egyetemi épület. Ezek térképi megjelenése azt is megmutatja, hogy a város könnyen azonosítható szimbólumaivá váltak, amelyek a térképen tájékozódási pontokként szerepelnek. Ilyen tájékozódási, illetve csomópontok még az egyes egyetemi épületek – főleg a Tanulmányi Információs Központ (TIK), illetve az egyetem Ady téri épülete. A válaszadók többsége „ráközelített” a városra, és annak egy részletét ábrázolta – amelyiket legjobban ismerte, például az egyetem környékét, vagy a napi városi térpályái mentén fekvő területeket rajtolta a térképre. Akadt azonban olyan, aki a kevés ismerete miatt környezetében helyezte el a várost – azonban az ilyen térképre is rákerülhettek a jellegzetes körutak.

A második felmérésre észrevehetően gyarapodtak a várost tanulók ismeretei a városról. A kérdőívre nagyobb számban válaszoltak, illetve differenciáltabb válaszokat adtak – azaz bár még megfigyelhető az előnyök és hátrányok kumulálódása, és a pozitív illetve negatív sztereotípiák egy-egy területhez kötődése, több információ birtokában már kevésbé leegyszerűsítő a véleményük. Továbbra is a Belváros és Újszeged a legnépszerűbb része a városnak, azaz ezekbe a városrészekbe költöznének a legtöbben. Újszeged az a városrész, amely valamelyest enyhíti azt a gondolati torzítást, amely a centrális városszerkezetből kiindulva többnyire a belvárossal

azonosítja a magas presztízsű lakhelyeket. Ugyancsak megmaradt a távolság fontossága, amikor a legkedvezőbb, illetve legkedvezőtlenebb helyet kell kiválasztani. A város külső területei (néha csak egyszerűen külvárosként, vagy külterületként emlegetve) a legnépszerűtlenebbek a megkérdezettek körében. A második felmérésre a korábbi két típus (városszerkezet, illetve napi térpályák dominanciája) ugyan továbbra is jelen van a térképeken, ugyanakkor megfigyelhetőbb egy eltolódás az első típus felé. Azaz egyre többen tanulják meg a város fő szerkezeti egységeit. Erre utal az is, hogy a második felmérésben már nem volt olyan, aki ne tudta volna megnevezni azt a városrészt, ahol lakik. Az első felmérésben még gyakori volt az utcamegjelölés, illetve a „nem tudom a nevét” válasz.

Összefoglalás

Munkánkban áttekintettük a mentális térképezés és a térbeli tanulás legfontosabb elméleteit. Kísérletet tettünk arra, hogy a térbeli tanulás folyamatát végigkövessük egy könnyen tanulhatónak tartott hazai nagyváros, Szeged példáján.

Vizsgálatunkban már egy hónap alatt kimutatható volt a városra vonatkozó információk bővülése. Következtetésünk szerint a tanulási folyamatban részben meghatározható a Piaget által meghatározott egocentrikus gondolkodás, amely a több információ és a magabiztosabb tájékozódás következtében a második felmérésünk idejére eltolódott a projektív, illetve euklideszi szintek felé. Ez utóbbi korai megjelenését részben az magyarázza, hogy Szeged könnyen tanulható, egyszerű szerkezetű város, amelynek az úthálózatát geometrikus formák határozzák meg. E geometrikus formák olyannyira meghatározók, hogy a térbeli gondolkodásban is dominálnak, és hierarchiába szervezik a térről meglévő tudást az ábrázolás során. Fontos hangsúlyoznunk, hogy jelen tanulmány csupán az első eredményeit foglalja össze a kutatásunknak. Komoly lehetőségek rejlenek a már összegyűjtött adatok mélyebb elemzésében, illetve a térbeli tanulási folyamat további vizsgálatában.

A későbbiekben (az első vizsgálat után mintegy fél évvel) érdemes a felméréseket még egy alkalommal megismételni, hogy a térképek további változását, fejlődését illetve a városhoz kapcsolódó sztereotípiák tartósságát megvizsgáljuk. Az eddig összegyűjtött, de ebben a munkában nem elemzett adatok is lehetőséget biztosítanak a továbblépésre, hiszen a felsőbb évesek és a régóta Szegeden élők mentális térképei jó összehasonlítási alapot jelentenek a várossal most ismerkedőkhöz képest. További vizsgálatok kiegészíthetők fókuszcsoportos vizsgálatokkal, hogy közvetlenül rávilágíthassunk az egyes sztereotípiák kialakulásának okaira, az információk forrásaira – arra, hogy hogyan szereznek ismereteket az emberek a térről és a benne lévő tárgyakról, útvonalakról?

Irodalomjegyzék

Benedek J. (2003): Tér és regionalizálás. In: Süli-Zakar I. (szerk): A terület- és településfejlesztés alapjai. Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs. 89-125. pp.

Cséfalvai Z. (1994): A modern társadalomföldrajz kézikönyve. IKVA Könyvkiadó Kft., Budapest. 287-298. pp.

Cséfalvai Z. (1990): Térképek a fejünkben. Akadémiai Kiadó, Budapest.

- Downs, R. M. - Stea, D. (1973) Térképek az elmében - Gondolatok a kognitív térképezésről. *In.: Településkutatás. Szöveggyűjtemény.* 2004. szerk.: Letenyei L, L'Harmattan Kiadó, Budapest. 591-613. pp. (Ford: Erdődi Katalin)
- Farkas J. (2003): A társadalmi tér elméleti kérdései. *Társadalomkutatás* 21 (2). 167-190. pp
- Gyáni G. (1998): Az utca és a szalon, Új Mandátum Könyvkiadó, Bp.
- Kiss J. P. (2005) A mentális térkép. *In.: Nemes Nagy József szerk.: Regionális elemzési módszerek.* ELTE Regionális Földrajzi Tanszék MTA-ELTE Regionális Tudományi Kutatócsoport, Budapest. 96-98. pp.
- Letenyei L. (2001) Településtervezés és mentális térképezés. Falu, város, régió. 11-15. pp.
- Letenyei L. (2004) Településkutatás. A települési és térségi tervezés társadalomtudományos alapozása. L'Harmattan Kiadó, Budapest, 147-185. pp.
- Mészáros R. (2000) A társadalomföldrajz gondolatvilága. Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Tanszék, Szeged, 164. p.
- Michalkó G. (1998) Mentális térképek a turizmus kutatásában. A magyar középiskolások Olaszország képe. *Tér és társadalom* 1-2. 112-129. pp.
- Nemes Nagy J. szerk. (1998): A tér a társadalomkutatásban. Szó-Kép Kft., Budapest. 82-85. pp.
- Perényi R. (2006.): Városi tér és hatalom: „utcapolitika” a századfordulós Budapesten. *Századvég* 39. 28-54 pp.
- Piaget, J. - Inhelder, B. (1971): Die Entwicklung des räumlichen Denkens beim Kinde. Stuttgart

Területi fejlődés gazdasági környezete szekció

A magyar sport területi versenyképességének megítélése a sportolók véleményei alapján

Ács Pongrác

*Ph.D. hallgató, Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar,
Statisztika és Demográfia Tanszék*

A kutatásom célja volt, egy olyan helyzetelemzés készítése, amely a döntéshozók számára biztosíthat - eddig még nem vizsgált- új információkat saját településük és térségük versenyképességének megítéléséhez, javításához.

Véleményem szerint, a jelen helyzetelemzés eredményei stabil alapokat biztosíthat esetlegesen gyakorlati beavatkozások számára is, hiszen egyértelmű, hogy különböző adottságú térségek nem fejleszthetők azonos gazdaságfejlesztési cselekvéstervekkel.

„Mindegyik térségben ki kell dolgozni versenysztratégiát: jövőképet, koncepciót és programokat kell felvázolni és széles körben tudatosítani, ezáltal orientálva az ott élőket, lakosokat, vállalkozásokat. Csak széles körben elfogadott jövőképből kiinduló összehangolt stratégia aktív megvalósításával lehet sikeres egy- egy régió...”¹

A kérdőíves kutatás 2006-ban kezdődött, mely eredményeit felhasználva két fő kérdésre adok választ.

- A sportolók milyen szempontokat részesítenek előnyben, mikor a sportolásukhoz „telephelyet” választanak?
- Melyek a magyarországi „sporttelepülések” és miért tartják versenyképesnek a sportolók?

A következőkben a saját hipotéziseimet ismertetem, melynek megalkotása során szem előtt tartottam más kutatók eredményeit.

- Szoros kapcsolat mutatható ki a versenyképesség és a városok településhierarchiában betöltött szerepe között, ezért a sportolók a leginkább a nagyvárosokat (megyeszékhelyeket) tartják leginkább versenyképesnek. Előfordulhat néhány kivétel is, mivel a településhierarchiában alacsonyabb helyen rangsorolt terület is rendelkezhet a sport szempontjából kiemelkedő adottsággal pl. földrajzi adottság.
- A sportolókat leginkább az anyagilag nagyobb megbecsülés motiválja, amikor telephelyet választanak.

A kérdőíves kutatásom adatbázisát 1012 sportoló válasza alkotja. A személyes lekérdezésnek köszönhetően a kitöltött kérdőívek szinte kivétel nélkül alkalmasak voltak az értékelésre. Sportágakat tekintve a mintámban találhatóak: labdarúgók, kézilabdázók, kosárlabdázók, jégkorongozók, teniszezők, asztaliteniszezők, úszók, vívók, atléták, küzdősportolók. A vizsgálatom az ország egészét lefedte, és nem korlátozódott csak az élsportolókra, mivel a sportolókat három minőségben vizsgáltam. Így az adatbázisban első osztályú sportolók, másodosztályú sportolók és „hobby” sportolók találhatóak. A „hobby” sportolónak tekintetem a minimum heti két alkalommal sportoló, de szakszövetségi igazolással nem rendelkező emberek csoportját. Az adatok feldolgozása során a leíró és következtetési statisztikai módszerek mellett a többváltozós statisztikai eljárásokat is alkalmaztam, melyben az SPSS program nyújtott szoftverrel támogatott segítséget.

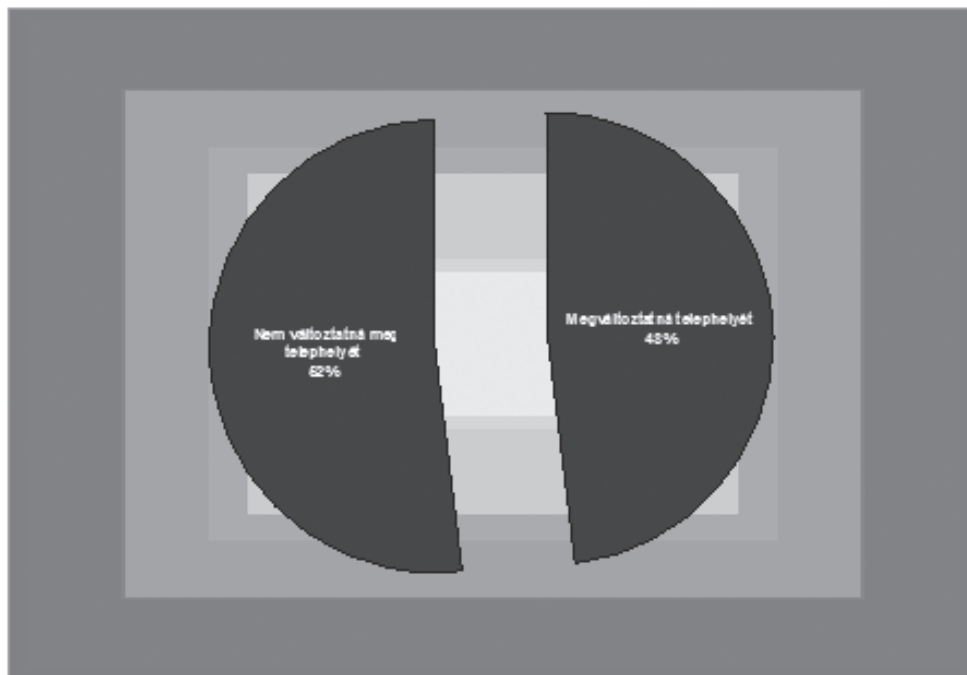
A kérdőívemet 1012 sportoló töltötte ki, melynek 65 %-a férfi, 35 %-a pedig nő volt. A megkérdezettek kor szerinti megoszlása a következő: 15 és 20 év közöttiek 41%, 21-25 év közöttiek 39 %, 26 és 30 év közöttiek 10 %, 31-35 év közöttiek 6 % és a 36 év felettek 4 %. Az

¹ Lengyel I. (2003), 170. o.

iskolai végzettség alapján alapfokú végzettségűek 9 %-ban, középfokú végzettségűek 70 %-ban, felsőfokú végzettséggel rendelkezők pedig 21 %-ban találhatók a mintában. A sportági minősítés szempontjából 18 % első osztályú, 28 % másodosztályú és 46 % „hobby” sportoló található a jelen adatbázisomban.

A kérdőívem első kérdése magára a vándorlási hajlandóságára vonatkozott. A megkérdezett sportolók válaszai alapján látható, hogy a válaszadóknak közel fele lenne hajlandó lakhelyét megváltoztatni. Ezt az adatot azonban kezeljük óvatosan, mivel az elméleti költözés és tényleges mobilitás hajlandóság jelentősen eltér egymástól.

1. ábra: A sportolók telephely-változtatási hajlandósága

Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

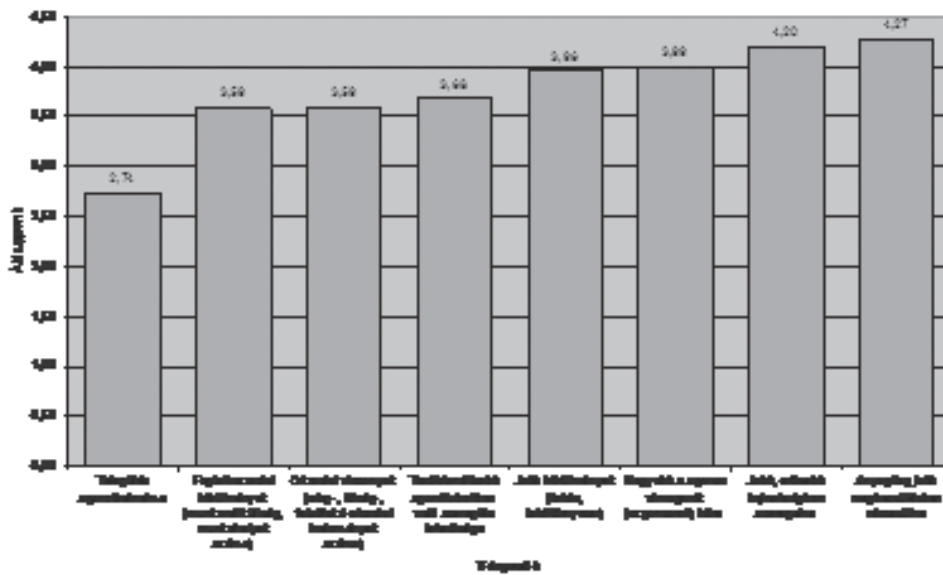
A következő kérdésre már csak azok a sportolók válaszoltak (485 fő), akik az első kérdésre igennel feleltek, vagyis hajlandóságot mutatnak a lakhelyváltásra.

Itt az általam összegyűjtött nyolc szempont közül kellett megjelölnie a válaszadónak, hogy mely tényezőket tartja a leginkább meghatározónak lakhely-változtatás tekintetében, tehát tulajdonképpen a személyes motivációs tényezőkre kérdeztem rá.

Arra kértem a válaszadókat, hogy fontosságuk szerint - 1 legkevésbé fontos, 5 legfontosabb - ötfokozatú Likert- skálán értékeljék a megadott tényezőket. A Likert- skálát első alkalmazójáról, Rensis Likert-ről nevezték el.¹ Létrehozásának célja adott egyén adott tevékenységekkel, illetve fogalommal kapcsolatos attitűdjének vizsgálata volt. Szerkezetét tekintve ezen attitűd-skála két végpontján kijelölünk két „extrém” értéket, ezek testesítik meg a kérdőívben megfogalmazott állítással kapcsolatos totális ellenkezést (minimum-érték), illetve teljes azonosulást (maximum-érték); a skálát úgy kalibrálják, hogy középpontjában (a medián értéknél) az állítással kapcsolatos semleges érzület fejeződik ki.

¹ Likert R. (1932).

2. ábra: A lakhelyváltást befolyásoló tényezők

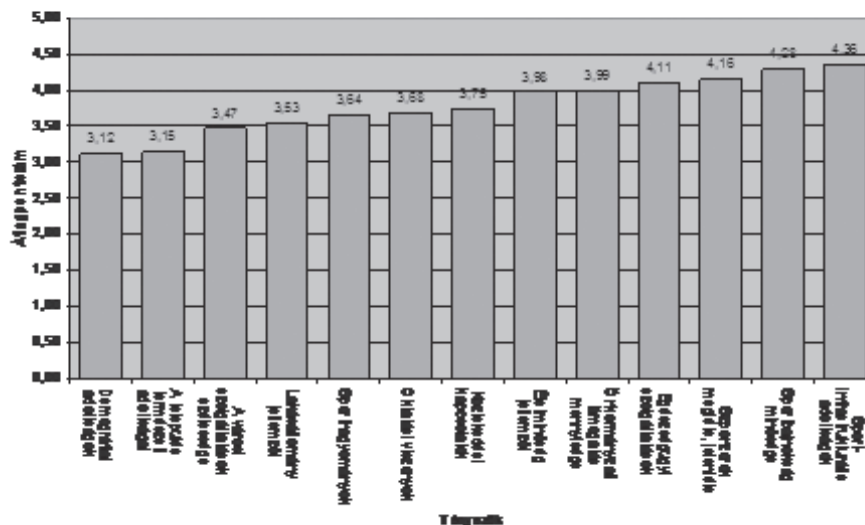
Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A teljes magyarországi sportolókat reprezentáló válaszadók eredményei alapján elmondható, hogy a lakhelyváltást befolyásoló tényezők közül a legfontosabbnak a jobb anyagi megbecsülést tartják, melyet az erősebb bajnokságban való szereplés lehetősége követ.

Harmadik legfontosabbnak a sportot támogatók körének nagyságát tartják a hazai sportolók, melyet alig leszakadva a jobb életkörülmények követnek. A sportolók a nagynevű sportklubokban való szereplés lehetőségét csak az ötödik legfontosabb tényezőként értékelték. A terület oktatási és foglalkoztatási körülményeit a sportolók egyforma fontossággal bíró hatodik és hetedik adottságnak értékelték. A település sporttörténelme bizonyult a legkevésbé fontos tényezőnek a lakhelyváltást befolyásoló tényezők közül.

A kérdőívem következő kérdésében az általam vázolt tizenhárom tényező segítségével a település, mint sportolási hely vonzerejét vizsgáltam. A sportolók itt is ötfokozatú skálán értékelték a következő tényezőket, melyet a következő ábrán láthatunk.

3. ábra: A telephelyi tényezők vonzerejének sorrendje

Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Az ábrán is látható, hogy a fenti kérdésben a sportolók legfontosabbnak a hely sport - infrastrukturális adottságait jelölték meg. A fontossági sorrend második helyén a sportbajnokságok minőségét említették, ezt követi a területek vonzerejének sorrendjében a szponzorok területi megjelenése. A sportolók a negyedik helyen említették az egészségügyi szolgáltatások fontosságát, melyet az önkormányzati támogatások megléte követ. A hatodik helyre vonzerőként a terület vagy város megközelíthetősége került. Ezt követi három tényező: a közlekedési kapcsolatok, az oktatási viszonyok, a sporthagyományok, melyek fontosságát körülbelül egyformának ítélték a sportolók. Valamivel alacsonyabb értékkel jellemezték a megkérdezettek a terület lakásállományának és szolgáltatásainak mennyiségét, minőségét. A terület vonzerejének meghatározó tényezői között a település természeti és demográfiai adottságai zárják a sort.

Arra a kérdésre is kerestem a választ, hogy a lakhely változtatási hajlandóság és egyéb változók között milyen összefüggések lehetnek, mely során a sportági minősítéssel szignifikáns kapcsolatot találtam, melyet a következőkben szemléltetek.

1. Táblázat: A lakhely változtatási hajlandóság és a minősítés keresztábrája

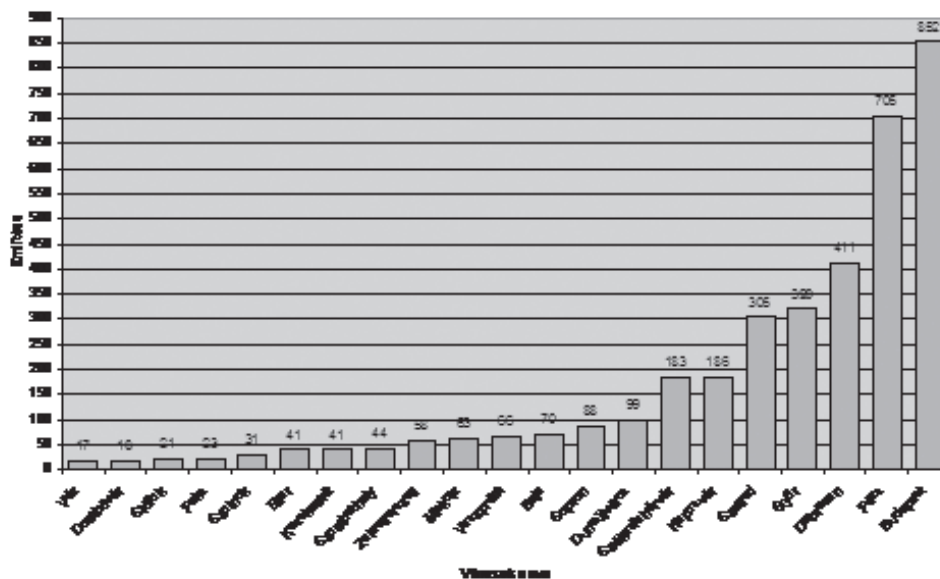
		Minősítés			Total	
		Első osztály	Másod osztály	Hobby		
Lakhelyet változtatna?	nem	Count	70	125	329	524
		% within Minősítés	39.0%	43.8%	60.5%	51.9%
	igen	Count	109	162	215	485
		% within Minősítés	60.7%	56.4%	39.5%	48.1%
Total		Count	179	287	544	1009
		% within Minősítés	100.0%	100.0%	100.0%	100.0%

Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

Talán nem is annyira meglepő, hogy a sportági minősítések javulásával a lakhely-változtatási, külföldre igazolási hajlandósága is emelkedik. Tehát az élsportolóink nagyobb mértékben változtatnák meg a lakhelyüket, hiszen az ő „termékük”, tudásuk keresettebb külföldön is. Az életkor és a külföldre vándorlási hajlandóság között elvégzett kapcsolatvizsgálat nem mutatott ki szignifikáns kapcsolatot.

A sportolók megítélése alapján a sport területi versenyképességében a hazai városok a következő sorrendben szerepelnek az 5%-os említési gyakoriságot figyelembe véve.

4. ábra: A hazai városok versenyképességének megítélése a sportolóktól kapott válaszok alapján

Forrás: Saját szerkesztés

Összefoglalás

Igaznak bizonyult a sportolók válasza alapján az a kezdeti hipotézisem, mely szerint a nagyvárosok (megyeszékhelyek) számítanak a leginkább versenyképesnek Magyarországon. A településhierarchiában alacsonyabb szinten álló városok közül néhány a kedvező területi elhelyezkedésnek köszönhetően szintén a versenyképes kategóriába kerülhet.

Ugyanezt a vizsgálatot, ha megyékre nézve is elvégezzük, akkor a következő megállapításokra juthatunk, melyet a következő térkép mutat nekünk.

5. ábra: A sportolók által felállított területi versenyképességi sorrend

Forrás: A kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés

A térképen látható, hogy az ország nyugati megyéi a sportolók véleményei alapján versenyképesebbek (sötétebb árnyalattal jelöltem), mely alól kivételt képez az ország két keleti megyéje: Hajdú- Bihar és Csongrád.

Bizonyítottam a mindenki által hangoztatott - eddig még semmilyen konkrétummal nem alátámasztott - kijelentést, hogy a sportolók a nagyobb anyagi megbecsülés miatt hajlandóak telephelyeiket megváltoztatni, majd bemutattam azokat a tényezőket is, melyek telephely-változtatási döntéseiket elősegíthetik, illetve gátolhatják.

Irodalomjegyzék:

Ács P. – Kehl D. (2006): Ranking of the Hungarian counties according to their competitiveness in Sport using statistical methods, *In: Molnár J. (szerk.): 4th International Conference for Young Researchers of Economics*, Szent István Egyetem, 348. -356. o.

Ács Pongrác (2006): The analysis of the regional competitiveness of the Hungarian sport with multivariable statistical methods, *In: Hughes M. (szerk.): World Congress of Performance Analysis of Sports 7*, Berzsenyi Dániel College, 299. – 309. o.

Enyedi Gy. (1998): Sikeres régiók, *In: Tények könyve: régiók, Greger- Delacroix*, 409.-411. o.

Hajdu- Pintér- Rappai- Rédey (1998): Statisztika I, Janus Pannonius Tudományegyetem, Pécs

Kehl D.- Rappai G. (2006): Mintaelem-szám tervezése Likert-skálát alkalmazó lekérdésekben, *Statisztikai Szemle* 84. évfolyam 9. szám, 848- 876. o.

Lengyel I. (2003): Verseny és területi fejlődés: Térségek versenyképessége Magyarországon, JATEPress

Likert R. (1932): *A Technique for the Measurement of Attitudes*, New York, McGraw- Hill.

Pintér J. - Ács P. (2006): *Bevezetés a sportstatisztikába*, Dialóg Campus, Pécs

Foglalkoztatási stratégiák és a „feketemunka”

Bitáné Bíró Boglárka

PhD hallgató, Kaposvári Egyetem

Összefoglalás

A világon mindenhol komoly problémát jelent az illegális munka leküzdésének kérdése, mely nemcsak az államok költségvetését rövidíti meg komoly adóösszegekkel, hanem a munkavállalókat is kiszolgáltatott helyzetbe hozza. Hazánk is törekedni próbál a feketemunka kivehetővé tételére. Természetesen ez egy igen bonyolult feladat, mert csaknem lehetetlen felmérni a mértékét, illetve az ilyen jellegű foglalkoztatás kialakulásához igen bonyolult társadalmi-gazdasági folyamatok vezetnek. A felmérés lehetőségéhez a szerző szerint, a hazai országos foglalkoztatási adatok, valamint az Országos Munkaügyi és Munkabiztonsági Felügyelet munkája során napvilágra került tények adhatnak közelítő támpontot. A jelenség magyarázatára az adóalanyok társadalmi-gazdasági környezetének vizsgálata, megoldási lehetőségekre pedig a tervezett foglalkoztatási stratégiák kínálhatnak, eltérő eredménnyel kecsegtető recepteket.

A foglalkoztatási stratégiák illetve ezek operatív végrehajtására létrehozott Területi Foglalkoztatási Paktumok nem újkeletű találmányok. Az Európai Unióban már sikereket könyvelhetnek el a foglalkoztatási színvonal emelésében. A szerző a rendelkezésre álló adatok alapján megbecsülte a hazai illegális munka arányát és a Paktumok eszközein keresztül megoldásokat kínál a feketemunka csökkentésére.

Bevezetés

A gazdasági élet – minden erőfeszítés ellenére is - gyakorlati velejárója a munkanélküliség, a rejtett gazdaság, és ezen belül a fekete foglalkoztatás is. A rejtett gazdaság leküzdése komoly erőfeszítéseket kíván meg az államoktól, nemcsak Magyarországon, hanem a világon mindenhol. Ez a tanulmány kifejezetten a feketemunkára helyezi a hangsúlyt melynek aránya a becslések és felmérések szerint 30% körüli a rejtett gazdaságon belül. (Belyó, 2004)

A hazai munkanélküliségi ráta (7,5%) - mely erősen közelíti az EU-s átlagot (7,8) – valamint hazánk történelmileg is aprófalvas településstruktúra és a mezőgazdasági jellegű termelési struktúra ad okot arra, hogy vizsgáljuk a fekete foglalkoztatást és keressük a lehetséges megoldásokat a rejtett gazdaság visszaszorítására.

Hazai foglalkoztatottság, gazdasági aktivitás és a foglalkoztatási kultúra

Azt biztonsággal kijelenthetjük, hogy az országos munkanélküliségi ráta nem lehet alapja egy olyan kísérletnek, amely felderíteni szándékozik a feketemunka arányát, a KSH adatok azonban mégis közölnek olyan fontos információt, amelyek utalnak a foglalkoztatási helyzet súlyosságára. A gazdasági aktivitási adatokat havi bontásban 2006. januártól augusztusig vizsgálva a következő átlagolt értékeket kapjuk:

1. táblázat: A 15-74 éves népesség gazdasági aktivitása 2006. január- 2006.augusztus

Foglalkoztatottak - <i>Employed</i>	Munkanélküliek - <i>Unemployed</i>	Gazdaságilag aktívak- <i>Economically active</i>	Gazdaságilag inaktívak - <i>Economically inactive</i>	Munkanélküliségi ráta - <i>Unemployment rate</i>	Foglalkoztatási arány - <i>Employment rate</i>	Aktivitási arány - <i>Participati on rate</i>
Száma, ezer fő/ <i>thousand persons</i>				%		
3922,4	313,8	4236,2	3484,9	7,4	50,8	54,8

Forrás: Saját szerkesztés, KSH, 2006.11.28

A 7,4 %-os munkanélküliségi ráta nem veszedelmes érték, az EU átlag ezt meghaladja, illetve a tagországok között vannak olyanok, amelyek 10% fölötti rátával jellemezhetők. Ennél sokkal fontosabb mutató a foglalkoztatottak, illetve a gazdaságilag aktívak, valamint a gazdaságilag inaktívak száma. Elsősorban észre kell venni, hogy hazánk 10 milliós népességéből megközelítőleg 4,25 milliónyi ember a gazdaságilag aktív. Ez arra utal, hogy kor szerinti összetétel szerint öregedő társadalom van kialakulóban Magyarországon is. Azonban önmagában ez a tény nem magyarázza az igen alacsony aktivitási rátánkat. Márpedig az aktív korú emberek teljeskörű foglalkoztatása létfontosságú, annak érdekében, hogy el tudja tartani a társadalom egy sokkal nagyobb hányadát. A gazdaságilag inaktívak körébe azok tartoznak, akik iskolakötelezettek, rokkantnyugdíjasok és nyugdíjasok, szociális ellátásban részesülők illetve azok akik semmilyen ellátásban nem részesülnek. Ez utóbbi népességről semmilyen hatóság nem tud, adót, járulékot nem fizetnek és feltételezhető, hogy nem mindannyian eltartottak. A feketefoglalkoztatás valószínűleg valamilyen formában felszívja ezt a csoportot, ezért ez egy olyan potenciált rejt, amely visszairányítható lenne az aktív foglalkoztatásba.

A fekete foglalkoztatást, számos társadalmi-gazdasági folyamat mellett, a lehangoló foglalkoztatási kultúra is elősegíti. Ezt bizonyítják az Országos Munkaügyi és Munkabiztonsági Felügyelőség ellenőrzési adatai, mely szerint minden 10 ellenőrzött munkáltatóból 9-nél jogsértést találnak és jellemző, hogy ahol a munkabiztonság területén akarnak takarékoskodni, ott feketén is foglalkoztatnak. (Tremmer, 2006)

Országos Munkaügyi és Munkaügyi Felügyelőség (OMMF) feladatai a feketemunka leküzdésében

Az OMMF munkáját az 1996. évi törvény szabályozza, és 4 fő feladatban határozza meg:

- „fekete foglalkoztatás” feltárása és visszaszorítása
- munkavállalók élet és munkakörülményeit befolyásoló jogsértések felderítése
- súlyos veszélyeztetést jelentő kockázatok megszüntetése
- megelőzés hangsúlyának növelése a munkabiztonságban (CD Jogtár, 2005)

A feladatok között első és kiemelt helyen szerepel a fekete foglalkoztatás, - annak ellenére, hogy csak becslések vannak a mértékére vonatkozóan – mivel ez az állami költségvetést, de a munkavállalók érdekeit is sérti.

A hatékonyabb ellenőrzések érdekében 2006-ban regionálissá alakították a felügyelőségeket, országosan 100 fővel növelték a létszámukat és törvény adta lehetőségükkel élve, nyilvánosságra hozták azoknak a vállalkozásoknak az adatait, amelyek az elmúlt időszakban munkaügyi jogsértést követtek el. Mindezen felül felismerték azt a tény is, hogy a jogsértő munkáltatók munkaerő-piacról való kiszorítása érdekében igen nagy szükség van az együttműködésre, a munkáltatókkal és munkavállalókkal való társadalmi összefogásra. A közvetlen cél az, hogy folyamatos kapcsolattartás révén ne a bírságok száma növekedjen, hanem a jogsértésekben érintett gazdasági

ágazatokban a munkáltatók közösen lépjenek fel a törvénytelenül foglalkoztatókkal szemben (Tremmer, 2006).

Ez az új szemléletmód már figyelembe veszi az EU-s gyakorlatot, és előrevetíti annak a lehetőségét, hogy a jövőben sokkal kiegyensúlyozottabbá váljon a munkerő-piac, kialakuljon egy pozitív irányú foglalkoztatási kultúra, valamint lehetőséget teremt a valóban preventív eszközök használatára. (www.ommf.gov.hu, 2006.10.06)

Az új eszközök bevezetése óta még nem telt el elég idő ahhoz, hogy megállapítható legyen a hatékonyságuk, de a 2006. augusztusig elvégzett ellenőrzések, komoly szabálytalanságokra vetettek fényt.

2. táblázat: Szabálytalanságok előfordulása az érintett munkavállalók és munkáltatók szerint

Szabálytalanság típusa	Érintett munkavállalók száma (fő)	Érintett munkáltatók száma
Összes ellenőrzés	183 452	12 029
Súlyos foglalkoztatási szabálysértés + bírság	67 938	7 282
Enyhébb szabálysértés	17 688	3 178
<i>Bejelentés és szerződés nélküli foglalkoztatás</i>	<i>26 983</i>	<i>7 726</i>
<i>Külföldi állampolgár foglalkoztatása bejelentés nélkül</i>	<i>1 013</i>	<i>355</i>
<i>Szinlelt szerződéssel való foglalkoztatás</i>	<i>345</i>	<i>196</i>
<i>Alkalmi foglalkoztatás AM könyv nélkül</i>	<i>1 371</i>	<i>n.a</i>

Forrás: www.ommf.gov.hu, 2006.09.04

A táblázatban látható értékek közül a dőlt betűkkel és számokkal kiemelt részeknek van igen nagy jelentősége: ha összegezzük, akkor 29 713 fő munkavállalót foglalkoztattak teljes mértékben „feketén”, ami önmagában is nagyon sok – 15%-nyi. És ha hozzátennénk a feketemunka egyéb, az OMMF számára esetleg felderíthetetlen enyhébb formáit a szabálytalankodásnak, akkor elképzelhető, hogy nagymértékű károkat okoz ez az illegális tevékenység.

A TÁRKI 2002-es felmérései szerint a Dél-Dunántúlon 57 % körüli a feketemunka aránya, amely országos viszonylatban a második helyen áll, tehát a 2006-ban a Somogy Megyei Munkaügyi Központ által 35%-ra (*Cselekvő Paktum, konferenciai előadás, Kaposvár Polgármesteri Hivatal díszterme 2006.10.24.*) becsült Somogy megyei érték elég óvatosnak mondható. Természetesen ezekben az értékekben, benne vannak a feketefoglalkoztatás árnyaltabb formái is, az általunk „szürke munkának”, nevezettek, melyek a következők:

- „zsebből fizetés”
- részmunkaidőben foglalkoztatás
- vállalkozóként foglalkoztatás
- megbízással történő foglalkoztatás
- egyéb adómentes juttatásokban való fizetés
- túlmunkával – pihenőidővel való visszaélés (fizetés nélküli/ zsebből fizetett)

Összességében elmondható, hogy az OMMF ellenőrzései alapján a 37%-os foglalkoztatási szabályszértések és a Somogy Megyei Munkaügyi Központ 35 %-os becslése igen közel esnek egymáshoz, tehát megközelítőleg elfogadhatjuk országos átlagnak is annak ellenére, hogy az egyes régiók és kistérségek nyilvánvalóan mutathatnak eltéréseket.

Foglalkoztatási Stratégiák és Paktumok

A foglalkoztatási stratégiák területi bontásban történő kidolgozása most folyik hazánkban, tehát még nem olyan múlttal rendelkezik mint az Európai Unióban.

Az Európai Foglalkoztatási Stratégia 1994-ben ez esseni csúcson került megfogalmazásra először, mint közösségi stratégia annak érdekében, hogy az abban az időszakban jellemző magas munkanélküliséget leküzdhessék.

Az esseni egyezség nem hozott érdemi előrelépést ezért 1997-ben az Amszterdami Szerződésben egy összehangolt foglalkoztatási stratégiát alkottak amely révén a foglalkoztatáspolitikát a közösségi politikák szintjére emelték. Ugyanezen évben a Luxemburgi Foglalkoztatási Csúcson megalkották az Európai Foglalkoztatási Stratégiát 19 irányvonalával és 4 pillérével:

1. pillér: foglalkoztathatóság növelése
2. pillér: vállalkozókészség erősítése
3. pillér: alkalmazkodó képesség fejlesztése
4. pillér: nők és férfiak esélyegyenlőségének biztosítása

2000-ben a lisszaboni csúcson meghatározták a foglalkoztatási stratégia megvalósulásának 3 szintjét is, tehát a végrehajtás közösségi, nemzeti és regionális, illetve helyi szinten valósul meg. (Kovács, 2003)

A végrehajtás tulajdonképpen a Foglalkoztatási Paktumok feladata partnerségi elven, közös fellépéssel a gazdasági és foglalkoztatási területen. Az 1999-ben Kölnben létrehozott Európai Foglalkoztatási Paktumot már megelőzte néhány jól működő pilot projekt Írországban, Finnországban, Ausztriában és a későbbiekben Görögországban, Portugáliában és Spanyolországban. Az egyes paktumok hagyományosan a munkanélküliség leküzdésére jöttek létre de működésük és területi kiterjedésük (régió, megye, kistérség, tartomány stb.) teljesen eltérő, a helyi lehetőségekhez és jogszabályi környezethez alkalmazkodik és pontosan ez a legnagyobb előnyük. Magyarországon az első Paktum Kemenesalja kistérségben jött létre 2002-ben és ezt mára már számos helyi térségi együttműködési megállapodás követte.

2006-ban aláírták a Somogy Megyei Foglalkoztatási Paktum megállapodását is és elkészült a megyei szintű foglalkoztatási stratégia is. Természetesen itt is a munkanélküliség leküzdése, humán erőforrás fejlesztés az elsődleges cél olyan projektek működtetésével, amelyek az aláíró és a csatlakozó partnerek együttműködésével valósulnak meg. A Somogy Megyei Paktumot és annak működését vizsgálva azonban, olyan tényezők kerültek napvilágra, melyek e tanulmány megírásának elsődleges okára, azaz a feketemunka leküzdésére is adhatnak módot. Az együttműködési megállapodás aláíróinak, illetve támogató partnereinek száma 72, mely körbe a munkaügyi szervezeten, önkormányzatokon kívül vállalkozások, iskolák és intézmények tartoznak bele. Az operatív szervezet egy 3 fős menedzsment, mely a projektek végrehajtását, koordinálását végzi, a döntéshozó szerv egy 12 fős Irányító Csoport, mely rendszeresen ülészik, felülvizsgálja a munkát és dönt a végrehajtandó projektekről. Az általuk generált és jelenleg is futó nagyprojektek közül kiemelendő 3, amelyeknek jótékony hatásuk lehet a rejtett gazdaság leküzdésében. (Somogy Megye Foglalkoztatási Stratégiája, 2006)

Az egyik egy regionális klaszter létrehozása, amely összefogja az azonos gazdasági ágazatban működő vállalkozásokat és együttműködésre készíti őket. Ennek elsősorban a vállalkozói együttműködési készség, a foglalkoztatási kultúra minőségi változására és nyilván gazdaságélénkítő hatása is van. A klaszterek kialakításában nagy szerepet játszik az

együttműködési megállapodás szabályainak betartása, a partnerek-versenytársak megismerése és ebből következően az egészséges piaci verseny fenntartása. A jól működő klaszterekben figyelnek a foglalkoztatás tisztaságára, sőt olyan megállapodások is léteznek például, hogy a munkaerőt egymástól nem csábítják el, csak szerződéssel foglalkoztatnak. Mindezekből kiindulva, klaszterek kialakítása kiemelkedően fontos lenne olyan ágazatokban, ahol a legtöbb feketemunka jelentkezik: építőipar, mezőgazdaság, élelmiszeripar.

Egy másik projekt területi pályaválasztási és koordinációs grémium létrehozását célozza meg, azért, hogy az oktatási struktúra a partnerek összefogásával, olyan irányba változzon, hogy az adott terület gazdasági igényeinek megfelelő szakképzett munkaerő álljon rendelkezésre. Nyilvánvaló, hogy a jelenlegi oktatási struktúra, nagyon nagy létszámnak „divatszakkákat” oktat, pedig a munkanélküliségi mutatók támasztják alá, hogy, mely oktatóintézmény bocsát ki legnagyobb számban pályakezdő munkanélkülieket, tehát potenciális feketemunkásokat, akik jól fizető szakma híján, bejelentetlenül is hajlandóak bármilyen munkát elvállalni. A partnerek rendelkeznek minden olyan felméréssel, adattal amely alapján megállapíthatók a fölösleges szakok és rendelkeznek a megfelelő kompetenciával is ahhoz, hogy döntéseket hozzanak ezekkel kapcsolatosan. A pályaválasztási grémium feladata az adatok összevetése és a hiányszakmák illetve a jövőbeni vállalkozói igények felmérése, azaz döntéselőkészítés a paktum partnerei számára. Egy ilyen jellegű munka az országban mindenhol megmutathatja előnyeit és folyamatos működtetése, elősegíti a gyors, rugalmas oktatási rendszer kialakítását és ezen keresztül a feketemunkások, munkanélküliek reprodukcióját.

A harmadik projekt közel 1000 fő roma képzését tűzte ki célul, amely az egész megyére kiterjed és eddig példa nélküli érdeklődés kíséri a célcsoport részéről. Ez azért kiemelendő projekt, mert köztudott, hogy a halmozottan hátrányos helyzetűek közül nagyon nagy számban kerülnek ki feketemunkások, tehát erre a csoportra kiemelekedően nagy figyelmet kell szentelni. A projekt eddigi tapasztalatai szerint a jól megválasztott képzés (itt fakitermelés), és a megfelelő tapasztalatokkal rendelkező képzőintézmény a munkaügyi szervezetekkel és a kisebbségi önkormányzatokkal közösen, igen jó eredményeket könyvelhet el. Az oktatók közvetlen értesülései alapján, a tanulók nagyon nagy aránya dolgozik feketén a saját bevallása szerint, és sikeres vizsga esetén bejelentett munkára van kilátása.

A vizsgált projektek általánosságban kerültek bemutatásra, azért hogy máshol is felhasználható ötletek legyenek, de igazodjanak az adott terület sajátosságaihoz, gyengeségeihez és erősségeihez, valamint útmutatóul szolgáljanak egyéb projektek megvalósításához.

Következtetések

Összefoglalóan elmondható, hogy a feketemunka-szürkemunka hazánkban óvatos becslés szerint is 30- 35 % körülire tehető, melyet alátámaszt több forrás is, melyekkel a kutatásaim során foglalkoztam. Ez csaknem egymillió szabálytalanul, bejelentés nélkül foglalkoztatott dolgozót jelent, a gazdaságilag aktívak és inaktívak csoportjából is. *(Kun, 2006)* A gazdasági inaktivitás magas és ezt nem indokolja csak a nyugdíjazottak, iskoláskorúak és az ellátásban részesülők magas aránya. A gazdasági inaktivitás csökkenthető lenne azoknak a számával akik nem fizetnek adót, nem dolgoznak és nem eltartottak de valószínűleg nagy arányban a feketefoglalkoztatottak közé tartoznak. Az OMMF ellenőrzései alapján, lehangoló foglalkoztatási kultúra minősíti a hazai munkakadókat, melynek megváltoztatására, nem csak az általuk várt adó- és járulékkerhek csökkentésével van mód, hanem egy olyan partnerségi rendszerrel, amely most van kialakulóban Magyarországon. Ez a partnerségi együttműködési rendszer helyi szinten érvényesül a legjobban, melyre bizonyíték a már több éves múlttal rendelkező ír, finn, osztrák, stb. példa. A vizsgált együttműködés a Somogy Megyei Foglalkoztatási Paktum, melynek futó projektjeiből ezek a következtetések vonhatók le:

- a foglalkoztatási kultúra megváltozására a legjobb módszer az együttműködés, bizonyítja ezt az is, hogy az OMMF is felismerte ezt a módszert és alkalmazza is;
- ki kell aknázni a helyi sajátosságokat és a feketemunka leküzdésére az adott helyen lévő domináns ágazatban kell törekedni valamilyen szorosabb együttműködési formában (pl. klaszter);
- az oktatási rendszernek és összetételnek hatalmas befolyása lehet a munkanélküliek és ezért potenciális feketemunkások reprodukciójának megállításában;
- a foglalkoztatási paktumok a legalkalmasabbak a partnerségi kapcsolatrendszer fenntartására és működtetésére, megfelelő tagi létszám fenntartására annak érdekében, hogy döntési kompetencia alakuljon ki, tehát létrejöttük és fennmaradásuk nem csak helyi, hanem állami érdek is;

A fenti módszerek igen jó hatásfokkal járulhatnak hozzá a feketemunka leküzdéséhez, érdemes népszerűsíteni, annak ellenére, hogy el kell ismerni, nehéz felmérni illetve hosszú távon jelentkeznek az eredmények.

Irodalomjegyzék

Baloghné Molnár I. – Dr. Kiss L. – Molnár I. – Szellő J. – Takács Sz (2006): Somogy Megye Foglalkoztatási Stratégiája, Somogy Megyei Munkaügyi Központ, Kaposvár

CD Jogtár (2005) – 1996. évi törvény a munkaügyi ellenőrzésekről

Dr. Belyó P (2004): A vállalkozások és a rejtett gazdaság, Statisztikai Szemle, 82. évf., 1 szám. Letölthető: www.ksh.hu.

Die Beschäftigung vor Ort fördern. Eine lokale Dimension für die Europäische Beschäftigungsstrategie. Mitteilung der Kommission an den Rat, das Europäische Parlament, den Wirtschafts- und Sozialausschuss und den Anchluss der Regionen, Brüssel, 07.04.2000. Letölthető: http://europa.eu.int/comm/dg05/key_de.htm.

Guide to Territorial Employment Pacts 2000-2006. (1999): Published by the European Commission. Letölthető: <http://www.pakte.at/rahmendokumente.html>

Kovács P (2003): Foglalkoztatási Paktum, Vas Megyei Tudományos Ismeretterjesztő Egyesület, Szombathely

Kun J. E (2006): Feketemunka nélkül sem roppanna össze a gazdaság – Népszabadság, 2006. december 11. Letölthető: <http://nol.hu/cikk/427620>

TÁRKI Önkormányzati kutatás, Budapest, 2003. február – Letölthető: www.toosz.hu/rendezvenyek/tarki/jelentes.html

Tremmer T (2006): Alapjában megújul a munkamódszer – Interjú Papp István elnökkel, Veszprémi Napló, 2006.10.25. Letölthető: www.ommf.gov.hu

www.ksh.hu/Gyorstájékoztatók/Gazdaság:Foglalkoztatottság_és_munkanélküliség/fog20610.pdf, 2006.11.28

www.nol.hu/cikk/421911 - Népszabadság Online: A megszorítástól több lesz a feketemunka, 2006.12.12

www.ommf.gov.hu - Sajtóanyag 2006.09.04 – OMMF a foglalkoztatás biztonságáért – A munkaügyi és munkabiztonsági ellenőrzések eredményei 2006.01.01 – 2006.08.31.

www.ommf.gov.hu – Lehangoló foglalkoztatási kultúra, Veszprémi Napló, 2006.10.06

A globalizáció városképi hatásai a Dél-Alföldön

Boros Lajos¹ – Hegedűs Gábor – Dr. Pál Viktor

egyetemi tanársegéd - PhD hallgató - egyetemi adjunktus

Szegedi Tudományegyetem, Gazdaság- és Társadalomföldrajzi Tanszék

Bevezetés

A globalizáció jelentősen átalakítja a települések szerkezetét és működését. E változásoknak széles nemzetközi irodalma született az elmúlt néhány évben. Az elemzések elsősorban a nagyvárosokkal foglalkoznak, mivel a globalizáció településekre gyakorolt hatásai leginkább itt manifesztálódnak (*Szirmai V - Baráth G. - Bognár J. 2003*). Ugyanakkor a változások a településhierarchia alacsonyabb szintjein is megjelennek. Kérdés, hogy melyek azok a globalizációs jelenségek, amelyek jelen vannak a magyarországi vidéki városokban, milyen intenzitással, s melyik az a település-hierarchiaszint, amelynél már nem vagy alig érezhető a globalizáció hatása? Mindezek alapján elemzésünkben arra keressük a választ, hogy miként jelenik meg a globalizáció a településhierarchia különböző szintjein lévő néhány dél-alföldi városban a városképek vonatkozásában?

A globalizáció és a városok kapcsolata

A globalizáció a posztmodern korban az egész világon, többféle módon ható, összetett, sok szempontból vizsgálható jelenség, amelynek számtalan definíciója ismert. (*pl. Enyedi Gy. 2000, Bernek Á.- Farkas P. 2002, Castells, M. 2005, Erdősi F. 2003, Cséfalvay Z. 2004, Smith, N. 2005*). Munkánkban nem kívánunk a globalizáció valamelyik definíciója mellett állást foglalni. A folyamat fennállására egyes jelenségek létezése alapján következtetünk, így a globalizáció kimutatható, ha a rá utaló objektumok léteznek. A globalizáció és a városhálózat kapcsolatát egyre többen vizsgálják (*Barta Gy. 1998, Erdősi F. 2003, Szirmai V. – Baráth G.- Bognár. J. 2003*). A kölcsönhatás városi kísérőjelenségei rendkívül összetettek, ezért ezeket eredményesen csak interdiszciplináris elméleti és gyakorlati módon lehet analizálni. Néhány kutató nem a globalizáció városokon belüli megjelenésével, hanem főként a város(hálózat)nak a globalizációhoz hozzájáruló nemzetközi hatásával foglalkozik (*pl. Taylor, P. J. 2004*). Mások nem az említett kölcsönhatást elemzik, hanem a globalizációnak a városokra kifejtett társadalmi-gazdasági hatását kutatják (*Udvarhelyi É. T. 2002*). A globalizáció városokra kifejtett legfontosabb hatásai között említhető, hogy a globalizáció korában a városok egyre több szállal kapcsolódnak a világméretű gazdasági, társadalmi-kulturális hálózatokhoz. Ennek hatására a városok gazdasága és társadalma is megváltozik. Legtöbbször fokozódnak a jövedelmi különbségek, a városok tere fragmentálódik. A fragmentáció szembevetendő példái a világszerte rohamos léptékben növekvő, egymáshoz hasonló zárt lakóközösségek, lakóparkok (*Glasze, G. 2006*), illetve a rosszabb gazdasági helyzetűeknek lakóhelyet adó gettószerű városrészek (*Castells, M. 2000*). A fogyasztás, és a posztmaterális értékek szerepe megnő, így a posztmodern városokban új fogyasztási és térhasználati minták, s ezek vizuális szimbólumai jelennek meg (*Udvarhelyi, É, T. 2002, Lukovich T. 2005*). Szintén megfigyelhető a globális fogyasztási minták szimbólumainak megjelenése a városi kereskedelemben (*pl. üzletláncok*). Itt említhető meg a globális kultúra elemeinek, tartalmának megjelenése a hirdetésekben vagy a graffítikén. Erőteljesen formálja a városi teret a globális gazdaság elemeinek léte is. A városok belső szerkezete is megváltozik. A köztereket tematizálják, „fogyaszthatóvá” teszik a lakosok és a turisták számára, ill. egy részüket gyakorlatilag privatizálják (*Cybriwsky, R. 1999*). Nemcsak a magánosított tereket, de a köztereket is egyre

¹ Szegedi Tudományegyetem Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, 6722 Szeged Egyetem utca 2. Telefon: 62/544 000, Fax: 62/544 178, E-mail: borosl@geo.u-szeged.hu

nagyobb mértékben tartják ellenőrzés alatt (*Cutberth. A. R. 1995*). A privatizált terek kontrolljának másik célja, hogy az „illetékteleneket” (pl. hajléktalanokat) az adott területtől távol tartsák, s így a szerencsésebb többségnek a „térfogyasztás” lehetőségét biztosítsák. (*Boros L. 2006*)

A kutatás főbb kérdései, hipotézisei

Kutatásunk kiindulópontja az a feltevés volt, hogy a globalizációs hatások fokozatosan jelennek meg a magyar településhierarchia különböző szintjein, oly módon, hogy a felsőbb szinteken ezek a hatások gyakoribbak és erőteljesebbek, míg az alsóbb szinteken esetlegesebbek, ritkábbak. Így a globalizáció terjedését a „vízesés-szerű” diffúziós modell alapján értelmeztük. (*Cséfalvai Z. 1994*) Lényegesnek tartottuk azt is, hogy a globalizációs hatások miként jelennek meg a sajátos fejlődési úttal és településképpel rendelkező alföldi városokban. Egyik hipotézisünkben globalizációs jelenségnek illetve hatásnak tekintettük a globális kulturális, gazdasági-termelési, fogyasztási minták követését. Emellett kíváncsiak voltunk arra, hogy hogyan érvényesül (érvényesül-e) a fogyasztók globális manipulációja? Megfigyelhető-e a lakófunkció globális minta alapján történő kielégítése? Vizsgáltuk, hogy miként jelenik meg a településeken a globális hálózatokba, termelési rendszerekbe való bekapcsolódás. Megjelenik-e valamiféle globális vizuális kultúra a településeken, például a graffitikben, vagy az építészetben? Ahol lehetséges volt, megpróbáltunk zónákat, gócpontokat meghatározni az alapján, hogy a globalizációs hatások mennyire intenzíven jelennek meg. Másik hipotézisünk kiindulópontja, hogy a városokban a szociális emlékezet megjelenéseként megfigyelhetők az egyes időszakok lenyomatai. (*Gyáni G. 2005*) Ennek következtében a magyar városokban három fő korszak él egymás mellett, egész pontosan „küzd” egymással. Az első a dualizmus korabeli városképet őrző történelmi épületekkel jellemezhető, a második a szocializmus évtizedeinek jellegzetes épületeit, városképi egységeit, a harmadik pedig a rendszerváltás utáni korszak, általunk globalizációs korszak városképe. Hipotézisünk szerint az, hogy ez a „küzdelem” melyik szakaszában van, nagy mértékben függ a települések méretétől, településhierarchiában elfoglalt helyétől.

Alkalmazott módszerek

A globalizációs jelenségeket a településhierarchia különböző szintjein kívántuk vizsgálni, ezért Szeged, Békéscsaba, Makó és Mórahalom városokban folytattunk kutatásokat. Ez lehetővé tette, hogy ellenőrizzük a globalizációs hatások diffúziójával kapcsolatos hipotézisünket. Mivel a kérdéseink többsége nem számszerűsíthető választ kíván, így kvalitatív kutatási módszert kellett választanunk. Vizsgálatunk során a megfigyelés és a vizuális elemzés módszerét alkalmaztuk. Megfigyelőként a „teljesen megfigyelő” szerepbe helyezkedtünk. Módszerünk – a megfigyelés egyik típusa – a vizuális elemzés napjainkban ritkán alkalmazott módszer a magyar geográfiában, azonban korábban gyakran használták a kutatásokban, míg a „nyugati” társadalomföldrajz illetve városkutatás gyakran alkalmazott módszere is. (*Letenyei L. 2004*) Vizsgálati területnek azokat a külterületeket választottuk ki a városokon belül, amelyekről előzetes ismereteink, illetve a várostérképek alapján feltételezhető volt a globalizációs hatások jelenléte. Ilyennek az egyes városokba vezető forgalmas útvonalak menti, illetve a belvárosi területek. A megfigyeléseket 2006. júliusában végeztük. A terepi megfigyeléskor a regisztráció során jegyzeteket készítettünk az egyes globalizációs jelenségekről, melyeket fényképekkel és hangjegyzetekkel dokumentáltunk, majd települési térképeken rögzítettünk. A regisztrációt követően a tapasztalatokat összegeztük, a fényképek és a regisztrációs adatlap segítségével tematikus térképeket készítettünk. A felmérések kvalitatív jellegéből adódóan nem katasztereket készítettünk a globalizációs hatásokról, hanem a legtipikusabb példákat ragadtuk ki, illetve a leglényegesebb folyamatokat igyekeztük

meghatározni. (Babbie, E. 2000, Héra G.-Ligeti Gy. 2005, Mason, J. 2005) Így az általunk készített tematikus térképek nem pontos képei, hanem modelljei a globalizációs jelenségeknek és hatásoknak.

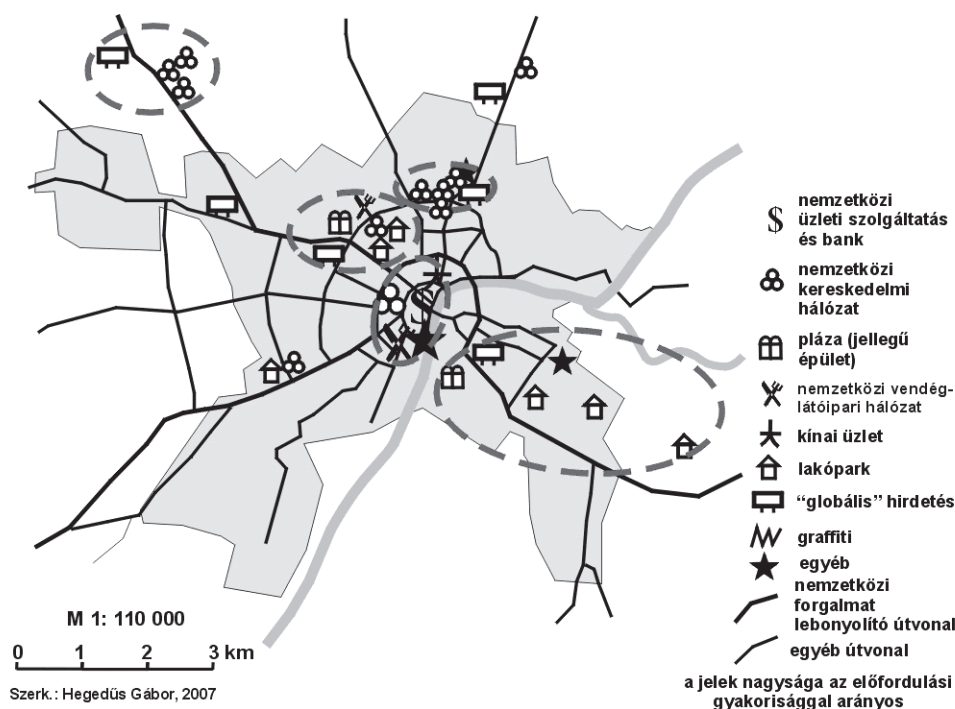
A globalizáció városképi hatásai néhány dél-alföldi városban

Hipotézisünknek megfelelően a városokban megfigyelhető globalizációs jelenségek eltérő módon és intenzitásban vannak jelen a településhierarchia egyes szintjein levő városokban. A régióközpontban figyelhetők meg a globalizációs jelenségek a leghomogénebb módon, halmazokat alkotva. A megyeszékhelyen amellet, hogy a jelenségek ritkábban vannak jelen, zónákba rendeződnek, a középvárosban kisszámúak és koncentráltak (különösen a városközpontban), míg a kisvárosban sporadikusak. Mindemellet hangsúlyozzuk, hogy e szabályszerűségek elsősorban dél-alföldi relációban értelmezhetők, s szükséges figyelembe venni az egyes települések sajátos helyzetét (általános társadalmi-gazdasági fejlettségét), s történelmi pályáját is.

Globalizációs hatások egy régióközpontban (Szeged)

A várakozásoknak megfelelően Szegeden volt a legintenzívebb a globalizáció városképi hatása. A jelenségek térbeli megoszlása szerint gócpontok, halmazok határozhatók meg, mégpedig öt ilyen előfordulási halmaz különíthető el: a Belváros, Szeged Rókus városrész, Makkosháza, Budapesti út és Újszeged. A legintenzívebb és a legsokfélébb hatás a belvárosban és a város északi, északnyugati részén, főleg a Budapest felé vezető útvonal mentén figyelhető meg. Újszegeden elsősorban a lakóparkok, illetve építés alatt lévő szórakoztató-bevásárlóközpontok képviselik a globalizációs jelenségeket. (1. ábra) Az említett városfejlődési korszakok „harca” és egymásmellettsége Szegeden leginkább a belvárosban figyelhető meg. Szegeden e téren sajátos visszarendeződés figyelhető meg az 1945 utáni állapot irányába: a szocialista éra városépítészete a belvárosban szinte teljes egészében visszafejlődik, ugyanakkor újra megjelennek az 1945 előtti funkcióval rendelkező térhasználati formák (pl. kávéházak) párhuzamosan a globális láncok (gyorsétkezdék, ruházati láncok, bankok stb.) mellett. Az egykori iparterületek funkcionális átalakulása elsősorban a külső városrészekben hordozza magában globalizációs hatásokat. Szeged esetében ez ritkán jelenti a szokásos „csavarhúzó” iparágak, összeszerelő üzemek megjelenését, sokkal inkább valamilyen szolgáltatását (bevásárlóközpontok, szakáruház-láncok, irodaházak). Az 1990-es évek második felétől Szegeden megindult a lakóparkok építése, mely gyakran a beépített területek funkcióváltását is jelentette: általában temető, vagy laktanya helyén létesültek, a város belterületén lévő zöldterületeket foglalva el. A szegedi lakóparkokról összességében elmondható, hogy megjelenésük egyértelműen követi a nemzetközi és hazai trendeket. Igazodik a globalizációs trendekhez a szegregálódásra törekvés is, a közterek és magánterek közti konfliktus, ugyanakkor eltér a nemzetközi folyamatoktól a lakótelep jelleg, a sűrű beépítettség és az alacsony minőség.

1. ábra: A globalizáció tipikus városképi megnyilvánulási formái Szegeden

A globális kereskedelmi láncok az 1990-es évek elejétől vannak jelen Szegeden, és már komoly hatással bírnak a város belső szerkezetére, működésére, ingatlanpiacára. Ezek a hipermarketek zöldmezős beruhásként telepedtek meg, és telephelyválasztásuk elsődleges motivációja a jó megközelíthetőség volt. A Szegedre vezető utak mentén több helyütt is intenzíven megjelennek a globális hirdetési minták, legerősebben a Budapest felé vezető 5-ös számú főútvonal mentén. A 43-as számú út kivezető szakaszán alig találhatóak multinacionális cégekre utaló hirdetések. A 47-es számú főúton még ettől is kevesebb a hirdetőtábla, és csak autószalonok, benzinkutak képviselik a globális jelleget. A városon átvezető utak mentén még a panel-lakótelepeken is találkozunk a globalizáció városképi elemeivel (hirdetések, internet-kávézók, kereskedelmi láncok). A graffiti-kultúra Szegeden már igen korán megjelent, s jelenleg is a város számtalan pontján feltűnik. Bár kutatásunkban egyértelműen globalizációs hatásként értékeltük megjelenését, egyes kutatók (egyetértve a graffiti-kultúra globális gyökereivel és terjedésével) hangsúlyozzák annak szubkultúrához köthető anti-globalizációs üzenetét. A graffitik szegedi előfordulását nem térképeztük, mivel már több kutatás foglalkozott ezzel, így ezek eredményeire hivatkozunk. A graffitik Szegeden igen nagy számban fordulnak elő, a többi vizsgált várostól nagyságrendileg eltérő mértékben. Térbeli elhelyezkedésük sajátos: a fő területük a panel-városrészekben, a forgalmas útvonalak mentén, forgalmi csomópontoknál, a vasút környékén található. Ugyanakkor szinte teljesen hiányoznak a belvárosból, a kertvárosokból és a villanegyedekből. (Liszka P. 2006) Mint azt korábban említettük, hogy a belvárosban a legintenzívebb a globalizációs hatások megjelenése. Véleményünk szerint építészeti, a kereskedelmi hálózatok megjelenésében, vagy a globális vizuális hatások megjelenésében is felfedezhetők a globalizáció hatásai. Átalakult a kereskedelem is: részben a hipermarketek hatása miatt a korábban itt található üzletek bezártak, és helyükön többnyire magasabb igényeket kielégítő szolgáltatásokat nyújtó, illetve minőségi termékeket árusító üzletek nyíltak.

Békéscsabán lényegesen kevesebb globalizációs jelenség figyelhető meg, mint Szegeden, s ezek térbeli elhelyezkedése is másképp szerveződik. (2. ábra) Békéscsaba a globalizációs jelenségek előfordulási gyakorisága alapján három zónára osztható. A belvárosi Andrásy út és közvetlen környéke tekinthető az első zónának. Területén fordulnak elő a globalizációs jelenségek a legnagyobb számban. Érdekes, hogy ezek között a kínai üzletek is eléggé nagy arányban szerepelnek. Megfigyelhető a szocialista időszakban létesített belvárosi áruházak átalakulása. Ebben a zónában graffitik nem, vagy csak elvétve fordulnak elő. A Belvárostól a városperemig a városszélen lévő kivezető utakig terjedő második zónában a legkevesebb a globalizációs jelenség. Az első zóna a második zónába különösen élesen megy át. A második zónában sok bezárt hagyományos kereskedelmi egység fordul elő, két lakóparkkal is rendelkezik, ám ezek klasszikus értelemben nem tekinthetők lakóparkoknak, csupán nevükben azok. Így általában elmondható, hogy a lakóparkok ezen a hierarchiaszinten nem, vagy csak nagyon embrionális formában és meglehetősen sajátosan jelennek meg. Igazi graffitik egy helyen fordultak csak elő a zónában, másutt csak falfirkák jellemzőek, s ezeknek sincs globális üzenetük. A harmadik zóna a városszél kivezető útjai mentén található. Itt az első zónához képest kevesebb, viszont általában nagyobb alapterületű és klasszikus szolgáltató-kereskedelmi funkciót betöltő globalizációs objektumok, szimbólumok láthatók.

2. ábra: A globalizáció tipikus városképi megnyilvánulási formái Békéscsabán

Globalizációs hatások egy középvárosban (Makó)

Makón a globalizációs hatások gyengék, és térben szinte kizárólag a belvárosra korlátozódnak, ez alól mindössze a város széli ipari park (illetve az azt jelző tábla) és a TESCO áruház jelent kivételt. (3. ábra) Ezek a hatások egyébként főleg a multinacionális kereskedelmi és szolgáltató láncok üzleteinek megjelenésében érhető tetten, amelyek jellemzően a manapság mindennapivá váló szükségletek kielégítését célozzák (pl. élelmiszer- és mobiltelefon üzletek). Feltűnő, hogy gyenge a pénzügyi szolgáltatások, a lakossági bankok jelenléte. A belváros építészetében megfigyelhető a három városfejlődési korszak "küzdeme" is, például a szocialista időszakban épült áruház kínai üzletté való átalakulásában, vagy a belváros dualizmus és szocializmus korabeli épületeinek egymásmellettségében. Dominánsnak fogható fel a szocializmus korabeli funkciók továbbélése. A belvárosból a város széle felé a főbb utak mentén sem hirdetések, sem pedig a globális jellegű kereskedelem megtelepedése nem jellemző, s a globális termelési hálózatokhoz kapcsolódást jelző ipari park sem épült még ki.

3. ábra: A globalizáció tipikus városképi megnyilvánulási formái Makón

Globalizációs hatások egy kisvárosban (Mórahalom)

Mórahalmon a település északkeleti, északnyugati, és délnyugati részein az önkormányzat összközművesített telkeket árul, ahol zömében globalizációra utaló (alacsony belmagasságú, amerikai stílusú) lakóépületek találhatóak, egy helyen modern stílusú sorház létesült. A város déli részében létesült Mórakert Szövetkezet, és az Ipari Park létesítményei már a globális, hálózati termelés helyben megtelepedett egységeként működnek. A településen egy kínai diszkont látható a főutcán. Graffitik, nagy multinacionális kereskedelmi, üzleti-pénzügyi egységek (az OTP helyi fiókjának kivételével) nincsenek. A város Információs Központtal (Inkubátorház) rendelkezik, amely a posztfordista termelési mód egyik létesítményének tekinthető.

Összefoglalás

Összességében a vizsgált hierarchiaszintek mindegyikén találtunk globalizációra utaló jeleket. Azokban a városokban, ahol tömegesen fordulnak elő, ott zónaszerűen vagy halmazos előfordulásban jelennek meg. A zónaszerű megjelenés tipikus példája Békéscsaba, a halmazos előfordulás pedig Szegedre jellemző. Makón kevesebb a megfigyelt globalizációs jelenség, és ezek koncentráltan, főként a városközpontban jelentkeznek. Mórahalom több szempontból is atipikusnak tekinthető. Mint város, rövid történelmi múltra tekint csak vissza, kisebb a lélekszáma, s ezen kívül az általunk említett három városfejlődési szakaszból az első teljesen hiányzik. A városban csak kezdeti kifejlődésben érthetőek tetten a globalizációs jelenségek, melyek térben nem koncentrálnak a település egyetlen részén sem.

Mivel kutatásunk célja elsősorban az volt, hogy ráirányítsuk a figyelmet a globalizáció és a városfejlődés vizsgálati lehetőségeire a vidéki városokban, ezért elemzésünk sem lehet teljes körű, s a vázolt típusok sem jellemezőek az egész országra. Ebből adódóan a kutatások folytatása és kiterjesztése szükséges, hogy hipotéziseink, és a kutatásban felvetett kérdések maradéktalanul megválaszolhatók legyenek. A kutatás további irányai az alábbiakban jelölhetők ki. Egyéb kvantitatív és kvalitatív kutatási formákkal (pl. interjúk, kérdőívek) még mélyebben értelmezhetnénk a globalizációnak az egyes településekre kifejtett hatásait. Szükség lenne longitudinális vizsgálatra (a globalizáció új elemeinek megjelenése, régi elemeinek fennmaradása, a térben hogyan változnak a vizsgált jelenségek halmazainak, zónáinak a határai) is, valamint arra, hogy az érintett várospolitikai, várostervezési viszonyul a globális jelenségekhez (pl. lakóparkok, hipermarketek építésének előnyei és hátrányai). A vizsgálat végül kiterjeszhető lenne más, nem alföldi típusú vidéki városokra is.

Irodalomjegyzék

Babbie, E. (2000): A társadalomtudományi kutatás gyakorlata. Balassi Kiadó, Budapest

Barta Gy. (1998): Nemzetköziesedés, globalizáció, nemzetközi városok. In: *Glatz F.* (szerk.): Budapest – nemzetközi város. Magyarország az ezredfordulón. Stratégiai Kutasok a Magyar Tudományos Akadémián, MTA, Bp., pp. 13 – 25.

Berneker Á- Farkas P. (2002): A világgazdasági globalizáció politikai földrajzi értelmezései. In: *Berneker Á.* (szerk.): A globális világ politikai földrajza. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., pp. 127 – 129.

Boros L. (2006): A városi tér használatához kapcsolódó konfliktusok. In: *Táj, környezet és társadalom.* Ünnepi tanulmányok Keveiné Bárány Ilona professzor asszony tiszteletére. SZTE Éghajlattani és Tájföldrajzi Tanszék - Természeti Földrajzi és Geoinformatikai Tanszék.

Castells, M. (2000): End of Millenium. Blackwell Publishing, London, pp. 128-152.

Castells, M. (2005): Az információ kora: gazdaság, társadalom és kultúra. Gondolat, Kiadó, Bp.

Cutberth. A. R. (1995): The right to the city. Surveillance, private interest and the public domain in Hong Kong. *Cities*, 5, pp. 239 – 310.

- Cybriwsky, R. (1999): Changing patterns of urban public space. Observations and assessments from the Tokyo and New York metropolitan areas. *Cities*, 4., pp. 223-231.
- Cséfalvay Z. (1994): A modern társadalomföldrajz kézikönyve, Budapest, IKVA Kiadó
- Cséfalvay Z. (2004): Globalizáció 1.0. Érvek és ellenérvek. Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., pp. 15-17.
- Enyedi Gy. (2000): Globalizáció és a magyar területi fejlődés. *Tér és Társadalom*, 1 sz., p.1.
- Erdősi F. (2003): Globalizáció és a világvárosok által uralt tér. *Tér és Társadalom*, 3. sz., pp. 2-4.
- Glasze, G. (2006): Some reflections on the economics and political organization of private neighborhoods. In: ATKINSON, R. – BLANDY, S. (eds.): *Gated Communities*. Routledge, London-New York, pp. 34 – 46.
- Gyáni G. (2005): A reprezentatív város – reprezentált város. In: N. KOVÁCS T.-BÖHM G.-
- Mester T.: *Terek és szövegek. Újabb perspektívák a városkutatásban*. Kijárat Kiadó, Budapest
- Héra G.-Ligeti Gy. (2005): *Módszertan. A társadalmi jelenségek kutatása*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Letenyei L. (2004): *Településkutatás*. L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Liszikai P. 2006: Szubkultúrák vizuális megjelenése a városi térben a szegedi graffiti jelenség példáján. Diplomamunka, SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged
- Lukovich T. (1997): *A posztmodern kor városépítészetének kihívásai*. Szószabó Stúdió, Bp.
- Mason, J. (2005): *Kvalitatív kutatás*. József Műhely Kiadó, Budapest
- Smith. N. (2005): *The endgame of globalization*. Routledge, New York
- Szirmai V. – Baráth G. - Bognár. J. (2003): Globalizáció és városfejlődés Budapesten (A városépítészet, az építészet szerepe). *Társadalomkutatás*, 21. sz., pp. 249 – 274.
- Taylor, P. J. (2004): *World city network: a global urban analysis*. Routledge, London-New York
- Udvarhelyi É. T. (2002): Kulturális változás, szimbolikus politika és a Westend City Center. In: *Szakál Gy.- Udvarhelyi É. T. – A. Gergely A. (szerk.): Elitek és piaci kultúraváltások*. MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 89., pp. 115 – 131.

Régióközpont az országhatáron: Szeged¹

Dr. (habil) Pál Ágnes-Győri Ferenc

*Egyetemi magántanár, főiskolai tanár, SZTE JGYTFK Földrajz Tanszék;
PhD-hallgató PTE FDI, középiskolai tanár, Dugonics A. Piarista Gimnázium, Szeged*

Bevezetés

1990-től megélnékültek az országhatár menti és a regionális fejlődést nyomon követő kutatások. Munkacsoportunk másfél évtized alatt a Dél-Alföld határ menti településeit vizsgálta – s ezen belül Szegedet kitüntetett figyelemmel illette –, valamint a Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió természeti, társadalmi és gazdasági földrajzi viszonyait tárta fel (Pál Á. 2003).

Szeged társadalmi-gazdasági fejlődésében sok a kontradiktórus elem. A város földrajzi helyzete önmagában is ellentmondásos, a *peremhelyzet* és a *központi fekvés* egyaránt jellemzi. Múltbéli fejlődése során *kapuvárosként működött*: innovációt vett át a fejlettebb területektől, melyet továbbított, dinamizálta határvidékének gazdaságát, mintát adott, kultúrát, életstílust közvetített. Ezáltal *központi szerepköre* is megerősödött. A háborúk, természeti csapások következtében többször került a pusztulás szélére, de a romok alól újra és újra kiemelkedett. A trianoni diktátum következtében perifériára került nagyváros vonzásterületének és kapcsolatainak nagy részét elvesztette, de az egyetemi várossá, egészségügyi központtá és püspöki székhellyé válása olyan impulzusok voltak számára, melyek a mai napig meghatározzák a társadalmi és gazdasági arculatát. Jelenleg a város bizonyos funkcióinak és kapcsolatainak gyengesége okán már/még nem tekinthető teljes értékű, nyugat-európai értelemben vett kapuvárosnak (Hegedűs G. 2005), de az Európai Unió által felkínált perspektívák, támogatások és elvárások rendszere komoly esélyt biztosít számára arra, hogy ismét európai színvonalú nagyvárossá váljék, oldódjon a trianoni államhatár okozta merev, aszimmetrikus kapcsolatrendszere és korábbi gazdasági, valamint igazgatási funkcióit legalább részben „visszaszerezze”, sőt akár újjáépítse.

Az Alföld viszonylag egyveretű természeti terét három részre osztó, a történelmi, etnikai és gazdasági realitásokat figyelmen kívül hagyó *trianoni határ* ma is erősen torzítja a tér szerkezetét, csökkenti, vagy minimalizálja a társadalmi-gazdasági érintkezés intenzitását. A rendszerváltozás után a térség három országában (Magyarország, Románia, Jugoszlávia) feltámadt az igény a korábbi kapcsolatrendszer újjáépítésére. Az etnikailag meglehetősen kevert, ám kulturális, vagy gazdasági szempontból hasonló vonásokkal rendelkező tájegységek szorosabb együttműködése – az erőforrások jobb felhasználása érdekében – szükségesnek mutatkozott. A Duna-Körös-Maros-Tisza Regionális Együttműködés alapító okiratát négy magyarországi, négy romániai megye és a Vajdaság képviselői írták alá. A reménybeli eurorégióban Szeged geostratégiai pozíciója felértékelődött. A város a térség természetes központjaként funkcionált, és úgy tűnt történelmi lehetőséget kap arra, hogy aktívan részt vegyen egy európai régió kialakításában (Mészáros R. 2000). Mára kérdésessé vált, hogy tud-e élni ezzel az eséllyel, hiszen a Délvidék másik két meghatározó centruma, Temesvár és Újvidék nem csak potenciális partnereként, de egyre „izmosabb” versenytársként is jelen van a régióban. Sajnos nem világlik ki tisztán, merre is tart Szeged valójában, különösen a *nemzetközi funkciók megszerzését* és a *nemzetközi munkamegosztásba történő bekapcsolódást* illetően. A bizonytalanságot fokozza, hogy a város endogén fejlődése ellentmondásos: az intézményi és piaci szolgáltatások széles körének és az itt tömörülő tudásbázisnak köszönhetően fejlődési potenciálja kedvezőnek mutatkozik, de a helyi gazdaság struktúráját, dinamikáját elemző tanulmányokban leszakadó, szerkezeti megújulásra nem képes városként jelenik meg (Nagy E. et al 2003). Abban reménykedhetünk, hogy Szeged évszázadokon keresztül képes volt megújulni anélkül, hogy a múltjával szakítania kellett volna. A város nyitottsága, kultúrabefogadó és közvetítő képessége

¹ Készült az OTKA T43105 (2003-2006) sz. pályázat támogatásával.

jól nyomon követhető a különböző európai szellemi áramlatok, innovációk, művészeti stílusok lokális, történeti kifejlődésében.

1. ábra: A Duna-Körös-Maros-Tisza Regionális Együttműködés

Forrás: <http://www.dkmt.net>

Rövid kulturális és gazdasági kronológia

Helyzeti energiáinak köszönhetően Szeged urbanus jellege, kapuszerepe és térszervező ereje már a magyar középkor előtt kialakult (római őrség és postaállomás felügyelte itt a só- és aranszállítást). Honfoglaló eleink, majd a később betelepülő nomádok a *primitív keleti nagykulturák* számos kultúraelemét sokáig őrizték. A *nyugati kultúra* az ősi Szegedre a 11-12. században a monostorépítő bencés és cisztercita szerzetesek közvetítésével érkezett. 1246-ban Szeged fontos logisztikai funkcióval – mely a sószállítás és -elosztás volt – szabad királyi városi rangra emelkedett. Királyi vára hamarosan a Délvidék kiemelt hadászati központjává avatta. Kereskedői, tanulni vágyó fiataljai messze földre eljutottak. A *gótika szellemét* a 15. században betelepülő szerzetesrendek hozták magukkal. Az európai műveltség áramlatában élő Szeged az Alföld egyetlen olyan városa volt, amely mind gazdasági, mind kulturális szempontból kiemelkedő szerepet játszott a középkorban (Péter L. 1981).

A török uralom a műveltebb, vagyonosabb polgárok elköltözését és a „szegedi kultúra” *diszlokációját* jelentette. A nyugati műveltség őrzőivé a működésüket egyedül folytatható ferencrendiek váltak. Az 1552. évi „szegedi veszedelmet”, a pestisjárványt, majd a tatárdúlást követően a város lakossága másfél ezer főre zsugorodott. A megüresedett lakóhelyeket a környék menekülő agrárnépessége foglalta el. Ekkor indult meg a törökök, rácok, bunyevácok és görögök

beköltözése is, akik a *mediterrán világ* számos kultúraelemét hozták magukkal. Ekkor honosodott meg a kertkultúra (dinnye, dohány, paprika) és terjedtek el új mesterségek. Az észak-déli, illetve kelet-nyugati irányú áramlásokban betöltött *csomóponti* szerepét Szeged a török hódoltság idején is megtartotta (Nagy E. et al 2003).

A török kiűzését követően az 1712. évi árvíz földönfutóvá tette Szeged lakosságát. A várost két évvel később, a vár újjáépítésével járó gazdasági konjunktúra mentette meg a pusztulástól. 1719-ben visszanyerte szabad királyi városi rangját és kiváltságait. Megindult a német és a felvidéki magyar polgárosult elemek betelepülése. Az újonnan érkező görög, szerb és zsidó kereskedők szintén jelentős szerephez jutottak a gyorsan fejlődő város gazdasági életében. Az ipar felvirágzását a *szolgáltató funkciók* újjáéledése kísérte, ami hozzásegítette a város anyacéheit ahhoz, hogy lassan az egész Délvidékre kiterjessék fennhatóságukat. A városi polgárok lépést tartottak a kor nyugati ízlésvilágával, s a *barokk* a népi kultúrát is megtermékenyítette. A szellemi élet fellendüléséhez nagyban hozzájárult a tanító piarista rend megérkezése. Iskolájukba sereglett a Délvidék mindenfajta nemzetiségű és vallású ifjúsága. „*Maga a város nemcsak tudós hazafiak által kormányoztatik, hanem máshová is értelmes papokkal, földmérőkkel, orvosokkal, haditisztekkel szolgál*” jegyezte fel a kor neves polihisztora Dugonics András.

A szabadságharc bukásával megtorpant ugyan a város fejlődése, de a tiszai gőzhajózás és a vasútépítkezések megindulása újradinamizálta a gazdaságot, megerősítette a *regionális szerepkörét*. Kibontakozott a gyáripar (főként az élelmiszer- és könnyűipar), s a krími háború eredményeképpen jól jövedelmezett a gabona. A feltörekvő polgárság növekvő igényeit egyre gyakrabban elégítette ki külhoni (francia, holland, német), vagy külföldön tanult magyar mesterek munkáival (*klasszicizmus* és *romantika*). Az 1879. évi nagyárvízét követően Szeged – számottevő nemzetközi segítséggel – az *eklekticizmus* jegyében született európai igényű nagyvárossá. Rekonstrukcióját, egy a nyugati, polgárosultabb országokhoz méltó város létrehozását a nemzeti törvényhozás vette kezébe. Az új, „palotás” Szeged lakossága a századfordulóra több mint 100 ezer főre duzzadt. A főként a kereskedelemben és a szolgáltatásokban elhelyezkedő polgárság lakásigénye újabb építkezéseket indított meg. Az új épületegyüttesek már a *szecesszió* jegyében fogantak (Bálint S. 1959).

„*A város szaporodó népességének fölöslege úgy a régi időkben, mint utóbb is Torontál-, Temes- és Krassó-Szörény megyék távolabbi vidékeire egész rajokban özönlött ki... A szegedi gyarmatok származási helyükkel az érintkezést mindenkoron fenntartották s Szegednek a délvidékre gyakorolt vonzóereje részben ezen körülményből magyarázható* (Reizner J. 1900)”. Már a 19. század utolsó negyedében megkezdődött a Szeged környéki haszonbérleti földek „örök áron” való megvétele. A közigazgatási kényszerűség követelményeinek eleget téve, a város tanyai központokat létesített, majd 1924-től több helyen, ahol „a tömörülésnek az összes előfeltételei” megvoltak, házhelyeket bocsátott áruba (Tonelli S. 1926). Az 1950-1952-es közigazgatási rendezés során az egykori tanyaközpontokból új községek alakultak.

A trianoni döntés sokkhatást jelentett Szeged számára. A lendületesen fejlődő, tág vonzásterű modern nagyváros – noha „megszabadult” versenytársaitól, Aradtól és Temesvártól – az ország peremére került. Reménytelennek tűnő helyzetéből az a kultúrpolitikai szándék vezette ki, mely a *műveltség eszményében*, a szellemi és erkölcsi felemelkedésben kereste az *európai dimenziókat*. A kolozsvári egyetem betelepülésével és a klinikák felépítésével a város oktatási, kulturális és egészségügyi funkciói erősödtek, a lakosság foglalkozási átrétegződése határozottan a *tercier szektor* irányába mutatott. Megjelent a turizmus (Szabadtéri Játékok, Ipari Vásár, konferenciák), mely fenntartotta a város nemzetközi kapcsolatait.

A második világháború után a várost – ismert okok miatt – a szocialista iparosítás első szakasza elkerülte, így a mezőgazdaságot elhagyó munkaerő jelentős része a távoli ipari körzetekbe vándorolt. A fővárosi munkaerő tartalékok kimerülése azonban átértékelte az alföldi centrumok, így Szeged szerepét is, így az 50-es évek végétől a város több új ipari üzemmel gazdagodhatott

(kábel-, gumi-, festék-, ház-, bútor-, gyufa-, hangszergyár, élelmiszer-, textil- és ruhaipari üzemek, vasöntöde, autóbusz összeszerelő üzem). A Jugoszláviával normalizálódó kapcsolatok fokozatosan lehetővé tették a tranzitforgalom növekedését. A fejlődésnek nagy lendületet adott a 60-as évek második felétől induló szénhidrogén-bányászat. Az építőipar számára konjunktúrát jelentettek a nagy lakótelep-építkezések. A nagy hagyományú egyetemi kutatóhelyekhez és a mezőgazdasági kutatóintézetekhez kapcsolódó kutatás-fejlesztési háttérre a hetvenes években húzóágazatok (biotechnológia, finomvegyészet) települtek. Szeged a Dél-Alföld régióközpontjává vált.

A szocializmus utolsó évtizedének fő problémájaként jelentkezett, hogy a város meghatározó vállalatainál alig-alig volt innovációs tevékenység, a termékek nagy része korszerűtlen, a közepes technológiai színvonalat nagyobbrészt know-how és licencvásárlások kapcsán behozott termékek képviselték. Így annak ellenére, hogy Szeged gazdaságirányító, és –szervező szerepe mennyiségi értelemben kiterjedt, a helyi gazdaság nem erősödhetett meg annyira, hogy a rendszerváltás időszakának sokszerű változásait komolyabb károsodások nélkül tudta volna átvészelni (Nagy E. et al 2003).

A posztindusztriális fejlődés útján

A rendszerváltás felszínre hozta a helyi gazdaság gyengeségeit, egyúttal lendületet adott a *posztindusztriális* fejlődésnek. A szocialista ipar darabokra hullását, illetve felszámolását csak kevés nagyvállalat élte túl. Az ipari dolgozók létszáma egy évtized alatt közel felére esett vissza. A leépítések a szolgáltató szektort, s a magasan kvalifikált munkaerőt is érintették. Az ipar és építőipar romjain létrejött utódszervezetek mérete, tőkeereje, termelési kapcsolatainak megszűnése és a gazdasági recesszió egyaránt visszafogta a fejlődést. Szeged pozíciójának gyengülését is mutatja, hogy régiója, a Dél-Alföld gazdaságának növekedési üteme, munkatermelékenysége 1996-2000 között a legalacsonyabb volt az országban és messze elmaradt az EU átlagától. Feltehető, hogy Szeged jövőbeni regionális funkciórendszerében nem a hagyományos dél-alföldi központi szerepkör dominál majd, hanem visszatér egy olyan regionális kapcsolatrendszerből adódó *központi szerepkör*, amelyben a kapcsolatok többsége a Szeged-Békéscsaba-Arad-Temesvár-Újvidék térségben, és részben egy tágabb nemzetközi térben él (Mészáros R. 2000). A jövőben a tényleges földrajzi potenciálok, *komparatív előnyök* ésszerű kihasználása mindennél fontosabbá válik.

Az 1990-es évek folyamatai tehát a helyi gazdaság erőteljes *tercierizálódását* mutatták. A jövőben a tényleges földrajzi potenciálok, *komparatív előnyök* ésszerű kihasználása mindennél fontosabbá válik. A város fekvésének köszönhetően kiváló *közlekedéscsoporthelyi* helyzettel rendelkezik, ami a *kereskedelmi* és *logisztikai* funkciók további bővüléséhez vezethet. Az idáig betelepült multinacionális vállalatok az elsők között növelték Szeged határokon átnyúló regionális szerepkörét. Szeged idegenforgalmi potenciálja is kedvező. A város attraktivitása, nemzetközileg is elismert rendezvényei, gyógyintézetei, a nevét fémjelző hungarikumok, a vízisportokhoz, a zöld- és falusi *turizmushoz* kapcsolódó lehetőségek, termálvíz-kincse, valamint határmenti pozíciója jelentős vonzerő és egyben jó befektetési lehetőség. Oktatási és kulturális létesítményeinek, intézményeinek hatása nemcsak a Dél-Alföldre, hanem az ország egész területére (Tóth J.-Pénzes I. 1971), sőt a határon túlra is kiterjed. További komparatív előnyt jelent a város *szellemi feltöltöttsége*, társadalmának iskolázottsági szintje, innovációs hajlama, az egész országra és határon túlra is kiterjedő kisugárzása. Egyeteme és kutatóintézetei a tudásigényes ágazatokat biztosítják. Az egyetemi oktatást, a tehetséges fiatalok kiválasztását magas színvonalú középiskolai hálózat segíti (Győri F. 2004). A város *kiváló táji adottságokkal* és mezőgazdasági *termelési hagyományokkal* rendelkezik, melyekről ma sem mondhatunk le. Az

utolsó másfél évtizedben betelepült *etno*kulturális közösségek, hajdani és új kötődései a régió kohézióját és külkapcsolatait erősíthetik.

A szerb-montenegrói határt elérő M5-ös autópálya elkészülése tovább növeli a regionális *logisztikai központtá* válás esélyeit, amihez viszont elengedhetetlen a balkáni helyzet stabilizálódása. Az autópálya megléte önmagában persze nem elegendő, további infrastruktúra-fejlesztések is szükségeltetnek (kelet-nyugat irányú közúti közlekedés feltételeinek javítása, a budapesti vasúti fővonal kétvágányúsítása, Szeged-Temesvár vasútvonal rekonstrukciója, közúti és vasúti hidak építése, a repülőtér korszerűsítése). A közlekedési feltételek javítása a város *idegenforgalmi* potenciálját is növelné. A hagyományos vásárvárosi funkció (Krajkó Gy. 1990) nem a multinacionális kereskedelmi láncok bővítését, hanem a különböző országok, kultúrák materiális és szellemi javainak, innovációinak kicserélését is jelentené. Szegeden a tudás-akkumuláció olyan szintjét találjuk, amely alapját jelenthetné további a *húzóágazatok* telepítésének, ám ehhez igen jelentős beruházásokra volna szükség. A *kiváló táji adottságokra* és *termelési hagyományokra* épülő a biogazdálkodás, valamint a hozzá kapcsolódó melléküzemágak kiépítése fellendíthetné kis- és középvállalkozásokat.

A Duna-Körös-Maros-Tisza Regionális Együttműködésben résztvevő három ország eltérő közigazgatási és jogrendszere, politikai kultúrája, eltérő mentalitása, a nyelvtudás hiánya azonban nehezítik a társadalmi és gazdasági kapcsolatok kibontakozását (Marosvári A. 2005). A térségben még a *perifériákra* jellemző fejlődési tendenciák érvényesülnek. A határok gátolják a növekedési pólusok, így Szeged fejlődését is. A kapcsolatrendszerek féloldalasak, s a szocializmus összeomlása után az egyes *aszimmetrikus* vonások nemhogy megszűntek volna, hanem helyenként még inkább elmélyültek. Az elszigeteltség feloldása céljából törekedni kellene a tudás, az innováció és a munkaerő szabadabb áramlásának biztosítására. A humán erőforrások „felszabadítása” tőkét vonhatna be a térség gazdaságába.

Összefoglalás

Szegednek eurorégió-központként meghatározó módon részt kell venni a térségben fennálló, a határokon is átnyúló társadalmi és gazdasági kapcsolatrendszer kialakításában, működtetésében és fejlesztésében. Mindehhez polgárai számára színvonalas életkörünyezetet és életfeltételeket szükséges teremtenie. Ehhez azonban csatlakoznia kell az európai hálózatokhoz, be kell kapcsolódnia a fő áramlási folyamatokba, növelnie kell vállalkozásainak számát, a város jövedelemtermelő képességét.

A jövőre nézve biztató, hogy a határ menti együttműködés elmélyítésére az Európai Unió szervezetei újabb lépéseket tettek. A PHARE CBC támogatásokat a magyar-szerb határtérségekre is kiterjesztették. A különböző fejlesztési projektek, kutatások támogatásai közvetlenül segíthetik a jelenleg formálódó Duna-Körös-Maros-Tisza Eurorégió kialakulását és Szeged hagyomány-és tudásalapú fejlődését. A lehetőségeket ma elsősorban a város nagy hagyományú gazdasági ágazatainak felélesztése, eurorégió-központi szerepének fokozása és nemzetközi kapcsolatainak további bővítése jelenthetné.

Irodalomjegyzék

- Bálint S. (1959): *Szeged városa*. Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, Budapest, 171 p.
- Györi F. (2004): *A régióközpontok szerepe a tehetségeloszlásban*. In: Csapó T. et al szerk. A településföldrajz helyzete és főbb kutatási irányai az ezredforduló után. Berzsenyi Dániel Főiskola Társadalomföldrajz Tanszék, Szombathely, pp. 182-193.
- Hegedűs G. (2005): *Szeged kapuvárosi funkcióinak vázlatos áttekintése*. Kézirat, Szeged, 5 p.
- Krajkó Gy. (1990): *A város fejlődésének főbb sajátosságai, funkcióinak változó szerepe*. In: Mészáros R. szerk. Az urbanizáció térbeli folyamatai Szegeden. JATE, Szeged, pp. 26-34.
- Marosvári A. (2005): *Az Alföld jövője és a DKMT Regionális együttműködés*. In: Nagy E.-Nagy G. szerk. Az Európai Unió bővítésének kihívásai. Nagyalföld Alapítvány, Békéscsaba, pp. 232-238.
- Mészáros R. (2000): *Szeged a 21. században*. Tiszatáj. Június, pp.44-49.
- Nagy E. 1993: *A helyi elit és a lakosság iskolázottságának szerepe Szeged fejlődésében*. Alföldi Társadalom, 4. pp. 49-64.
- Nagy E.-Nagy G.-Kiss J. P. (2003): *Szeged: kihasználatlan tartalékok és részsikerek*. In: Timár J.-Velkey G. szerk. A városiker alföldi nézőpontból. MTA RKK ATI-MTA TK, Békéscsaba, Budapest, pp. 120-162.
- Pál Á. (2003): *Dél-alföldi határvidékek*. Bornus, Pécs, 235 p.
- Reizner J. (1900): *Szeged története*. I-IV. Szeged.
- Tonelli S. (1926): *Szeged*. Délmagyarország Hirlap és Nyomdavállalat Rt. Szeged. pp. 56-58.
- Tóth J.-Pénzes I. (1971): *Szeged oktatási-kulturális vonzása és idegenforgalma*. Földrajzi Közlemények, 10. 1. pp. 51-62.

A társadalmi és gazdasági fejlettség két vizsgálati módszerének összehasonlítása Magyarország példáján

Egri Zoltán – Tánczos Tamás – Törőcsik Viktória

PhD. hallgatók, SZIE - GSZDI

A vizsgálat kiindulópontjai; problémafelvetés

Magyarország a 2007-20013 közötti költségvetési időszakban közösségi forrásokból terület- és gazdaságfejlesztésre 22,4 milliárd euró támogatásra számíthat, ami a vidékfejlesztési támogatásokkal együtt közel 8000 milliárd forintot tesz ki. Az uniós források megszerzésében a nemzeti számláknak -mint a fejlettség megítélésére szolgáló indikátoroknak- szinte kizárólagos szerepük van. Ezek alapján fölvetődhet bennünk a kérdés, hogy vajon az egy főre jutó GDP képes-e objektív képet mutatni egy földrajzi terület társadalmi és gazdasági fejlettségéről, vagy estelegesen elképzelhető lenne más, ettől jobb megoldás is. A pillanatnyi társadalmi és gazdasági fejlettséget tükröző állapotfelmérés lehetőséget teremt arra, hogy az említett költségvetési periódusban elnyert források felhasználásának hatékonyságát mérjük. Tekintettel arra, hogy hazánkban az elmaradott régiók felzárkóztatására már évek óta folynak próbálkozások, ezért a vizsgálat ezen törekvések eredményességére nézve is szolgáltatathat némi információt.

A fentiekben megfogalmazottak alapján dolgozatunkban az alábbi kérdésekre kerestük a választ:

- Az egy főre jutó GDP mennyiben tekinthető alkalmasnak a megyék illetve a régiók társadalmi és gazdasági fejlettségének mérésére?
- Hogyan néz ki a hazai megyék társadalmi és gazdasági fejlettség alapján képzett rangsora?
- Az elmúlt években megfigyelhető-e valamilyen felzárkózási, felzárkóztatási folyamat a vizsgált térségek vonatkozásában?
- Mindezek mellett szeretnénk rámutatni néhány módszertani összefüggésre, és a főváros domináns helyzetéből fakadó buktatóra is.

Bár az unió kohéziós politikája fejlesztendő területi egységként a régiókra koncentrálna, ennek ellenére dolgozatunkban, a fentiekben említett kérdéskört megyei szintű adatokra támaszkodva kívánjuk körüljárni. Ennek indokát abban látjuk, hogy ha egy területi egység értékelésére a vizsgált területi egység részét képező kisebb egységekre vonatkozó adatok is rendelkezésre állnak, akkor célszerű ezeket használni, mert ebben az esetben a részletesebb információknak köszönhetően pontosabb eredményeket kapunk.

A vizsgálat terjedelme, felhasznált mutatók, alkalmazott módszerek, adatforrás

A vizsgálat során a magyarországi megyék¹ társadalmi és gazdasági fejlettségének jellemzésére 18 mutatót használtunk. Az indikátorok kiválasztásához ifj. Lőkös László és Lőkös Klára (2003) cikkét vettük alapul. Az említett szerzőpáros által használt 17 mutatót technikai okok miatt eggyel (10000 lakosra jutó működő kórházi ágyak) kiegészítettük. Az elemzés során felhasználásra kerülő mutatók mindegyike viszonyszám, amit a megyék méretbéli különbözőségéből eredő torzulások kiküszöbölése indokol.

Mivel a vizsgálat során 18 mutató együttes hatásaként kerül sor a hazai megyék társadalmi és gazdasági fejlettségének jellemzésére, ezért főkomponens-analízis végrehajtására van szükség. A módszer alkalmazása során többek között arra is választ kapunk, hogy az egyes főkomponensek a vizsgált eseményt (jelen esetben a társadalmi és gazdasági fejlettséget) milyen mértékben magyarázzák, illetve, hogy az egyes főkomponens értékek kialakításában az egyes mutatók mekkora súllyal vesznek részt. Az így megkapott információk a megyék társadalmi és gazdasági fejlettség alapján történő rangsorolásához szükségesek, melyre a vizsgálat menetének ismertetése

¹ Budapest a vizsgálatból kizárva. Ennek indoklására a tanulmányban később kitérünk.

során térünk ki. Mindezek mellett meg kell jegyeznünk azt is, hogy a kapott eredmények okozati összefüggést nem tárnak fel, pusztán csak jellemzik a megfigyelési változókat.

A vizsgálathoz a Központi Statisztikai Hivatal 1999-re és 2004-re vonatkozó adatai kerülnek felhasználásra. Az elemzés időszakául szolgáló évek meghatározásánál egyrészt a rendelkezésre álló információkat, másrészt pedig ifj. Lőkös László és Lőkös Klára korábban már említett tanulmányát vettük figyelembe, melyben a szerzők az 1996-os, valamint 2001-es évet vizsgálják. Ezek alapján lehetőség nyílik a két vizsgálatban feltárt eredmények összevetésére, és ennek megfelelően alaposabb következtetések levonására.

A vizsgálat menete

Szakirodalmi adatok alapján a vizsgálathoz az első öt főkomponenst fogadtuk el, melyeknek a sajátértéke 1 fölött volt, és a vizsgált eseményből összesen közel 85%-ot magyaráztak.

A vizsgált területi egységek -említett 18 mutatóra épített- társadalmi és gazdasági fejlettség alapján történő rangsorolása az alábbiak szerint történt:

A megyék minden mutató alapján külön-külön rangsorolásra kerültek, és a helyezésük alapján minden mutató vonatkozásában pontszámokat kaptak 19-től 1-ig (értelem szerűen az első helyezett kapta a legnagyobbat, az utolsó pedig a legkisebbet). Az így kapott pontszámok egy olyan súllyal kerültek beszorzásra, mely az adott mutatóhoz tartozó főkomponens súlyok és az adott főkomponens megmagyarázási arányának szorzatából képződik. A főkomponens súlyok abszolút értékben kerültek figyelembevételre, mert a súlyok előjele csak az adott főkomponensen belül elhelyezkedő mutatók kapcsolatának az irányára utal, a mutató vizsgált eseményre gyakorolt hatását nem befolyásolja. A szántóterület és a közúthálózat kapcsán tapasztalt negatív irányú kapcsolatból levonható az a következtetés, hogy a vidéki (falusi) úthálózat vélhetően fejletlenebb mint a városi, mivel a szántó területek a vidéki térségre koncentrálnak, és az adatok azt fejezik ki, hogy ahol a szántóterület magas, ott az úthálózat kiépítettsége alacsony. A mutatók negatív korrelációjából fakadó ellentétes hatás a rangsorolás folyamán az egyes mutatók kapcsán szerzett pontszámokban jelentkezik. Az a megye, amely egy adott főkomponensben pozitív súllyal szereplő mutató (a vizsgálat során ilyen volt például a népsűrűség) kapcsán előkelőbb helyre kerül, és ezáltal magasabb pontszámot kap, -a negatív korrelációból fakadóan- az ugyanezen főkomponensben negatív súllyal szereplő másik mutató (ilyen volt például az egészségügyi ellátottság) kapcsán hátrébb sorolódik, tehát az itt szerzett pontszáma alacsonyabb lesz.

A helyezésekre adott pontszám és a kiszámított súly szorzatából minden megye minden mutatójára adható egy súlyozott pontszám, mely súlyozott pontszámok mutatónkénti összege adja az adott megye összesített, és a rangsorolás szempontjából végsőnek tekinthető pontszámát. A megyék -említett 18 mutatóra épülő- társadalmi és gazdasági fejlettség alapján történő rangsorolása ezen végső pontszámok alapján történik. A fentiek szerinti rangsorolás indokát abban látjuk, hogy a főkomponensek és a vizsgált esemény közötti összefüggés erősségét a megmagyarázási arány, míg az egyes mutatók és a főkomponensek közötti összefüggés erősségét a főkomponens súlyok értéke fejezi ki, és az értékek növekedése mindkét esetben a kapcsolat erősségének növekedésére utal. Ezek alapján az a mutató amelyik a vizsgált eseményt jobban jellemzi nagyobb súlyszorzót kap. A rangsorolás ezen formája tehát a megyék mutatók szerinti különbözősége mellett a mutatók közötti eltéréseket is figyelembe veszi.

Eredmények; megfigyelések

A két eljárás alapján képzett rangsor összehasonlítása érdekében elsőként egy koordinátarendszerben történő ábrázolás segítségével azt vizsgáltuk, hogy az egy főre jutó GDP

alapján képzett rangsor egyes helyezéseire a 18 mutató alapján képzett rangsor hányadik helyezései tartoznak. Az ábra segítségével két megfigyelést tettünk:

- 1) A vizsgált 19 megye 1999-ben és 2004-ben is felosztható két csoportra. Mindkét év kapcsán megfigyelhető, hogy a fejletlenebb megyék csoportjában a két rangsorolási eljárás helyezései között nagyobb az eltérés a fejlettebb megyék csoportjában tapasztalható eltéréshez képest.
- 2) 1999-ben a két rangsorolási eljárás helyezései között nagyobb az eltérés, mint 2004-ben.

A fentiekben megfogalmazottak arra engedtek következtetni, hogy a társadalmi és gazdasági fejlődéssel javul a tárgyalt két rangsorolási szisztéma összhangja. Erre a két módszer szerint képzett rangsor közötti összefüggés erősségének vizsgálata szolgáltathat némi bizonyítékot, mely vizsgálat eredményei a 1. táblázatban kerültek összefoglalásra.

1. táblázat

A rangsorok közötti összefüggés erősségének (r_s) alakulása						
Vizsgálati sorszám	1999			2004		
	Helyezés GDP/fő alapján			Helyezés GDP/fő alapján		
	11-19	1-10	1-19	9-19	1-8	1-19
1.	0,533	0,721	0,910	0,881	1,000	0,977
2.	0,637	0,721	0,919	0,925	1,000	0,985

1. A vizsgálatban az összes elem szerepel.
2. A GDP/fő szerint képzett rangsor alapján a 15. helyezett elem, mint kiugró érték a vizsgálatból kizárva.

A korrelációs együttható alakulása igazolni látszik a fentebb megfogalmazott feltevést, hiszen a fejlettségi rangsorban előre felé haladva növekvő értéket mutat, és ugyanez tapasztalható a két vizsgált év viszonyában is¹. Hasonló tendencia figyelhető meg a kiugró értékek eltávolítása esetén is. Mindazonáltal az eredményt kellő óvatossággal szükséges kezelni, mert nem feltétlenül biztos, hogy a korrelációs együttható értékének éven belüli alakulása minden esetben tendenciózusnak tekinthető, a két év közötti értékmódosulás pedig adódhat akár az egyre nagyobb mérési pontosságból is. A helytálló megállapítás megfogalmazásához mélyebb elemzés és többször megismételt vizsgálat szükséges.

A korrelációs együttható értékének alakulása alapján az nagyon valószínűnek látszik, hogy a vizsgálatba vont 18 mutatót és a hazai viszonyokat figyelembe véve, az egy főre jutó GDP-vel jellemzett társadalmi és gazdasági fejlettség jelentős eltérést nem mutat az említett 18 mutató által jellemzett társadalmi és gazdasági fejlettségtől.

A magyarországi megyék fejlettségi rangsorának ismeretében lehetőség nyílik annak vizsgálatára is, hogy az elemzés által felölelt öt éves periódusban tapasztalható-e valamilyen felzárkózási folyamat a fejletlenebb területi egységek vonatkozásában. Ennek feltárásához jelen tanulmányban a 18 mutató által képzett rangsor adatai kerültek felhasználásra.

Ebben az esetben az egyes helyezések közötti differenciák vizsgálatához a rangsorolás alapjául szolgáló összesített pontszámokat vettük figyelembe. Első lépésben az egyes helyezések közötti differenciák változását ábrázoltuk 1999 és 2004 között.

¹ A kapott eredmények összhangban állnak ifj. Lőkös László és Lőkös Klára korábban már hivatkozott tanulmányában foglaltakkal.

Az ábra alapján két megfigyelést tettünk:

- 1) A koordinátpontok első ránézésre a sokaság egészére vonatkozóan arra engedtek következtetni, hogy a megyék társadalmi és gazdasági fejlettség alapján mért homogenitása a két év viszonyában jelentősen nem változott.
- 2) A pontok elhelyezkedését vizsgálva megállapítható volt, hogy, bár kismértékű, de mindenképpen negatív irányú tendenciát mutatnak, ami arra engedtet következtetni, hogy a rangsor második felében a megyék homogenitása negatív irányba változott a rangsor első felében elhelyezkedő megyék homogenitásához viszonyítva. Ez gyakorlatilag azt jelenti, hogy a fejletlen területek felzárkózása nem, vagy legalábbis nem egyenletesen valósult meg.

A fentiekben megfogalmazott megfigyelések igazolására az egyes helyezésekhez tartozó összesített pontszámok relatív szórásának alakulása szolgáltathat némi bizonyítékot, amit a 2. táblázatban foglaltunk össze.

2. táblázat

A helyezésekhez tartozó összesített pontszámok relatív szórása					
1999			2004		
1-12. helyezés	13-19. helyezés	1-19. helyezés	1-12. helyezés	13-19. helyezés	1-19. helyezés
18,28%	21,36%	35,62%	14,55%	22%	30,8%

A relatív szórásra kapott értékek igazolják az előzetes feltevéseket.

A fenti eredmények ismeretében azt mondhatjuk, hogy a felhasznált 18 mutató alapján a magyarországi megyék társadalmi és gazdasági fejlettségre vonatkozó homogenitása a vizsgált időintervallumban összességében javult, ugyanakkor azonban a fejletlen területek homogenitása önmagában is, a fejlett területekhez viszonyítva pedig kiváltképp tovább romlott¹. Ebből az eredményből nem feltétlenül következik az, hogy a fejletlen területek felzárkóztatása tekintetében semmilyen pozitív változás nem történt, az viszont megállapítható, hogy a felzárkóztatás nem egyenletesen valósult meg. Az eredmények értékelésénél nem szabad figyelmen kívül hagynunk azt a megállapítást sem, hogy a teljes sokaság, és ezen belül az első 12 helyezés homogenitása az értékelésre szolgáló skála terjedelmének szűkülésében is tetten érhető,² a skála szűkülése azonban főként az első helyezett pontértékének a csökkenéséből, és csak kisebb mértékben az utolsó helyezett pontértékének a növekedéséből fakad.

Jelen dolgozatot tanulmányozva tapasztalható, hogy a vizsgálatba vont megfigyelési egységek között Budapest nem szerepel. Ennek oka a főváros rendkívül sajátos gazdaságföldrajzi helyzetéből adódik, mely az egész országra kiterjedő dominanciájában nyilvánul meg. Ezt a domináns jelleget már önmagában az is mutatja, hogy a vizsgálat során használt mutatók közül -2004-es adatokat figyelembe véve- 13 mutató kapcsán az élen áll, még további kettőben a második helyen. Az itt megfogalmazottakból, valamint a főkomponens analízis fentiekben tárgyalt sajátosságaiból következően, Budapestnek a vizsgálatba történő bevonása az elemzés jelentős torzulásához vezetett volna. Ez egyrészt jól szemléltethető a rangsorok összetartozó helyezéseinek korábban már említett ábrázolásával, másrészt igazolható a 2004-es adatok alapján 20 elemre számított korrelációs együttható értékének ($r_s = 0,872$) az 1. táblázatban szerepeltetett (19 elemre számított) együtthatóval történő összevetésével. Nyugodtan mondhatjuk, hogy ha egy 19 elemű vizsgálati halmazba plusz egy elem bevonása az eredmények ilyen szintű módosulását okozza, akkor az adott elem a vizsgálati halmazra rendkívül nagy hatást gyakorol, így a 19 elemre vonatkozó következtetések levonását jelentősen torzítja. Az eredmények átrendeződésének oka a főkomponensek összetételében bekövetkező jelentős módosulásban keresendő.

¹ Fontos megjegyezni azt is, hogy az említett két vizsgálati halmaz összetétele a két vizsgált év viszonyában jelentősen nem változott. Mindemellett az sem elhanyagolható, hogy a megállapítás összhangban áll ifj. Lőkös László és Lőkös Klára korábban már hivatkozott tanulmányában foglaltakkal.

² A skála terjedelme 1999-ben $4993-1451=3542$, ugyanez 2004-ben $4782-1614=3168$

Összefoglalás; következtetések

Jelen tanulmány célul tűzte ki a magyarországi megyék társadalmi és gazdasági fejlettségének vizsgálatát, két, egymástól jelentősen eltérő mérési módszer alapján. A vizsgálat a társadalmi és gazdasági fejlettség alapján felállítható rangsor mellett lehetőséget teremtett a két fajta mérési módszer összevetésére és ezáltal az egy főre jutó GDP mint önálló mutató jelen összehasonlításban történő értékelésére, valamint ráirányította a figyelmet jó néhány módszertani kérdésre is. A fentiekben megfogalmazottaknak megfelelően elvégzett vizsgálat eredményeit az alábbiakban foglaljuk össze:

- Hazánkban az úthálózat kiépítettsége a vidéki területeken mérhető módon alacsonyabb a városias területekhez képest.
- Jelen vizsgálat keretei között az elemzés tárgyát képező két mérési módszer szoros összefüggést mutat.
- A társadalmi és gazdasági fejlődéssel javul a tárgyalt két mérési módszer összhangja³.
- A magyarországi megyék 18 mutató alapján mért -1999 és 2004 közötti- homogenitásának alakulása alapján megállapítható, hogy a fejletlenebb megyék felzárkóztatása nem egyenletesen valósult meg.
- Budapest gazdasági és társadalmi fejlettség vonatkozásában Magyarország rendkívül domináns területi egysége, melynek szem előtt tartása hazánk gazdaságföldrajzi vizsgálatánál az eredmények hitelessége érdekében különösen fontos.
- A főváros és Pest megye fejlettségi rangsorban elfoglalt helyezése alapján (Budapest 1.; Pest megye 7. /2004/) azt mondhatjuk, hogy a centrum-periféria viszonyban a "leszivárgási hatás" érvényesülése kétséges⁴.

Dolgozatunkban törekedtünk arra, hogy némi módszertani áttekintést nyújtsunk a főkomponens analízis mint többváltozós statisztikai módszer alkalmazásával kapcsolatban. Rámutassunk a módszer által nyújtott azon lehetőségekre, melyek a megfigyelési egységek szélesebb alapokon álló rangsorolásában, és ezen keresztül a sokaság homogenitásának vizsgálatában nyilvánulnak meg. Mindezek mellett igyekeztünk értékelhető következtetéseket levonni a magyarországi megyék társadalmi és gazdasági fejlettségére vonatkozóan.

Irodalomjegyzék

Baráth E. (2005): Magyarország 33 milliárd eurót kap 2007 és 2013 között. Magyarország.hu 2005.10.19.

Cserhádi I. - Dobos E. - Molnár Zs. (2005): Regionális fejlettség és tökevonzási képesség. Területi statisztika, 1. sz 15-32. p.

Kerékgyártó Gy.-né - Mudruczó Gy. - Sugár A. (2001): Statisztikai módszerek és alkalmazásuk a gazdasági és üzleti elemzésekben. Aula; Budapest

Köves P. - Párniczki G. (1973): Általános statisztika; KJK., Budapest

KSH (2001): Területi statisztikai évkönyv 2000. Regiszter Kiadó és Nyomda kft.; Budapest

KSH (2005): Területi statisztikai évkönyv 2004. Regiszter Kiadó és Nyomda kft.; Budapest

Lőkös L. - Lőkös K. (2003): Magyarország megyéinek differenciálódása gazdasági fejlettségi mutatók alapján. Gazdálkodás, 7. ksz. 1-25. p.

³ Jelen megállapítást elsősorban a figyelemfelkeltés okán fogalmaztuk meg, az állítás megdönthetetlen igazolásához mélyebb, és többször megismétel vizsgálatok szükségesek. Itt ismételtlen utalunk azonban arra, hogy a megállapítás alapjául szolgáló eredmények összhangban állnak ifj. Lőkös László és Lőkös Klára korábban már hivatkozott tanulmányában foglaltakkal.

² Ezen megállapítás pontosítása további vizsgálatokat igényel.

- Nemes Nagy J. (2005): Nemzetközi és hazai tendenciák a területi elemzésben. Területi statisztika, 1. sz 3-14. p.
- Nemes Nagy J. (2006): Regionális elemzési módszerek. ELTE, Regionális Földrajz Tanszék
- Olajos P. (2004): A régiófejlesztés lesz az új EU-költségvetés nyertese; Ma & holnap területfejlesztési folyóirat 2. sz.
- Szelényi L. (2001): Többváltozós ökonometriai módszerek. Egyetemi jegyzet; Gödöllő
- Székelyi M. - Barna I. (2002): Túlélőkészlet az SPSS-hez. Typotex; Budapest
- Szűcs I. (2004): Alkalmazott statisztika. Agroinform; Budapest

Európa Kulturális Fővárosa – Pécs, 2010 projekt várható idegenforgalmi hatásai

Egry Dóra

EKF Projektmenedzser, Pécs Fejlesztési Kft.

A Kulturális Főváros cím elnyeréséig

Az Európa Kulturális Fővárosa kezdeményezés eredetileg az európai integráció kulturális dimenziójának erősítése érdekében született, azt a konkrét célkitűzést megfogalmazva, hogy minden évben a kiválasztott európai városok szélesebb körben is bemutathassák kulturális sokszínűségét. Az elmúlt 21 év alatt a projekt bebizonyította, hogy megfelelő tervezés, szervezés és kommunikáció esetén a Kulturális Főváros cím elnyerése az adott város kulturális életének és turizmusának élénkítésén túl jelentős mértékben hozzájárulhat a település gazdasági-társadalmi struktúrájának revitalizációjához is.

Pécs a szocializmus idején jelentős politikai, társadalmi és gazdasági szerepet töltött be; gazdag történeti öröksége, felsőoktatási intézményei, múzeumi és az itt élő művészek tevékenysége nyomán a Dél-Dunántúl kulturális központja is volt. Emellett magán viselte a szocialista városfejlődés meghatározó jegyeit: a szén-, majd az uránbányászat és az erre épülő szolgáltató szektor extenzív növekedést hozott magával, melynek lakosságnövelő és koncentráló hatása a nyolcvanas évek közepéig tartott. Az újonnan érkezők nemcsak a város közvetlen környezetében lévő településekről érkeztek, a szakmunkások egy része, valamint a műszaki, a közigazgatásban és közoktatásban dolgozó értelmiség az ország távoli részeiből került a megyeszékhelyre.

A rendszerváltás gazdasági- társadalmi problémákat okozott. Pécsett bányabezárások, a könnyűipari termelés ezzel párhuzamos visszaesése, a növekvő munkanélküliség nyomán meginduló elvándorlás lassú, de folyamatos lakosságcsökkenést eredményezett. A nyolcvanas évek közepétől megfigyelhető szuburbanizációs folyamatok egy évtizeddel később markáns jelleget öltöttek; a városból kiköltöző magasabb jövedelmű csoportok a környező települések lakosságát gyarapították.

Tovább nehezítette a helyzetet, hogy az új munkahelyek kialakításában szerepet játszó külföldi tőke a délszláv konfliktus közelsége miatti bizonytalanságnak, valamint az infrastrukturális hiányosságoknak köszönhetően jórészt elkerülte Pécsset. A város kulturális téren is kihívásokkal szembesült: a „szomszédvár” Kaposvár a felsőoktatás terén erőteljes fejlesztésekbe kezdett. Amikor több regionális intézmény is Pécs helyett a somogyi megyeszékhelyre települt, egy időre az is kétségessé vált, hogy lehet-e a Dél-Dunántúl régióközpontja.

A 2006-ban elfogadott fejlesztési stratégia (Pécs az Életminőség Pólusa), Pécsset mint a Dél-Dunántúli Régió központját a saját erőforrásaira támaszkodó, hosszú távon fenntartható, azaz tartósan jól élhető városként képzelel el. A nemzetközi láthatóságot és versenyképességet három iparág fejlesztésével: egészségipar, környezetipar és kulturális ipar kívánja megvalósítani. A kulturális alapú városfejlesztés célja egyrészt a kreatív ipari vállalkozások számára vonzó infrastrukturális, gazdasági és szellemi környezet kialakítása, másrészt olyan kulturális vonzerők létesítése, melyek megjelenítik Pécs városát Európa „kultur-turisztikai” térképén. Az utóbbi években a városmarketing szerepe éppen ezért is, felértékelődött – célja, hogy a befektetőkért, a turistákért, a nyilvános figyelemért egyre élesedő versenyben „újrapozicionálja” Pécs városi és országos nyilvánosságban élő képét.

A fent említett célok megvalósítása érdekében a város bekapcsolódott az Európa Kulturális Fővárosa cím elnyerésért folytatott vetélkedésbe, melyet végül 2005 őszén hivatalosan is elnyert. Így 2010-ben Essen és Isztambul mellett Pécs lesz Európa Kulturális Fővárosa. A program részeként kialakítására kerül többek között a Pécsi Konferencia – és Koncertközpont, valamint a Nagy Kiállítóter a köztérek és parkok megújulnak, melyek a már meglévő turisztikai attrakciók mellett lehetővé teszik Pécs város turisztikai vonzerejének növelését is, különös tekintettel a kulturális turizmus erősítésére valamint a konferenciaturizmus meghonosítására a városban.

Kulturális turizmus trendjei

A kulturális turizmus kiemelkedő szerepet tölt be az európai városok turizmusában. A hagyományos értelemben vett kultúra megismerése, mint motiváció az utazások kisebb részében jelenik meg, a kulturális tevékenységek iránti érdeklődés azonban jelentős, tulajdonképpen minden városlátogató célja a felkeresett desztináció kultúrájának megismerése.

A kulturális céllal utazók többségükben nők, magas iskolai végzettséggel és viszonylag magas jövedelemmel rendelkeznek. A városlátogatók leggyakrabban repülővel utaznak és szállodában szállnak meg. A kulturális turisták által leggyakrabban használt információforrások a barátok és rokonok ajánlása, dinamikus növekedést mutat ugyanakkor az internet használata is. Tartózkodási idő szempontjából a rövid utazások dominálnak (4-7 nap), szezonáltságát tekintve pedig a nyári időszak (május-augusztus) a legkedveltebb.¹

A kulturális turizmusban továbbra is nagyobb, ismertebb városok dominálnak, ugyanakkor a még ismeretlen desztinációk iránt egyre nagyobb kereslet tapasztalható. Utóbbiak innovatív termékekkel és szolgáltatásokkal növelhetik piaci részesedésüket.

Konferencia turizmus trendjei

A konferenciaturizmus a turizmus más területeihez képest számos előnnyel rendelkezik. Az ezen motivációval utazók fajlagos költsége magasabb, tartózkodási ideje gyakran hosszabb, mint a szabadidős célú utazók legtöbbjéé. A konferenciavendégek szakterületük vezető képviselői, így a hivatásturizmus más ágazatok fejlődését is generálja. Egy-egy hazánkban megrendezett konferencia pedig Magyarország ismertségét, elismertségét növeli. Alkalmas a főszezon meghosszabbítására, kiszámíthatóságot nyújt a szállodák számára. A hivatásturizmus további előnyei között említendő, hogy az üzleti utazást követően a vendégek gyakran, mint szabadidős turisták térnek vissza a desztinációba.

A szállodák vendégeinek motiváció alapján 2005-ben a vendégek 35%-a érkezett üzleti célból.² Ez az arány a négy -, illetve ötcsillagos szállodák esetében még magasabb. A konferenciák átlagos időtartama pedig 4 nap volt. A konferenciákon résztvevők száma átlagosan 200 fő volt.

Turisztikai régiók növekvő szerepe

Az egyes turisztikai termékek önmagukban történő fejlesztése is nagyon fontos, de a nemzetközi trendek azt mutatják, hogy az egyre kiéleződő versenyhez való felzárkózáshoz ez már nagyon kevés. Meg kell tanulnunk regionálisan, átfogóan gondolkodni, a turisztikai termékeinket együttesen kell fejlesztenünk ahhoz, hogy a városban és környékén eltöltött tartózkodási időt hosszú távon növelni lehessen.

¹ Sulyok Judit: Kulturális turizmus az európai városokban, Turizmus Bulletin, 2005/3

² Turizmus Magyarországon 2005 (Magyar Turizmus zRt.)

A világ turizmusát átszövő és egyre nagyobb befolyással rendelkező multinacionális vállalatbirodalmak (szálloda-, étteremláncok) a tengerentúli erőteljes tőkebefektetésekkel létrehozott kínálatlaltal egyre nagyobb mértékben elszívják a gazdaságilag fejlett régiók, főként Európa keresletét, aminek hatására a vendégekért folytatott verseny egyre élesebb lesz és új formákat ölt. Európa kis- és közép vállalkozásai ennek a hatalmas, új kihívásnak összefogással, egyesüléssel karakterisztikus koncentrációs és centralizációs törekvésekkel, a változó kereslethez való még rugalmasabb alkalmazkodással, az innovációs képességük növelésével igyekeznek megfelelni.

Emellett, napjaink egyre alapvetőbb igénye, hogy az üdülőkörzetek, régiók egységbe tömörüljenek, hiszen a turisztikai kínálatot ma már regionális, illetve minimális követelményként kistérségi szinten kínálják. A turisztikai régiók létrejötte, belső és külső kohéziójának megerősödése napjainkban az egyik legjelentősebb versenyképesség növelő eszköz (megatrend), amely nem nélkülözheti a kormányok támogatását.

Átalakul a desztináció-menedzsment koncepciója. Egy üdülőkörzetben a versenyképességet egyre kevésbé az egyes kínálati elemek értéke határozza meg. Mindinkább jellemző a földrajzi értelemben lehatárolható kínálat egészének egységes megjelenítése és a stratégiai marketing egységben való működtetése, a stabilitás, attraktivitás magas színvonalával, versenyképes természeti és épített környezettel, menedzsmenttel és azzal az egyértelmű lehetőséggel, hogy kedvező piaci pozíció építhető ki jól körülhatárolható célcsoportok számára.

Ugyanakkor a kínálatban az egyedi, speciális termékek szerepe is erősödik. A meghatározott területen való kimagaslót nyújtás kényszere együtt jár bizonyos specializációval, profiltisztítással. A termékfejlesztés középpontba kerülése tehát összekapcsolódik a minőséggel, amely komplex, magában foglalja a természeti, az anyagi és a szellemi minőséget egyaránt.

A Kulturális Főváros cím várható gazdasági és társadalmi hatásai

A vendégforgalmi adatok alapján elmondható, hogy az Európa Kulturális Fővárosa cím az adott évben jelent vendégforgalom növekedést, a kereslet azonban a következő két-három évben visszaáll a rendezvénysorozat évét megelőző szintre. A szakemberek szerint azonban, a vendégforgalom növekedése hosszú távon ismét jelentkezik, ami a városok számára még vonzóbbá teszi a címet és az azzal járó előnyöket.³

A projektek megvalósításával az eddigi spontán turizmusfejlődést a tudatos fejlesztés válthatja fel Pécs városában, ami lehetővé teszi a fenntarthatóság elérését. A jövőkép a turizmus fenntartható fejlesztésén alapul, amely a város adottságainak és lehetőségeinek egészével számol és azok optimális és harmonikus felhasználásán alapul.

A hosszú távú cél a vendégszám növelése mellett, az átlagos tartózkodási idő növelése. A korábban bemutatott régiós szemlélet fontosságát az érintettek időben felismerték, és egy 10 elemből álló *Történelmi és Egészségturisztikai Élménylánc* kialakítását tervezik Pécs vonzáskörzetében. A *Történelmi és Egészségturisztikai Élménylánc* projektelemei is főleg a kulturális örökség megőrzését szolgáló projektek, melyek a Kulturális Főváros program megfelelő kiegészítői lehetnek.

A Kulturális Fővároshoz kapcsolódó projektek és a *Történelmi és Egészségturisztikai Élménylánc*

³ European Cities and Capitals of Culture – City Reports; Palmer/Rae Associates International Cultural Advisors, August 2004

projektjei olyan közösségi beruházások, melyek önmagukban is bevételt eredményeznek a régióban, de a magántőke megjelenése nélkül hosszú távon nem lehetnek rentábilisak. Ezért nagyon fontos, hogy a privátszféra is teret kaphasson, 4-5 csillagos szállodák, új vendéglátóhelyek stb. épüljenek. A térség viszont a turisták és befektetők számára csak akkor lesz igazán vonzó, ha a térség közúton, vonaton és repülővel is könnyen megközelíthetővé válik.

A Kulturális Főváros cím pozitív hatásai az alábbiak lehetnek:

- Közel 35 milliárd Ft-nyi beruházás valósul meg a városban,
- A tervezett projektek megvalósításával egyidejűleg a közlekedési infrastruktúra fejlesztése is előtérbe kerül, melyek közvetve az ipar fejlődését segítik elő,
- Az életszínvonal javul a térségben,
- A turizmusban végzett munkából származó bevétel növekedése (közvetlenül és közvetve),
- A valutabevételek országos szinten nőnek. Helyi szinten a turizmus a térségen kívülről generál bevételeket,
- Az állami bevételek minden szinten növekednek, így helyben is, mivel létezik a turizmushoz kapcsolódó helyi adó. E bevételek a közösségi létesítmények és szolgáltatások, a helyi infrastruktúra fejlesztésére fordíthatók,
- A turizmus multiplikátor hatása katalizálja más helyi gazdasági tevékenységek fejlődését,
- A településeket szolgáló infrastruktúra fejlesztését részben a turizmus finanszírozza,
- A térség kulturális örökségének megőrzése, ideértve a táncot, a zenét, a kézművességet, a népművészetet, a hagyományokat, az ünnepségeket és minden egyéb kulturális tevékenységet. Miután ezek a tevékenységek fontos turisztikai attrakciók, a turizmus elősegíti, részben finanszírozza megőrzésüket,
- Minőségi szálláshelyek kerülnek megépítésre,
- Vendégszám és átlagos tartózkodási idő növekedése.

A Kulturális Főváros cím valóban kitűnő lehetőség Pécs város kulturális desztinációként való pozicionálására, imázsának megteremtésére, megváltoztatására vagy megerősítésére; de a kivívott pozíciót fenn is kell tartani a hosszú távú gazdaság – és turizmusélnéklítés érdekében, hiszen évről évre újabb és újabb városok kerülnek ugyanabba a reflektorfénybe.

Irodalomjegyzék

- Csekő, Sz.-Mesterházy, B.- Zongor, A. (2004) Európa Kulturális Fővárosa, Európa legnagyobb kulturális akciójának története, háttere és a kultúra esélyteremtő szerepe, Kultúrpoint Iroda, Budapest
- Daubner, K. – Horváth, S. – Petró, K. (2002): Kultúra – gazdaságtani tanulmányok, Aula Kiadó Kft.
- Erdősi, P. – Senkoly, G. (2004): A kulturális örökség, L'Harmattan Kiadó, Budapest
- Magyari Beck, I. (2006): Kulturális marketing és kreatológia, Semmelweis Kiadó, Budapest
- Michalkó, G. (1999) A városi turizmus elmélete és gyakorlata, MTA Földrajztudományi Kutató Intézet, Budapest
- Puczkó, L. – Rátz, T. (2003) Turizmus történelmi városokban. Tervezés és menedzsment,

Turisztikai Oktató és Kutató Kkt. Budapest

Puczkó, L. – Rátz, T. (2005): A turizmus hatásai, 4. javított kiadás, Aula Kiadó, Budapest

Rátz, T. (2006/2): Kulturális turizmus év városfejlesztés – Európa Kulturális Fővárosa, Turizmus Bulletin

Sulyok, J. (2005): Kulturális turizmus az európai városokban, Turizmus Bulletin 9(3): 18-29

Wessely, A. (2003): A kultúra szociológiája, Osiris Kiadó Láthatatlan Kollégium, Budapest

A lakóparkok és a területi tervezés kapcsolatának néhány jellemzője

Hegedűs Gábor

PhD hallgató,

Szegedi Tudományegyetem, Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék

A lakóparkok általános jellemzői

A lakópark (angolul: gated community) posztmodern korunk sajátos globális társadalmi, gazdasági, jelensége, amely ma már széles körben ismert mindenütt a világon. Kutatásunkban – esettanulmányok bemutatásán keresztül – arra keressük a választ, hogy külföldön és hazánkban mi jellemzi a lakóparkok és a területi tervezés (településfejlesztés, településrendezés) kapcsolatát. A lakóparkok tudományos kutatása csak késve követte megjelenésüket külföldön, hazánkban pedig még kezdeti állapotban tart. A lakóparkok kialakulásáról és elterjedéséről ma már hatalmas, sőt egyre növekvő terjedelmű, túlnyomórészt angol nyelvű szakirodalom áll rendelkezésre (*lásd például Blandy, S. et al. 2003*), a hazai szakirodalom azonban még nem annyira gazdag. A lakóparkokat építészek, geográfusok, szociológusok, közgazdászok, jogászok stb. sokféle szempont alapján, egymástól olykor gyökeresen eltérő nézőpontból és céllal vizsgálják. A társadalomföldrajzon belül a lakóparkok vizsgálata leginkább a településföldrajz (*lásd például Csapó T. 2005*) és a szociálgeográfia tárgyköréhez sorolható. Társadalomföldrajzi szempontból a lakóparkok térbeli elhelyezkedése, terjedése, a létesítmény lakóinak térhasználati konfliktusai, térpályáinak változása jelenthetnek például kutatási témát

A lakóparkokat diszciplínától függően sokféle módon lehet definiálni. Egy részletes amerikai meghatározás szerint olyan lakócélyú létesítmények, melyeket falak, kerítések, vagy cserjékkel, bokrokkal borított földhányok vesznek körbe, és melyeknek biztosított, lezárt a bejárata. Néha a védelmet áthatolhatatlan zóna (természetvédelmi területek, vagy néhány esetben őrzött hidak) biztosítja. A házak, utak, járdák, és egyéb létesítmények az említett akadályokkal bekerítettek; a bejárati kapukat örök működtetik, vagy kulccsal, ill. elektronikus azonosító kártyával nyithatók. A létesítményen belül gyakran ún. szomszédságfigyelő szervezet (neighborhood watch) működik, vagy hivatásos biztonsági személyzet járőrözik gyalog, vagy gépkocsival. Nemcsak a lakóparkban élők otthonainak, de a területükön található közösségi tereknek és szolgáltatásoknak (utak, parkok, berendezések) is korlátozott az elérhetősége a külvilág számára. Néhánytól több tízezer lakóegységig terjedhet a lakóparkok nagysága. Sok közülük golf- és tenispályákat, fitnessközpontokat, úszómedencéket, tavakat, stb. is magában foglal (*Frantz in Setha, L. 2004*). Egy másik, hazai definíció alapján a lakópark egy új, egyre jobban terjedő beépítési forma; jellemzője, hogy többnyire telepszerűen épül (egyforma lakóépületei vannak), de létesülhet különböző, vegyes típusú házakból is. A lakóparkoknak nem a beépítési módjuk és típusuk, hanem a funkciójuk fontos – az igazi lakóparkok sok szolgáltatást nyújtanak lakóiknak (pl. biztonság, kényelmi szolgáltatások stb.). Hazánkban kevés a valódi, az említett szolgáltatásokat nyújtó funkcionális lakópark, sok létesítmény csak névleg tekinthető lakóparknak (*Boros L.–Hegedűs G. –Pál V. 2005, Csapó T. 2005*).

E definíciók nem említik külön, hogy számos országban ma már a lakóparkokat többnyire a beruházók által létrehozott, ún. „privát szomszédságok” (angolul private neighborhoods) nevű, változatos szervezeti formájú egységek irányítják. Területükön minden ingatlantulajdonosnak jogi tulajdona van a lakóparkok létesítményeiben. Választott tanácsok felügyelik a közös tulajdont, és minden egyes új tulajdonos egy ún. „megállapodások, kikötések, korlátozások” nevű szerződést ír alá. Az említett dokumentum igen sokféle, néha meglehetősen szigorú, s gyakran megsértett szabályt állapít meg (*Blakely, L.–Synder, M.G. 1999*).

Az ingatlan fejlesztői a háztulajdonosi szövetségek révén gondoskodnak az építészeti egyformaságról, az építészeti „standard” betartásáról, nem csak a létesítmény háztulajdonosaival, de a helyi hatóságokkal szemben is. A háztulajdonosi szövetségek nem annyira demokratikusak, mint amennyire a nevük alapján hinni lehetne – például a háztartások (és nem az őket alkotó egyes felnőttek) kapnak szavazati jogot bennük, ill. némelyikben a szavazatok száma az illető tulajdonának értékétől függ (*Blakely, L.–Synder, M.G. 1999*).

Az egyes társadalmi, etnikai csoportoknak a településen belüli szegregált részekbe való elkülönülése hosszú történeti múltra visszatekintő jelenség. Az ókorban és a középkorban a fallal körülvett enklávék nemcsak erődítmények, hanem az uralkodó, ill. a feudális arisztokrácia más tagjai biztonságának jelképei is voltak egyúttal (*Luymes, D. 1997, Blakely, L. – Synder, M.G. 1999*). Az újkortól, az állampolgári jogegyenlőség megszületésétől kezdve az etnikai alapú lakóhelyi szegregáció fokozatosan elveszítette törvényi, intézményi jogalapját, és a jövedelmi alapú szegregáció váltja fel, ill. társul mellé.

A külvilágtól elzárkózó, privát csoportos lakóforma az újkorban is, napjainkig tovább létezik. Európában már a 19. században több helyen (pl. Párizsban, Berlinben) a mai lakóparkokhoz hasonló jellegű létesítményeket építettek (azaz a lakópark nem amerikai „találmány”, *Glasze, G. 2003, Glasze, G. – Webster, C. – Frantz, K. (eds.) 2006*). Mindazonáltal a gated community-k az 1960-s, 1970-es évekig ritkának számítottak, modern formái ekkor kezdtek terjedni először az Amerikai Egyesült Államokban, nyugdíjas lakóparkok formájában. Később az USA vidéki térségeiben (ún. „county club”-ok), és nyaralóhelyein, majd a középosztály elővárosaiban is feltűntek. Az 1980-as években a golfpályák körül, a szuburbán egycsaládos házak zónájában, és a sűrűn beépített városi apartman létesítmények övében is „burjánzásnak” indultak. Az 1980-as évek vége óta az Egyesült Államok tájképnek elmaradhatatlan, tipikus jellemzői (*Blakely, L.–Synder, M.G. 1999*). Sőt, immár az egész világon gyorsan nő a számuk, globális, Latin-Amerikától Kínáig divatba jövő jelenségekké váltak. Sok helyen speciális, helyi tényezők is hozzájárultak sikerükhöz (*Hook, D. – Vrodljak, M. 2002, Leisch, H. 2002, Wu, F. – Webber, K. 2004*). Európában is gyarapodott számuk, de itt – az USA-hoz viszonyítva – eddig relatíve még kevés a lakópark. Az őrzött gated community-k először az 1980-as években jelentek meg Európa mediterrán tengerpartjain (Spanyolországban, Franciaországban), és nagyobb városaiban. Az 1990-es években szuburbán lakóparkok sora alakult ki Madrid, és Lisszabon környékén. Nagy-Britanniában is többféle típusuk létesült. Bécs és Berlin nagyvárosi régióban, Kelet-Közép-, és Kelet-Európában is ekkor tűntek fel (*Glasze, G. 2002, Lentz, S. 2005*).

A településen belüli zárt, fizikailag elkülönített lakórészek kialakulásában, létezésében számos globális, regionális, és lokális szintű gazdasági, társadalmi, kulturális stb. tényező játszik szerepet (ATKINSON, R. – BLANDY, S. (eds.) 2006). A történeti előzmények továbbélésén kívül gazdasági és földhasználati (pl. társadalmi és gazdasági globalizáció, a posztindusztriális, fragmentált nagyváros kialakulása, változó lakásépítési formák) és szociológiai (pl. a bűnözéstől való félelem, a közösségi élet hanyatlása, a romló közszolgáltatások helyett a jobb életminőség iránti igény) tényezők egyaránt meghatározzák a lakóparkok létét. A lakóparkok elterjedéséhez – a lakóparkok iránti kereslet gerjesztésének változatos módszereivel – a beruházók, ingatlanfejlesztők is hozzájárulnak (*Blakely, L.–Synder, M.G. 1999, Hook, D. – Vrodljak, M. 2002¹*). A lakóparkok létesítése mind a bennük élők, mind pedig a lakópark környezete számára sokféle előnnyel és hátránnyal járhat (*Blakely, L.–Synder, M.G. 1999*), amelyeket a lakóparkokat kutatók olykor teljesen eltérően ítélik meg. Például FOLDVARY, E. a privát lakóközösségek (lakóparkok) számának növekedését a privát lakossági önkormányzati forma gazdasági hatékonysága gyakorlati bizonyítékának tartja (*Foldvary, E. 2006*), míg pl. LE GOIX, R. a lakóparkokat a közforrások „ragadozóinak” tekinti (*Le Goix, R. 2006*). A lakóparkok hatásai a települések egésze, és a lakóparkokban élők számára teljesen mások (is lehetek). A település szempontjából a lakóparkok

¹ Lásd még például TIMÁR J. a lakásépítő beruházók fogyasztókra irányuló manipulációját elemző munkáját (TIMÁR J. 2001). A szerző elemzésében kifejti, hogy véleménye alapján az USA-ban, és hasonlóképpen Magyarországon is a szuburbán térségekbe, így azok lakóparkjaiba is (ki)költözők valójában nem – a fogyasztói szuverenitásból eredő – saját döntésüket, preferenciáikat követik, hanem a befektetők által felkínált (fogyasztási, azaz lakásvásárlási) alternatívákat fogadják el, és választanak közülük.

például olykor jelentős bevételeket (az ingatlanok befektetőknek való eladása, tehetősebb lakosok letelepedése), az érintett helyszínek, városrészek ingatlanjainak felértékelődését jelenthetik, de jelentős közterületeknek magántulajdonba kerülését, a település terének fragmentálódását, a kirekesztés, és a szegregáció gyakorlatának megvalósulását és növekedését, dzsentifikációt is előidézhetnek a településen.

A lakóparkoknak világszerte, így Magyarországon is többféle típusuk létezik, tipizálásuk számos tulajdonságuk alapján lehetséges (Luymes, D. 1997, Blakely, L.–Synder, M.G. 1999, Glasze, G. 2002). BLAKELY és SYNDER három fő típust különböztet meg: az ún. életstílus, a presztízs, és a biztonsági zóna lakóparkokat (lifestyle, prestige, security zone [gated] communities). Az életstílus lakóparkok legfontosabb jellegzetessége a különböző szabadidő eltöltési lehetőségek biztosítása, a presztízs lakóparkok esetén a társadalmi ranglétrán elfoglalt státusz reprezentációja, a biztonsági zóna lakóparkjaiban pedig a bűnözéstől való félelem elleni védekezés. E típusok további altípusokra oszthatóak, például a biztonsági zóna típuson belül olyan változat is van, ahol a lakók korábban nem lakóparkként funkcionáló területeket zárnak le a nyilvánosság elől (lásd később, Blakely, L. –Synder, M. G. 1999).

A legtöbb magyar lakópark azonban (még) nem hasonlít nyugati társaihoz: nem őrzik őket (nincs ellenőrzött bejáratuk), fizikailag nincsenek elválasztva a környezetüktől, és például az angolszász lakóparkokhoz képest kevesebb szolgáltatást nyújtanak lakóiknak. A kívülállók, a nem ott élők sincsenek annyira kirekesztve a lakóparkok területéről, mint a nagyvilágban általában máshol. A magyar lakóparkokat alapvetően családi házas, ill. társasház jellegű típusra különíthetjük el (Kovács K. 2006).

A lakóparkok és a területi tervezés kapcsolata

A lakóparkok többek között a települések életére, és a helyi önkormányzatra is befolyást gyakorolnak. Létesítésüket – közvetlenül, vagy közvetett módon – a helyi jogi, és területrendezési szabályozások is meghatározzák, általában. A továbbiakban több, a területi tervezés többnyire legalsó, települési szintjének vizsgálatára irányuló esettanulmányon keresztül mutatjuk be, hogy mi jellemzi a lakóparkok és a területi tervezés kapcsolatát. Azért választjuk ezt az elemzési szintet, mert ezt érintik a leginkább a lakóparkok hatásai, és a lakóparkok létesítéséről is – a szubszidiaritás, az autonóm önkormányzás elvének megfelelően – a helyi, önkormányzati szint dönt, végső soron. Nem törekedünk a teljesességre; a kiválasztott külföldi és magyar példákkal kapcsolatos kutatások eredményeit hasonlítjuk össze, és ezek alapján válaszoljuk meg kérdéseinket. A hazai, és a nemzetközi példák elemzésénél természetesen figyelembe kell venni, hogy a területi tervezés rendszere, és a lokális, önkormányzati szint szerep- és hatásköre országonként nagymértékben különbözhet egymástól. Emiatt az összehasonlítás során nem vonhatók le messzemenő következtetések.

BLANDY, S. és társai a lakóparkokkal kapcsolatos kutatásokat szisztematikusan áttekintő munkájukban a lakóparkok és a tervező hatóságok kapcsolatáról is írnak (Blandy, S. et al. 2003). Kulcskérdésük, hogy a helyi hatósági tervezés képes-e a lakóparkok létesítése felett befolyást gyakorolni. Angliai, amerikai, és dél-afrikai esettanulmányokat mutatnak be.

Az angliai esettanulmányok közül az első CASTELL, B. nevéhez fűződik (1997, Castell, B. in Blandy, S. et al. 2003). London Bow Quarter nevű negyedében korábbi épületeket alakítottak át lakóparkokká. Kutatásában tervezési dokumentumokat tanulmányozott, és a helyi hatósági tervezőkkel készített interjúkat. Vizsgálata során azt tapasztalta, hogy a tervezési folyamat során semmilyen probléma nem vetődött fel, és semmilyen közösségi ellenvetést nem fogalmaztak meg a fejlesztéssel kapcsolatban, annak ellenére, hogy az irányadó, kötelező jellegű helyhatósági tervezési dokumentum olyan fejlesztési tervet követelt meg, amely a szóban forgó ingatlanak a

helyi közösséghez fűződő kapcsolatait újjászervezi. A fejlesztők 250 ezer fontot fizettek a Tower Hamlets nevű helyhatóságnak ezért megváltásképpen.

GOOBLAR, A. két londoni, lakóparktervezési ügyet vizsgált tanulmányában (1999, *Gooblar, A. in Blandy, S. et al. 2003*), a vonatkozó dokumentumok elemzésével és a területi tervezőkkel való kötetlen interjúk készítésével. Az egyik Southwark hátrányos helyzetű, elszegényedett környékén, egy korábbi iskola telkének lakóparkká átalakítására irányuló kérelem, a másik pedig egy gazdag kerület (Kensington és Chelsea) zsákutcájának kapuval való lezárása volt. A southwarki eset során a fejlesztő terve semmilyen helyi reakciót nem váltott ki; a helyhatóság elfogadta azt. A fejlesztő 125 000 fontot fizetett az önkormányzatnak kárpótlásul azért, amiért semmilyen szociális célú lakásépítést nem végzett a lakóparkban. A tervezési folyamat során a létesítmény biztonsági kapuit csak csekély jelentőségű tervrészletként kezelte a hatóság. A Kensington és Chelseai terv egy korábban már létező, nyilvános zsákutca lezárására vonatkozott. A zsákutca eredetileg, a 19. század elején kapuval volt lerekesztve. A fejlesztők érvelése alapján a terv csak visszaállítaná az utca eredeti állapotát. A helyszínen élő, befolyással rendelkező lakosok jelentős ellenállást fejtettek ki a tervvel szemben. A tervet a helyhatóság, és másodfokon a Tervezési Felügyelőség is elutasította, azon az alapon, hogy Kensington és Chelsea fejlesztési tervének alapelveivel nem egyezik. GOOBLAR arra következtetett, hogy semmilyen különbség nem volt a southwarki, és a Kensington–Chelsea-i helyhatóság fejlesztési tervében, de különböző módon alkalmazták őket, a helyi, lakóparkot ellenzők erejének (vagy az erő hiányának) a következtében. A kutató szerint az országban sem lakóparkokkal kapcsolatos egységes nemzeti tervezési politika, sem politikai útmutatás nincs. A helyi fejlesztési terveket a lakóparkok ellenzésére fel lehet ugyan használni, de ezek a tervek manipulálhatók, mivel a helyhatóságok tetszés szerint értelmezhetik őket.

BLANDY, S. és PARSONS, D. félig strukturált kvalitatív interjúkat készített 2002-ben egy, Sheffield környéki lakópark fejlesztőjével, az illetékes tervezési osztály hivatalnokaival, és az autópálya hatósággal (*Blandy, S.–Parson, D. in Blandy, S. et al. 2003*). Ez a fejlesztés szintén már létező épületeket (egy hajdani szegényházat és kórházat) kívánt lakóparkká átalakítani. A kutatók megállapítása szerint a lakóparkfejlesztés úgy kapott tervezési engedélyt, hogy az eredeti tervezési előírásoknak nem felelt meg: a helyi hatóságok nem képesek meghiúsítani a lakóparkok építését, melyek területén az utak magántulajdonban kerültek. A helyhatóság tervezési dokumentuma az épületek, és az azokat körülvevő falak gondos megőrzésére koncentrált. A helyi lakosok tiltakoztak a lakópark terve ellen. A kutatók feltárták, hogy a hatósági tervezés szempontjai inkább a lakópark esztétikai megjelenésére, és nem annyira a szociális hatásaira irányultak. Az illetékesek sem a Bow Quarter-i, sem a sheffieldi létesítmény esetén nem foglalkoztak azzal a kérdéssel, hogy például a közterületekhez való közösségi hozzáférést korlátozzák a fejlesztések. BLANDY, S. és PARSONS, D. kiemeli, hogy a helyhatóságnak nincs hatalma ilyen körülmények között megkövetelni a fejlesztőktől, hogy létesítményük belső útjait a „közemberek” számára hozzáférhetővé tegyék. A tervet a helyhatóság elfogadta, annak ellenére, hogy a vonatkozó tervezési dokumentum szerint a helyszínen a lakások 40%-át szociális bérlés céljára kellett volna rendelkezésre bocsátani. A fejlesztők a helyhatóságnak 500 ezer fontot fizettek kárpótlásul.

BLANDY, S. és társai az említett angliai tanulmányokkal kapcsolatban kiemelik, hogy a fejlesztők – mivel a helyi fejlesztési tervekben hiányoznak a vonatkozó irányelvek – könnyen tervezési hozzájárulást kapnak lakóparképítésre. Úgy tűnik, hogy a helyhatóságok készségesen elfogadják a kárpótlásként fizetett összegeket – azaz annak a befektetőnek, aki megfelelő anyagi eszközökkel rendelkezik, nem kötelező betartani a vonatkozó előírásokat, szabályokat. GOOBLAR, ill. BLANDY és PARSON is megjegyzi a központi kormány lakóparkokkal kapcsolatos irányelveinek hiányát. A Dél-Afrikai Köztársaságban a lakóparkok Angliához képest már hosszabb ideje léteznek, és még inkább elterjedtnek számítanak (*Blandy, S. et al 2003*). JURGENS, U. és GNAD, M. dél-afrikai

vizsgálatai (2001) szerint Johannesburg keleti részében a lakosság 360 utat zárt le. Egy törvényrendelet lehetővé teszi az ilyen „csináld magad” lakóparkok visszamenőleges engedélyezését, bizonyos feltételek teljesítése esetén. Ilyen feltétel például, hogy az adott környék lakossága legalább 80 %-ának egyet kell értenie a tervvel, amelyet bármilyen megjelölt helyhatósági (pl. a sürgősségi ellátást intéző) hivatali ellenvetés meghiúsíthat. Amikor már minden más, a bűnözés visszaszorítására irányuló erőfeszítés kudarcot vallott, a megközelíthetőséget korlátozó intézkedések a lakosság utolsó mentsvárainak számítanak. Ezeknek a rendelkezéseknek a hatására az alapvető alkotmányos jogokról szóló vita indult meg az országban. Egy, az összes helyhatóságra kiterjedő, 43 %-os válaszadási arányú felmérés szerint, a válaszadó önkormányzatok 53 %-a arról számolt be, hogy lakóparkok létrehozására irányuló kérelmeket kapott. Azonban a válaszolóknak csak 21 %-a engedélyezte az összes ilyen típusú kérelmet. Az elutasítás fő oka, hogy a tervezett létesítmények korlátoznák a közforgalmat, és a sürgősségi ellátás, és egyéb szolgáltatások számára akadályt jelentenének. A válaszoló helyhatóságok csak 16 %-a rendelkezik hivatalos, a lakóparkokkal kapcsolatos kérelmekre vonatkozó előírásokkal, és szabállyal. JURGENS, U. és GNAD, M. megjegyzi, hogy Gauteng tartományban a legtöbb a lakópark. Itt a bűnözési mutatók is nagyon magasak, és ezért a helyhatóságok hajlamosabbak a lakópark létrehozásra vonatkozó engedélyeket megadni (*Jurgens, U. és Gnad, M. in Blandy, S. et al. 2003*).

A lakóparkok az Amerikai Egyesült Államokban igen hosszú múltra tekintenek vissza, és nagymértékben elterjedtek. DAMSTRA, R. – jogi források alapján – azt vizsgálta az USA-ban 2001-ben, hogy az önkormányzatoknak van-e hatalma a lakóparkfejlesztést korlátozni (*Damstra, R. in Blandy, S. et al. 2003*). A kutató felhívja rá a figyelmet, hogy néhány amerikai városi tanács már tiltja egyik típusukat (a meglévő utcák elzárását). Egy Los Angeles-i példára is hivatkozik. A metropolisz egyik jómódúak által lakott, de egy szegényebb városrészrel közvetlenül határos elővárosában, Whitley Heights-ben az ott élők a korábban nyilvános utcákat le akarták zárni, a környékük romló közbiztonságára, az ingázásuk során útjukat Whitley Heights-en keresztül lerövidítőkre, a másutt élők helybeni parkolására, és az egyre több arra kocogó „idegenre” hivatkozva (*Blakely, L. – Synder, M.G. 1999*). Szervezetük, a Whitley Heights Polgári Szövetség már az utakat elzáró kapukat és egyéb akadályokat is felépítette, de pert vesztett, egy másik a lezárást ellenző szövetséggel szemben. DAMSTRA, R. a jogi áttekintésből azt a következtetést vonja le, hogy az USA-ban a városi tanácsoknak hatalmában áll az új lakásfejlesztések feltételeként a lakóparkok létesítését megtiltani, azon az alapon, hogy így el lehet kerülni a lakóparkoknak tulajdonított társadalmi károkat. Amerikában a helyi kormányzatoknak a közegészségügy, közérkölcsök és a közbiztonság védelmét szabályzó hatalma államhatalomként ismert. Azonban még gyakran a bíróságokon dől el, hogy a helyi kormányzatoknak hatalmukban áll-e az új lakóparkok építését teljesen megtiltani.

BLANDY, S. és társai a fentiekben jellemzett öt esettanulmányt összegzi. Véleményük alapján a vizsgált országokban a helyhatóságoknak változó a meglévő utcák lezárásának megelőzésére vonatkozó hatalma, vagy az a lehetősége, hogy a tervezési folyamatot az új lakóparkok építésének elutasításra használják. A szerzők szerint több központi kormányzati irányelv lenne szükséges (*Blandy, S. et al. 2003*).

Magyarországon VAMOS D. tanulmányában arról számol be, hogy jó néhány, gazdaságilag tisztázatlan esetben értékes önkormányzati tulajdonú telkek kerültek jutányos áron vállalkozók kezébe, és a beépítési tervek is a vállalkozók haszonelvű érdekei alapján módosultak (*Vámos D. 2003*). Véleménye szerint a profitorientált magyar lakásépítés fő kiindulási alapja a kedvező árú, vagy előnytelen adottságú, de értékessé tehető telkek megszerzése. Az előnytelenység kezdetben főként a tulajdoni viszonytal kapcsolatos rendezetlenséget, vagy egyéb tisztázatlan körülményt (szabályozatlanságot) jelentett. Így épülhetett be sűrűn lakóparkokkal a Budai-hegyvidék egyik

legértékesebb útvonala, a Budakeszi út, vagy kerültek magánkézbe kedvező helyen lévő volt ipari területek (pl. a naphegyi dobozgyár, az észak-pesti Duna-part, a pasaréti filmgyár, a zuglói autójavító üzem stb., VAMOS D., 2003). A továbbiakban az ő kutatásának az elemzésünkhöz kapcsolódó részeit ismertetjük

VAMOS D. a lakóparkokat, mint a vállalkozási alapon, csoportosan épített lakások létrejöttének körülményeit vizsgálva, rámutat arra, hogy lakóparkok telkeinek beépítési módja övezetszerű előírások és többnyire egyedi beépítési terv alapján született kompromisszum eredménye. „A lakóparkok városrendezési és építésszabályozási szempontból nincsenek külön szabályozva, ezért a helyi önkormányzat felelőssége (lenne) az ingatlanfejlesztés közérdeket szolgáló irányának kijelölése” (Miklóssy E.– Koszorú L. in Vámos D. 2003). Kutatása során egy meg nem nevezett, jelentős, hazai tulajdonú lakásépítő cég építészével (vezető tervezőjével) is interjú készített.

A cég építésze szerint a nagyobb építési telkeknél, a cég budapesti, naphegyi és a Pasaréti úti projektje esetében is szabályozási tervet kellett először készíteni, elfogadtatni, mivel az önkormányzat nem rendelkezett ilyenekkel. Budán, a Gellért-hegy közelében fekvő Naphegyen (I. kerület) korábban a Csepeli Vasmű kihelyezett üzeme, egy dobozgyár működött. A hajdan itt álló gyárat állami tulajdonból privatizálták, a lakóparképítő cég pedig egy másik magáncégtől vásárolta meg. A beépítés, és a terület funkcióváltása (ipari övezetből lakóövezetbe sorolás) a beruházó saját kezdeményezésére ment végbe, az önkormányzatnak a szóban forgó területről semmilyen szabályozása, elképzelése nem volt. Az önkormányzatnál éppen napirenden szerepelt a kerületi építési szabályzat elkészítése, ezért ennek költségeit állta. Az interjúalany véleménye, hogy „a szabályozási terv készítése vagy készíttetése az önkormányzat, a főépítész feladata. Szabályozatlan telek tulajdonosa kérheti az önkormányzatot, hogy szabályozza az ingatlant, de ha nincs erre pénze, a teljesítést akár 5 évre elhalaszthatja. Ha a tulajdonos érdeke a gyorsaság, akkor maga finanszírozza, bár az önkormányzat, ill. a főépítész a megrendelő. A tervet az önkormányzat hagyja jóvá, de a lakosoknak is van beleszólási joguk elvileg.” Az építész szerint a cég az építési tervet az önkormányzati igények figyelembevételével dolgozta ki.

Az ugyancsak Budán, Pasaréten (II. kerület) épülő projekt – az építő szerint nem igazi lakópark – telke eredetileg a Filmgyár területe volt. Az építész véleménye alapján „hátralévő telekrészt már korábban kivásárolták és beépítették. Akkor készült rendezési terv a területre, de az lényegében nem szabályozott semmit. »Az elől levő két fenyőt megtartani, fabódét lebontani, kész«. Hivatalosan intézményi területnek számított”. Miután más kerületi korlátozás nem volt, a fővárosi keretszabályozás maradt érvényben, ami megadta a terület maximális beépíthetőségét, a zöldterületek arányát, és az épületmagasságot. „Ennek figyelembevételével kezdődött meg a tervezés, egy olyan területre, ami »rendezve is volt, meg nem is«. A cégtulajdonosok és a tervező úgy fogták ezt fel, hogy a tulajdonképpeni szabályozatlanság nem az ő felelősségük, hanem az önkormányzaté. „A kerületi főépítész elismerte ugyan hiányosságot, de valódi rendezési terv elkészítését javasolta”. A cég saját költségén ezt megcsinálta. A közgyűlés azonban megtámadta a tervet. Mivel a tervek készen voltak, és egyébként is nagy veszteséget okozott volna a cégnek a korlátozás, ezért gyorsan beadták a terveket a „szabályozatlanul szabályozott” viszonyokra vonatkozóan, mivel jogilag még az volt érvényben. Ezt elutasította a hatóság, másodfokon is, végül a cég bíróságon pert nyert az önkormányzattal szemben. A telken álló régi filmgyári épület lebontási terve korábban a kerületben nagy felháborodást okozott. A filmgyári épület semmilyen védelem alatt nem állt, csak a bontási kérelem miatt jutott eszébe a hatóságoknak a védelem kérdése

Összefoglalás

Elgondolkoztató, hogy nemhogy Magyarországon, de még a fejlettebb demokráciák némelyikében sem képesek a hatóságok a területi tervezésben a lakóparkok problematikájához megfelelő módon viszonyulni. Több, köztük hazánkbeli példa is mutatja, hogy a lakóparkok a területi tervezésben nemigen jelennek meg problémaként. Összegzésként elmondható, hogy a területi tervezés helyi szintjének a lakóparkokhoz fűződő viszonya egy adott országon belül, és különböző országokat összehasonlítva is eltérő. A bemutatott esetek egy részében a területi tervezés nem képes funkciójának megfelelő módon (pl. a szociális szempontokat figyelembe véve) ellenőrizni, és irányítani a lakóparkok létesítésének folyamatát. De arra is van példa, hogy a területi tervezés képes szabályozni a „zárt közösségek” létesítését. Mivel a lakóparkok száma előreláthatóan a jövőben is növekedni fog mind Magyarországon, mind pedig a világ más országaiban, ezért a területi tervezésnek foglalkozni kell az ismertetett problémákkal. Így például megoldást kellene találni a területi tervezés helyi szintje és a lakóparkok viszonyának ellentmondásaira, a helyhatóságoknak a lakóparképítő szabályszerűtlen befektetéseivel szemben erélytelenségére, a vonatkozó központi területi tervezési irányelvek, útmutatások hiányára. Ha a területi tervezést mindenütt felruháznák a szükséges jogi eszközökkel és jogosítványokkal, akkor valószínű, hogy Magyarországon, és a világ más részein is el tudná látni egyik alapvető funkcióját: a helyi társadalom (hosszú távú) érdekeinek a védelmét a befektetők és a lakóparkban élők sokszor rövid távú érdekei ellenében.

Irodalomjegyzék

- Atkinson, R. – Flint, J. (2003): Fortress UK? Gated communities: the spatial revolt of the elites and time-space trajectories of segregation. Keynote paper, University of Glasgow
- Atkinson, R. – Blandy, S. (eds.) (2006): Gated communities. Routledge Studies in Human Geography, Routledge, London – New York, p. 242.
- Blakely, L. – Synder, M. G. (1999): Fortress America. Gated communities in the United States. Brookings Institution Press, Washington, D.C., p. 209.
- Blandy, S. et al. (2003): Gated communities: A Systematic Review of the Research Evidence. University of Bristol – University of Glasgow. p. 63.
- Boros L. – Hegedűs G. – Pál V. (2006): Globalizációs hatások alföldi városainkban – a városszerkezet és a településkép átalakulása. MTA, III. Magyar Földrajzi Konferencia, Budapest, CD melléklet
- Csapó T. (2005): A magyar városok településmorfológiája. Savaria University Press, Szombathely, pp. 52-53.
- Foldvary, F. (2006): The economic case for private residential government. In: In: Glasze, G.–Webster, C. –
- Frantz, K. (eds.) (2006): Private communities: Global and Local Perspectives. Routledge Studies in Human Geography, Routledge, London – New York, pp. 31-44.

- Glasze, G. (2001): Privatisierung öffentlicher Räume? Einkaufszentren, Business Improvement Districts und geschlossene Wohnkomplexe. In: *Berichte zur deutschen Landeskunde*, 2-3., pp. 160-177.
- Glasze, G. (2002): Wohnen hinter Zäunen – bewachte Wohnkomplexe als Herausforderung für die Stadtplanung. In: *Gestring, N. et al. (eds.): Jahrbuch StadtRegion 2002*. Leske und Budrich, Opladen: pp. 75-96.
- Glasze, G. (2003): „Bewachte Wohnkomplexe und die europäische Stadt“ – eine Einführung. *Geographica Helvetica*, 4., pp. 286-292.
- Glasze, G.– Webster, C. – Frantz, K. (eds.) (2006): *Private communities: Global and Local Perspectives*. Routledge Studies in Human Geography, Routledge, London–New York, p. 242.
- Hook, D – Vrodljak, M. (2002): Gated communities, heterotopia and a rights of privilege: a 'heterotopology' of the South-African security-park. In: *Geoforum*, 2., pp. 195-219.
- Kovács K. (2006): Lakóparkok vizsgálata Magyarországon és néhány angolszász országban. Diplomamunka, SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, p. 55.
- Le Goix, R. (2006): Gated communities as predators of public resources. In: *Glasze, G.– Webster, C. – Frantz, K. (eds.) (2006): Private communities: Global and Local Perspectives*. Routledge Studies in Human Geography, Routledge, London – New York, pp. 76-91.
- Leisch, H. (2002): Gated communities in Indonesia. *Cities*, 5., pp. 341-350.
- Lentz, S. (2005): More gates, less community? Guarded housing in Moscow. In: *Glasze, G.– Webster, C. – Frantz, K. (eds.) (2006): Private communities: Global and Local Perspectives*. Routledge Studies in Human Geography, Routledge, London – New York, pp. 206-221.
- Leisch, H. (2002): Gated communities in Indonesia. *Cities*, 5., pp. 341-350.
- Luymes, D. (1997): The fortification in suburbia: investigating the rise of enclave communities. In: *Landscape and Urban Planning*, pp. 187 – 203.
- Miller, C. M. – Blevins, A. (2005): Battlement Mesa: a case study of community evolution. *The Social Science Journal*, 1., pp. 1-12.
- Puskás H. (2002): Ipari parkok és lakóparkok, mint modern települési elemek megjelenése Kecskeméten. Diplomamunka, SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, pp. 43 – 78.
- Roming, K. (2005): The Upper Sonoran Lifesyle: Gated Communities in Scottsdale, Arizona. *City & Community*, 1., pp. 67-86.
- Setha, L. (2004): *Behind the gates. Life, security, and the pursuit of happiness in Fortress America*. Routledge, New York–London, p. 275.
- Timár J. (2001): Mégis, kinek az érdeke? Szuburbanizáció a kapitalizálódó Magyarországon. I. Magyar Földrajzi Konferencia, Szeged, 2001. okt. 25-27, CD-ROM melléklet

Vámos D. (2003): Fogyasztás és lakásépítés: a lakóparkok világa. A lakásépítés strukturális változásai a rendszerváltás utáni Magyarországon. 1-2. rész.
(<http://arch.eptort.bme.hu/18/18vamosd.html>, <http://arch.eptort.bme.hu/21/21vamos.html>, 2007. jan. 20-án elérhető volt)

Webster, C. et al. (2002): The global spread of gated communities. *Planning and Design*, 29., pp. 315 – 320.

Wu, F – Webber, K. (2004): The rise of „foreign gated communities” in Beijing: between economic globalization and local institutions. *Cities*, 3., pp. 203-213.

A földrajzi szakmai kötöttségek szerepe a cigány/roma kriminalitás kialakulásában

Dr. Kiszelyné Gábor Enikő

PhD hallgató¹

A kutatás célja és körülményei

A tanulmány a cigány fogvatartottak konkrét helyzetképre vetítve a kisebbség társadalomban elfoglalt helyzetét vizsgálja. Pszichológiailag, hogy miért ragaszkodnak a régi egyszerűbb viselkedéshez az újabb kifinomultabb helyett. Szociológiailag és szociálpszichológiailag, hogy mi köti életmódjához a cigányságot, valamint, hogy szegénységüket mennyiben konzerválja az, hogy a gazdasági egységek különböző be nem töltött munka réseibe tudnak csak benyomulni. Demokráciánk alapelveinek érvényesüléséhez jelenleg sok intézményi feltétel adott. A kutatás célja annak vizsgálata, hogy a kívülről jövő új törekvések elképzelések hogyan jutnak el a cigány környezetbe, és mennyire befolyásolják a cigány/roma megélhetési bűnelkövetők arányát. A tanulmányban bemutatott kutatásra 2006. márciusában, több büntetés-végrehajtási intézetben összesen 440 fő fogvatartott körében kérdőíves felvétel segítségével került sor. A minta összetétele a büntetés-végrehajtási intézetekben szabadságvesztés büntetésüket töltő roma származású főbb szociodemográfiai jellemzői, állandó lakóhelyükön életkörülményeik alakulása, az iskolázottságuk, a problémák-percepciója, valamint a jövőképük ismerete, reprezentálja a népeesség társadalmi helyzetét.

A kutatás mintája

A kutatás egyik legneuralgikusabb kérdése a mintaválasztás volt, vagyis az hogy kiket tekinthetünk cigánynak. A vizsgálatban olyan önként jelentkező fogvatartottak vettek részt, akik magukat cigánynak, romának definiálták. A cigányok reprezentáltsága a büntetés-végrehajtási intézetekben, napjainkban is igen érzékeny téma. Pontos arányszámot senki sem ismer, hiszen a hivatalos statisztikák az etnikai eredetet nem tartják, illetve nem tarthatják nyilván. A tényt azonban mindenki észleli, aki járt már valaha büntetés-végrehajtási intézetben.

A kutatás eredményét, a következtetések teljesskörű levonását a fogvatartotti populáció és a cigány/roma származású fogvatartotti állomány korrelációja adta. A számításhoz szükséges cigány/roma fogvatartotti arányok az intézetekben közvetlenül a fogvatartottakkal foglalkozók becsült számadatai alapján „cigány az akit a környezete annak tart” (Kertesi-Kézdí 1998) kerültek kiszámításra. Megállapítható azonban, hogy a cigány elítéltek számára vonatkozó becslés erősebben torzít felfelé, ha magáról a csoportról van szó, mintha az csak az egyénre vonatkozna.

A roma származású fogvatartottak jellemzői

1. táblázat: Az etnikai hovatartozás megoszlása

anyanyelvi csoport	cigány/roma származású		magyar származású		magyar de részben vagy egészben cigány		összesen
	férfi	nő	férfi	nő	férfi	nő	
magyar (muzsikus) cigány	128	32	4	32	44	28	268
Beás cigány	4	4	-	-	12	4	24
Oláh cigány	68	8	4	12	4	32	128
egyéb cigány	-	-	-	20	-	-	20
Összesen	200	44	8	64	60	64	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

¹ Pécsi Tudományegyetem Természettudományi Kar Földtudományok Doktori Iskola

A fogvatartottak körében a cigányság anyanyelv szerinti mindhárom csoportja megtalálható. A csak magyarul beszélő romák (muzsikából élők) létalapját a globalizáció magnós zenekultúrája szüntette meg. Házassági kapcsolataik a magyar etnikummal többnyire csak úgy alakul ki, ha elszegényedett magyarok saját etnikai kötelekeiket elhagyva a házasságban mintegy cigánnyá válnak. A cigányok legmozgékonyabb csoportja, - bár ők sem élnek már vándorló életmódot - a román és magyar nyelven beszélő oláh cigányok. Önállóságra törekvő kereskedő életmóddal néhány család sikeres vállalkozást teremtett meg. Akiknek ez nem sikerült azok hihetetlen nyomorban tengődnek. A román nyelven és magyarul beszélő beások iskolázottsági szintje a többi csoportnál rosszabb kiinduló helyzetből gyorsabb, emelkedést mutat. Az életmód lassú szétválásával az etnikai összetartozás szálai is lazulnak

2. táblázat: Az életkor szerinti megoszlások alakulása

Életkor	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
17-25	44	20	8	4	48	8	4	136
26-45	120	60	8	-	16	40	16	260
46-55	8	12	-	4	12	4	-	40
55 felett	4	-	-	-	-	-	-	4
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

3. táblázat: Lakóhely szerinti megoszlások alakulása

Állandó lakóhely megyék szerint	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb csak nők	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Baranya megye	24	-	8	-	4	-	-	36
Borsod-Abaúj-Zemplén megye	76	34	4	-	8	-	4	128
Fejér megye	16	-	4	-	28	-	-	48
Somogy megye	-	-	-	4	-	-	-	4
Zala megye	-	-	-	4	4	28	-	36
Veszprém megye	-	-	-	-	-	4	-	4
Pest megye	8	20	-	-	24	16	8	76
Győr-Moson-Sopron megye	-	8	-	-	-	4	4	16
Heves megye	32	-	-	-	4	-	-	36
Tolna megye	4	-	-	-	4	-	-	8
Bács-Kiskun megye	4	-	-	-	-	-	4	8
Komárom-Esztergom megye	4	-	-	-	-	-	-	4
Jász-Nagykun-Szolnok megye	8	10	-	-	-	-	-	18
Hajdú-Bihar megye	-	8	-	-	-	-	-	8
Nógrád megye	-	12	-	-	-	-	-	12
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

A magyarországi cigányság életkörülményei szerint hat régióra osztható az ország. Az első a Tiszántúl (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Békés), a második a Duna-Tisza köze (Csongrád, Jász-Nagykun-Szolnok, Bács-Kiskun), a harmadik a Dél-Dunántúl (Tolna, Baranya, Somogy, Veszprém, Zala), a negyedik a Nyugat-Dunántúl (Győr-Moson-Sopron, Vas), az ötödik a Pest környéki iparvidékek (Budapest, Pest, Fejér, Komárom-Esztergom), a hatodik, pedig Észak-Magyarország. A Tiszántúl régióban él az ország cigányságának 25%-a. Az itt élők hátrányos helyzetűeknek tekinthetőek, mert itt a legmagasabb az analfabéták aránya, és az egy főre jutó jövedelem itt a legalacsonyabb. Ez igaz a régió másik két megyéjénél gazdaságilag fejlettebb Békés megyében is, ahol a cigányság nagy része a román nemzetiséghez tartozik. A Duna-Tisza köze régióban a cigányság nem meghatározó nemzetiség. Életkörülményeik csak kismértékben rosszabbak a nem cigányokénál. A Dél-Dunántúl kis falvaiban a nemzetiségi kultúrájukat tartó cigányok élnek, főleg oláh- és beás közösségek. A rossz infrastruktúra miatti magas

munkanélküliség erősen sújtja az itt élő cigány lakosságot. A Nyugat-Dunántúlon mindössze 5000 főnyi cigány él. Életkörülményeik jelentősen jobbak, mint az ország többi részén élőké. Az itteni cigány lakosság semmiben sem tér el a nem cigány lakosság egzisztenciális és műveltségi szintjétől. Budapest és környékén a legmagasabb a cigányok munkavállalása, ezért jobb anyagi körülmények között élnek, mint a többi régióban. Az észak-magyarországi nagy számú cigány lakos az ebben a régióban általánosan tapasztalható gazdasági válság áldozata. A megszűnt nehézipari munkahelyekről elbocsátott cigány alkalmazottak a fokozatosan kiépülő szakképzettséget igénylő szolgáltatásban nem tudnak munkát vállalni.

4. táblázat: Családi állapot szerinti megoszlás alakulása

Családi állapot	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Nős/férjezett	22	35	-	4	6	13	4	84
Elvált	11	5	-	-	-	5	-	21
Özvegy	9	1	-	-	-	-	-	10
Egyedülálló	19	35	12	-	20	5	6	97
Élettársi kapcsolat	106	15	4	4	50	26	10	215
Külön élő	9	1	-	-	-	3	-	13
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

5. táblázat: Vérszerinti gyermekek számának alakulása

Vérszerinti gyermekek száma	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Egy	23	2	-	-	10	5	-	40
Kettő	23	15	3	-	20	13	4	78
Három	23	15	-	4	3	-	10	55
Négy	10	10	-	-	10	25	-	55
Öt vagy ennél több	52	15	3	4	10	5	-	89
Nincs gyermeke	45	35	10	-	23	4	6	123
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

A cigány népesség súlyos problémája a nagy családok kiemelkedően magas aránya, amit jelentősen befolyásolnak a kulturális hagyományok. A megkérdezettek fele él élettársi kapcsolatban (a roma családok ezen mást értenek).

6. táblázat: Az iskolai végzettségek alakulása

Iskolai végzettség	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
8 ált-nál kevesebb	56	43	4	8	24	16	-	151
8 általános	72	43	12	-	32	32	16	207
Szakmunkás	44	6	-	-	20	4	4	78
Érettségi	-	-	-	-	-	-	-	-
Technikum	4	-	-	-	-	-	-	4
Főiskola vagy egyetem	-	-	-	-	-	-	-	-
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

7. táblázat: A szülőkhöz viszonyított iskolai végzettségek alakulása

Szülőkhöz viszonyított iskolai végzettség	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Alacsonyabb	60	8	-	-	16	12	1	97
Magasabb	60	69	12	4	40	36	10	231
Nem változott	56	15	4	4	20	4	9	112
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

Nagyon súlyos probléma a cigány fogvatartottak körében az analfabetizmus. Ez a jelenség leginkább a keleti régiókra (Szabolcs-Szatmár-Bereg, Hajdú-Bihar, Békés, Borsod-Abaúj-Zemplén) azon belül a megyeszékhelyektől távol eső falvakban még napjainkban is jellemző. A főváros környéki, illetve az észak-dunántúli területeken az analfabetizmust szinte teljes mértékben sikerült felszámolni.

8. táblázat: A családból büntettet elkövetők számának alakulása

Büntetett előéletű családtagok	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Senki	76	36	8	-	32	12	8	172
Többen is	12	12	8	8	16	12	2	70
Anya	-	10	-	-	-	-	-	10
Testvér	44	10	-	-	12	20	8	94
Gyermek	8	-	-	-	-	-	-	8
Nagyszülő	-	-	-	-	4	-	-	4
Egyéb rokon	36	24	-	-	12	8	2	82
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

9. táblázat: A lakhatási körülmények alakulása a közös háztartásban élők száma szerint

Közös háztartásban élt	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Egyedül	9	-	-	-	-	-	-	9
Házastárssal	28	6	-	-	4	8	-	46
Élettárssal	44	32	8	-	24	4	6	118
Szülővel	14	12	8	-	20	-	-	54
Gyermekével	-	9	-	-	-	8	2	19
Rokonnal	80	24	-	8	28	32	12	184
Hajléktalan volt	1	-	-	-	-	-	-	1
Egyéb	-	9	-	-	-	-	-	9
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

10. táblázat: A lakhatási körülmények alakulása jogcímek szerint

Lakhatás jogcíme	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Tulajdonos	76	34	4	4	36	12	-	166
Főbérlet	16	4	-	-	-	12	2	34
Albérlet	-	12	-	-	4	12	6	34
Családtag	80	38	12	4	36	12	12	194
Egyéb	4	4	-	-	-	4	-	12
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

11. táblázat: A lakhatási körülmények a lakás komfort fokozata szerint

Komfort fokozat	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Komfort nélküli	52	20	8	4	20	8	-	112
Félkomfortos	36	44	8	4	16	4	-	112
Komfortos	36	8	-	-	4	8	10	66
Összkomfortos	52	20	-	-	36	32	10	150
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

12. táblázat: A lakhatási körülmények a lakásban élők száma szerint

Lakásban élők	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Egyedül	-	-	-	-	-	-	-	-
Ketten	20	10	-	-	-	-	2	32
Hárman	12	17	4	-	8	4	8	53
Négyen	32	20	4	-	24	24	8	112
Öten vagy többen	112	45	8	8	44	24	2	243
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

A cigány családoknál a rokonsági rendszer sokkal erősebb. Megfigyelhető, hogy egy lakásban nem két, hanem gyakran három nemzedék lakik együtt. A kérdezettek körében legtípusosabbnak a nukleáris család tekinthető.

13. táblázat: A jövedelem szerzés módjának alakulása

Jövedelem szerzés módja	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Illegális munka	12	-	-	-	12	4	-	28
Alkalmazotti bér	12	8	4	-	8	8	2	42
Vállalkozás	20	8	-	-	12	12	-	52
Szoc. Juttatások	53	20	4	4	4	8	-	93
Nyugdíj	21	12	-	4	-	-	2	39
Bűncselekmény	29	12	-	-	8	12	2	63
Alkalmi munka	29	32	8	-	32	8	14	123
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

14. táblázat: A munkahelyek számának alakulása

Munkahelyek száma	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Nem volt munkahelye	20	36	-	4	16	20	3	99
Egy mh. Volt	36	24	-	-	24	24	-	108
Kettő mh. volt	28	-	8	-	8	4	3	51
Három mh. Volt	8	16	-	-	12	4	3	43
Négy mh. Volt	20	-	-	4	8	-	3	35
Öt v. et. Mh. volt	64	16	8	-	8	-	8	104
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

15. táblázat: A jövedelem szerzés módjának alakulása ágazatok szerinti megoszlásban

Jövedelem szerzés módja ágazatok szerint	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Mezőgazdaság segédmunkás	48	24	4	-	12	4	4	96
Mezőgazdaság betanított munkás	8	8	-	-	-	-	-	16
Mezőgazdaság szakmunkás	4	-	-	-	4	-	-	8
Mezőgazdaság középvezető	-	4	-	-	-	-	-	4
Ipar segédmunkás	16	-	8	-	28	-	-	52
Ipar betanított munkás	4	4	-	-	-	-	-	8
Ipar szakmunkás	16	-	-	-	4	-	-	20
Ipar értelmiségi	4	-	-	-	-	-	-	4
Belker. Segédmunkás	4	-	-	-	-	8	-	12
Belker. Betanított	-	-	-	-	-	4	-	4
Belk. Szakmunkás	-	-	-	-	-	-	4	4
Szolg. betanított munk.	-	12	-	-	-	-	-	12
Szolg. Szakmunkás	-	4	-	-	4	-	-	8
Szolg. középvez.	8	-	-	-	-	-	4	12
Közlekedés segédmunk.	-	-	-	-	-	4	-	4
Hír és távk. Segédm.	4	-	-	-	-	-	-	4
Egészségügy szakmunk.	-	-	-	-	-	-	4	4
Nem dolgozott	60	36	4	8	24	32	4	168
Összesen	176	92	8	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

16. táblázat: A munkahely változtatásának okai

Munkahely változtatás oka	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Még nem vált. Munkahelyet	12	8	-	-	8	8	-	36
Nem jön ki a munkatárs.	-	-	-	-	-	-	-	-
Jobban fizető munkát talál	112	12	16	4	40	12	12	208
Megunja a munkát	-	4	-	-	4	-	-	8
Jobban megél ha nem dolgozik	16	40	-	-	8	4	2	70
Sokat kell dolgozni	8	4	-	-	-	4	-	16
Egyéb	28	24	-	4	16	24	6	102
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

A vizsgálatban résztvevő munkaképes korú cigányok zömének alacsony az iskolai végzettsége, ami nagymértékben befolyásolja az állandó munkahelyen való foglalkoztatás arányát is. A nem főállású tevékenységből származó jövedelemszerzés igen jelentős. A cigányság körében a vállalkozói tevékenységek is csak rendkívül kismértékben kihasználtak. Ez szintén a képzettségi körülményeikből adódik, hiszen egy vállalkozás ügyviteli, számviteli, adózási adminisztrációs kötetmei feltételezik az alapképzettség meglétét. Az adott gazdasági, kereseti, munkaerő-piaci viszonyok között a jóléti rendszer igénybevétele jelentős számú cigány fogvatartott jövedelem forrását biztosítja.

17. táblázat: A bűncselekmények elkövetésének módjai

Bűncselekmény elkövetésének módja	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Zseblopás	-	8	-	-	-	8	-	16
Bolti lopás	20	24	-	-	-	4	14	62
Gépjármű lopás	4	-	-	-	4	-	-	8
Egyéb lopás	28	12	4	-	8	4	2	58
Bizalommal való visszaélés	4	4	-	-	4	-	-	12
Vagyonszerz. Megtévesztéssel	4	-	-	-	8	8	-	20
Biztosítási csalás	4	-	-	-	-	-	-	4
Sikkasztás	-	4	-	-	-	-	-	4
Rablás	24	8	4	4	24	8	-	72
Orgazdaság	16	-	-	-	-	12	-	28
Közúti bal. Ok.	8	-	-	-	4	-	-	12
Súlyos testi sértés	24	8	4	4	8	-	2	50
Erőszakos közösülés	-	4	-	-	-	-	-	4
Emberölés	4	4	4	-	-	-	-	12
Egyéb	36	16	-	-	16	8	2	78
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

18. táblázat: A visszaesők aránya

Korábban bűncselekményt elkövetett	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Igen	128	56	8	-	48	28	10	278
Nem	48	36	8	8	28	24	10	162
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

19. táblázat: Az érdeklődési körök alakulása, a foglalkozások igényeire vonatkozó adatok alapján

Foglalkozás, amin részt venne	Magyar cigány		Beás cigány		Oláh cigány		Egyéb (csak nők)	összesen
	Férfi	nő	Férfi	nő	Férfi	nő		
Szakmát adó képzések	16	20	4	4	4	12	2	62
Számítástechnikai oktatás	4	-	-	-	4	-	12	20
Nyelvtanfolyam	4	4	-	-	4	-	2	14
Sport	4	4	4	-	8	4	-	24
Személyiségfejlesztő tréning	-	-	8	-	4	-	2	14
Nem tart igényt foglalkozásokra	148	64	-	4	52	36	2	306
Összesen	176	92	16	8	76	52	20	440

Forrás: kérdőíves felmérés alapján saját szerkesztés 2006

20. táblázat: A fogvatartotti populáció és a cigány/roma származású fogvatartotti állomány korrelációja, mely során a számításhoz szükséges cigány/roma fogvatartotti megoszlások az intézetekben közvetlenül a fogvatartottakkal foglalkozók becsült számadatai alapján kerültek kiszámításra

Büntetés-végrehajtási intézet	Fogvatartottak átlagos létszáma (fő) (2006.03.01-2006.03.31)	Cigány/roma becsült átlagos létszám (fő)	Megoszlás (%-ban)
Balassagyarmati F. B.	482	270	56
Baranya M. Bv. I.	187	68	36
Békés M. Bv. Intézet	114	80	70
Borsod-A-Z M. Bv.	475	332	70
Budapesti F. és B.	1470	569	39
Fejér M. Bv. Int.	161	97	60
Győr-M.-S. M. Bv.	187	48	26
Hajdú-B. Megyei Bv.	332	238	71
Jász-N.-Sz. M. Bv. Int.	206	186	90
Kalocsai F. és B.	321	225	70
Kom.-Esz. M. Bv. Int.	114	68	60
Márianosztrai F. és B.	684	300	44
Nagyfai O. Bv. Int.	527	316	60
Saújhelyi F. és B.	377	245	65
Somogy M. Bv. I.	131	92	70
Tolna M. Bv. I.	141	44	31
Vas M. Bv. I.	171	45	26
Veszprém M. Bv. I.	186	58	31
Zala M. Bv. Int.	109	57	52

Forrás: interjúk felmérés alapján saját szerkesztés 2006

Az elmúlt évtizedekben a hazai bűnözés jelentősen megváltozott. A drámai növekedés az 1990-es évek kezdetétől következett be. Magyarország ismertté vált bűnözése elsősorban a szegénység által motivált jelenség, az eljárás alá vont személyek túlnyomó többsége továbbra is az alacsony iskolai végzettségűek, a rossz szociális körülmények között élők, a szakképzetlenek, a tartós munkaviszonnyal nem rendelkezők, illetve a munkanélküliek köréből kerül ki. A súlyos bűncselekmények többségét – például a betöréses lopást vagy az erőszakos cselekményeket – bűnismétlők valósítják meg. Ez a marginális csoport követi el a betörések, a gépkocsival kapcsolatos cselekmények, az orgazdaságok, az üzleti lopások, az üzleti rablások jelentős részét, felel a csalások bizonyos fajtáiért, az utcai droggereskedésért és az olyan erőszakos bűncselekmények egy részéért, amelyek a drog-és alkoholfogyasztással függnek össze. Ezeknek a bűnelkövetőknek a döntő többsége kora gyermekkorától kezdve szegregált és marginalizált környezetben élt. Az ország társadalmi-gazdasági szempontból elmaradott régiói olyan bűnkibocsátó területekké váltak, ahol az országos átlagnál magasabb a bűnelkövetők gyakorisága.

A táblázatok alapján az alábbi következtetések vonhatók le

A kutatás eredményei részben megegyeznek az előző éves hazai cigány kutatások eredményeivel, így például a roma népesség iskolázottsági, aktivitási mutatóival. Az életkörülmények, lakásviszonyok sem különböznek légyegesen a más kutatások által ismertett eredményektől. A cigány fogvatartottak problémája egyértelműen a munkanélküliség és a jövedelem területeken konzisztens. A romák a munkákat jelenleg is tradicionális módon sajátítják el. A jövedelmi helyzetre utaló adatokból kitűnik az öncélú módon való alkalmazás. A szakképzetlenek, az alulképzettek, az átképzésre szoruló rendszeres munkából való megélhetésének biztosítása visszaszorítja az illegális és a feketemunka-végzést, csökkenti a megélhetési bűnözésre kényszerülők körét. A szakképzetlenek, a tartós és az első munkavállalók tömeges

munkanélkülisége a bűnözés alakulását közvetlenül befolyásoló társadalmi tényező. Ezeknek a társadalmi csoportoknak a szegregációja csökkenti a társadalmi szolidaritást, növeli a generációk és az érintett eltérő etnikai csoportok közötti konfliktust. Történelmünk során a társadalmi rendek keretei között a cigányok fennmaradása alkalmazkodással, de leginkább a kibúvók keresésével vált lehetségessé. A cigány népesség fejlődési útja a régi tulajdonságok, jelenségek hordozásából adódóan máig különbözik a többségi társadalométól. A társadalmi kirekesztés elleni küzdelem napjaink célkitűzéseinek is egyike. A kívülről jövő új törekvések elképzelések azonban nehezen, gyakran a lényegi vonásaiktól megfosztva jutnak csak el a szegénységben élő cigány környezetbe. Országunknak jelenleg is a legnagyobb kihívása, hogy miként tudja integrálni a társadalmi újraelosztás folyamataiba az elszakadó köztük a cigány/roma csoportokat. Ez az ország számára is újragondolt feladatokat, a forráselosztás terén lépéseket igényel elsősorban a 2007-től induló költségvetési ciklusban. Az alapok letétele megtörtént. A „Lendületben az ország” Kormányprogram vezérlő elve az esélyegyenlőség a 2003. évi CXXV. törvény lehetővé teszi az antidiszkriminációs jelenségek szankcionálását azzal, hogy taxatívén felsorolja a hátrányos megkülönböztetés által érintett jelenségeket. Elkészült a társadalmi befogadással szembeni nemzeti cselekvési terv is. Ebben szintén differenciáltan láthatóvá válnak a társadalmi beavatkozás lehetséges irányai. Az Első nemzeti fejlesztési terven belül a hazai cigányságot horizontálisan érintik az operatív programok, amely azt jelenti, hogy mind az öt Operatív Programban megtalálhatóak azok a lehetőségek, amelyek a hazai roma/cigány népesség magasabb szintű integrációját segítik elő.

Javaslat

A második NFT (Európa Terv) a 2007-2013 közötti időszak támogatási szerkezetének alapjait rakja le. Ennek vezérgondolata a versenyképesség, amely a hazai településeken élő etnikum számára is a legfontosabb követendő cél kell, hogy legyen. A cigány származású fogvatartottak körében jelenleg is nagy munkanélküliség tapasztalható, amit némiképp a láthatatlan gazdaság enyhít, hiszen bizonyos, hogy cigány családok megélhetésében a láthatatlan jövedelmek jelentős szerepet játszanak. A fennmaradásban csak csekély szerepet játszik a háztáji gazdaság. Az építőipari vállalkozásokban alkalmi munkák végzésére alkalmaznak cigány munkaerőt, kevesebb bérért járulékok és munkavédelem nélkül. Az illegális tevékenységek megszűnése csak akkor következhet be, ha az illegalitás határán mozgó üzletek legalissá válnának. Az új szempontok alapján változó társadalmi-gazdasági térben, a helyzeti előnyök megkeresését és annak a cigányok lehetőségei szerinti jó kihasználását azonban csak a célcsoport területfejlesztésbe való bekapcsolásával lehet elérni. A cigány munkaerő gazdasági szektorba történő integrálása a képességeik, adottságaik figyelembe vétele nélkül nem lehetséges. A romákat célzó tréning programok minőségi és mennyiségi növelésénél a későbbiekben nélkülözhetetlen, hogy saját elhatározásból, döntésből vállaljanak új szerepet. Az ő bevonásuk saját helyzetük javításába nélkülözhetetlen. Állami vagy non-profit szervezetek koordinálásával foglalkoztatási programokat szükséges kidolgozni. A közsféra állásai mellett adó és egyéb támogatási feltételek biztosításával be kell vonni a versenyszféra szereplőit is. A munkaerőpiaci reintegrációnak képzésen kell alapulnia. A képzési programoknak figyelembe kell venni a cigányok alacsony iskolai végzettségét. Képzési támogatási rendszert kell kialakítani, ami a munkanélküli romákat az ezekben való részvételre ösztönzi. Fontos a felvilágosítás, a konkrét lehetőségek településekhez vitele, és a bonyolult pályázati mechanizmusokban való segítségadás. A lehangoló realitások (anyagi, költségvetési, társadalmi, identifikációs, személyi) széles köre mindenkor határt szab a legszerényebb elképzeléseknek is, csak hogy az is lényegbevágó kérdés behatóbban konkretizálva a realitások körét, nem teszünk e túl könnyen vagy egyáltalán egyenlőségjelet e fogalom vagy az ennek határán belül maradó változtatási tendencia tagadása közé. Az előítéleteket legyőzni, pedig embert próbáló feladat, de kötelességünk is egyben. Ennek elosztatásának egyetlen módja a

megismerés. Így felfedezhetők azok a hasonlóságok, amelyek minden látszat ellenére mégis csak összekötnek, és azok a különbségek, amelyeket figyelembe kell vennünk, amikor másokkal foglalkozunk.

Irodalomjegyzék

1991. évi IV. törvény a foglalkoztatás elősegítéséről és a munkanélküliek ellátásáról

1996. évi XXI. törvény a területfejlesztésről és a területrendezésről

2003. évi CXXV. törvény az egyenlő bánásmódról és az esélyegyenlőség előmozdításáról

35/1998. (III.20) OGY határozat az Országos Területfejlesztési Konceptióról

Nemzeti Fejlesztési Terv, és a II. Európa Terv előkészítő anyagai (www.nfh.hu)

Foglalkoztatáspolitikai és Munkaügyi Minisztérium honlapján (www.fmm.gov.hu)

A társadalmi befogadásról szóló Nemzeti Cselekvési Terv (2004-2006) (www.eszcsm.hu)

A Magyar Köztársaság 2005. évi költségvetés (www.pm.gov.hu)

Antidiszkriminációs törvény és egyéb, az esélyegyenlőséget érintő jogszabályok (www.eselyegyenloseg.hu)

Települések humánfejlettségének mérésében rejlő lehetőségek és módszerei

Malatyinszki Szilárd

Ph.D. hallgató

Pécsi Tudományegyetem – Természettudományi Kar

Földtudományok Doktoriskola

Célok

A publikáció célja, hogy feltárja azokat a motívumokat, melyek befolyásolják egy-egy település emberi erőforrásainak fejlettségét, fejlődésének tendenciáját. Célunk az, hogy megtaláljuk azokat a főbb mérőszámokat és mutatókat, melyekkel fenti célunkat elérhetjük.

Az emberi erőforrások jelentősége

Az emberi erőforrás jelentősége az utóbbi évtizedekben értékelődött fel. A természeti erőforrások nagyarányú csökkenése a modern társadalmakat a mennyiségi termelésről a minőségi termelés felé terelte. Ezzel a minőségi váltással párhuzamosan következett be a technológiák fejlődése, melyhez szükségszerűen párosult a humán tőke kibontakozása, felértékelődése. A humán erőforrás a modern közgazdaságtani és társadalom-földrajzi elméletekben már nem csak, mint mennyiségi elem jelenik meg, hanem kiemelkednek egyes kulcstulajdonságai is. Egyre fontosabbá válik az életkori és nemi megoszlás, a biológiai jellemzők és kiemelt szerepe van megszerzett tudásszintnek és tapasztalatnak is, ami szintén a humán tőke fogalmkörébe sorolható. A ipari forradalom kezdete óta egyre nagyobb hangsúly tevődik a termékek mennyiségéről a minőségére, mely megváltoztatja a tervezési, fejlesztési és marketing folyamatokat. Mind inkább kiemelkedő lesz a hozzáadott érték, melyhez egy új minőségű humán potenciálra van szükség. A vállalatok napjainkban már nem az olcsó, nagy tömegben rendelkezésre álló munkaerőt tekintik az ipartelepítés legfőbb tényezőjének, hanem a kvalifikált, innovatív, mobilitásra hajlandó emberi erőforrást (*Becsei J. 2004*).

Az emberi erőforrás meghatározása

Gáspár László szerint „*emberi erőforráson értjük a népesség egészében felhalmozott értékteremtő képességek összességét*” (*Gáspár L. 2000*). A társadalom értékteremtő képessége szükséges ahhoz, hogy a természeti erőforrásokból gazdasági tényezők segítségével anyagi javak képződjenek és képes legyen az ember elérni a célját, megvalósítani önmagát mindig magasabb szinten. E személyes törekvések tükröződnek egy-egy település arculatában, megjelenésében, gazdasági erejében is.

A fent említett népesség értékteremtő képessége szoros kapcsolatban van az életminőséggel. Az emberek jelentős része olyan életminőségre vágyik, mely a korábnál jobb körülményeket teremt számára. E körülmények lehetővé teszik, hogy hozzájáruljon a társadalmi és személyes fejlődéséhez. Az életminőséget sokan az anyagi jóléttel, vagy az egészséggel hozzák összefüggésbe (*Kopp M. – Kovács M. E. 2006*). Megint mások a megfelelő kulturális környezetet és a szellemi kibontakozás lehetőségeket említik (*Halász T. 1999*). Jelen publikáció szerzője arra törekszik, hogy az emberi erőforrást mint települést, térséget dinamizáló elemet kezelje. Minden olyan tényezőt és elemet, amely hozzájárul az emberi erőforrás fejlődéséhez – megfelelő mértékben és súlyozással – igyekszünk figyelembe venni.

Az emberi erőforrás fejlettsége. Ha a mutatószám angol megfelelőjéből indulunk ki, akkor a HDI (Human Development Index) az emberi fejlődés mutatója. Más országokkal, területekkel összehasonlítva megmutatja az eltéréseket, egyazon terület különböző időben történő elemzése pedig a területről irányt, dinamikát mutat. Az emberi fejlődést igen sokan és sokféleképpen értékelték. Korábbi gondolatmenetre utalva egyes közgazdászok próbálták a nettó hazai termék fejlődésével párhuzamba állítani. Mások – közgazdászok, környezetvédők – a fenntartható fejlődésre hívják fel a figyelmet (*Láng I., 1999, Antal L. 2004*). Mindannyian egyetértenek abban, hogy a fejlődéshez szükség van az emberi gondolkodás egyre magasabb szintjéhez. Már 1961-ben Schulz is kifejtette, hogy a növekedéshez, fejlődéshez az emberi tényező önálló és más termelési tényezővel nem helyettesíthető szerepet játszik (*Schulz, Th. 1961*). Mint látjuk a fejlődés fogalma több szempontból megközelíthető. E sorok írói a következő definíciót fogadják el: a fejlődés során az emberi erőforrás egyre fejlettebbé, tökéletesebbé és magasabb színvonalúvá válik (*Juhász J. – Szőke I. – O. Nagy G. – Kovalovszky M. szerk. 1985*).

Az emberi erőforrás jelentősebb mutatóinak rövid áttekintése

A humán erőforrások mérése újkeletű. Az emberi tudásban rejlő erő, az ember értéke a rabszolgartató társadalmakban eltérő volt. Egy rabszolga értékes volt ugyan, de „csak” mint árucikk jelent meg a „piacon”. A civilizáció előrehaladásával (fejlődésével?) a demokratikus társadalmakban az emberek értéke kiegyensúlyozottabb lett. Bár elgondolkodtató, hogy a harmadik világban, a fejlődő társadalmakban törekékét képes csak egy-egy állam az emberekre fordítani, mint a bőségben és jólétben élő társadalmakban. Az emberi élet értéke, az ebben rejlő lehetőség a XIX. században még szintén nem volt fontos. Hazánkban talán Gróf. Széchenyi István hangsúlyozta először a kultúrához, az emberi tőkéhez való odafordulást. Az első mutató, mellyel a fejlődést kívánták mérni a GDP volt. A GDP-vel összehasonlíthatósága miatt nagyon sok ország össze meg tudja állapítani fejlődését, a többi országhoz való viszonyát. Egyes vélekedések szerint a gazdaság fejlettségének megállapítására is alkalmatlan, mivel csak a pénzáramlást mutatja, azt nem, hogy ezeket az összegeket mire fordították. A mi szempontunkból ennél is fontosabb, hogy nem képes megmutatni a rendelkezésre álló emberi erőforrások mértékét, fejlődésének tendenciáját. A GDP értékében nem jelenik meg a társadalmi, emberi nézőpont (*Görbe A. - Nemcsicsné Zsóka Á. 2006*). Sokakban felvetődött az a kérdés is, hogy a gazdasági fejlettség valóban záloga-e az emberek jólétének? Egyre több kutató hajlott arra, hogy kell valamit találni, ami az elégedettséget, a jólétet, az életminőséget képes feltárni. Felismerték, hogy szükség van olyan társadalmi jelzőszámok és indexek kidolgozására, melyek lehetőséget nyújtanak az egyes országok, térségek életminőségeinek és a fejlődési tendenciák összehasonlítására, megítélésére. A GDP kritikái kapcsán – a teljesség igénye nélkül – az alábbi az alternatív mutatószámok alakultak ki:

A gazdasági jólét mértéke (Measure of Economic Welfare, MEW)

Nordhaus és Tobin szerzők úgy szerették volna kiegészíteni a nemzeti jövedelmet, hogy a teljes gazdasági jólétet tükrözze. Így a korábbi elemekhez újakat adtak, a humán tőkébe fektetett beruházásnak vették az egészségügyi kiadásokat és bizonyos kiadásokat - mint a rendőrség fenntartását – „köztes”, semleges kiadásként értelmezték. Imputálás útján új tételeket foglaltak bele és az urbanizáció bizonyos költségeit levonták. A megkapott adatokat a szerzők 1926 és 1965 közötti időszakra számolták ki, de mivel a GDP-vel erősen korreláltak elvetették (*Heltai L. 2006*).

A fenntartható gazdasági jólét mutatója (Index of Sustainable Economic Welfare, ISEW)

Herman Daly közgazdász és John Cobb teológus fejlesztette ki (*Daly, H. – Cobb, J, 1989*). Alapja a jövedelemegyenlőtlenség indexével korrigált lakossági fogyasztás. E mutató a lakosság fogyasztásból vesz el, vagy adja hozzá az egyes tételeket. A mutató nagymértékben becslésekre hagyatkozott, e tételek jelentős része nem számszerűsíthető. (*Görbe A. - Nemcsicsné Zsóka Á. 2006, Heltai L. 2006*)

A valódi fejlődés mutatója (Genuine Progress Indicator, GPI)

Az ISEW komoly kritikákat kapott, főként a pontossága kapcsán, ezért átdolgozásra került és az új mutatószámot a „valódi fejlődés mutatószámának” nevezték el. A GPI az ISEW továbbfejlesztése. E munkában Clifford Jobb, Ted Halstead és Jonathan Rowe készítette el 1995 szeptemberére.

Ebben is jövedelem-egyenlőtlenségekkel egészítik ki a személyes fogyasztást és adják hozzá, vagy vonják ki azokat az elemeket, melyek környezeti vagy társadalmi károkat, vagy előnyöket okoznak. Több tételt tartalmaz, mint az ISEW, mert öt társadalmi és két környezeti kárral bővült (*Heltai L. 2006, Kerekes S. - Szlávik J. 2001*).

Az emberi fejlődés mutatója (Human Development Index, HDI)

Ennek nyomán a kutató olyan mutatókat próbáltak kifejleszteni, melyek segítségével Elsőként 1989-ben a caracasi kongresszuson vetődött fel Victor Anderson ajánlása kapcsán, hogy a GDP helyett „*fel kellene ismerni a mutatók mindhárom fajtájának: pénz-, társadalmi, környezeti és erőforrás-indikátorok használatának fontosságát*” (*Heltai L. 2006*). 1992-ben az Európai Unió is figyelmet fordított e problémának és a maastrichti egyezmény aláírásával céljaként tűzte ki a tagállamok életminőségének javítását. Az életminőség, az emberek elégedettsége meghatározza az emberi erőforrások minőségét is. 1990-ben Az Egyesült Nemzetek Fejlesztési programjának kiadványában, a Human Development Report-ban megjelent a HDI és még abban az évben több, mint 160 országra kiszámolták. Az emberi fejlődés indexe (Human Development Index, HDI) kezdetben azt a célt szolgálta, hogy felváltsa a korábbi GDP-t. Ezen indexnek igen nagy előnye az egyszerű felépítése, összehasonlíthatósága. E mutatószám a jövedelem, a várható élettartam és a képzettség mutatóit kombinálja egyetlen mérőszámba. Azonban a HDI-t számos kritika érte, sok módosuláson esett át és elfogadottsága tudományos körökben a mai napig megkérdőjelezhető (*Husz I. 2001, Obádovics Cs. 2001*). A HDI kritikáit, módosulásait Husz Ildikó 2001-es írásában részletesen kifejti (*Husz I. 2001*).

Néhány bírálat a HDI kapcsán:

- egy indexszel ki lehet-e fejezni az emberi fejlődést?
- miért ezek a mutatószámok kerültek az indexbe, más tényezők is meghatározzák a fejlődést?
- az írni-olvasni tudás aránya – mint egyik komponens – maximum 100% lehet, míg az emberi fejlődésnek nincs felső határa. E mellett e tényező erősen kultúrafüggő. A harmadik világ kultúráiban van igazán jelentősége, mert a nyugati civilizációban már nincs lényeges különbség. Ennek áthidalására módosították az indexet 1995-ben. Az említett két mutatóból jelenleg súlyozott számtani átlaggal számítják ki, ahol a felnőtt írni-olvasni tudás kétharmad, a beiskolázási arány egyharmad súllyal szerepel. A beiskolázási arányt pedig azért bírálták, mert az egyes nemzeteknek eltérő az oktatási rendszere (*Srinivasan, T. N. 1994*).
- a harmadik tényezőt – a GDP-t érte a legnagyobb bírálat. Néhány ezek közül: 1. Nem

tartalmazza a nem piaci javak és szolgáltatások értékét (háztartási munka, feketegazdaság).
2. A jövedelem diszkontálása problémákba ütközött (Husz I. 2001).

- ha minden ország várható élettartama, vagy GDP-je ugyanannyival növekszik, akkor az értékek változatlanok maradnak
- az emberi teljesítmény három dimenziója – élettartam, gazdasági- és oktatási teljesítmény – teljes mértékben helyettesíthető, felcserélhető, számtani átlagolást használnak.

Az életminőség indexe (Quality Of Life Index, QLI)

Ferrans és Powers fejlesztette ki ezt a mutatót 1985-ben. Ők az alábbiak szerint definiálták az életminőséget: az emberek jólétének érzete, hogy elégedettek vagy elégedetlenek az életük azon területével, amely fontos nekik. A QLI méri az élet főbb területeinek elégedettségét és ennek fontosságát is. Pontozták az életminőség alábbi négy fő területét: egészséges életműködés (angolban: health and functioning), pszichológiai/szellemi, szociális és gazdasági, családi területet (Ferrans, C. E. 2006). A *The Economist* című újság hasonló mutatónéven (Quality-of-Life Index, QLI) készített egy saját felmérést, melyben kilenc életminőség faktorokat és mutatószámokat különböztetett meg:

- anyagi jólét: egy főre jutó GDP vásárlóerő paritáson számolva
- egészség: születéskor várható élettartam
- politikai stabilitás és biztonsági kockázatok
- családi élet: ezer főre vonatkozó válások száma, melyet öt fokozatú skálára osztott
- közösségi élet
- klíma és földrajz: megkülönböztetnek melegebb és hidegebb klímákat
- a munkahely biztonsága: munkanélküliségi ráta
- politikai szabadság: átlagolják a politikai és a civil függetlenséget hét fokozatú skálán
- nemek közötti egyenlőség: férfiak és nők egyenlő keresete

E listán 2005-ben a 37. helyen végeztünk, a szomszédos országok közül Ausztria (20.) és Szlovénia (27.) előzte meg Magyarországot (*The Economist*, 2005).

A HDI kistérségre vonatkozó magyar adaptációi

Az emberi erőforrás fejlettségének indexét használhatjuk országon belüli jövedelmi, etnikai, regionális különbségek megragadására is. Ha az indexet kisebb területre, esetleg egy-egy népcsoportra használjuk, akkor bemutathatjuk a társadalmi egyenlőtlenségeket. Így – amennyiben igénylik – lehetőséget adhatunk a döntéshozóknak törekvéseik kidolgozására, az egyenlőtlenségek mérséklésére. Egy pontos mérőszám – pl. kistérségi szinten – jó alapot adhat a NUTS 2-es szintű támogatások elbírálására, vagy a pályázatok megalapozására.

Az ENSZ logikáját követve 2001-ben elkészítették a HDI kistérségi változatát és három csoportba sorolták Magyarország valamennyi kistérségét (Obádovics Cs. – Klucsár L. – Mokos B. 2001). A kutatók szintén négy mutatót képeztek:

1. írástudók aránya a 6 évesnél idősebb népességben belül
2. 6 évesnél idősebb népesség által átlagosan elvégzett osztályszám
3. egy állandó lakosra jutó személyi jövedelemadó
4. élvemaradási arányszáma

E mutatókból az alábbi három indexet képezték:

- képzettségi index: az első mutatóból iskolázottsági részindexet képezték, a második mutatóból az átlagosan elvégzett osztályszám részindexet. E kettőt súlyozással

- összevonták, ahol az első kétharmad, a második egyharmad súllyal szerepelt.
- jövedelmi index: számításához az egy állandó lakosra jutó személyi jövedelemadó adatot használták fel
- élvemaradási index: az élvemaradási arányszámot használták azt feltételezve, hogy 1000 lehet a maximális érték, mely esetben a csecsemőhalandóság 0.

E három index számtani átlagát képezve megkapjuk a HDI-t. Az értékek 0 és 1 közé esnek, a magasabb értékek jelentenek kedvezőbb helyzetet. Számításaikhoz 1990-es népszámlálási adatokat és 1998-as T-STAR adatokat használtak fel. Így az élen a Győri kistérség végzett 0,8-as értékkel, utolsó helyen pedig a Nyírbátori kistérség 0,11-es értékkel. A HDI-t települési szintre nem lehet alkalmazni, mivel nem rendelkezünk településsoros GDP adatokkal. Ennek áthidalására komoly kutatások épültek - faktoranalízis, klaszterképzés – módszereivel, melyek főként a gazdaság állapotát hivatottak felmérni (*Nemes Nagy J. 1998, Buzás N. 2000*), azonban humán erőforrás-vizsgálatra való alkalmazásuk még megoldásra vár. Egy úttörő próbálkozás a QLI – Quality of Life Index – magyarországi adaptálása (*Malcolm S. 2000*). A QLI annyiban tér el a HDI-től, hogy beemeli a környezeti és a szociális szektort is az életminőség méréséhez a vizsgálatba. Magyar kutatók a Shooker-féle társadalmi, egészségi, gazdasági és környezeti indikátorokból képeztek egy sajátos életminőség indexet (ÉMI), mely kistérségi szinten képes mérni e tendenciaszerű változásokat (*Vámos A. – Farkas T. 2004*) Az emberi erőforrás kistérségi szintű mutatószámokkal alátámasztott vizsgálatra elsőként 1998-ban vállalkoztak, de e kutatás sem alkalmazható települési szintű vizsgálatokra (*Obádovics Cs. – Kulcsár L. – Mokos B. 2001*). Települési szinten az emberi erőforrás vizsgálata nem elterjedt. Ennek egyik oka lehet a megfelelő mutatószámok és adatok hiánya. A másik ok talán abban keresendő, hogy e kutatások jelentőségét a terület – és településfejlesztő szakemberek még nem ítélik súlyához mérten. Az emberi erőforrás mennyiségi és minőségi elemzése vállalati szinten komoly múlttal rendelkezik. A gazdaságosság és a profit szelleme kutatások egész sorát indította el. Azonban települési szinten vagy nem engedték vizsgálni e területet, vagy nem volt – anyagi és szakemberi háttér hiánya révén – lehetősége erre az önkormányzatoknak. E kutatás kapcsán megállapítható, hogy még mindig igen nagy lehetőségek vannak a szakemberek előtt, feltéve, ha az igény és a felismerés lehetőséget ad számukra.

Következtetések

A legismertebb mutató, a HDI-t nem lehet meghatározni települési szinten. A fent leírt és jellemzett mérőszámok és mutatók nem alkalmasak egy-egy település humán erőforrásának mérésére, ezért más utakat kell találni. Az értékes humántőkét mindenképpen javasolt települési szinten is mérni, mivel ez az alapja minden komoly stratégiának és pályázati anyagnak. E kérdés még megoldásra vár.

Irodalomjegyzék

- Antal L. (2004): *Fenntartható-e a fenntartható növekedés? Az átmeneti gazdaságok tapasztalatai.* Budapest, Közgazdasági Szemle Alapítvány. 435. p.
- Buzás N. (2000): *Klaszterek: kialakulásuk, szerveződésük és lehetséges megjelenésük a Dél-Alföldön.* Tér és Társadalom, 4. pp. 109-123.

- Czuppon V. (2005): *Adalékok a Tamási kistérség társadalomföldrajzához*. In: Pirisi G. – Trócsányi A. (szerk.) 2005: Tanulmányok Tóth Józsefnek a PTE Földtudományok Doktori Iskola hallgatóitól, PTE TTK FI – PTE Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, pp. 159-160.
- Daly, H. E.- Cobb, J. B. (1989): *For the Common Good, Redirecting the Economy toward Community, the Environment, and a Sustainable Future*, Beacon Press, Boston
- Ferrans, C. E. (2006): Description of the Quality Of Life Index, <http://www.uic.edu/orgs/qli/overview/overviewhome.htm>, Letöltve: 2006. december 3.
- Gáspár L. (2000): Bevezetés az emberi erőforrások elméletébe, Pécsi Tudományegyetem, Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete, Pécs, 11. p.
- Görbe A. - Nemcsicsné Zsóka Á. (2006): *A jólét mérése, avagy merre halad Magyarország*. http://kornyio.bke.hu/kovasz/kov2/gpi_hun.html, letöltve: 2006. január 14.
- Heltai L. (2006): Alternatív gazdasági mutatók, Eszmélet, <http://eszmelet.tripod.com/39/alternativ39.html>, Letöltve: 2006. december 2.
- Halász T. (1999): Kultúra, közösség, gazda(g)ság, életminőség, Parola, 1999. 1. szám. pp. 16-17.
- Husz I. (2001): *Az emberi fejlődés indexe*. Szociológiai Szemle, 2001. 2. pp. 72-83.
- Husz I. (2002): Regionális különbségek Magyarországon, kísérlet a területi különbségek bemutatására az emberi fejlődés indexe alapján. In: Lengyel György (szerk.): *Indikátorok és elemzések. Műhelytanulmányok a társadalmi jelzőszámok témaköréből*. BKÁE, Budapest, 23-34. o.
- Juhász J. – Szőke I. – O. Nagy G. – Kovalovszky M. (szerk.) (1985): *Magyar értelmező kéziszótár*, Akadémiai kiadó, Budapest, p. 366.
- Kerekes S. - Szilávik J. (2001): *A környezeti menedzsment közgazdasági eszközei*, Complex Kiadó, Budapest, p. 294.
- Kopp M. – Kovács M. E. (szerk) (2006): A magyar népesség életminősége az ezredfordulón, Semmelweis Kiadó, 552. p.
- Láng I. (1991): *Hungary: the pitfalls of growth*, In: UNESCO Courier, 1991/11: 25-27.
- Lakatos Gy. (2005): *Az emberi tőke – Az önismeret gazdaságtana*, Balassi Kiadó, Budapest, p. 39-41.
- László M. – Magay M. (2005): *A terület- és településfejlesztés szervezeti és intézményi rendszere*. In: Pap N. – Tóth J. (szerk.) 2005: *Terület- és településfejlesztés I. A terület és településfejlesztés alapjai*, Alexandra Kiadó, Pécs, 43. p.
- Lengyel I. (2003): *Verseny és területi fejlődés: térségek versenyképessége Magyarországon*, JATEPress, Szeged, 297. p.

Lukovics M. (2004): *A regionális identitás szerepe a regionális gazdaságfejlesztésben.* In: Czagány L. – Garai L. (szerk.) 2004: *A szociális identitás, az információ és a piac.* SZTE Gazdaságtudományi Kar Közleményei, JATEPress, Szeged, pp. 214-228.

Malcolm S. (2000): *Quality of Life Index Projekt: Progress and Setbacks in Wuinte 1990-1999.* <http://www.qli-ont.org/spring2000/qlispring2000.html>. Letöltve: 2006. március 5.

Nemes Nagy J. (1998): *Tér a társadalomkutatásban*, Bevezetés a regionális tudományba, Dialóg Campus, Budapest, 253. p.

Obádovics Cs. – Klucsár L. – Mocos B. (2001): A vidéki térségek emberi erőforrás-fejlettségének alakulása Magyarországon. *A Falu*, 2001. tél, pp. 71-79.

Porter, M. E. (2000): *Location, Clusters, and Company Strategy.* In Clark, G.L. – Feldman, M.P. – Gertler, M.S. (eds): *The Oxford Handbook of Economic Geography.* Oxford University Press, pp. 253-274.

Rechnitzer J. (2003): *Az infrastrukturális rendszerek új irányai és hatásuk a nemzetgazdaság fejlődésére.* In:

Rechnitzer J. – Hardi T.: A Széchenyi István Egyetem hatása a régió fejlődésére. Tudományos füzetek, V. kötet, SZIE Gazdaság- és Társadalomtudományi Intézet, Győr, pp. 7-15.

Rechnitzer J. – Smahó M. (2005): *A humán erőforrások regionális sajátosságai az átmenetben.* MTA Közgazdaságtudományi Intézet, Budapest, pp. 9-15.

Schulz, Th. (1961): *Investment in human capital.* American Economic Review 51, March.

Srinivasan, T. N. (1994): *Human development: a new paradigm or reinvention of the wheel?* The American Economic Review: Papers and Proceedings, 84/2, pp. 238-243.

Szabó-Kovács B. (2005): *A kistérségi szint főbb jellemzői Magyarországon.* In: Bugya T. – Wilhelm Z. (szerk.) 2005: *Tanulmányok Tóth Józsefnek.* PTE TTK FI – PTE Földtudományok Doktori Iskola, Pécs, pp. 83-95.

The Economist, (2005): http://www.economist.com/media/pdf/QUALITY_OF_LIFE.pdf, letöltve: 2006. december 3.

Tóth J. (1984): *Az Alföld népessége.* In: Tóth J: *Az Alföld gazdaságföldrajzi kutatásának eredményei és további feladatai, I. plenáris ülés előadásai*, Tudományos konferencia, MTA Földrajztudományi Kutatóintézet Alföldi Csoportja, Békéscsaba, p. 93.

Tóth J. (1999): *A magyar településrendszer fejlődésének néhány kérdése.* In: Bánlaky P. – Bokor B. – Tóth J. (szerk.): *A terület- és településfejlesztés társadalmi összefüggés-rendszere*, JPTE – Felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete, Pécs, 7. p.

Vámos A. – Farkas T. (2004): *Az életminőség mérése a Bátonyterenyei kistérségben.* In: *Területi Statisztika* 7. (44.) évfolyam 1. szám, pp. 21-31.

A foglalkoztatásban bekövetkezett változások az uniós csatlakozás óta napjainkig Békés megyében

Papp János¹

Bevezetés

Az Európai Unióhoz tartozni annyira fontos volt a jobb és a bal oldali kormánynak egyaránt, hogy csak a közösségtől kapható előnyök licitálása jellemezte a csatlakozás előtti kampányt. Arról szóltak a reklámok, miként tud a magyar kisvállalkozó Bécsben cukrászdát nyitni, arról nem beszéltek, hogy akinek cukrászdája van Magyarországon, az lehet, hogy kénytelen lesz bezárni üzletét. A politikusok nem fordítottak – szándékosan – fegyelmet arra, hogy várnak ránk kötelezettségek is. Nem kockáztatták a népszavazás kimenetelét.

Hazánk uniós csatlakozása (2004. május 1.) óta ismereteim szerint Békés megyében nem készült olyan elemzés, amely a gazdaság foglalkoztatási képességét vizsgálta volna az EU-s tagságunk tükrében. E sorok írója ezt a hiányt szeretné pótolni.

Jelen tanulmány szerzője nem foglalkozik a globalizáció hatásaival és az Európai Unió - minket is érintő - belső problémáival, hanem arra tesz kísérletet, hogy *a tények alapján bemutassa, Békés megye gazdasági, társadalmi helyzete minként változott az országos és a régiós trendek tükrében. A vizsgálat tárgya a foglalkoztatás, ebből az aspektusból idézzük fel, mit hozott ennek a térségnek az uniós csatlakozás. A kutatás messzebb tekint a fókuszált intervallumon, figyelembe veszi az előző időszak gazdasági jelenségeit, ezek hatását.*

A kutatás módszere: dokumentumok tanulmányozása, a fellelhető statisztikai, foglalkoztatási, munkaügyi, kamarai kiadványok Békés megyére vonatkozó adatainak elemzése, valamint országos és régiós statisztikai kimutatások.

A tanulmány első részében Békés megyei földrajzi helyzetéről, népességének alakulásáról, a gazdaság eredményeiről, a foglalkoztatásról, majd a foglalkoztatottak ágazati megoszlásáról, a munkanélküliség változásáról írok. Az elemzés végén összegzem a kutatás tapasztalatait, következtetéseket vonok le, és konkrét javaslatokat fogalmazok meg Békés megye foglalkoztatási képességére vonatkozóan.

Eredmények

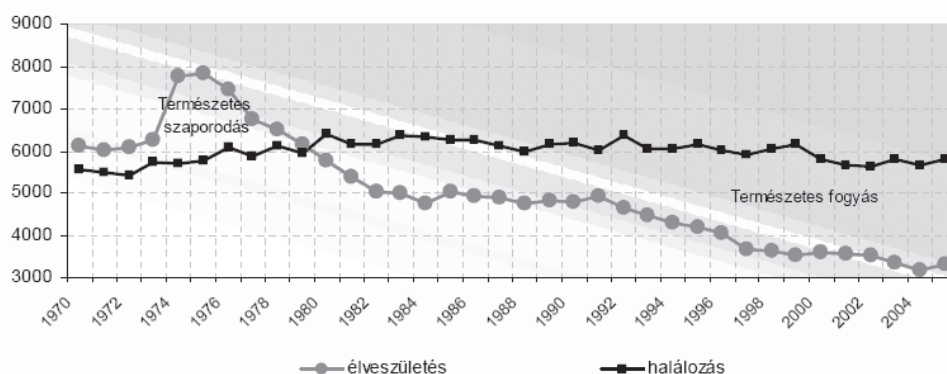
A népesség változása

Békés megye az ország dél-keleti sarkában, a Körös és a régi Maros folyók hordalékán helyezkedik el. Dél-keleti határa a mintegy 140 km hosszú magyar-román országhatár, északon Hajdú-Bihar és Jász-Nagykun-Szolnok, nyugaton pedig Csongrád megyével határos. A megye területe 5631 km², lakónépessége a csatlakozás évében, 2004. január 1-jén 393 ezer fő, az ország területének 6,1, lakosainak 3,9 százaléka.

A megye lakónépessége az utóbbi huszonöt évben folyamatosan és tartósan fogy. 1980-tól 2005-ig negyvennyolc ezer fővel kevesebben élnek e térségben. A fogyás, Békéscsaba népességének mintegy háromnegyede, és jóval több, mint Gyula vagy Orosháza lakossága. (1. ábra).

¹PhD hallgató, PTE TTK Földrajzi Intézet, 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

1. ábra. Békés megye népességváltozása, 1970 - 2004

Forrás: KSH

A lakónépesség 2006. január 1-jén a megyében 385 847 fő volt, 7153 fővel kevesebb, mint két évvel korábban. Ma hazánk teljes népességének 3,8 százaléka él itt. A csökkenés közel annyi, mint Csorvás vagy Újkígyós lakossága. A belső vándorlási különbözet ezer lakosra vetítve 2003-ban -2,7 fő, 2004-ben -3,5 fő, a régióban a legrosszabb.

A természetes szaporodás tekintetében, ha az utóbbi három év adatait nézzük, akkor is negatív változásról, fogyásról adnak számot a tények. A népesség változását az 1. táblázat szemlélteti.

1. táblázat. A megye népességcsökkenése 2004-2006 között

Időszak	2004. I. félév	2004. összesen	2005. I. félév	2005. összesen	2006. I. félév
Éveszületés (fő)	1 498	3 178	1 599	3 287	1 546
Halálozás (fő)	2 951		2 986		2 883
Természetes szaporodás, illetve fogyás (-)	-1 453		-1 387		-1 337

Forrás: KSH adatai alapján saját szerkesztés

A természetes szaporodás, illetve fogyás 2005-ben ezer lakosra vetítve a dél-alföldi statisztikai régió megyéiben Békés megye adatai a legrosszabbak (-6,5), Bács-Kiskun megyében (-4,8), Csongrád megyében (-4,4).

2006. I. félévében összesen ötszázharmincnégy házasságot kötöttek, ami közel tíz százalékkal kevesebb, mint 2005 hasonló időszakában, 1546 kisgyerek született (535 fiú, 1011 lány), három százalékkal kevesebb, mint 2005 első félévében. Az ezer lakosra jutó születések száma nyolc, a halálozás száma pedig 14,9 fő volt, addig az ország ezer lakosára 9,6 éveszületés és 13,3 halálozás jut.

A megye teljesítő képessége

Békés megyében az egy lakosra jutó bruttó hazai termék (GDP) 2004-ben 1235 ezer forint volt, mely az országos átlag 61,1 %-nak felelt meg. A megye gazdasági teljesítő képességét vizsgálva megállapíthatjuk, hogy rendre elmarad az országos átlaghoz képest (2. táblázat). Békést, az egy

főre jutó bruttó hazai termék vonatkozásában, a dél-alföldi régió másik két megyéje is megelőzi, a megyék rangsorában a négy év alatt a tizennyolcadik helyre csúszott, így Nógrád és Szabolcs-Szatmár-Bereg után a harmadik legszegényebb.

2. táblázat. Az egy főre jutó bruttó hazai termék alakulása 2000-ben és 2004-ben

Területi egység	Egy lakosra jutó GDP, ezer Ft		Elmaradás az országos átlaghoz képest, %		Helyezés a megyék (régiók) rangsorában	
	2000	2004	2000	2004	2000	2004
Bács-Kiskun megye	870	1380	33,0	31,7	15.	15.
Békés megye	856	1235	34,1	38,9	17.	18.
Csongrád megye	1072	1563	17,5	22,7	8.	9.
Dél-Alföld	929	1395	28,5	31,0	V.	V.
Ország összesen	1300	2021	-	-	-	-

Forrás: KSH

Gazdasági szervezetek

A gazdasági szervezetek száma nőtt, de a gazdálkodási forma szerinti összetétele az országosnál továbbra is kedvezőtlenebb (3. táblázat). A többnyire alkalmazott nélküli, vagy egy-két főt foglalkoztató egyéni vállalkozások adják az összes regisztrált szervezetnek közel hatvanhét százalékát. A nagyobb létszámot foglalkoztató társas vállalkozások aránya 24,2%, ami az országos átlagtól jelentősen elmaradt.

3. táblázat. Elterjedt gazdálkodási formák Békés megyében 2005 és 2006 első félévében

Gazdálkodási forma	Regisztrált gazdasági szervezetek					
	2005. június 30.			2006. június 30.		
	Száma	Az előző év azonos időpontjának %-ában	Megoszlás, %	Száma	Az előző év azonos időpontjának %-ában	Megoszlás, %
Társasvállalkozás	8 551	1001,4	24,2	8687	22,7	101,6
Ebből:						
Korlátolt felelősségű társaság	3 505	104,3	9,9	3646	9,5	104,0
Betéti társaság	4 065	99,4	11,5	4 031	10,5	99,2
Egyéni vállalkozás	23 812	103,7	67,3	26 470	69,3	111,2
Vállalkozás összesen	32 363	103,1	91,5	35 157	92,0	108,6

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

Foglalkoztatás

A rendszerváltástól számított tizenöt év alatt hatszorosára nőtt a száz foglalkoztatottra jutó munkanélküliek száma, az inaktív keresők másfélszer, az eltartottak több mint tizedével vannak többen. Tehát egyre kevesebb ember tart el egyre többet (4. táblázat).

A mezőgazdasági tevékenységből élők aránya 1990 és 2005 között mintegy harmadára esett vissza. Az ipar foglalkoztatási képessége alig változott, visszaesést a vizsgált időszak alatt az élelmiszer-feldolgozó üzemek sorozatos bezárása okozott. A szolgáltató ágazatban közel hatvan százalékkal dolgoznak többen, ők elsősorban a közigazgatás, az oktatás, valamint az egészségügy intézményeiben találnak munkát. A turizmus valamelyest erősödött, ám nem jelentős foglalkoztató.

4. táblázat. Gazdasági aktivitás, foglalkoztatottság, 1980-2005

Év	1980	1990	2001	2005
100 foglalkoztatottra jutó				
munkanélküli	-	3	16	19
inaktív kereső	47	64	117	101
eltartott	71	71	85	79
Foglalkoztatottak aránya, %				
mezőgazdaság és erdőgazdálkodásban	31,7	27,2	11,5	9,7
ipar, építőiparban	36,3	34,5	33,4	32,0
szolgáltatási jellegű ágazatokban	32,0	38,3	55,1	58,3

Forrás: KSH adatok alapján saját szerkesztés

A foglalkoztatottak száma, a gazdaságilag aktív népesség aránya az uniós csatlakozás óta tovább csökken. Alkalmazásban állók száma 2004-ben: 87 513 fő, 2005-ben 76 500 fő, 2006-ban 75100 fő. A jó mezőgazdasági adottságok ellenére jelenleg is a legnagyobb foglalkoztatók: a közigazgatás (12 171), az oktatás (8 064), és az egészségügy (7 953). Tehát, amelyek a ágazatok voltak, azok 2006-ban is a ágazatok maradtak (TÓTH J. 1999).

A havi bruttó átlagkeresetek az országos nyolctizedét sem érik el. 2005 első felében 124 600 forint volt, országosan pedig 145 521 forint, 2006 első felében az átlagkereset 132 700 forint, míg az országos átlag elérte a 158 343 forintot.

A megyében 2002 óta fokozatosan nő a munkanélküliség. Az országos munkanélküliségi ráta (2003-ban: 5,9, 2004-ben: 6,1, 2005-ben: 7,2 százalék) a megyei adatoktól minden évben kedvezőbben alakult. A Békés megyei a munkanélküliség évenkénti változását az 5. táblázat szemlélteti.

5. táblázat. A munkanélküliség jellemzői az eltelt öt évben

Május	2001	2002	2003	2004	2005
Százalék	12,2	10,9	11,5	11,3	12,6

Forrás: Mikrocenzus 2005, alapján saját szerkesztés

Az uniós csatlakozáskor 17064 fő regisztrált munkanélkülit tartottak nyilván a Békés Megyei Munkaügyi Központban. Ez a szám 2005-ben és 2006-ban tovább emelkedett. 2006 májusában a regisztrált munkanélküliek és nyilvántartott álláskeresők 19117-en voltak, a pályakezdekők száma: 1 769, az ötven éves és idősebbek 3 487-en képviselték magukat.

Az álláskeresők körében a fizikai foglalkozásuk aránya minden évben nőtt: 2004 és 2005 között mintegy kétezer fővel, 2005-ről 2006 májusára háromezer fővel. A regisztrált munkanélküliek és nyilvántartott álláskeresők nyolcvanhárom százaléka keresett fizikai munkát, míg tizenhét százaléuk szellemi munkakörben kívánt elhelyezkedni. (Munkaerő-piaci Információk, Békés megye.)

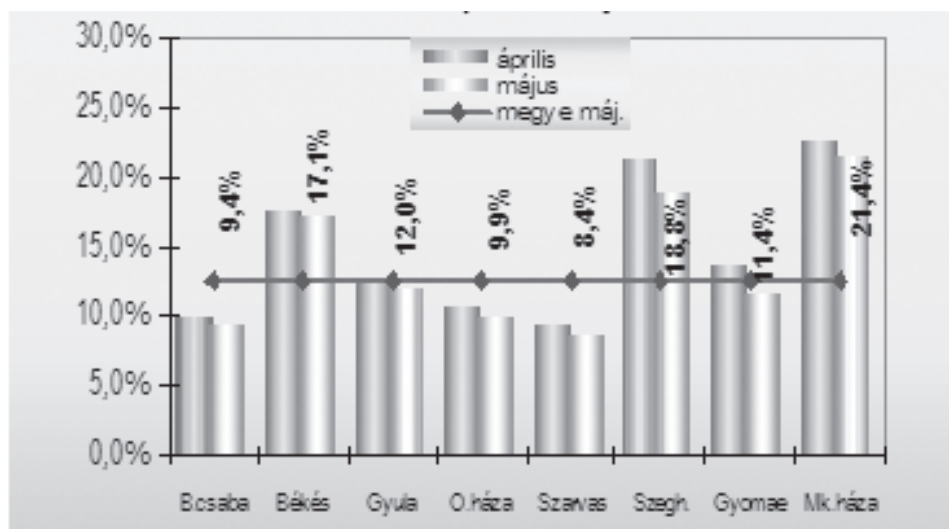
Az álláskeresők többsége szakmunkás és betanított munkás, képzettségük nem esik egybe a piaci kereslettel. A szakmunkások többsége férfi, a középiskolát végzettek között viszont a nők vannak többen, ők adminisztratív munkakörben szeretnének elhelyezkedni.

Jelenleg négyszázharminchétfővel több pályakezdő indul úgy az életnek, hogy nincs munkája. Az ötven év feletti álláskeresők sincsenek jobb helyzetben, ebben a rétegben is ötszáznegyvenen kerestek több munkát 2006-ban, mint 2004-ben.

Békés megyében a legveszélyeztetettebb térség Mezőkovácsháza és Szeghalom környéke. Legkevesebb munkanélküli Szarvas és Békéscsaba vonzáskörzetében él (2. ábra).

Sajnos itt is igaz, hogy a nehezebb gazdasági helyzetben lévő térségek nem tudnak kitörni a pozíciójukból. Nincsenek új befektetők, nincsenek új munkahelyek. A fiatalok elhagyják lakóhelyüket, máshol próbálnak munkához jutni. A térség kiüresedik.

2. ábra. A munkanélküliségi ráta térségenként 2006 májusában

Forrás: BMMK adatbázisa

Nemzetgazdasági ágazatok foglalkoztatási képessége

Mezőgazdaság

A mezőgazdaság szereplői hátrányban vannak uniós társaikhoz képest, annak ellenére, hogy jelentős pénzbeli támogatást kapnak. Ennek okai: egyrészt, hogy negyedannyi támogatáshoz juthatnak, mint külföldi társaik, másrészt tőkeerejük sem mérhető külhoni partnereikéhez. A pályázati források részben kiaknázatlanok maradnak, mert a sajtóterő felmutatása sokuknak nehézséget jelent. Csak a tőkeerős nagygazdák tudnak fejleszteni. A kisbirtokos többség beruházásai elmaradnak, a gépparkjaik elavulnak, ami további versenyhátrányt jelent számukra.

A megtermelt mezőgazdasági termékek piaca beszűkült. A szabad-kereskedelem minden hátránya a magyar termelőre, kereskedőre zúdult. Az agyontámogatott uniós portékák piacainkon történő megjelenése ellehetetleníti a hazai mezőgazdasági ártermelést. Nem bírják az árversenyt! Az állam nem védi meg a magyar termelőket! Nem történik meg a beszállított külföldi áruk minőségi, magyar szabványnak megfelelő ellenőrzése.

Ma már egyre kevesebben élnek meg a mezőgazdaságból, inkább a városokban próbálnak munkát találni (6. táblázat), vagy elvándorolnak a megyéből. 1980-ban a foglalkoztatottak mintegy harmincegy százaléka kapott munkát a mezőgazdasági szektorban, 2005-ben már csak tíz százaléka.

6. táblázat. A városi és a vidéki lakosság változása 1990-2005 között

Év	Városok száma db	Városi népesség ezer fő	Községek száma db	Községben él ezer fő	Népesség összesen ezer fő
1990	12	247,7	62	161,5	409,2
2000	14	262,5	61	129,2	391,7
2005	17	268,0	58	117,8	385,8

Forrás: Békés Megyei Hírlap 2006. dec. 5. 3. oldal

Ipar

Az egy főre jutó ipari termelési érték 2004-ben a Dél-Alföldön elérte a 844 ezer forint volt, ami az országos átlagnak csupán az ötvenöt százalékát tette ki. Békésben ez az arány rosszabb (48,7%), mint a másik két megyében (Bács-Kiskun megyében 57,6%, Csongrádban 57,4%). Az ipari termelés fajlagos mutatója az országos átlagot legjobban 2002-ben közelítette meg, ezt követően Békésben a csökkenő tendencia érvényesül, 2006-ban már 577 ezer forint az egy főre jutó termelési érték.

Több nagy múltú élelmiszer-feldolgozó üzem bezárt, ami összességében nagyarányú létszámleépítést vont maga után. A megszűnés okait vizsgálva két elemet érdemes kiemelni. Egyik, hogy nem tudták termékeiket haszonnal eladni, ami a külföldről behozott, nyomott áron értékesített áruknak köszönhető. A másik, hogy az uniós csatlakozás élelmiszerbiztonsági követelményeit a magyar hatóságok „túl lihegve”, tűzzel, vassal kierőszakolták (HACCP), s ennek többlet költségeit sok vállalkozó nem merte bevállalni, inkább abbahagyta a termelést (PAPP J. 2004).

Jelenleg nyolc ipari park működik a térségben, többségükben az ipari jellegű vállalkozások részaránya a legmagasabb, hatvanhárom százalék, a szolgáltatásban huszonnégy, a kereskedelemben tizenhárom százalék tevékenykedik. Az ipari parkok közül azok foglalkoztatnak

több munkavállalót, amelyek magasabb élőmunka igényes feldolgozóipari tevékenységet folytatnak (PAPP J. 2006).

Idegenforgalom

Békés megye kereskedelmi szálláshelyein 2005 első félévében, a 2004. évi visszaesés után, mintegy tizedével növekedett a vendégek száma, és hat százalékkal a vendégéjszakáké. Az ötvenkét ezer vendég (2005-ben) mindössze kilenc százaléka volt külföldi, ami kevesebb, mint 2004-ben. 2006 első félévében két és fél százalékkal csökkent a vendégek száma a 2005-höz képest, a vendégéjszakák száma alig változott.

Az adott desztinációk iránt kereslet új munkahelyek létesítését vonhatja maga után. A vendéglátásban és egyéb szolgáltatások területén munkaerő-szükséglet jelentkezik, amelynek demográfiai hatása a helyi lakosság megtartásában jelentkezhet (PAPP J. 2006).

Összefoglalás

Békés megye népessége az Európai Unióhoz történő csatlakozás óta is tovább csökkent, több mint hét ezer fővel. Ennek oka, hogy évről évre többen haláloznak el, mint amennyien születnek. Kevesebben kötnek házasságot, s egyre kevesebb gyerek születik. A vándorlási veszteség is jelentős, a fiatalok új munkahely reményében elhagyják a megyét. A dél-alföldi régióban a népességfogyás tekintetében Békés megye helyzete a legrosszabb.

Az ipari termelési értéke évi tíz százalékos visszaesést mutat a csatlakozás évéhez viszonyítva. A megye teljesítő képessége megtorpant, az egy lakosra jutó bruttó hazai termék (GDP) az országos átlagtól közel negyven százalékkal elmarad.

A gazdasági szervezetek száma valamelyest gyarapodott, de szerkezete kedvezőtlen. Sok az önfoglalkoztató kényszervállalkozó, aki legfeljebb családtagjának tud munkát adni. Társas vállalkozások közül is a betéti társaságból van több, s nem a korlátolt felelősségű – nagyobb tőkeerejű – cégből. Ennek ellenére ez a réteg a legnagyobb munkahelyteremtő.

Az alkalmazásban állók száma két év alatt mintegy tizenkét ezer fővel csökkent. Az aktivitási arány és a foglalkoztatási ráta mérséklődött a 2004-es csatlakozási évhez képest. A foglalkoztatottak keresete nőtt, a szellemi dolgozóké jobban, mint a fizikai munkát végzőké, az úgynevezett *a* ágazatokban egyenletesen és folyamatosan. Ennek ellenére az országos átlagtól a megyei bruttó keresetek folyamatosan elmaradnak.

A munkanélküliek aránya 2002-től folyamatosan emelkedett. Összetétele a fiatal és az ötven év feletti korosztályok rosszabbodó helyzetét mutatja, ők tudnak a legkevésbé elhelyezkedni. Szakmacsoportok közül a fizikai dolgozók, képzettségüket tekintve a betanított és a szakmunkások alkotják az álláskeresők nagyobb arányát. Békés megyében a mezőkovácsházi, a szeghalmi és a békési térségben a legnehezebb munkahelyet találni.

A mezőgazdaságban dolgozók helyzete differenciáltan, de súlyosbodott. A többséget alkotó, kisebb területen gazdálkodók tőkeereje gyenge, hitelhez, pályázati forráshoz nehezen jutnak. Az uniós támogatások elmaradnak a többi tagállamban érvényben lévőktől, ami komoly versenyhátrányt jelent. További nehézséget okoz, hogy a magyar állam nem védi eléggé a hazai termelőt. Ebből adódóan a mezőgazdaság munkahelyteremtő képessége csökkent, egyre többen hagynak fel a termeléssel, és máshol vállalnak munkát. A vidék leépül, a falvak népessége csökken.

Az ipari termelés nettó árbevétele, 2004 év májusi értéke 2006 májusához viszonyítva mérséklődött, ami az élelmiszer-feldolgozó ipar fokozatos leépülésének köszönhető. E tény több munkahely megszűnéséhez vezetett. Az ipari parkok gazdaságélénkítő szerepe nem érezteti hatását, lényegesen nem járultak hozzá a foglalkoztatási kép javításához. Az ipar összességében az ország, és a régió átlagához viszonyítva alul teljesített.

Az idegenforgalom, a turizmus ötvenezer körüli fizetővendéget hozott a megyének, ami 2006-ban kevesebb volt, mint az előző két évben. Az ágazat munkahelyteremtő képessége fontos, ám tőle csodát várni nem lehet, bár erősítheti a vidék népességmegtartó erejét.

Következtetések

Békés megyében a népességsökkenés nem állt meg, az uniós csatlakozástól számított két és fél év nem hozott érdemi változást e tekintetben. A fiatal, mobil népesség elhagyja a megyét. Oka: nincs elegendő munkahely. Különösen a falvak helyzete válságos.

A megye teljesítőképessége visszaesett. Kevesen jutnak kiegészítő forráshoz, saját tőkeerejük kevés. A pályázati rendszer bonyolult, az utólagos finanszírozás pedig kedvezőtlen, s ez bizalmatlanná teszi a gazdaság szereplőit.

A tradicionális nemzetgazdasági ágazatok (mezőgazdaság, ipar) eredményei elmaradnak az elvárttól. A terciér szektor ágazatai: a banki és pénzügyi szolgáltatások, a társadalmi szolgáltatások: közigazgatás, helyi önkormányzatok, oktatási rendszer, egészségügyi ellátás fejlődtek a leginkább, így a legnagyobb foglalkoztatóvá váltak, ahol a keresetek is a legmagasabbak.

Az idegenforgalom fejlődőben van, de a foglalkoztatásra gyakorolt hatása csekély, áttételesen a falusi turizmus javíthatja a vidéki emberek lokálpatriotizmusát, valamint időszakosan vásárlóerőt generál a rurális térségekbe.

Javaslatok

- a) „*Területfejlesztési célkitűzéseink szolgálatába kell állítani - ha szükséges, alapos korrekciók révén - az államigazgatás területi rendszerét is.*”¹ (TÓTH J. 1980.) A megállapítás mai is igaz. Az államigazgatás nincs összhangban a gazdaság térbeli folyamataival. A Nemzeti Fejlesztési Terv, a pályázati rendszer kistérségek alapegységére épül, az önkormányzatiság a közigazgatás hierarchiájában vergődik. Egymás ellen ható erők hálójában a gazdaság nem találja a fejlődés irányát. Át kellene gondolni a régiók valódi, szerves egységére épülő hatalmi szerkezet kialakítását.
- b) A rurális terek sem rekreációs térségek, sem turista paradicsomok nem lesznek. Vidéken termelni kell, ehhez vannak meg a természeti (és társadalmi) adottságok. Átgondolt területfejlesztési politikával, mezőgazdasági termelés-szerkezetváltással, élelmiszer-feldolgozó üzemek telepítésével lehet csak megőrizni a falvak népességét.
- c) Békés megye nem használja ki a határmentiség előnyeit, pedig a szomszédos Románia 2007-ben már EU tag. Érdemes lenne innovációs csatornát nyitni a határ keleti oldalán, amíg a kezdeményezés lehetősége a mi térfelünkön van.
- d) Békés megye érdekérvényesítő képessége alacsony. A lobby ereje gyenge. Sem a 4-es, sem az 5-ös számú autópálya nem jut el ide, sőt a rácsatlakozás ígérete sincs meg. Következménye, hogy nem jön ide a mobil tőke, nincs elegendő befektető. Szerencsés lenne ezt a hátrányt leküzdeni. Ettől új munkahelyeket remélhetnénk.
- e) Államilag kell védeni a magyar termelőt, vállalkozót és termékeit, szolgáltatásait. Ellenkező esetben csak felvevő piac leszünk, nem egyenrangú partnerek.

¹ Dr. TÓTH JÓZSEF 1980: *A területfejlesztés eredményei és feladatai az Alföldön*. Alföldi tanulmányok 1980 IV: kötet, Békéscsaba, p. 158

Irodalom

- Magyar Régiók Zsebkönyve 2005. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2006.
- Magyar Statisztikai Zsebkönyv 2005. Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2006.
- Mikrocenzus 2005. 3. A foglalkoztatottak helyzete, Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 2006.
- Papp J. 2006: *Komó Major – falusi turizmus és foglalkoztatás*. Szekció előadás, II. ORSZÁGOS TURISZTIKAI KONFERENCIA 2006. OKTÓBER 12–13. Pécs
- Papp J. ined. ex. litt. 2006: *A Békés megyei ipari parkok munkahelyteremtő képességének elemzése*
- Szakács A. 2003: *A regionális versenyképességről*. In: Micheller M. (szerk.) 2003: KÖRÖS Tanulmányok, Tessedik Sámuel Főiskola Gazdasági Főiskolai Kar, Békéscsaba, pp. 7-35.
- Tájékoztató Békés Megye Foglalkoztatási helyzetéről 2004. január – 2005. március, Békés Megyei Munkaügyi Központ, Békéscsaba, 2005.
- Tóth J. 1980: *A területfejlesztés eredményei és feladatai az Alföldön*. In: Tóth J. (szerk.) 1980: Alföldi tanulmányok 1980 IV: kötet, Békéscsaba, pp. 147-165.
- Tóth J. 1999: *A magyar településrendszer mai struktúrája és fejlődési trendjei*. In: Bánlaky P. – Bokor B. – Tóth J. (szerk.) 1999: A terület- és településfejlesztés társadalmi összefüggés-rendszere. Janus Pannonius Tudományegyetem felnőttképzési és Emberi Erőforrás Fejlesztési Intézete. Pécs, pp. 27-55
- http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_merop_2006
- http://www.afsz.hu/engine.aspx?page=full_afsz_stat_merop_2005

Az állam lehetőségei az innovációs környezet javításában

Sitányi László

gazdasági igazgató, DDRFÜ Kht.

Kérdések felvetése

1. **KÉRDÉS:** *Miért fontos Kelet-Európában a nemzeti jövedelem és forrásainak kérdésköre?*

Bár a nemzeti jövedelem tényezőit és növelésének forrásait hosszú idők óta, világ szegény és gazdag felén¹ egyaránt kutatják, a könyvtárnyi irodalom ellenére lassan egy évszázada megválaszolatlan és ma is a közgazdasági viták középpontjában áll. A tárgykör tisztázatlan kérdései PAPANÉK G. (2003) szerint négy nagy csoportba sorolhatók:

- a nemzeti jövedelem (GDP) forrásainak (tényezőinek) kérdésköre;
- az innováció gazdasági szerepe;
- a GDP és az innováció közti kapcsolatok elemzésének célszerű módszerei,
- a különböző módszerek alkalmazásánál felhasználható adatbázisok.

2. **KÉRDÉS:** *Milyen modellek, innováció terjedési és gazdasági elméletek alapján vizsgálhatjuk a fenti kérdéseket?*

Innováció és versenyképesség kapcsolata

Az EU „Lisszaboni Stratégiájában” (*European Council, 2000*) foglaltak alapján, mind a 2004-ben csatlakozott, mind a jelölt országoknak fejlesztéspolitikájukban tekintettel kell lenni arra, hogy korunk posztindusztriális társadalmában, a mielőbbi felzárkózást a nemzetgazdaságot alkotó vállalatok² versenyképességének és innovativitásának összekapcsolása, e kapocs erősítése jelentheti. Az OECD nemzetközi felméréseinek eredményei szerint az innováció és a versenyképesség az úgynevezett nemzeti innovációs rendszerekben (NIS) kapcsolható össze és fejleszthető. (*OECD, 1994*)

Innováció

Schumpeter (1912, 1980) fektette le az innováció meghatározásának elméleti alapjait, nevezte meg hordozójaként a vállalkozót és megfogalmazta öt alaptípusát:

- 1.) Új termékek, vagy új minőség.
- 2.) Új termelési eljárás, gyártási mód új kereskedelmi eljárás.
- 3.) Új elhelyezési lehetőség, vagyis piac.
- 4.) Nyersanyagok, vagy félkész áruk új beszerzési forrásainak megnyitása.
- 5.) Új szervezet(ek) létrehozása vagy a régiéik megszüntetése, átszervezés.

Sokkal ritkábban idézik, pedig legalább olyan fontos — kommunikációs infrastruktúrával³ szegényesen ellátott térségünkben pedig különlegesen — hogy SCHUMPETER leírta a technikai változások elterjedésének teljes folyamatát is. Ennek három fő fázisát különböztette meg:

- 1) A feltalálás (invenció), az új ötletek megszületésének és kifejlesztésének időszaka.
- 2) Az innováció, az új ötleteknek a piacképes termék/termelési folyamattá alakítása.
- 3) Az elterjedés (diffúzió) szakasza, amikor az új termékek és termelési folyamatok meghódítják a piacokat.

¹ LANDES, D.S. (1990): „Why are we so rich and they so poor?”

² A fejezetben a *vállalat* (company) fogalmát — a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően — szélesen értelmezve használjuk és minden gazdálkodó szervezetet így nevezünk.

³ A teljes (személyek, áru, információ, energia) kommunikációra érvényes: Kelet-Európa országaiban szegényes a háttér a közlekedés, az energiaszállítás, az informatika és a telekommunikáció infrastruktúrájának. Az informatika, az innovációt, a hálózatosodáshoz szükséges kapcsolattartást nagyon hatékonyan segítő — de csak a megfelelően megfogalmazott stratégiához illeszkedő és sosem öncélú (SITÁNYI L. 2005) — a földrajzi akadályokat, a térségben jellemzően alacsony fejlettségű közlekedési infrastruktúra hatását csökkentő tényező lehet.

Térségünkben feltétlenül meg kell említeni a harmadik fogalmat a „*teremtő pusztítás*”-t (creative destruction), melyet *Schumpeter* alkotott. Ez a Magyarországon, sőt egész Kelet-Európa átalakuló, gazdasági-, társadalmi rendszert változtató országaiban ma is érvényes: „Az új megszületése gyakran együtt jár a régi intézmények, kapacitások, eljárások, tudások, termékek és piacaik átalakulásával, néha pusztulásával is.”

Versenyképesség

CHIKÁN A. (2001) meghatározása szerint: „A nemzetgazdasági versenyképesség a gazdaság azon képességét jelenti, hogy a nemzetközi kereskedelem támasztotta követelményeknek megfelelően úgy képes létrehozni, termelni, elosztani és/vagy szolgáltatni termékeket, hogy közben saját termelési tényezőinek hozadéka növekszik”.

Új erőforrások, regionális innováció

STOHR (1989) szerint a XX. század második felének modern/posztmodern korszakváltása gyökeresen megváltoztatja regionális fejlődés, a területi politika jellemzőit is. E korszakváltás, témánk szempontjából legfontosabb jellemzőit az 1. táblázat foglalja össze.

1. táblázat: Modern/posztmodern korszakváltás

JELLEMZŐK	MODERN	POSZTMODERN TÁRSADALOM
Alapvető irányultság	Kettősség (fejlett/elmaradott)	Többoldalú (különböző regionális szerkezeti hiányosságok)
Stratégia jellege	Regionális növekedés	Regionális innováció
Szervezeti forma	Centralizált, államilag irányított és támogatott	Decentralizált, lokális és regionális szint szerepe meghatározó
Szemléletmód	Interregionális újraelosztás	Belső regionális források mobilizálása
	Anyagi tőke	Információ, innováció, technológia
Főbb fejlesztési irányok	Növekedés (menyiségi tényezők)	Flexibilitás (minőségi elemek)
	Feldolgozóipar	Szolgáltatások, ágazatok közötti kapcsolatok
	Projektek	Programok
	Néhány nagyvállalat és projekt	Kis- és középvállalkozások és programok sokasága
Beavatkozási probléma-területek	Földrajzilag lehatárolt térség	Gyorsan változó, folyamatosan alakuló térség
	„Tervezett” növekedési centrumok	„Spontán” helyi forrás mobilitás

Forrás: Stohr, W (1989) alapján

Mivel a társadalomképet, az állami ideológiát a gazdasági fejlődés tényei jelentősen befolyásolják (BARTKE I. 1994, FARAGÓ L. 1994), ezek a változások is hozzájárultak ahhoz, hogy egyre többször jut kifejezésre napjaink társadalmi-szociális kezdeményezésű akcióiban a helyi közösségek önmagukra találása, az önállóság, a regionális autonómia igények felerősödése.

E jelenségek kialakulása együtt jár, sőt egyik oka az egész földrészünket átfogó jelenségnek: Az európai regionalizmus feltámadásának.

Nemzeti innovációs rendszerek

A nemzeti innovációs rendszerek (National Innovation System, NIS) kutatásának és szakirodalmának alig két évtizedes múltja van. Először Freeman említi, mint a köz- és magánszektor intézményeinek hálózatát, melyek tevékenységei és ezek egymásra hatása elindítja, alkalmazza, módosítja és elterjeszti az új technológiákat. (Freeman, 1987)

A nemzeti innovációs rendszerek kérdésköre viszont csak egy évvel később, Lundvall cikkének

publikálását követően váltott ki komoly visszhangot. (Lundvall, B.-L. 1988) Innovációs rendszerek nemcsak nemzeti, hanem globális, regionális szinten, vagy vállalatok¹ helyi hálózataiban, iparvállalati csoportjaiban klasztereiben is megkülönböztethetők, mégis indokolt a rendszer nemzeti szinten történő vizsgálata, mivel egy adott ország szempontjából a nemzeti jellemzők másféle szintek kialakulására is hatnak. (Patel, P. – Pawitt, K. 1994) Így pl. az innovációs tevékenységek nemzetközivé válásában döntő szerepet játszik, hogy a külföldi befektetők kutatás-fejlesztési tevékenységük helyszíneinek kiválasztása során az adott ország nemzeti innovációs rendszerét (felkészült mérnökök, kutatók, tudományos központok, szervezetek) kellően fejlettnak találják-e. (Kleinheinz F. 2002)

Az OECD NIS projektjében Papanek G. (1999) a magyar innovációs folyamatokat négy fő jellemző alapján vizsgálta:

- az innovatív vállalatok köre;
- a „tudás” áramlása;
- a vállalatok innovációs kapcsolatai;
- innovációs „csomópontok” (klaszterek).

Metcalfé (1995) meghatározása szerint: „...a nemzeti innovációs rendszer olyan különböző intézmények összessége, amelyek együttesen és egyedileg egyaránt hozzájárulnak az új technológiák fejlesztéséhez és diffúziójához, s amelyek az innovációs folyamatot befolyásolni hivatott kormányzati politikák megfogalmazásának és megvalósításának keretét alkotják. Ez tehát az új technológiákat meghatározó tudás, képességek és készségek létrehozására, táplálására és átvitelére szolgáló intézmények összekapcsolódó rendszere.”

Innováció terjedésének és környezetének hatásai

A területfejlesztés hagyományos eszközrendszere

A fejlett, nyugati (indusztriális) országokban a hagyományos területfejlesztési eszközöket az ötvenes évektől kezdték alkalmazni, mikor a regionális politikák még a kiegyenlítésre helyezték a hangsúlyt. Úgy gondolták, hogy „fentről” (top-down szemlélet) meg lehet oldani minden problémát. (Rechnitzer J. 1998) Azóta a hagyományos termelési tényezők (munkaerő, tőke, technikai fejlődés) szemlélete átalakult és az utóbbi évtizedek kutatásai bebizonyították, hogy a gazdaság és annak szereplői sokkal összetettebb okok, a fent felsorolt hagyományos szempontokon túl, még számos, folyton változó, egymásra is ható, néha szinergikus, egymást erősítő, míg máskor egymást kioltó tényező hatása alapján cselekszenek.

Innovációs környezet, tényekre alapozott fejlesztés

A tervezett fejlesztés elemei, vizsgált területen feltárt adatokra, tényekre, *a valóságra KELL, hogy épüljenek.* Az innovációs környezetet mindig alaposan elemezni kell. Az innováció és a K+F csak azért, mert a fejlesztések közé tartoznak, nem tévesztendő össze a légvárak építésével.

Nagyon fontos a pénztőke is, de az általános felfogással szemben a döntő kérdés mégsem a vállalkozás innovációjához rendelkezésére álló saját forrás, vagy e tevékenységek állami támogatásának mértéke. *A siker a kutatások szerint nem az állami támogatás összegétől, hanem elsősorban az innovációt körülvevő környezettől, az innovációs miliőtől függ.* (Rechnitzer J. 1998)

Az új igények, valamint az innovációs felfogásban lezajló paradigmaváltás egyre nagyobb hangsúlyt helyez a K+F tevékenység mellett a tudás- és technológiatranszfert elősegítő széleskörű

¹ A fejezetben a *vállalat* (company) fogalmát — a nemzetközi gyakorlatnak megfelelően — szélesen értelmezve használjuk és minden gazdálkodó szervezetet így nevezünk. A *vállalkozás* (enterprise) — nem szakszerű besorolásnak, de a magyar köznyelvi szóhasználatnak megfelelően — a többségében magánszemélyek által tulajdonolt vállalatot jelenti.

és decentralizált intézményhálózat kiépítésére. Ezen követelményeknek megfelelő, kialakítandó tudományos és technológiai parkok, innovációs és technológia-fejlesztési központok, a kisebb transzferközpontok bázisán a gazdasági élet szereplői között egy szélesebb körre kiterjedő, a helyi regionális gazdasági és társadalmi környezet feltételeihez jobban illeszkedő kapcsolat- és hálózatépítést valósítanak meg.

Az „új növekedés” elmélete

Az 1990-es évek elejétől a nyugati közgazdászok egy új növekedési elméletet alakítottak ki, ez az ún. „New Growth Theory” (*Cortright, J. 2001*). A nemzetgazdaságok, régiók közötti növekedési ütemkülönbség tényeiből kiindulva a felzárkózás, a fejlettségi szintek stabilitásának és megváltoztathatóságának dilemmáit vizsgálja. Látható, hogy a világot átfogó fejlett és viszonylag biztonságos informatikai rendszerek segítségével a tőke (pénztőke) és a műszaki tudásanyag rendkívüli sebességgel mozog a Föld felszínén. A mai, könnyen átjárható határok mellett a munkaerő ezeknél lassabban ugyan, de relatíve, korábbi önmagához képest gyorsan képes követni ezeket.

Az elmélet meghatározó alapfogalma a terjedés (diffúzió): A gyorsan iparosodó „kis tigrisek” - egyéb más tényezők mellett (*Bod Péter Á. 2003*) - azért tudtak hirtelen kiemelkedni, mert:

- nagyon gyorsan abszorbeálták a *máshol létrehozott* műszaki tudást;
- alkalmazták a már (szintén máshol) kifejlesztett menedzsmentkultúrákat;
- gyorsan (gyakran túl gyorsan) voltak képesek bevonni külföldi pénztőkét.

Ennek az elméleti irányznak láthatóan más a gondolati kerete, mint a stabil növekedés korában megalkotott modelleknek. A „később jövők előnye”, a már járt úton való haladás, gyorsabb, biztonságosabb és olcsóbb. (*Pap N. – Szabó L. 2000*)

Itt, Kelet-Európában is komoly figyelmet kell szentelni a fejlettebb, előttünk járó országok gyakorlatára, tapasztalataik folyamatos követésére, a helyi környezethez való adaptálására. Az „új növekedés” elméletét érdemes figyelembe venni a térség vizsgálata során, mivel a magyar, sőt tágabban a kelet-európai viszonyok közepette is jól alkalmazható modellnek tűnik.

Innováció fejlesztés külső és belső erőforrásai

Az állam szerepe

A II. évezred elején az államnak nem csak elméletben, hanem a gyakorlatban, tetteiben is egyre erősebben érvényesítenie kell a regionális szempontokat a fejlesztésben. Nem az erőltetett kiegyenlítésre, hanem a területi szerkezetekben meglévő sokszínűség érvényesítésére, a belső, endogén elemek megújítására, erőforrásainak kihasználására, a különbözőségek egyedi kezelésére kell építeni. (*Faragó L. 1991*) Ez a tézis igaz az Európai Unió és a nemzetállamok szintjén is.

Ezeket a célokat abban az esetben tudja hatékonyan megvalósítani az államháztartás, ha átlátható rendszereket működtet, vagyis kizárja a korrupciót és növeli az olyan jellegű szolgáltatásokat, amelyek csökkentik a korrupció lehetőségét. Erre legalkalmasabb eszköz az informatika, az ún. állami „e-szolgáltatások” minél szélesebb körűvé tétele. (*Bakács A. - Borkó T. 2006*)

Tudásáramlás, akadémiai szektor

AZ EUROPEAN COMMISSION (2003) tanulmánya szerint a K+F pénzek felhasználásánál előnyben kell részesíteni az ipar-egyetem és az ipar-kutatóhely együttműködéseket, mert felmérésük szerint

ez a támogatás leghatékonyabb módja. A finanszírozás kialakításakor úgy kell tekinteni a felsőoktatást és a K+F szektort, mint a nemzetgazdaság versenyképességének meghatározó szereplőjét, fő „tudás-szállítóját”.

Az innováció „hordozója” a vállalkozó

A fejlett piacgazdaságokban az innovációs képesség alapvető meghatározója a vállalatok versenyképességének. Nagyon fontos a kutatás – fejlesztés (K+F), de az általános felfogással szemben a döntő kérdés mégsem e tevékenységek állami támogatásának mértéke hanem az, hogy a vállalkozások hogyan ismerik fel ezeket a lehetőségeket, hogyan reagálnak ezekre a kihívásokra. Egy ország sikere az innováció terén azon múlik elsősorban, hogy a vállalatok milyen mértékben képesek az innovációs folyamat egyes fázisai között a hatékony kapcsolatok kiépítésére (Pakucs J. 2002), milyen az általuk kialakított, korábban említett „innovációs miliő”.

A vállalati és nemzeti versenyképességgel foglalkozó kutatások szerint a cég felsővezetésének felkészültsége, az alkalmazott technológia színvonala és a technológia menedzsmentje is fontos szerepet játszik a vállalati versenyképességben. PORTER (1990) szerint napjainkban a versenyképesség megőrzésében és megszerzésében az innovációs kapacitás kritikus tényezővé vált. A kiváló minőség és versenyképes ár mellett a siker záloga az, hogy *a vállalat versenytársánál/versenytársainál hamarabb szerezze meg az új technológiához, termékekhez szükséges tudást, ismeretet.*

Összefoglalás

A kelet-európai innováció fejlesztés eszközei

Bár a tőkehiány a vállalkozások növekedésének általános gátja az egész régióban az állam nem csak támogatásokkal képes javítani a nemzetgazdaság versenyképességén. A siker a kutatások szerint nem az állami támogatás összegétől, hanem elsősorban az innovációt körülvevő környezettől, az „innovációs miliőtől” függ.

Az innováció nemzeti szintű fejlesztéséhez elengedhetetlen, hogy az adott ország gazdaságpolitikájának irányítói egységes innovációs rendszert építsenek fel. Sajnos, ez ma hiányzik a kelet-európai átmeneti gazdaságok többségében. (OECD 1998)

A lehetséges állami beavatkozások a kelet-európai régióban

1. TERÜLET: *A hatékony állami szerepvállalás a központosított források hatékony felhasználására és az „értéket a pénzünkért” elv alkalmazása*

Nem az állam mérete határozza meg azt, hogy egy nemzetgazdaság versenyképes vagy sem. Az állami szerepvállalás, a jövedelem újraelosztás mértéke, valamint a jóléti kiadások nagysága, azaz az állam nagyobb mérete önmagukban nem jelentenek sikertelen gazdaságot. A jelentős jövedelemátcsoportosítással működő skandináv modell kitűnő példája a hatékony, ugyanakkor méltányos szociális rendszer működtetésének. A hatékony állami szerepvállalás akkor valósul meg – az európai modellek vizsgálata alapján – ha az állam képes a központosított források hatékony felhasználására és az „értéket a pénzünkért” (value for our money) jellegű szolgáltatások nyújtására.

2. TERÜLET: *Átlátható rendszerek működtetése a hatékonyság érdekében*

- Nemzeti innovációs rendszer (NIS) folyamatos működtetése, mely a kormányzati politikák megfogalmazásának és megvalósításának keretét alkotja.
- Az állami szerepvállalás hatékonyságának növelése
 - a hivatali korrupció tényleges visszaszorítása;
 - a bizalmi index javítása;
 - az átláthatóság erősítése, az e-kormányzati és önkormányzati elektronikus, információs szolgáltatásainak bevezetésén keresztül

3. TERÜLET: *Megfelelő jogi háttér, ellenőrzés, hatások vizsgálata*

A szabályozók, a jogszabályi háttér kialakításakor⁵, illetve változtatásokor figyelni kell az innovációra és a versenyképességre, BORSI B. (2004) szerint kiemelten az alábbiakra:

- Szellemi tulajdonjogok védelme⁶;
- Projektalapú kutatás-fejlesztés (K+F) finanszírozás;
- Az erre költött pénzek felhasználásának átláthatósága;
- K+F programok érdemi hatásvizsgálata, elszámoltatása

Irodalomjegyzék

- Bakács A. - Borkó T. (2006) *Az állami szerepvállalás modelljei*. ICEG-EC, Budapest, p.36
- Bartke I. (1994): *A területi (gazdasági) fejlődés társadalmi hajtóerői és az állami szabályozás*. Tér és Társadalom, 3-4. szám, pp.1-22.
- Bod Péter Á. (2003) *Az innováció hatása a nemzeti jövedelem növekedésére*. Opponensi vélemény, in: Pakucs J. – Lóránt K. (szerk.): *Az innováció hatása a nemzeti jövedelem növekedésére*, Magyar Innovációs Szövetség, Budapest, pp.112-120
- Borsi B. (2004) *A versenyképesség, illetve a technológia- és tudásáramlás közötti összefüggések a magyar feldolgozóiparban*. in: Palánkai T. (szerk) *EU csatlakozás és versenyképesség*, GKI Rt. Budapest, pp.57-81
- Chikán A. (2001): *A versenyképesség koncepcionális háttere és alakulása a XXI. század küszöbén*. Előadás. Budapesti Közgazdaságtudományi és Államigazgatási Egyetem, Vállalatgazdaságtan Tanszék, Budapest
- Cortright, J. (2001): *The New Growth Theory, Technology and Learning: A Practitioner's Guide*. U.S. Economic Development Administration, Washington (DC), p.40
- European Commission (2003): *Raising EU R&D Intensity: Improving the Effectiveness of Public Support Mechanisms for Private Sector Research and Development*. Brussels
- European Council (2000): *Presidency Conclusions*, Lisbon, p.26, http://www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/00100-r1.en0.htm
- Faragó L. (1991) *Posztmodern: a modern kritikája, avagy az új kihívás*. Tér- és Társadalom, 4. sz. pp. 1-16
- Faragó L. (1994) *Regionális gazdaságfejlesztés „kereslet-oldali” stratégiák segítségével*. *Comitatus*, december. 60–63. p.
- Freeman, C. (1987): *Technology and Economic Performance: Lessons from Japan*, Pinter, Publisher, London
- Kleinheinz F. (2002): *A nemzeti innovációs rendszer vizsgálata, mint új elméleti –módszertani megközelítés*. In.: Varga Cs. Csörgő Z. (szerk.) *A tudás társadalma*, I. kötet, pp.

⁵ Ezek a típusú változtatások is nagyon fontosak, ráadásul nem igényelnek költséges infrastrukturális beruházást.

⁶ A magyar szabadalmak száma nemzetközi összehasonlításban nagyon alacsony.

- Landes, D.S. (1990): *Why Are We So Rich and They So Poor?* American Economic Association Papers and Proceedings. No. 80.
- Lundvall, B.-L. (1988): *Innovation and an Interactive process: from User-Producer Interaction to National System of Innovation*. In: Dosi, G et al, (ed): *Technical Change and Economic Theory*. Pinter Publishers. London/New York.
- Metcalf, S. (1995): *The Economic Foundations of Technology Policy: Equilibrium and Evolutionary Perspectives*. In: Stoneman, P. (ed): *Handbook of the Economics of Innovation and Technical Change*. Blackwell Publishers, Oxford (UK)/Cambridge (US)
- OECD (1994): *Oslo Manual*. Párizs, Magyarul (1994), MeH, Budapest
- OECD (1998): *The Competitiveness of Transition Economies*, Tanulmány, Párizs
- Pap N. – Szabó L. (2000): *Az innováció fejlesztési stratégia alapelvei*. In.: Pap N. – Szabó L. (szerk.): *Az innováció szerepe a terület- és vidékfejlesztésben*. Konferenciakötet, Dombóvár, pp. 59-76
- Papanek G. (szerk.) (1999): *A magyar innovációs rendszer feltárása* OMFB, Budapest, p.149
- Papanek G. (2003) *Az innováció hatása a nemzeti jövedelem növekedésére*. Opponensi vélemény, in: Pakucs J. – Lóránt K. (szerk.) *Az innováció hatása a nemzeti jövedelem növekedésére*, Magyar Innovációs Szövetség, Budapest, pp. 109-111
- Pakucs J. (2002) *Innováció fogalma*. In.: Varga Cs. Csörgő Z. (szerk.) *A tudás társadalma*, I. kötet, pp. 229-233
- Patel, P. – Pawitt, K. (1994) *National Innovation Systems — Why they are important and how they might be measured and compared?* *Economics of Innovation and New Technology*,. Vol.3, pp.77-95
- Porter M. E. (1990) *The Competitive Advantage of Nations*. The MacMillan Press, London
- Rechnitzer J. (1998) *Területi stratégiák*, Dialóg Campus Kiadó, Budapest, p.348
- Schumpeter, J. A. (1912, 1980) *A gazdasági fejlődés elmélete. Vizsgálódás a vállalkozói profitról, a tőkéről, a hitelről, a kamatról és a konjunktúraciklusról*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest
- Sitányi I. (2005) *Helyi stratégiakutatások az infokommunikációs társadalomban*. in: Pap N. – Végh A. (szerk.) *IV. magyar politikai földrajzi konferencia*, PTE TTK Földrajzi Intézet, Pécs, pp. 249-261.
- Stohr, W. (1989) *Regional policy at the crossroads: an overview*. in: Albrechts, L. – Moulaert, F. – Roberts, P. – Swyngedouw, E. (eds), *Regional Policy at the Crossroads: European Perspectives*, Jessica Kingsley Publishers, London, pp.191-197.

Európai és a magyar régiók demográfiai vizsgálata

Dr. Szónoky Ancsin Gabriella

PhD, egyetemi adjunktus

SZTE TTK Gazdaság és Társadalomföldrajz Tanszék

Európa a népesség vonatkozásában a világon pozícióvesztés előtt áll az ENSZ előreszámításai alapján. A trendek azt vetítik előre, hogy az elkövetkező 50 évben az Amerikai Egyesült Államok népessége a mai 282 millió főről 420 millió főre nő, a csatlakozott és a jövőben csatlakozó országokkal együtt az Európai Unió népessége a 2000-ben meglévő 485 millió főről 2050-ben 455 millió főre csökken. Az Unió népességszámának csökkenése önmagában nem jelentene gondot, a problémát a népesség strukturális változása jelenti, ugyanis ez a csökkenés együtt jár a népesség átlagos életkor és a születéskor várható átlagos élettartam növekedésével, vagyis a népesség öregedésével. Az öregedés viszont azt is jelenti, hogy nő az eltartott népesség száma és aránya, ami a nyugdíjellátó rendszer, a foglalkoztatáspolitikai, az oktatáspolitikai és az egészségügyi politika reformját követeli. Tehát Európában a népesség öregedése a növekvő eltartási problémák mellett tehát veszélyezteti az Európai Unió globális gazdasági versenyképességét. A gazdasági bizonytalanság, mint minden bizonytalansági tényező a gyermekvállalási kedv csökkenéséhez vezethet, a csökkenő születés pedig a népesség öregedését fokozza. Ezek a nem kis problémát okozó demográfiai folyamatok hazánkat is érintik.

Magyarországon 1981 óta csökken a népesség száma. Az utóbbi 20 évben a születések száma visszaesett, a halálozások száma növekvő tendenciát mutatott. A demográfiai egyensúly megbomlott és hazánkban is mint a fejlett országokban a népesség öregedése vált jellemzővé. Az eddig nem ismert népességfejlődési sajátosság új kutatási irányokat határoz meg, ami azt is jelenti, hogy e kérdéskör kutatása napjaink egyik fontos demográfiai feladata. Az öregedés térszerkezete igen változatos, amint azt az 1.2. ábra is bemutat. Az öregedési index értéke Budapesten és a nagyvárosokban a legmagasabb. Különösen nagyok Magyarországon a dunántúli és az alföldi nagyvárosok és települések közötti demográfiai különbség. Hazánkban a nagyvárosok mindegyike rendelkezik kisebb nagyobb agglomerációs térrel, ami azt is jelenti, hogy a nagyvárosok fejlődése az agglomerációval együtt játszódott és játszódik le. A népesség előregedése megbontja a népesség eltartási egyensúlyát, aminek beláthatatlan társadalmi következményei lesznek a jövőben.

Előzmények

A 20. század legsikeresebb demográfiai tétele a demográfiai átmenet elmélete. E teória nem csak a demográfiai tudás társadalmában, hanem a társadalomtudomány minden területén sőt a társadalmi köztudat és a politika széles skáláján ismertté vált. Ezt a nagyszerű tételt Notestein először 1945-ben az ENSZ Élelmezésügyi Konferenciáján (FAO) mutatta be előadásában. Több évtizedes kutatómunka után született meg ez a mindenki számára érthető és zseniálisan egyszerű ugyanakkor hatalmas magvú elmélet. A demográfiai átmenet elmélet nagyszerűsége abban is megmutatkozik, hogy Notestein és iskolája rávilágítottak a modernizáció fejlődésére is, miszerint a szegény országok népességfejlődései előbb utóbb követni fogják a fejlett, szerencsés nyugati országokat. Különösen a geodemográfusok kutatásaiban lényeges ez az összefüggés, mely a különböző tér (ország, régió, kistérség és település) és a népességfejlődés között fellelhető a

demográfiai átmenet során. Az egyes téregységeket vizsgálva könnyen belátható, hogy nem mindenütt egyformán zajlott le a demográfiai átmenet, és ez teszi izgalmassá e kérdést. Kelet Közép Európába, így hazánkba is a 19. század végén gyűrűzött be a kapitalista ipari fejlődés, amit követett a 20. század elején a demográfiai népességnövekedés. Míg a nyugati társadalmakban a demográfiai átmenet 200, 300 év alatt zajlott le, ugyanez a folyamat Kelet Közép Európában bár később kezdődött és rövidebb ideig, megközelítőleg 100 évig tartott

„A második demográfiai átmenet egyfajta ellentéte az elsőnek – legalábbis ami a termékenységet illeti „ írja Habcsek László (2001), aki a népességreprodukciós vizsgálata kapcsán fogalmazza meg a második demográfiai átmenet elméletét. Napjainkban a világ demográfus társadalma számára ez a kérdéskör nyújtja a legizgalmasabb feladatot. A nagy érdeklődést igazolja a nemzetközi demográfiai konferenciák témája, mely egyre többször a második demográfiai átmenet.

Felmerül a kérdés, mikor kezdődött a második demográfiai átmenet?

Nyugat Európában a 2. Világháború után ért véget az első demográfiai átmenet, Kelet Közép Európában több évtizeddel később, így Magyarországon az 1980-as évek elejére tehető.

A második demográfiai átmenet Magyarországon

A második demográfiai átmenet kezdetén mára már négy alapfolyamat észlelhető:

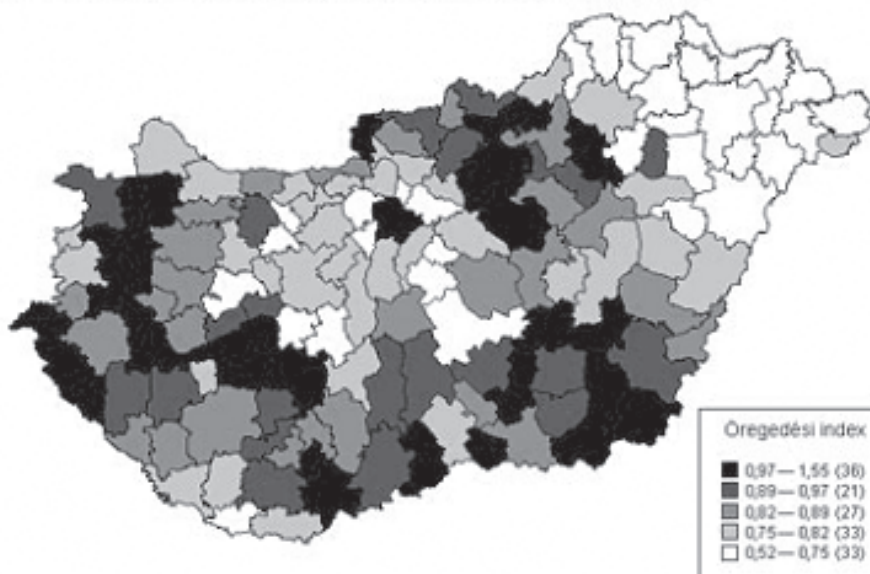
1. Alacsony gyerekszám
2. Egyre növekvő élettartam – a népesség öregedése fokozódik
3. Intenzív bevándorlás jellemző
4. A népesség száma stagnál vagy csökken

Az alacsony gyermekszám a fejlett országokban az egyszerű reprodukciós szint alatti termékenységet mutatja az 1,5 körüli átlagos érték. Hazánkban ez a szám 1,31 volt 2002-ben. A közegészségügy fejlődése idézte elő a fejlett nyugati világban az elmúlt évtizedekben a halandósági korszakváltást. A születéskor várható élettartam 70 évről 80-85 évre változott és az előrejelzések szerint 2100-ra akár 100 év is lehet. Hazánkban a várható élettartam még mindig csak 72 év. A rendszerváltás idején a poszt szocialista országokban a halálozási arányszám megnőtt, sőt e tekintetben a legveszélyeztetettebb korosztály a 40-50 évesek csoportja. A halálozás vonatkozásában nagy különbség van Kelet és Nyugat Európa között. Az alacsony gyermekszám és a folyamatosan emelkedő élettartam a nyugati országokban a „második öregedési hullámot” indította el (Habcsek L. 2002). Magyarország még az első öregedési hullám korát éli és területileg igen változatos képet mutat (1.2. ábra).

1. ábra: Az öregedés mértéke Magyarországon megyékben
Öregedési index = $60-X/0-14$ évesek aránya

Forrás: KSH adatai alapján Szónoky Ancsin Gabriella

2. ábra: Öregedési index a kistérségekben, 2001
 Forrás: <http://ezustka.eszcsm.hu>

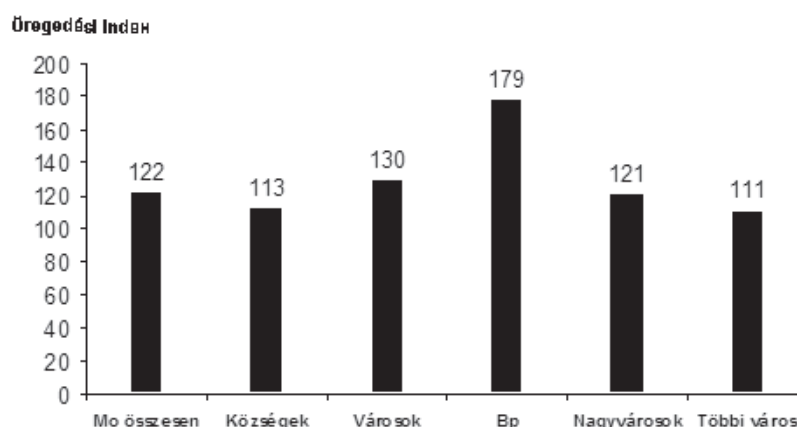
A következő három öregedési tér különíthető el:

1. Fiatalos korúnak tekinthető megyék a Közép és Északnyugat Magyarország fejlett térségében találhatóak, ahol a bevándorlás idézte elő ezt az állapotot.
2. Kelet és Északkelet Magyarország területén a ma még mindig magas születések száma eredményezi a fiatalos népséget.
3. Az előbbi két tér között fekvő idős népességű terület, ahol az öregedés Békés –és Csongrád megyében a legdinamikusabb, aminek a magas halálozási értékek az okozói.

A kistérségi vizsgálatok arra mutatnak rá, hogy az előregedett megyékben még fiatalos terek is találhatóak (2.ábra). Mindez arra inti a kutatókat, hogy ha pontosabb eredmény érdekében a kistérségi vizsgálatokat is el kell végezni.

A népesség öregedésének mértékét településtípusok szerint vizsgálva könnyen látható, hogy a nagyvárosok népessége a többi településhez viszonyítva előregedett és a többi város és a községek között minimális az eltérés (3.ábra).

3. ábra: Az öregedés mértéke településtípusok szerint, 2001

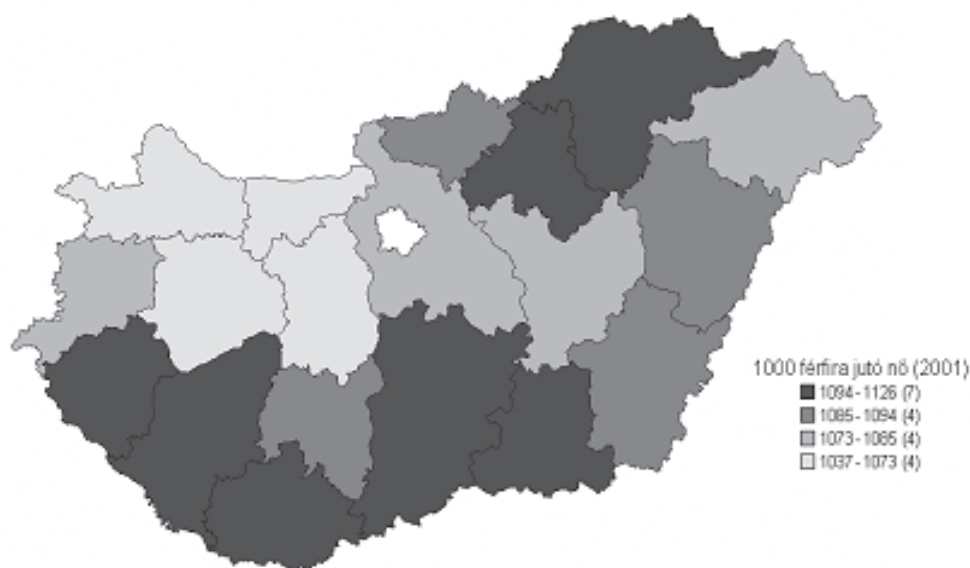
Forrás: KSH adatai alapján Szócska Ancsin Gabriella

A népesség előregedése a nemek arányában is torzítást eredményezett, amely sok esetben veszélyeztetheti a térség egészséges gazdasági fejlődését (4. ábra).

A második demográfiai átmenet harmadik faktora a bevándorlás, erre azért érdemes odafigyelni, mert a népesség megbomlott belső szerkezeti egyensúlyán a népességfejlődés e nehéz korszakában csupán a bevándorlás segíthet. Ezt igazolják az elmúlt évtizedekben lejátszódott nyugat európai vándorlások. Magyarországra is az elmúlt évtizedben kb. 200 000 fő bevándorló, betelepülő érkezett, akik pótolták a népesség természetes veszteségét.

Az átmenet negyedik fő jellemzője a népesség stagnálása vagy csökkenése. Hazánkban 1981 óta folyamatosan csökken a népesség száma. A demográfusok arra intenek, hogy minél hosszabb ideig tart a népességfogyás, annál nehezebb lesz a folyamatot megfordítani. E vonatkozásban a népességpolitika szerepe felértékelődött, ugyanis

4. ábra: A nemek aránya Magyarországon, 2001

Forrás: KSH adatai alapján Szónoky Ancsin Gabriella

megfelelő családpolitikával egyszerre lehet növelni az élettartamot és stabilizálni a kívánt gyermekszámot. E téren a politikusok felelőssége jelentősebb mint valaha volt. Tehát a feladat adott: megfelelő családbarát és gyermekbarát társadalmi környezet megteremtése a legfőbb cél. A jövedelmek és adók elfogadhatóvá tételével biztos eredményt lehet elérni e vonatkozásban.

Irodalomjegyzék

Ancsin Gabriella (2002): A demográfiai átmenet elmélete. In: Tóth J. szerk.: Általános társadalomföldrajz I. Dialóg Campus Kiadó. Budapest-Pécs. 267-274. o.

Andorka Rudolf (1987): Gyermekszám a fejlett országokban. Budapest: Gondolat Kiadó.

Daróczi Etelka-Spéder Zsolt (2002): A korfa tetején – Az idősek helyzete Magyarországon. In.: Tóth Pál P.- Valkovics E.: *Népesedési helyzetünk* Központi Statisztikai Hivatal Népeség Kutató Intézet Budapest.

Gulyás László (2005): A munkanélküliség kezelésének nemzetközi és magyarországi tendenciái. A Pécsi Tudományegyetem Regionális Politika és Gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs 2001. pp.370-388.

Hablicsek László (2000): Népesedési tendenciák a világban és Magyarországon. *Élet és Tudomány* 2000. 13.sz.

Hablicsek László (2002): A népesség öregedése – A holland-magyar összehasonlító vizsgálat margójára.
www.ksh.hu

Lukács Éva – Illés Sándor (2004): Paradigmaváltás a vándorlási politikákban – EU esettanulmány.
Munkaülés
a Demográfiai Szegeden.

L.Rédei Mária (2001): Demográfia ELTE Eötvös Kiadó Budapest. 191 o.

Malthus, T.R.(1902): Tanulmány a népesedés törvényéről. Politzer Zsigmond és Fia kiadása
Budapestp. 623.

Nagy Imre (2002): A határon átnyúló környezeti problémák és az együttműködés lehetőségei a magyar-jugoszláv határ régióban. In.: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): Határok és az Európai Unió Szeged.
pp. 337-342.

Szónoky Ancsin G.(1997): Migrációs célállomás. Külföldi bevándorlók Szegeden. Duna-Tisza-Maros Eurorégió.
Eurotrió 12. pp.34-35.

Szónoky Miklósné (2003): Gondolatok Csongrád megye falusias településeinek népességszám változásáról In.:
Kovács Teréz (szerk.): VI. Falukonferencia. Az EU csatlakozás előtt Pécs 2003. MTA RKK Magyar Regionális Tudományi Társaság. 513 p. pp. 349-357.

Tóth J.(2002): A népesség számának alakulása. In.:Tóth József szerk.: Általános társadalomföldrajz I. Dialóg
Campus Kiadó. Budapest-Pécs. 280-289.o.

Valkovics Emil (2001): Demográfia 1. Osiris tankönyvek. Budapest.p. 415.

Az „átmeneti” állam szerepe a gazdasági növekedésben

Vincze Ibolya

PhD-hallgató¹

Bevezetés

Napjainkban természetes dolog, hogy az állam beavatkozik a gazdasági életbe. Ennek hatását mindenki érezheti. Az államnak teljesítenie kell feladatait egy globalizált világban az Európai Unió tagjaként. Ezek olyan általános szerepek, mint a gazdaság fejlődése, stabilizáció megteremtése a jövedelem újraelosztása és az allokáció. Mindezt, úgy, hogy közeledjen a maastrichti kritériumokhoz.

A változtatások mára már elkerülhetetlenné váltak. A rendszerváltás óta nem eldöntött, hogy Magyarország a svéd példát követi és magas elvonások mellett széleskörű ellátásban részesíti a lakosságot, vagy az amerikai gyakorlatot folytatva, amely ennek fordítottja és a lakosság öngondoskodására épít.

Dolgozatomban rá fogok mutatni, hogy bár a jelenlegi Uniós szabályozás miatt az állami támogatások alapvetően korlátozott formákat ölthetnek csupán azonban így, közvetetten is elérhető jelentős gazdasági élénkítés. Míg a tényleges élénkítés a külföldi működőtőkebefektetés hatásaként jelenik meg, maga az FDI a társadalmi tőke megfelelő hasznosítása révén nagyobb eséllyel választja hazánkat. A társadalmi tőke fejlesztése és hasznosítása pedig természetesen már szabadon lehet célja az állami támogató jellegű beavatkozásnak. Ez a folyamat azonban a neoklasszikus közgazdaságtan eszközeivel megragadhatatlan, ezért dolgozatomban rámutatok az evolúciós közgazdaságtan, mint a feladat megoldására alkalmas módszertan, relevanciájára is.

Az állami támogatások jogi szabályozása

Az állami támogatásokat és beavatkozásokat a gazdasági folyamatokba a jog meglehetősen korlátozza, mivel az állami támogatás versenyelőnyhöz juttathat egy céget a többi piaci szereplővel szemben, ezért torzítja a szabad versenyt illetve, nem termelés-hatékony gazdasági folyamatokat indukálhat (pl.:járulékvadász stratégia, „rent seeking”). Az állami támogatások korlátozását alapvetően az uniós közösségi versenyszabályozás keretei között találjuk meg.

Az állami támogatásokkal már a Római Szerződés 87. [92.] – 89. [94.] cikkei is foglalkoznak. Magyarország esetében azonban a konkrét jogforrás a Köztársaság és az Európai Közösségek és azok tagállamai közötti társulás létesítéséről szóló, Brüsszelben, 1991. december 16.-án aláírt Európai Megállapodás kihirdetéséről rendelkező 1994. évi I. törvény (EM.) 2. §-ában foglalt 62. Cikk (1) „A megállapodás megfelelő működésével, amennyiben érinthetik a Közösség és Magyarország közötti kereskedelmet, összeegyeztethetetlenek a következők: [...] (iii) bármely állami támogatás, amely azáltal, hogy előnyben részesít egyes vállalatokat vagy egyes áruk termelését, torzítja a versenyt vagy azzal fenyeget.” Ezt a Római Szerződés 87. cikke következőképpen mondja ki: „[...] any aid granted by a Member State or through State resources in any form whatsoever which distorts or threatens to distort competition by favouring certain undertakings or the production of certain goods shall, in so far as it affects trade between Member States, be incompatible with the common market.”

Mint láthatjuk az Unió alapvetően tiltja az állami támogatásokat, mivel azok jelentős veszélyt jelenthetnek a közös piacra. Azonban mi is az állami támogatás? Az európai közösségi értelmezés alapján a következő ismertetőjegyekkel rendelkezik: előnyben részesíti azt, akinek juttatják, közpénzből folyósítják, szelektíven vagy szektorspecifikusan folyósítják, kihat a tagállamok

¹ Email cím: ibolyavincze@t-online.hu Mobiltelefonszám: +36-30-500 36 07

közötti kereskedelemre. Számos formája létezhet az állami támogatásoknak mint például a kedvezményes kölcsönök, tőkeinjekciók a kamattámogatás vagy akár az adókedvezmény is. A helyi és regionális szervektől kapott juttatások is ebbe körbe tartoznak tehát nem csupán a központi támogatás állami támogatás, hanem a lokális is.

Természetesen számos kivétel van, amely az állam szociális feladataival függ össze. Közülük csak párat emelek ki: a természeti csapások és kivételes események esetén kárenyhítő jellegű támogatások, regionális fejlesztések, gazdasági fejlesztések olyan területeken, ahol az életszínvonal nagyon alacsony vagy a munkanélküliség nagyon magas, foglalkoztatási és képzési támogatások, kis-és középvállalkozások támogatása. A kivételek listája felettébb hosszú és túlnyomórészt nem kötődik szervesen a dolgozat témájához.

Egyes állami beavatkozások versenyjogi megítélése

Az Európai Unióban az állami támogatások tiltása illetve engedélyezése az Európai Bizottság kizárólagos jogköre. A következőkben az Európai Bizottság egyes eseti döntéseit ismertetem, hogy ezzel rávilágítsak az Unió jelenlegi versenyjogi gyakorlatára:

A német és osztrák állam a Landesbank-ok számára állami garanciát biztosított csőddel szemben, amely ezen bankoknak lehetővé tette, hogy sokkal kedvezőbb feltételekkel nyújthassanak hitelt versenytársaikhoz képest. Az Európai Bizottság megállapította, hogy az állami támogatás illegális volt, mivel az torzította a bankok közötti versenyt.

Az olasz Fiat cég 38 millió eurós továbbképzési állami támogatását az Európai Bizottság nem találta illegálisnak és általában kedvezően ítéli meg az oktatási és továbbképzési támogatásokat. A fent említett esetben azért volt szükség erre, mivel a Fiat hatékonyság racionalizálását, ezáltal a veszélyeztetett munkahelyek megmentését szolgálta.

Az Európai Bizottság pozitívan áll a kutatás fejlesztés állami támogatásához is. 2003-ban 293 millió eurós támogatást talált helyénvalónak, amelyet a Motorola, Philips és ST Mikroelectronics cégek közös kutatási projektje kapott, amely új nano-metrikus integrált áramkör kifejlesztését tűzte célul.

Az SCI Systems holland támogatását egy gyár felállítására az Európai Bizottság illegálisnak minősítette, mivel az a cég országba csábítását szolgálta amely gyakorlat a tagországok versenyét eredményezné az állásokat jelentő mobil befektetési projektekért.. Egy ilyen verseny a piac torzulását eredményezné, hiszen a nagyobb gazdasági lehetőségekkel rendelkező tagországok könnyedén felül ígérhetnék a szegényebbeket és általában sokba kerülne az adófizetőknek.

Az állami beavatkozás szükségességének kérdése

Napjainkban természetes, hogy az állam jelentős mértékben beavatkozik a gazdasági életbe és szociálpolitikájával megpróbálja az egyenlőtlenségeket, ha nem is teljesen megszüntetni, de elviselhető mértékre szorítani. Az állam, mint gazdasági illetve szociális szereplő megjelenése azonban az utóbbi két évszázad eredménye, és így ahhoz, hogy „megjósoljuk” az állami beavatkozások jellegének jövőbeni változását, át kell tekintenünk az intézmény történetét és megállapítani, hogy részvételének mértéke vajon csökkenő vagy növekvő tendenciát mutat –e? Az állami beavatkozások szisztematikus rendszerének egyik kiemelkedő tudományos jelentőségű kidolgozása Adolf Wagner nevéhez fűződik. Korát meghaladó elméletet állított fel az állam szerepéről és az állami szerepvállalás gyakorlati hasznairól és annak módjáról.

Wagner felismerte, hogy a nyugati iparosodott országokban a közszektor, az összes közkiadással mérve, abszolút mértékben és a gazdaság többi részéhez képest is nő. Ezek után felállította a „növekvő szerepvállalás törvényét”, mely szerint ez a tendencia továbbra is növekedni fog.

Véleménye szerint ennek okai, hogy az államnak növelnie kell az adminisztrációt és a közrend, a jogbiztonság fenntartását szolgáló kiadásokat, az elosztási kérdések súlya növekszik illetve a magánmonopóliumok ellenőrzésére nő az igény.

A Wagner által propagált „államszocializmus” alapvetően három megjelenési formában tettenérhető: Egyrészt, mint állami szociálpolitika, például nyugdíj- vagy betegbiztosítás, másodrészt változó mértékű és intenzitású gazdasági beavatkozások formájában, harmadrészt pedig egy állami tulajdonú magánszektor létrehozása. Közülük az eredeti elképzelés szerint a szociálpolitika lenne a legdominánsabb. Wagner úgy karakterizálta az államot mint magántulajdonost „népgazdasági potenciálnak”, „a legfontosabb immateriális tőkének” tartotta. Wagner az állami tevékenységek növekvő kiterjedésének törvénye, munkásságának egyik alapköve, amivel irányt kívánt mutatni az állami tevékenységeknek. Azonban csak az utókor, a már kialakult monopolkapitalizmus polgári közgazdászai, ismerték fel ténylegesen előremutató beavatkozás-teóriáját, amely az imperializmus korszakában még nem volt a gyakorlatban meghatározó.

A Wagner törvény a közszektor a gazdaság egészéhez viszonyított növekedésével foglalkozik, azaz az állami beavatkozás növekedését a fejlődés egy szükséges kísérőjelenségének tekinti. A Wagner törvény modern felfogásban azt jelenti, hogy, „ahogy nő az iparosodó államokban az egy főre jutó jövedelem, úgy válik egyre fontosabbá az állami szektor”. Azaz az általánosan nagyobb jólét nagyobb állami beavatkozásokat igényel, hiszen az egyenlőtlenségek is sokkal szélsőségesebbé válnak, mivel ez jövedelem természetesen nem egyenlően oszlik meg. Szinte minden állam feladatának tekinti az életszínvonal növelését, de ha egyúttal kiadásai is növekednek, akkor az állam szempontjából elég fölösleges erőfeszítésnek tűnik. Ezt az ellentmondásra O'Connor oldja fel azzal, hogy rávilágít a kapitalista állam két ellentmondó szerepére: egyfelől biztosítania a kapitalista tőkefelhalmozás feltételeit másfelől meg kell teremteni, és fenn kell tartania a társadalmi békét is, ami a tőkefelhalmozás növekedésével fokozatosan sérül. Ez az egyik mozgatórugója a Wagner törvénynek, a fejlődés társadalmi aránytalansága, amely gyors és megsemmisítő kizsákmányolást tesz lehetővé, amelynek csak az állam tud gátat szabni. Ebből fakad a Wagner törvény modern jelentősége, hogy az állam állandó kompenzációs kényszerben van, a társadalmat széthúzó gazdasági erők nyomását kell az állampolgárai által elviselhető mértékig tompítani.

A színvonal-eltolódási hatás(displacement effect) jelentősen befolyásolta a kialakult társadalmi terhek és állami szolgáltatások mértékét. Peacock és Wiseman állapította meg, hogy a háborús illetve társadalmi nyugtalansággal terhes időszakokban a közkiadások mindkét világháború során drasztikusan megemelkedtek majd a háború után vissza süllyedtek, azonban így is a háború előtti szint felett maradtak. Magyarozatuk szerint nyugalmi időszakokban a lakosságnak határozott elképzelése van az elviselhető terhekről így azok jelentős mértékben nem módosíthatóak, azonban vészterhes időszakokban, mint egy háború, ez az ellenállás legyőzhetővé válik ugyanakkor fokozott igény jelenik meg állami támogatásokra és állami szociális intézkedésekre. Az pedig, hogy a krízis után nem áll vissza az eredeti állapot azzal magyarázható, hogy a lakosság hozzászokott az új teher-szolgáltatás arányhoz. Azonban ez a folyamat nem feltétlenül irányul mind a szolgáltatás mind a terhek emelkedésével, hanem ezek csökkenését is jelentheti mint például azt a közép-európai volt szocialista országok közül számos esetben a nyugdíjrendszer privatizációja, magánnyugdíj pénztárrá átalakítása is jelzi.

A piac is komoly visszásságok forrása lehet, amellyel szemben az államnak fel kell lépnie (Marktversagen). Az ilyen piaci tökéletlenségek felderítése és a megfelelő állami beavatkozás, a gazdaságpolitika kidolgozása állandó feladata a mindenkori kormánynak, Kérdés, hogy az állami eszközök alkalmasak-e a gazdaságba történő beavatkozásra? Ennek feltételei, hogy a döntéshozó megfelelő információval és értékítéllettel rendelkezzen és az állam teljes mértékben a köz javát

tartsa szem előtt mindamellet, hogy az állam önmaga nem piaci eltorzulások forrása. Mint láthatjuk ezek a feltételek meglehetősen szigorúak, azonban ha figyelembe vesszük, hogy ezek a feltételek piaci torzulás kiküszöbölésére irányulnak és nem a piaci versenyképesség lokális, regionális szinten történő fejlesztésére.

A modern állam nem létezhet szociális érzékenység, azaz társadalmi célok tudatos támogatása nélkül., melyek nagyban hozzájárulhatnak a gazdasági versenyképesség növeléséhez is, mégpedig a társadalmi tőkén, mint nem régóta felismert közgazdasági jelenségen keresztül.

Az állami beavatkozás és szerepvállalás torzulása

Az állami beavatkozás torzulása akkor jön létre, mikor a politikai folyamatok szisztematikusan nem felelnek meg a választók akaratának, melyek túlzott, vagy túl kevés gazdaságpolitikai beavatkozások illetve hibás eszközválasztás formájában jelentkezhethet. Ennek egyik forrása a kollektív választási mechanizmus hibája lehet, azaz a választás eredményét részben maga választási rendszer is befolyásolja. Azonban felmerül az állami szolgáltatások keresetének és kínálatának problematikája is. A közszolgáltatások esetében nagyon ritka, hogy a fizető, a döntéshozó, a szolgáltató és a szolgáltatást élvező személye egyezik amely torzulást eredményezhet és az állami beavatkozás hasznai és költségei nehezen felfoghatóvá válnak a gazdaság szereplői számára. A hibásan felmért vagy alkalmazott szolgáltatások pedig a közjavak elpocsékolására, a közpénzek nem hatékony felhasználására vezethet.

A működőtőke befektetés

Működőtőke-befektetésnek (FDI, Foreign Direct Investment) nevezzük, amikor egy külföldi személy vagy cég egy másik országban található produktív kapacitásba fektet be, például egy gyárat épít vagy vásárol. Azonban ez nem feltételez tőzsdéi befektetést. Általában a teljes tulajdon vagy annak döntő hányada külföldi cég vagy személy tulajdonában van de már 10%-os résztulajdon esetén is beszélhetünk működőtőke-befektetésről, mivel már ez is jelentős befolyást eredményez. Hogy miért is olyan fontos az FDI és az ahhoz kapcsolódó jelenségek vizsgálatával és azok közgazdasági hatásaival és hatásmechanizmusának lemodellezésével foglalkoznunk? A válasz egyszerű, mivel az 1970-es évek óta az FDI a világgazdaság legmeghatározóbb hajtóereje! (Forrás: Magyar nemzeti bank honlapja Közvetlen tőkebefektetés statisztika, Magyarország 1995-2003 http://www.mnb.hu/engine.aspx?page=mnbhu_statisztikai_kiadvanyok)

„Ha a világ változik a szabályozó piac körül – márpedig változik -, Nyilvánvalóan változnia kell magának a piaci szabályozásnak is.”
(Szabó Katalin: A lágyuló gazdaság (1989))

Az FDI hatásmechanizmusa, az endogén és exogén tényezők

A neoklasszikus közgazdaságtan exogén növekedés elmélete alapján az FDI pozitív hatásai csak ideiglenes gazdasági növekedést eredményezhetnek. A dinamikus fejlődést nem tudja megmagyarázni. Az endogén növekedés elméleti modellek, így az általam vizsgált evolúciós megközelítés a gazdaságot fejlődésében, változásában vizsgálja, keresi a változásokat kiváltó okokat. Egyszerre van jelen az egyensúly fele tartó állapot mellett az egyensúlytól eltérő innovációs folyamat. A változásnak iránya van, amely irány változik/változhat a sokféleség hatására, a szervezetek adaptációs/alkalmazkodási, mutációs és szelekció folyamatai következtében.

Gazdasági viszonyoktól, intézményektől függően, dinamikus közelíti meg az FDI-t, így

érvényesül a jövőre vonatkozó várakozás, a gazdasági növekedés. Az extern hatások, mint például a kiszivárgó tudás, a humán tőke minőségének javulása, a megrendelések piacra jutásának finanszírozási feltételeinek javulása a termelékenység javulását az ipari szerkezet optimalizálódását eredményezi. Mindez könnyíti a technológiák terjedését, a technológiai transzfert és így pozitív hatás hosszabb idő intervallumban is megfigyelhető.

A neoklasszikus növekedési elméleti modell szerint, annak feltételeit figyelembe véve a közvetlen külföldi tőkebefektetések nem befolyásolják a hosszú távú növekedés ütemét.

Az FDI a hosszú távú növekedés ütemét két exogén tényezőre gyakorolt hatásán keresztül befolyásolhatja: az egyik a technológiai fejlődés, a másik pedig a foglalkoztatott munkaerő mennyiségének változása.

Ebben az elméleti keretben a beruházás, és így az FDI, a kutatás-fejlesztésen (K+F) vagy a humántőkére gyakorolt hatásán keresztül hat a gazdasági növekedésre. Még ha a tőke a leányvállalatok megtérülése csökkenő is, externáliákon keresztül hathat az FDI a növekedésre. Ilyen lehet egyrészt a helyi gazdaságba a leányvállalaton keresztül „kiszivárgó” tudás (szervezeti formák, a humántőke minőségének javítása, az állótőke minőségének javítása), másrészt helyi vállalatokkal való különféle kapcsolatain keresztül érkező hatások (vegyes vállalatok, technikai-technológiai kapcsolatok, technológiatranszfer, megrendelések, köztes termékek eladása, piacra jutás, finanszírozási feltételek javulása, a leányvállalatok jelenléte révén keletkező intenzívebb verseny, stb átalakulásában, a humántőke-állomány változásában.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a külföldi tőkebefektetés hosszú-távú előnyöket biztosít a fogadó-országoknak és közvetetten növeli a gazdasági versenyképességeket. Külön ki kell emelni, hogy a kiszivárgó tudás nagyban emeli a beruházáshoz kapcsolódó humán tőkét és ezzel a helyi társadalmi tőkéjét. A társadalmi tőke viszont pozitív hatást fejt ki a helyi FDI-vel szembeni vonzerejére, hiszen képes addig elszigetelt csoportokat a munkaerőpiacra vinni, növeli az oktatás színvonalát és az együttműködési készséget, bizonyos konfliktussal terhelt régiókban (pl. Írország északi része) a békéltetést segíteni a helyzet stabilizálását meggyorsítani és így közvetlen állami támogatás nélkül vonzóerőt gyakorolni az FDI-re.

Az evolúciós szemléletű közgazdaságtan szükségessége

A neoklasszikus közgazdaságtan vizsgálati, elemzési módszerei, elméleti rendszerének hiányosságai miatt nem alkalmas a valóság leírására, a kérdések, problémák megválaszolására. Megállapítható tehát, hogy a jelen társadalmi és gazdasági folyamatok és tényezők valóságos, vagy legalább azt meglehetősen hűen követő, leírásának és előrejelzésének egyik eszköze lehet az evolúciós közgazdaságtan-módszertana.

Összefoglalás

Az állami beavatkozások a társadalmi tőke tudatos fejlesztése és alkalmazása által nem csak kedvezőbb szociális környezetet képesek teremteni, hanem olyan jelentős gazdasági lökést képesek kifejteni regionálisan, amelyre a közösségi versenypolitika miatt egyéb esetben csak nehezen van lehetőség. Azonban ennek a lehetőségnek a megfelelő hasznosításához számos bonyolult hatásmechanizmusú közgazdasági és szociológiai jelenség behatóbb feltérképezése szükséges.

Irodalomjegyzék

Berend T. I: A jóléti állam : válság és kiutak História, 2003/7.szám

Cullis – Jones: Közpénzügyek és közösségi döntések (Aula, 2003)

Brümmerhoff: Finanzwissenschaft (Oldenbourg, 1996)

Finanzwissenschaft, 1992 R. Oldenbourg Verlag GmbH. München

P. Pavlínek Alternative Theoretical Approaches to Post –Communist Transformations in Central and Eastern Europe

Magyar nemzeti bank honlapja Közvetlen tőkebefektetés statisztika, Magyarország 1995-2003

http://www.mnb.hu/engine.aspx?page=mnbhu_statisztikai_kiadvanyok

Molnár L. (2004b) A befektetők regionális hovatartozásának szerepe az érdekek alakulásában. GKI Gazdaságkutató Rt., Budapest

Kende T. –Szűcs T: Az Európai Unió politikái. Osiris, Budapest 2001

S. Rose: Emberi tőke, Lengyel György-Szántó Zoltán (szerk.) Tőkefajták: A társadalmi és kulturális erőforrások szociológiája, Aula Kiadó 1998

Theme B. E. Kritzer: Social Security Reform in Central and Eastern Europe: Variations on a Latin American

Szakál Gy: A társadalmi tőke hatása az oktatásra, egészségre és a civil szférára, Társadalmi tőke, karrieresélyek, viselkedésminták 7.o., <http://mek.oszk.hu/02400/02432/>

Dr. Daruka M: Adalékok a piac evolúciós elemzéséhez (Doktori értekezés 2004)

Poszterek

A GDP és a gazdasági versenyképesség

Dolgos Anett - Barna Katalin

Dolgos Anett – egyetemi tanársegéd, Kaposvári Egyetem-Gazdaságtudományi Kar

Barna Katalin – PhD hallgató, Kaposvári Egyetem, Gazdálkodás- és

Szervezéstudományok Doktori Iskola

Összefoglalás

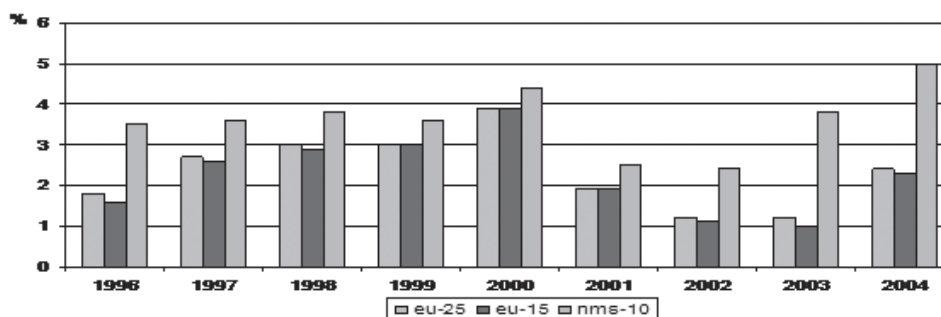
A versenyképesség értelmezése, mint tudjuk, igen sajátos az egyes szerzők műveiben, abban azonban egyetértenek, hogy egy ország fejlődésének, gazdasági növekedésének, és így versenyképességének célja: az ott élők „jólétének”, életszínvonalának és életminőségének javítása. Ezen tanulmány keretében az országok versenyképességnek csupán gazdasági hátterét vizsgáltuk. Azokat az általános makrogazdasági mutatókat helyezem az elemzés előterébe, amelyek a nemzetgazdaságokat jól jellemző, átfogó mérőszámok.

Bemutatjuk, hogyan lehet felhasználni a GDP-t az egyes országok között fennálló gazdasági különbségek feltárásához az Európai Unióban.

A GDP (piaci árakon) alakulása

Először a GDP növekedési ütemét elemeztük, az EU-15-ben és a NMS-10-ben, valamint együttesen (1.ábra). A GDP a gazdasági teljesítmény legjobb mérőszáma, hiszen egyszerre méri a képződött jövedelmeket és a kiadásokat (Mankiw, 1999.)

1. ábra: A GDP növekedési üteme 1995-2004

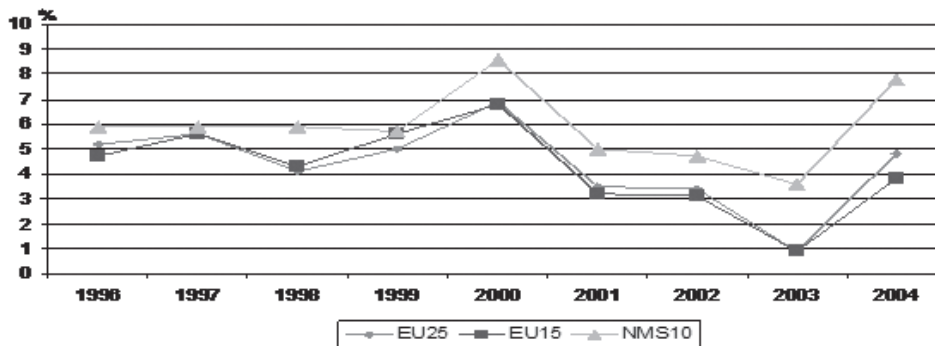

Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés

A GDP növekedési üteme az EU-15-ben és az újonnan csatlakozó államokban is hasonló ütemben változott. 1995-2000 közötti időszakban lassú emelkedés látható, míg a következő évben (2001) jelentős 1,9-2,0%-os visszaesés tapasztalható. Megállapíthatjuk, hogy az új tagállamokban a csatlakozást megelőzően a GDP növekedési üteme átlagosan 1,36%-kal haladta meg a közösségi átlagot. A 2001-2004 években a 15 ország átlaga körülbelül fele volt a NMS-10-nek. Ez a különbség véleményem szerint a nemzetközi kereskedelem közép-kelet európai fellendülésével, a beruházások növekedésével, az intézményi keretek stabilitásával és a közösségi megállapodások fokozatos bevezetésével magyarázható.

A versenyképesség vizsgálatokor nem elégedhetünk meg a GDP összetett mutatószámával. Megvizsgáltuk az ott keletkezett fajlagos jövedelmeket, így a tagországok *1 főre jutó GDP-jének éves átlagos növekedési ütemét* (2.ábra), majd a *vásárlóerő-paritáson (PPS) számított 1 főre eső GDP-t*.

2. ábra: 1 főre jutó GDP (PPS) növekedési üteme 1995-2004

Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés

Az EU-15 és a NMS-10 országaiban a GDP növekedési üteme 1 főre vetítve is azonos irányú és mértékű, de a 10 csatlakozni kívánó tagállam átlaga meghaladja a közösség tagországainak szintjét. A különbség azonos és állandó mértékű, tehát hasonló a GDP alakulásához. Ez arra enged következtetni, hogy a népesség száma ennek alakulását nem befolyásolta.

A vizsgált időszakban az 1 főre jutó GDP (PPS) az EU-25 tagországában együttesen átlagosan 19.250 PPS volt, de ki kell emelnünk, hogy az EU-15-ben 21.060, a NMS-10-ben pedig pontosan ennek fele. Azt is meg kell említeni azonban, hogy a 25 ország szórása igen nagy, ezért nem vonhatunk le következtetéseket további vizsgálat nélkül. A 15 tagállam közül 11 országban meghaladja az uniós átlagot, de Görögország, Spanyolország, Portugália és Olaszország jelentősen az átlag alatt maradt.

A két mutató felhasználásával csoportosítottuk az országokat versenyképességi szintjük szerint. A vizsgálat során a 2001-2004 éveket vettük figyelembe. Ennek oka, hogy a rövidebb távú ingadozások, változások jobban kiszűrődhetnek.

A táblázat összeállítását a *Nyáriné (2005)* által publikált módon készítettük el, és értékeljük eredményei ismeretében az általunk vizsgált időszakra.

Az 1. táblázat jól szemlélteti, hogy a legkedvezőbb helyzetben Írország és Luxemburg áll, hisz az 1 főre jutó GDP fajlagos értéke és a fajlagos GDP évi növekedési rátája egyaránt magas. A fejlett tagállamokban a fejlődési folyamat dinamikusan folytatódik, tehát ők tekinthetők az EU-25 legversenyképesebb tagállamainak. Finnország és Belgium az elmúlt évek gazdasági mutatói alapján már csak a lassú ütemben növekvő országok csoportjába került Dániával, Franciaországgal, Svédországgal, Ausztriával, Németországgal, Olaszországgal együtt. Hollandiában és az Egyesült Királyságban szintén lassult a fejlődés üteme a 2002-ben végzett vizsgálathoz képest, viszont még mindig kiemelkedő helyet foglalnak el a közösségben. Ezekben a tagállamokban dinamikus gazdasági fejlettségbeli előrelépésre rövid távon nem számíthatunk. A következő szintre a közepes versenyképességű államok kerültek. A legnagyobb változást Csehország mutatóiban észleltük.

1. táblázat: A közösség országainak versenyképességi szintje a GDP mutatói alapján (2001-2004)

1 főre jutó GDP	1 főre jutó GDP évi növekedési üteme	Országok	Versenyképesség szintje	
<i>EU-25 átlag feletti</i>	Átlag felettiak (4,2% <)	Írország, Luxemburg	Magas	Gyors ütemben növekvő
	Átlagosak (3,7 - 4,2%)	Hollandia, Egyesült Királyság		Átlagos ütemben növekvő
	Átlag alattiak (3,7 % >)	Dánia, Franciaország, Svédország, Belgium, Ausztria, Németország, Finnország, Olaszország		Lassúbb ütemben növekvő
<i>NMS10 átlag feletti, de EU-25 átlag alatti</i>	Átlag felettiak (4,2% <)	Csehország, Magyarország, Szlovénia, Spanyolország	Közepes	Gyors ütemben növekvő
	Átlagosak (3,7 - 4,2%)	Ciprus		Átlagos ütemben növekvő
	Átlag alattiak (3,7 % >)	Málta, Portugália, Görögország		Lassúbb ütemben növekvő
<i>NMS10 átlag alatti</i>	Átlag felettiak (4,2% <)	Szlovákia, Lettország, Litvánia, Észtország, Lengyelország	Alacsony	Gyors ütemben növekvő
	Átlagosak (3,7 - 4,2%)			Átlagos ütemben növekvő
	Átlag alattiak (3,7% >)			Lassúbb ütemben növekvő

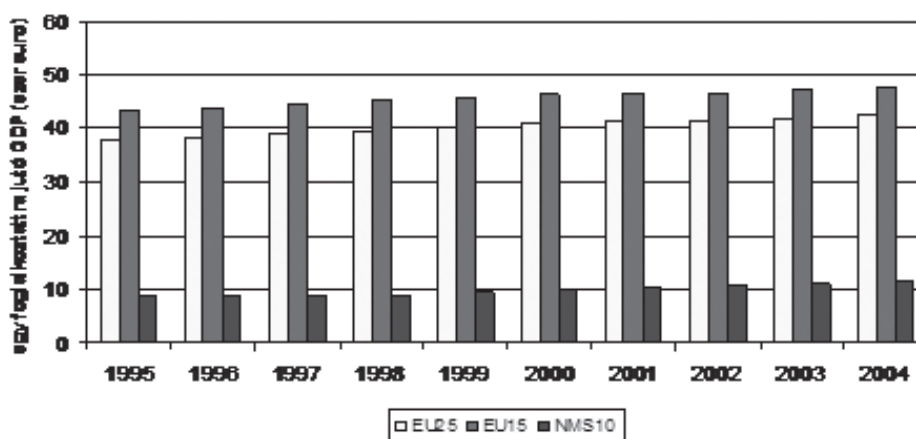
Forrás: saját összeállítás

Megállapíthatjuk, hogy versenyképessége jelentős mértékben javult, és emellett képes volt megtartani gyors ütemű növekedését. Természetesen ez nem azt jelenti, hogy a fejlődés befejeződött, hanem azt, hogy felismerték és bevezették a szükséges gazdaságpolitikai lépéseket, amelyek ösztönzik a beruházásokat, visszaszoríthatják a munkanélküliséget, ezáltal a GDP magas éves növekedési ütemét érték el. Ez a megállapítás csak Portugáliára nem igaz, az ő esetében tovább lassult a növekedés üteme. Szlovákia, Lettország, Litvánia, Észtország és Lengyelország valószínűleg rövid időn belül az 1 főre jutó GDP emelkedésével magasabb versenyképességi szintet érhet el. Biztató azonban, hogy az ezt megelőző vizsgálatokban még Csehország és Lengyelország, csak átlagos növekedési ütemet ért el az 1 főre jutó GDP esetében, de a nagytól alá vont időszakban már csatlakozni tudtak, az előtük állókhoz.

Munkatermelékenység és foglalkoztatottság

A gazdasági versenyképesség elemzésekor fontos megvizsgálni a munkatermelékenység és foglalkoztatottság szintjét is. A munkatermelékenység az 1 foglalkoztatottra jutó GDP-t (PPS) jelenti. Ennek alakulását is az 1995-2004 valamint a 2001-2004 időszakokra vizsgáltuk.

3. ábra: A munkatermelékenység alakulása (1995-2004)

Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés

A **munkatermelékenység** folyamatos, kis arányú növekedést mutat, az EU25-ben és a NMS10-ben is. A 10 újonnan csatlakozó országban a mutató a közösségi szintnek csupán az 1/3-át éri el (3. ábra).

Az egyes országok között a különbség jelentős. Lettország, Észtország és Litvánia sajnos rendkívül alacsony munkatermelékenységi szinttel rendelkezik, körülbelül fele a NMS-10 átlagának. Hazánk átlagos értéket képvisel, viszont Szlovéniában az átlag kétszerese tapasztalható.

A munkatermelékenység alakulása és a tagországok besorolása szinte teljesen megegyezik az 1 főre jutó GDP csoportosításával. Ebből az a következtetés vonható le, hogy azokban a tagországokban, ahol magas az 1 főre jutó bruttó hazai jövedelem, ott magas szintű a munka termelékenysége is, és valószínű, hogy a foglalkoztatási ráta aránya is magasabb az átlagosnál. A tagállamok között jelentős különbségek állnak fenn a foglalkoztatottak számát vizsgálva.

Az újonnan csatlakozott országokban a „munkavállalási korú népességben belül a foglalkoztatottak aránya folyamatosan csökken az átmenet kezdete óta, a 15 EU országban viszont nő. Ciprus kivételével mindegyik csatlakozás előtt álló országban a foglalkoztatási ráta elmaradt a Lisszaboni csúcsertekezleten az EU számára 2005-re előírt 67%-tól és a 2010-re megállapított 70%-tól” (EC, 2004).

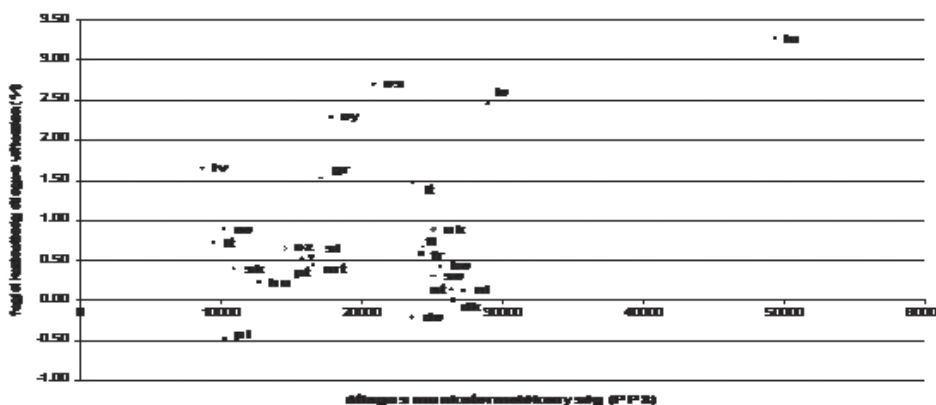
A **foglalkoztatottság** 1995-2004 között a 25 országot együttesen vizsgálva, átlagosan 0,9 százalékponttal emelkedett. Az EU 15 tagállamában átlagosan 1,15%-kal nőtt, azonban a 10 új tagállam országainak átlaga 0,12 százalékponttal csökkent. Észtországban, Lettországban, Szlovákiában, Csehországban, valamint Olaszországban egyaránt csökkent a foglalkoztatottak aránya. A rövidebb távú elemzés (2001-2004) eredménye is ezt mutatja, viszont az előző

csoportból kiemelve Lettországot, Csehországot ebben az időszakban már átlagosan emelkedett a foglalkoztatottak aránya. Magyarországon 0,23 százalékponttal emelkedett a 4 év alatt, közel azonos mértékben, mint Hollandiában, Svédországban és Szlovákiában.

A gazdaságilag aktívak aránya az EU-15 országában átlagosan 69,9%, míg az új tagországokban 65,8%. A lakosság legnagyobb (79,8%) része Dániában aktív, míg hazánkban a legalacsonyabb (60,1%) ez a ráta. A többi tagállam átlagtól való eltérése kicsi.

Az 5. ábrán a munkatermelékenysége és a foglalkoztatottsági ráta együttes elemzésének eredményét szemlélteti. A két mutató alapján készített együttes ábrázolásból is kiderül, hogy az EU-15 tagország mindegyikében magasabb a munkatermelékenység, mint a csatlakozó országokban, csak Ciprus előzi meg Portugáliát, amellyel Málta hasonló szinten áll. A foglalkoztatottság átlagos változása kicsivel jobban szóródik. Megjegyezném azonban, hogy a foglalkoztatottsági ráta szinte azonos képet mutat, mint annak átlagos változása. Németországban és Lengyelországban csökkent a foglalkoztatottság, Magyarországon, Szlovákiában, Csehországban, Észtországban kis mértékben emelkedett. A mediterrán országokban az alapvetően alacsony foglalkoztatottság javulást mutatott. A legkiemelkedőbb Luxemburg, ahol rendkívül magas a munkatermelékenység és a foglalkoztatottság is, amely több mint 3 százalékponttal emelkedett a vizsgált időszakban.

4. ábra: Az átlagos munkatermelékenység és a foglalkoztatottság átlagos változása 2001-2004 között

Forrás: Eurostat adatai alapján saját szerkesztés

A munkatermelékenység és a foglalkoztatottság átlagos növekedési üteme alapján a következő tipizálást sikerült elvégeznünk (3. táblázat). Az EU 2001-es jelentésében hasonló módszer alapján, rangsorolás helyett, csoportokra osztotta az országokat, így három-három blokk alakult ki. Az átlagokat a 2001-2004 évek mutatói segítségével határoztuk meg. E szerint mindkét mutató tekintetében átlag feletti, Írország, Olaszország, Luxemburg és az Egyesült Királyság, tehát ezeknek az államoknak a legerősebb a versenyképessége.

2. táblázat: A munkatermelékenység és a foglalkoztatottság növekedési üteme szerinti csoportosítás (2001-2004)

		Foglalkoztatottság növekedési üteme		
		<i>Átlag alatti</i>	<i>Átlaghoz közeli</i>	<i>Átlag feletti</i>
Munkatermelékenység átlagos változása	<i>Átlag alatti</i>	Magyarország, Lengyelország	Csehország, Málta, Lettország, Szlovákia, Portugália	Litvánia, Észtország
	<i>Átlaghoz közeli</i>		Franciaország	Görögország, Spanyolország, Ciprus
	<i>Átlag feletti</i>	Dánia, Hollandia, Ausztria, Németország	Belgium, Finnország, Svédország	Írország, Olaszország, Luxemburg, Egyesült Kir.

Forrás: saját összeállítás

Németország, Dánia, Hollandia és Ausztria munkatermelékenysége átlag feletti, de a foglalkoztatottság növekedési üteme jelentősen lassult az előző időszak eredményeihez képest. Az 1995-2001 között ezekben az államokban még átlaghoz közeli volt a mutató (Hollandia átlag feletti), amihez most magas a foglalkoztatottra jutó GDP érték párosult. Hátrányos helyzetben a csatlakozó államok vannak, hiszen mindegyikük jelentősen átlag alatti munkatermelékenységet ért el, így a csoport tagja lett, de mindenképpen kivétel ez alól Portugália, ahol magasabb volt a mutató, viszont ez sem érte el az átlagos értéket. Kritikus a helyzet Lengyelországban és Magyarországon. Mindkét mutató alacsony szintű, ami azt jelenti, hogy nem sikerült a vizsgált időszakban sem a foglalkoztatottságot, sem a munkatermelékenységet eredményesen növelni, ezért versenyképességünk e mutató alapján igen gyenge.

Felhasznált szakirodalom

Nyáriné **Budvig A.** (2005): A regionális versenyképesség meghatározó tényezői az Európai Unióban és Magyarországon doktori (Ph.D.) értekezés, Kaposvári Egyetem, 2005. 70 p.

N. Gregory, **Mankiw** (1999): Makroökonómia, Osiris Kiadó, 1999. pp.48.

Fenntartható fejlődés Kiskunhalason

László Ilona

PTE TTK Földtudományok Doktori Program PhD II.évf. :

A **fenntartható fejlődés** a fejlődés olyan formája, amely a jelen igényeinek kielégítése mellett nem fosztja meg a jövő generációit saját szükségleteik kielégítésének lehetőségétől. A jobblét elérése, anélkül, hogy az ökológiai eltartó képességet meghaladó módon növekednénk. Feladata a biztonságos, tiszta és jó minőségű környezet, az egészségesebb, hosszabb és teljesebb emberi élet lehetőségének biztosítása. A fenntarthatóság négy feltétele: az erőforrások eltartóképeség szerinti használata, a környezetminőség biztosítása, az erőforrások használatából származó hasznok igazságos elosztása, az intézményrendszer integrációja -> holisztikus gondolkodás.

A fenntartható energiagazdálkodás egy olyan rendszer, amely elsődlegesnek tartja, hogy az emberiség az energiaigényét: a lehető leggazdaságosabban, elsősorban helyi erőforrásokra támaszkodva elégítse ki, a lehető legkisebb környezetszennyezéssel állítsa elő.

Magyarország energiagazdálkodása nem fenntartható. Az EU tagállamaiban megújulóknak tekintett energiaforrások: a napenergia, szélenergia, geotermális energia, biomassza (a szerves, válogatott szemét), a biogáz amelyet biomasszából és a szennyvízből nyernek, a vízenergia. A megújuló energiaforrások részt tudnak venni az emisszió csökkentésében, a fenntartható energiaellátásban, energiatakarékos megoldásokra adnak esélyt.

A tiszta, hatékony energiatermelés és felhasználás lehetséges a megújuló energiaforrások alkalmazásával, de csak a helyi adottságok teljes figyelembevételével. Munkahelyeket teremtenek, a foglalkoztatást segítik és az emberi életet összességében jobbítják.

A megújuló energiaforrások hasznosíthatósága szempontjából meghatározó a terület földrajzi helyzete, természeti adottságai, a gazdasági környezet, a társadalmi környezet, a technikai és technológiai környezet, politikai környezet.

Kiskunhalas a Kiskunsági-homokvidék déli részén helyezkedik el, amelyet nyugatról a Bácskai-löszhát szegélyez. A terület arculatát három tájtípus határozza meg: félig kötött buckás homokvidék telepített erdőkkel és homokpusztarét maradványokkal; csernozjomos homoksíkság kertészeti és szántóföldi hasznosítással; buckaközi medencék lápos réti, illetve szikes réti talajokkal. A korábban végrehajtott belvízrendezések, a nagyüzemi szőlő- és gyümölcsstelepitések tereprendezései, a szántóterület bővülése és a homoki monokultúrás erdősítések súlyos élőhelypusztulásokat idéztek elő. Ezt tetézte az 1980-as évek eleje óta tartó vízhiány is, amely erőteljes talajvízszint süllyedéssel járt. A térségben csekély és elszórtan elhelyezkedő, kis felületű természetvédelmi terület található: Fejeték-mocsár, Pirtói homokbuckák, Kiskunhalasi-mocsárciprusok. Kiskunhalason kiépült a vízhálózat (bár vannak minőségi problémák, így pl. a magas arzéntartalom), ám ezt nem követte a csatornahálózat és a tisztítóművek kiépülése. Hasonlóképpen megoldandó feladat a kommunális hulladék regionális léptékű elhelyezésének megszervezése. Alapos mérlegelést kíván az erdőtelepítés, vissza kell szorítani a nagy párologtató képességű fajokat (pl. nemesnyárok), helyettük az akáctealepítést célszerű támogatni. A védett területeken csak az őshonos fajok telepíthetők. A természetvédelem és az idegenforgalom érdekeit közösen szolgálhatja a hagyományos gazdálkodási formák fenntartása, illetve visszahonosítása a sérülékeny területeken.

Ezen a kedvező klimatikus adottságú, magas napfénytartamú és hőösszegű területen a gazdaság meghatározó ágazata a mezőgazdaság. A tulajdonviszonyok átrendeződése után sok tőkeszegény

kényszervállalkozás alakult, a birtokszerkezet a gazdálkodás hatékonysága szempontjából kedvezőtlen. Problémát jelent a megfelelő kapacitású és minőséget előállító feldolgozóipar részbeni hiánya, az értékesítési láncolatok fejletlensége és a (közösségi) marketing kapcsolatok kiépítetlensége. A kistérség sűrű tanyahálózatú, homokos talajú területein a rendelkezésre álló szabad munkaerő foglalkoztatásának megfelelő üzemformája lehet a családi gazdaság zöldség-, szőlő- és gyümölcstermelő gazdasági profillal. A leggyengébb minőségű termőföldeken (10 AK alatti) - ahol a mezőgazdasági termelés csak nagyarányú állami támogatással folytatható - célszerű felhagyni a termeléssel, és érdemes áttérni a gyepgazdálkodásra, illetve az állattenyésztésre (juhászat). Kiskunhalason három jellegzetesség vázolható fel: a széleskörű mezőgazdasági tevékenység; a különböző feldolgozóipari üzemek és a határmentiségből fakadó helyzet. A térségben 1996-ban több mint háromezer vállalkozás működött: 362 jogi személyiségű és 2685 jogi személyiség nélküli – utóbbiak döntő hányada egyéni – vállalkozást tartottak nyilván. A kiskereskedelem magánkézbe kerülésével ezen vállalkozások száma a legnagyobb, ugyanakkor nagyon jelentős a térségben a feldolgozóipar is. Feltűnően sokan foglalkoznak ingatlanügyekkel és gazdasági szolgáltatásokkal, valamint szállítványozással, ami szintén a tranzitszereppel és a határ közelségével függ össze. Jelentős számban vannak építőipari vállalkozások, emellett az idegenforgalom is többeknek nyújt munkalehetőséget. A határmentiség arra is alkalmat teremt, hogy a vállalkozások egy része a határon túli megrendeléseket teljesítse, bővítse piacát a külkapcsolatokkal. Az élelmiszeripar jelentősnek számít, foglalkoznak bor-, vetőmag-, hibridkukorica feldolgozással, gyógy-tápszer előállítással, a baromfikészítmények külföldre is eljutnak. A régi ipartelepítések hagyományaira alapozva a gépipar és a könnyűipar továbbra is megmaradt, a régi és az új vállalkozások keretében számos terméket továbbra is gyártanak. A konfekcionált ruházati termékek közül a munkaruházat és a farmerruha készítés emelhető ki, folytatódik a hagyományos halasi csipkevarrás, több kisüzem pedig bér munkát vállal. Gyártanak itt autóvillamossági cikkek, kompresszorokat, áramfejlesztőket. Vannak műanyag-feldolgozó, konténereket előállító, faipari árukat, papír csomagolóanyagokat gyártó vállalkozások. Kisebbségi vállalkozások foglalkoznak építőipari tervezéssel, magas- és mélyépítéssel, építőanyag-előállítással. A termelők mellett egyre többen nyújtanak különböző szolgáltatásokat, járulnak hozzá a lakosság és a vállalkozások ellátásához. A terület vendégforgalmat is csalogató adottságai közül legkiemelkedőbb Kiskunhalason a jódtartalmú gyógyvíz. A Kiskunhalason lévő termásvíz hasznosítása nagy beruházás lesz, melynek keretében fedett fürdőt, újabb gyógymedencét, balneoterápiás, ellátó és kiszolgáló egységeket szeretnének.

A térségben a munkanélküliségi ráta 9,3%. A legalább középfokú végzettséggel rendelkezők általában könnyebben képezhetőek át különböző piacképesebb szakmákra, könnyebben alkalmazkodnak a megváltozott körülményekhez.

Kiskunhalas - a Homokhátság D-i harmadában - fontos forgalmi csomópont. Térségének fő közlekedési tengelye az 53. sz. főút, ahonnan a Dunántúl (52. sz. főút), a megyeszékhely (54. sz. főút), valamint Baja és Szeged (55. sz. főút) egyaránt elérhető. A vasúti közlekedésben szintén az É-D-i szerkezeti irány a meghatározó; ezt követi a Budapest-Kelebia-Belgrád nemzetközi fővonal. Maga Kiskunhalas egy ÉK-DNY-i futású szárnyvonal révén Félegyházával és Bajával is összeköttetésben áll (vonattal pl. egyedül ezen a vonalon lehet eljutni Szegedről Pécsre).

Kiskunhalas - mint mezővárosi jogállású település, piaci központ, majd járási székhely - valódi kapcsolatokra épülő vonzáskörzetet tudott kialakítani. A ma közel 30 ezer lakosú, színvonalas középfokú intézményhálózattal rendelkező kisváros teljes értékű centruma kistérségének is.

A szennyvíztisztítás a kiskunhalasi szennyvíztisztító telepnél okoz gondot a Levis farmergyár indigós szennyvize, illetve a telepen elhelyezett folyékony hulladék miatt. Energia vonatkozásában

a térség most közepesen ellátott. Kiskunhalas hulladék-elhelyezési koncepciója még véglegesen nem alakult ki. A város rendelkezik viszonylag korszerű lerakóval, de nem rendelkezik elég kapacitástartalékkal.

Halas és a térség felemelkedésének kulcsa lehet az **alternatív energiaforrások** hasznosítása. 2005-ben a kertvárosi Gyöngyvirág utcában lakó Nagy Sándor dolgozta ki egy házi készítésű mini **szél erőmű** tervét. A szélkerékkel az áramszámlát szeretne volna csökkenteni. Az esztergályos végzettségű nyugállományú rendőr szakkönyvekhez és az internethez fordult. A városháza építéshatósági osztálya szerint az Országos Lakás- és Építésügyi Hivatal állásfoglalásából fakadóan az ilyen művek több előírásba is ütközhetnek. Az építés nem engedélyezett, ha - többek között - toronyszerű (magasabb, mint a ház és a környező épületek átlagmagassága), ha belterületen történt, de külterületen - tanyán stb. - is csak széles védősáv létesítésével, továbbá szabályozott az erőművel nyerhető áram mennyisége is. A házi szél erőmű elkészítése egymillió forintba kerül, de egyelőre még csak a több méter magas állványzatot szerelte össze Nagy Sándor. A három és fél méter átmérőjű kerék még nincs összeállítva. A 3,5 méter átmérőjű szélkerék teljesítménye 20% hatásfokkal számolva 5 m/s szélesség mellett 155 watt, 10 m/s szélességnél 1240 watt. 25.000-30.000 Ft-os villanyszámla alapján (35 Ft/kWh-val számolva) a havi áramfogyasztás 700-850 kWh. Ha a szél egyfolytában 5 m/s sebességgel fújna, akkor havonta 115 kWh (=0,155 kW * 24 h * 31) áramot termelne a szélkerék, ez a hetede az áramfogyasztásnak. Sajnos azonban nem lehet állandó szélre számítani, ezért ennél kisebb áramtermelés várható. Mindezek alapján nem valószínű, hogy ez a szélkerék alkalmas lesz a család áramfogyasztásának kiváltására. Általánosságban elmondható, hogy a legjobb minőségű kisteljesítményű szél turbinák - ha a cél a vezetékes áram kiváltása - a jelenlegi áramárak és a magyarországi szélviszonyok mellett várhatóan 15-30 év alatt térülnek meg. Ezért jelenleg nem nagyon érdemes kisteljesítményű szél turbinát telepíteni ott, ahol egyébként van vezetékes áram. A telepítés ott lehet gazdaságos, ahol a vezetékes áram bevezetése többbe kerülne, mint a szél turbinás rendszer, például tanyákon. Egy család ellátásához elegendő, óránként 2 kilowattos szélkerék 3 millióba is kerülhet.

Napenergiával körülbelül háromszor drágább elektromos áramot előállítani, mint szél segítségével. Használatuk azoknak nyújthat megoldást, akik elszigetelten élnek, azoknak gazdaságos, akik távol laknak az elektromos hálózattól. Halason az évi napsütéses órák száma 2050 felett van.

2006-ban Szabó Lajos, a Bács-Gazda Szövetkezet elnöke egy repcefeldolgozó üzem létesítését tervezte Halason. A Szabó Lajos által Halasra álmodott repcefeldolgozó üzem egy osztrák befektető segítségével valósulhatna meg. Működéséhez az ország egész területéről vásárolnának fel repcét – ezzel egyfajta kitorési lehetőséget teremtve a mezőgazdaságból élők számára. Az üzem legideálisabb helye a szegedi úti egykori laktanyaépület lenne, ám egyelőre kérdéses, hogy a város ezt tulajdonba kapja-e a honvédelmi tárcától. Szabó Lajos tervei között szerepel továbbá egy **biomassza-erőmű** és egy **biogáztelep** megvalósítása is, ami szintén a gazdákat hozná helyzetbe, hiszen értékesíteni tudnák – egyebek mellett – a gyér állatállomány miatt feleslegessé váló búzaszalmát vagy kukoricaszárat.

Halas egyik legjelentősebb idegenforgalmi központja a termálfürdő. **Hévizét** 1983-ban gyógyvízzé nyilvánították. A gyógyvíz alkáli-hidrogén, fluorid és jodid ion tartalmú. Orvosilag javallott mozgásszervi betegségeknél (idült degeneratív ízületi és gerincbetegségek, gyulladós betegségek nem aktív szakaszában, csontritkulás, húzódások, rándulások, ficamok, sportsérülések), műtétek

utáni rehabilitációra, ideggyógyászati megbetegedések, perifériás keringési betegségek, nőgyógyászati betegségek esetén. A termásvíz 36° C-os, hasznosítása csak a fürdőben megoldott.

Sikeresnek mondható Halason a 2003-tól működő szalmabrikett gyártás. A **szalmabrikett** a földgáz, a szén, a gázolaj helyettesítésére ajánlott környezetbarát energiahordozó. 100% természetes biomassza-alapanyagokból (szalma, széna) készül. A friss aranysárga brikettnak szalmára illetve szénára hasonlítható természetes illata van. A brikett-csövek általában kb. 80 mm hosszúak és leggyakoribb a kb. 70 mm-es átmérőjük. Fűtőértéke nagy, kb. 17,5-19,5 MJ/kg (4000 kalória), tehát megegyezik a barnaszénével, de azoknál tisztább, komfortosabb. Halmazsűrűség: 1m³ szalmabrikett = kb. 400 kg (4 mázsa. Kötőanyagot (ragasztót) nem tartalmaz, ezért kémiai összetétele a természetes szalmáéval azonos. Hamutartalma jelentéktelen (2-4 %), kicsi hamuja környezetbarát, a szénsalakkal szemben természetes növényi tápanyag, ezért szántóföldön illetve kertekben a műtrágya helyettesítésére kiszórható. Nedvességtartalma kicsi, 7-10 % körüli, ezért sokkal könnyebben, jobb hatásfokkal ég, mint a tűzifa. A szalmabrikettet a hagyományos cserépkályhában, vegyes tüzelésű kazánban, vagy a kandallóban egyaránt tudjuk hasznosítani. Halason két német vállalkozó hozott létre üzemet.

A magyarok még mindig kevés információval rendelkeznek a szalma-brikett és faapríték készítéséről, értékesítéséről, de a megújuló energiák kihasználásáról is van mit bepótolniuk. Megvalósítandó feladatok a helyi politikai, gazdasági, társadalmi szereplők részéről az elérendő célok, koncepciók; stratégia, szervezés, irányítás; környezetvédelmi szempontok képviselése; támogatási politika kialakítása. Közösségi, jogi támogatásra szorul a fejlesztés, amely sajátosan innovatív gondolkodásmódot és életmódot – öko tudatot – igényel. Új, befektetéseket ösztönző kereteket kell létrehozni, az energiahatékonyságot kiemelt fontosságú területté kinevezni, például energiahatékonysági kampányok épületekre vonatkozóan, fűtésről és hűtésről szóló új közösségi irányelvek, pénzügyi eszközök nyújtotta lehetőségek kiaknázása a befektetések ösztönzése érdekében.

Irodalomjegyzék

Blank Klára PTE TTK előadások

Kiskunhalas Városi Önkormányzat

Szabó Lajos

Ermann Brikett

A biomassza energetikai hasznosításának gazdasági és környezeti összefüggései

Németh Kornél

*Ph.D hallgató, Pannon Egyetem Georgikon Mezőgazdaságtudományi Kar, Keszthely,
Agrárműszaki Tanszék*

A biomassza egy adott élettérben jelen lévő összes szerves anyag mennyisége. A Nap energiájának hasznosításával és tárolásával létrejövő megújuló energiahordozó.

A különböző biomasszaféleségeket az emberiség már az ősidők óta felhasználja energetikai célokra. A 17. századig a Nap mellett a biomassza volt az egyetlen hőforrás. A világításban az állati és növényi olajok, valamint a faggyúgyertyák játszottak fő szerepet. A technikai fejlődés új energiaforrások kiaknázását tette lehetővé (Sembery-Tóth, 2004). Ennek következménye a biomassza energetikai hasznosításának háttérbe szorulása, és a szénhidrogén-bázisú energiahasználat széleskörű térhódítása. Napjainkra azonban a bio-energiahordozók újra az érdeklődés középpontjába kerültek, hiszen a fosszilis energiahordozókkal nem rendelkező országoknak olyan energiahordozókra lett szüksége, amely hosszú távon rendelkezésre állnak, környezetkímélőek, és felhasználásukat semmilyen bizonytalansági tényező nem korlátozza (Fogarassy, 2001). Ezen követelményeknek megfelelően a különböző biomasszaféleségek energetikai szempontból nagyon jól hasznosíthatók, alkalmasak a fosszilis energiahordozók kiváltására. A biomassza a természetben számtalan formában fordul elő. Keletkezésük alapján három csoportra különböztethető meg:

- elsődleges biomassza: a növények által előállított szerves anyag mennyisége,
- másodlagos biomassza: az állatvilág, az állattenyésztés termékei, hulladékai,
- harmadlagos biomassza: a biológiai eredetű termékek felhasználásából, az emberi életműködésből származó melléktermékek, hulladékok.

A biomassza energetikai hasznosításának módjai

1. Hőenergia:

A legegyszerűbb felhasználási lehetőség a biomassza közvetlen eltüzelése. A megújuló energiaforrásokon belül a tüzeléses energianyeres területén a biomassza energetikai hasznosítása képviseli a legnagyobb részarányt, főleg a tűzifa felhasználás miatt.

Egyes tüzelőberendezésekben történő alkalmazhatósághoz nélkülözhetetlen a felhasználandó anyagok átalakítása, tömörítése. Ezt a gyakorlatban pelletállásnak vagy brikettállásnak nevezik.

2. Hajtóanyag:

A bioüzemanyagok növényi eredetű alapanyagokból előállított hajtóanyagok. Alkalmazásuk hagyományos üzemanyagok helyett, vagy azokkal keverve is lehetséges. A hajtóanyag-előállításra használt növények általában nem melléktermékek. A nagy olajtartalmú növényekből /napraforgó, repce/ biodízel, a nagy szénhidráttartalmú növényekből /kukorica, cukornád/ bioetanol állítható elő.

3. Villamos energia

A megújuló energiahordozókkal történő villamosenergia-termelésnél alkalmazott támogatások, a „zöld” villamos energia kötelező átvétele, kedvező ára fejlesztéseket indított meg a biomasszával (fahulladékkal, biogázzal) történő villamosenergia-termelés területén.

A biológiai eredetű energiahordozók az alapanyaguk, az előállítási módjuk, a felhasználási területük tekintetében sokfélék lehetnek. Az energetikai hasznosítással kapcsolatos döntések

megalapozásához a termelési és felhasználási lehetőségek alapos elemzése szükséges. A hasznosítás gazdasági és környezeti összefüggéseinek vizsgálata nélkülözhetetlen a döntéshozók számára. Az új megoldások lehetőségének és jövőjének megítélése alapos és tárgyilagos elemzést igényel. A vizsgálat a biomassza energetikai hasznosításával kapcsolatos gazdasági, környezeti összefüggésekre terjed ki.

A biomassza energetikai hasznosítása mellett számos érv szól, de tisztában kell lenni azokkal a negatív hatásokkal, ellenérvekkel is, melyek a gyakorlati alkalmazás során felmerülnek.

A hasznosítás gazdasági előnyei egy-egy ország, régió szempontjából az alábbiak:

– Politikai és gazdasági függőség elkerülése:

A fosszilis energiahordozók egyenlőtlenül állnak rendelkezésre a Földön. A Föld kőolaj és földgáz készletének legnagyobb hányadát csak néhány ország birtokolja. Ez a tény politikai és gazdasági függőséget okoz azon országoknak, melyek nem rendelkeznek fosszilis energiahordozókkal.

Az energetikai célra használható biomasszaféleségek viszonylag egyenletes eloszlásúak a Földön. Hasznosításuk hozzájárulhat egy adott ország biztonságos energiaellátásához, az energiafüggőség csökkentéséhez.

A fosszilis energiakészletek hazánkban is szűkösek, jelenleg energiafelhasználásunk közel kétharmadát importból fedezzük, és ez az igények növekedése miatt valószínűleg tovább fog nőni. Az energia-behozatal döntő része Oroszországból származik. Ez az egyoldalú ellátás nem csak energiaellátásunkat, hanem egész nemzetgazdaságunkat sebezhetővé teszi. Hazánk biomassza előállítási potenciálja az EU átlag felett van. A meglévő kedvező adottságainak kiaknázása a jövőben lehetővé tenné az energiaexportőröktől való függőségünk csökkentését.

– Rendszeresen és biztonságosan újratermelődik:

A növények a leghatékonyabb energiatermélő rendszereknek tekinthetők. A biomassza transzformált napenergia, mely rendszeresen újratermelődik, és felhasználását semmiféle bizonytalansági tényező nem korlátozza. Előállításukhoz a mezőgazdasági és erdészeti termelésben már meglévő gépek a legtöbb esetben alkalmazhatók.

– Dekoncentrált termelésre hasznosításra ad lehetőséget:

A biomassza hőenergetikai hasznosítása elsősorban kis- és közepes teljesítményigényű, decentralizált, illetve lokális hőenergia fogyasztók ellátására alkalmasak. Ezzel módot adnak a dekoncentrált hasznosításra, szétosztás költségeinek csökkentésére. E mellett egy település vonzóbbá válik, ha részben saját, energiaszolgáltatóktól független energiaforrása van.

– Regionális fejlődést biztosíthat:

A megújuló energiaforrások hasznosításához kapcsolódó agrár és erdészeti foglalkoztatás, szállítás, kereskedelem, ipari feldolgozás új munkahelyet teremtenek egy adott térségben. Hosszú távon új iparág kialakulását tenné lehetővé, és ezáltal hozzájárulna a vidéki jövedelemszerzési lehetőségek bővítéséhez, a vidéki térségek népességmegtartó erejének növeléséhez. Emellett fontos figyelembe venni, hogy egy-egy település, kistérség, régió energia exportra való kiadásai a térségben maradnának, és alapot adnának az újabb fejlesztéseknek.

– Hasznosítás során értékes melléktermékek keletkezhetnek:

A biogáz előállítás során keletkezett biotrágya és szén-dioxid a mezőgazdasági termelés során hasznosítható. A biotrágya a felhasznált szerves trágyánál jóval értékesebb, hiszen a trágyában található patogén szervezetek nagy része a biogáz előállítás folyamata során elpusztul. Biotrágya

felhasználásával a gazdaságok műtrágya felhasználása, és ezzel együtt a műtrágyagyártáshoz szükséges fosszilis energiahordozók használata is csökken.

A biogáz tisztításának melléktermékeként szén-dioxid keletkezik, mely üvegházak szén-dioxid trágyázására használható fel.

A bio-energiahordozók hasznosítása nem csak a gazdaságra, hanem a környezetre is pozitív hatással lehet.

Környezeti szempontból a fontosabb pozitív hatások az alábbiak:

– A légköri szén-dioxid növekedés mérséklését eredményezheti:

A Föld hőmérsékletének növekedéséért az üvegház hatású gázok emelkedő tendenciája a felelős, mint elsősorban a szén-dioxid, a metán, a dinitrogén-oxid és a halogénezett szénhidrogének. A Nap sugarai ezen gázokon keresztül zavartalanul lejuthatnak a felszínre, de az onnan kiinduló, hosszúhullámú sugárzási energia egy részét e gázok elnyelik és visszasugározzák a felszín irányába. A levegőnek ezt a hővisszatartó képességét üvegházhatásnak nevezzük. Az üvegházgázok lényeges tulajdonsága, hogy a légköri tartózkodási idejük hosszú, és a forrásoktól távolra sodródva egyenletesen elkeverednek a Földön. Ebből adódóan az üvegházhatás erősödése csak a Föld valamennyi szennyező forrására kiterjedő korlátozással mérsékelhető. Ezt a célt szolgálja az 1997-ben megkötött Kiotói egyezmény. (Szász-Tőkei, 1997)

Az üvegház hatású gázok kibocsátása következtében egyre növekvő veszélyként fenyegető klímaváltozás megelőzésének egyik eszköze lehet a megújuló energiaforrások, így a biomassza növekvő felhasználása. A biomassza felhasználás szén-dioxid semleges. Vagyis megfelelő munkaszervezéssel és technikával a termelés, szállítás, elégetés során kibocsátott széndioxid mennyisége megegyezik a növekedés során megkötött mennyiséggel. A szén-dioxid semleges energiatermelés megvalósulásához az energiatermelés során felhasznált növények folyamatos újratemelése szükséges. (Gonczi et al., 2005)

– A temőföld ésszerű használatát biztosíthatja:

A mezőgazdaságban jelenleg meglévő túltermelési és értékesítési problémák egyik megoldási lehetősége lehet a jövőben az energianövények termesztése. Az Európai Unió a kukoricaintervenció teljes eltörlését fontolgatja a jövőben. E mellett a csökkenő cukorrépaárak is problémát okoznak a gazdáknak. Az energianövények termesztése hozzájárulhatna a termőföldek ésszerű hasznosításához, piacképes alapanyagok előállításához. Az egyes energianövények termesztése nagyon hasonló az élelmiszer és takarmánynövényekéhez, így a művelésük nem igényel nagyobb beruházásokat. E mellett lehetőség nyílik a kedvezőtlen adottságú területek alternatív felhasználására.

– Megfelelően szervezett termelés és hasznosítás mellett környezetkímélő:

A különböző energianövények hasznosítása során megfelelő munkaszervezéssel, minimális művelési eljárások bevezetésével, a betakarítás és a feldolgozás gazdaságos módszereinek kialakításával a környezeti terhelés alacsonyabb, mint a hagyományos mezőgazdasági termelés esetén. A kommunális hulladékok, a szennyvíziszap ártalmatlanítása minden település számára fontos feladattá vált. Ezen anyagok anaerob kezelésével értékes biogáz nyerhető. Ez jelentős beruházást igénylő, de környezetvédelmi szempontból igen hatékony technológia.

A hasznosítás során olyan negatív hatások is bekövetkezhetnek, melyeket a tervezés során feltétlenül figyelembe kell venni.

A biomassza energetikai hasznosításának hátrányai, negatív hatásai:

– A beruházási költségek magasak:

A magas beruházási költségekből adódóan a megtérülési idő hosszú, bár az energiaárak növekedésével csökken. Hiányoznak azok a hazai referenciaüzemek, melyek mintaként szolgálhatnának az ilyen jellegű befektetésekhez, emiatt a tervezés és kivitelezés időigényes. Ezen okok miatt az ilyen jellegű beruházások kockázata nagy.

– A hasznosítás összköltsége esetenként drágább lehet, mint más energiaforrások esetében:

A nem megfelelő munkaszervezés, a környezetvédelmi előírások be nem tartása azt eredményezheti, hogy egységnyi „zöld energia” előállítása drágább, és nagyobb környezetterheléssel jár, mint az általa kiváltott fosszilis energiahordozóké. Az emissziós értékeket jelentősen befolyásolja az a körülmény, hogy a biomassza elégetése önállóan, vagy egyéb anyaggal keverve történik.

– A bejártott, és sokáig olcsón megkapott olaj és gáz komfortfokozata esetenként magasabb, mint a biomasszáé:

Egyes fogyasztóknak a sokáig olcsó és kényelmes fosszilis energiahordozókhoz képest visszalépést jelent a természetes anyagok (pl. tűzifa) használata.

– A melléktermékként keletkező, energetikai célra hasznosítható biomasszaféleségek (pl. venyige, nyesedék) esetén problémát jelenthet, hogy begyűjtésük, feldolgozásuk viszonylag költséges. A korszerű hasznosítás útjai esetenként még járhatlanok.

– Alacsony az energiakoncentrációja:

Ebből adódóan nagy térfogatot kell belőle begyűjteni. Ez szállítási és tárolási problémákat vet fel. A bio-energiához közlő folyékony halmazállapotúak energiasűrűsége a legkedvezőbb.

- Gyakran tájidegen növények telepítése történik, melyek az ökológiai viszonyok megváltoztatásával hatással vannak egy adott terület növény és állatvilágára. Emellett a biomassza tüzelők, távfűtőművek helyenként ronthatják a táj képét.

Az energiaigény növekedése, a fosszilis energiahordozók korlátozott rendelkezésre állása, az ebből adódó gazdaságossági szempontok tehát indokoltá teszik az energiával való takarékoskodást, a megújuló energiaforrások, így a biomassza hasznosítását. Különösen érvényes ez hazánkra, hiszen az energiaexportőröktől való függőségünk jelentős, ugyanakkor Magyarország sajátos földrajzi adottságai jó feltételeket biztosítanak az energetikai célra hasznosítható biomassza előállításához. Ezen adottságok kihasználásához az Európai Unió energiapolitikája jó lehetőséget teremt a mezőgazdasági termelésből élő vidéki térségek számára.

A környezeti hatások tanulmányozása igazolja, hogy a biomassza-termelés növelésének jelentősége nem csak az energetikai problémák megoldásában van. A szén-dioxid semleges biomassza eredetű energiatermelés széles körű elterjedése hozzájárulhat a környezet megóvásához, a Föld klimatikus egyensúlyának megőrzéséhez és ezáltal a fenntartható fejlődéshez. A biológiai eredetű hajtó- és tüzelőanyagok megfelelően átgondolt termelése és felhasználása megoldást jelenthet a mezőgazdaságban jelentkező termelési, értékesítési gondokra és a vidékfejlesztés problémáira.

Irodalomjegyzék

Fogarassy Cs. (2001): Energianövények a szántóföldön, SZIE GTK, Gödöllő, 14. p.

Gonczlik A.- Kazai Zs.- Kőrös G. (szerk) (2005): Új utak a mezőgazdaságban – Az energetikai célú növénytermesztés lehetősége az Alföldön, Energia Klub Környezetvédelmi Egyesület, Budapest, 11. p.

Sembery P. - Tóth L. (szerk.) (2004): Hagyományos és megújuló energiák, Szaktudás Kiadó Ház, Budapest, 238. p.

Szász G. -Tőkei L. (szerk.) (1997): Meteorológia mezőgazdáknak, kertészeknek, erdészeknek, Mezőgazda Kiadó, Budapest, 208-209. p.

Támogatók:

KAPOSVÁRI EGYETEM

Dél-Dunántúli Regionális
Fejlesztési Ügynökség Kht.

Paksi Atomerőmű Zrt.

I. Terület- és vidékfejlesztési konferencia Kaposvár

